قد جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا

رسالہ

امتناع النظیر صلی اللہ علیہ وسلم

لفضل حق الخیرآبادی علیہ رحمۃ الباری

فی

تردید اقوال

مولوی حیدر علی رامپوری مولدًا والٹونکی مسکنًا

بتحشیہ وتصحیح راس المحدثین ورئیس المتکلمین مولانا سید شاہ سلیمان اشرف
صاحب القادری الچشتی

در [illegible] فی بلدہ [illegible] طبع شد
جابر پریس [illegible]

بسم اللہ الرحمن الرحیم

للہ حامدا والیہ متضرعا وبحبیبہ الوجیہ الذی ہو افضل ماسواہ الیہ متذرعا وعلیہ وعلی آلہ وصحبہ مصلیا ومسلما وبہم الیہ مستشفعا وبحول اللہ وقوتہ لمکائد الشیخ النجدی واتباعہ النجدیہ مستدفعا اقا د استاذنا العلام حالا دعوی میکنم کہ شخصے کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کمالات باشد ممتنع بالذات است وہرچہ ممتنع بالذات است تحت قدرت الٰہی داخل نیست **قال** الجاہل الذاہل[1] از تفصیل جواب دریافت خواہد شد انشاء اللہ تعالی کہ صغرے محض کاذب است وکبرے ہم مجمل کلام است فی الجملہ نتیجہ صرف فساد اعتقاد است بلکہ محض الحاد در صفات وآیات حضرت رب العباد جل وعلا اِنَّ الَّذِیْنَ یُلْحِدُوْنَ فِیْ آیَاتِنَا لَا یَخْفَوْنَ عَلَیْنَا درکریمہ اِنَّ اللّٰہَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ مساوی مذکور داخل کل شیء است مدعی معاند تاویل امتناع ذاتی آن کردہ ازان خارج میکند وخواہی دانست انشاء اللہ تعالی کہ ہمین تاویل الحاد در صفات وآیات است **اقول** اگر این جاہل ذاہل از جہت غایت غوایت او وتناہی او در ... صفوہ ... فی الجملہ ... قاصہ ... نافہم خفائی وارد تردد ... رود ...

[1] لہ جاہل ... صاحب براہین قاطعہ ... غافل ... گنگوہی

عناوتش عذر خواه او تواند بود اما قول او کبری ہم محل کلام است کاشف است
ازین کہ شمردہ شدن این قائل از افراد نوع انسان از قبیل مجاز بعلاقہ مشاکلت
صوری است و بس چہ مصحح مقدوریت امکان است وہر چند این معنی از بدیہیات
اولی است مگر چون قائل را دران کلام است و ذہن او این بدیہی اولی را
نمی پذیرد و قصاری امر این چنین اغبیا خواندن الفاظ کتب متداولہ و ترجمہ آنست
بحسب این چنین کسان کہ ہمت آنہا در علوم بر خواندن عبارت و ترجمہ آن مقصور
است در ویدن عبارات کتب متداولہ محصور است نقل بعض عبارات ضرورتا افتاد
قال فی شرح المواقف المصحح للمقدوریۃ ہو الامکان لان الوجوب والامتناع الذاتیین
یحیلان المقدوریۃ وفی موضع آخر منہ علمہ تعالی یعم المفہومات کلہا الممکنۃ والواجبۃ
والممتنعۃ فہو اعم من القدرۃ لانہا تختص بالممکنات دون الواجبات والممتنعات وفی
شرح العقائد العضدیۃ المصحح للمقدوریۃ ہو الامکان و ازین قول این قائل کہ کبری ہم محل
کلام است الحاد این قائل ظاہر است چہ ممتنعات بالذات در امتناع ذاتی متفاوت
نیستند باینکہ در بعض ممتنعات بالذات امتناع ذاتی بیشتر باشد و در بعض ممتنعات
بالذات امتناع ذاتی کمتر پس این معنی متصور نمی تواند شد کہ بعض ممتنعات بالذات
تحت قدرت داخل باشند و بعض ممتنعات بالذات تحت قدرت داخل نہ باشند
پس ازین کلام قائل ظاہر است کہ او داخل بودن شریک الباری و عدم واجب
سبحانہ و تجزو جہل و تجسم و تحیز او سبحانہ تحت قدرۃ تجویز میکند حالا کسیکہ فہم دارد
تواند دانست کہ فساد اعتقاد و الحاد چیست و فاسد العقیدہ و ملحد کیست ہزاران
ہزار مفہومات آنچنان ہستند کہ مصادیق و معنونات آنہا ممتنع بالذات اند قول بعدم
دخول آنہا تحت قدرت چسان الحاد تواند بود آری تجویز دخول ممتنعات بالذات تحت
قدرت چنانکہ این سفیہ ایمان فروش ارتکاب آن نمودہ است بکفر و الحاد میکشد

وعنقریب ان شاء اللہ تعالیٰ خواہی دانست کہ ممتنع ذاتی داخل عموم کل شئ نیست از جملہ
آثار بلادت او اینست کہ این قائل صفات کمالیہ واجب الوجود سبحانہ را و اتصاف او
سبحانہ را بنقائص وقبائح ممکن ذاتی میداند و میگوید کہ آن ممکنات ذاتیہ تحت قدرت
الٰہی داخل نیست پس بدانست او بعض ممکنات ذاتیہ ہم تحت قدرت الٰہی داخل نیستند
و در اینجا دخول ممتنعات ذاتیہ تحت قدرت الٰہی تجویز میکند و آن را تحت عموم کل شئ داخل
می انگارد و این مجازفت را چہ توان گفت ہمچو حماقت ہائی او درین نامہ سیاہ او بسیار است
بلکہ حماقت ہائی او درین جزافات نامہ نسبت حماقت ہائی جبلیہ او کہ زائد از حد
شمار است مشتے نمونہ از خروار است قال اللباس الفسفاس لیکن قبل از شروع
در رد مقال مختلال حرفی از دفتر محامد حضرت حبیب رب العالمین سید الاولین و
الآخرین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوای آنچہ از وحی متلو ثابت است و در حضرت
قرآن مجید موجود است و احتیاج ذکرش چندان نیست آنچہ از وحی غیر متلو ثابت
است حوالہ قلم کردہ میشود در قرآن مجید و تفسیر مظہری است تلک الرسل اشارہ الی
جماعۃ المرسلین التی علمت بقولہ وانک لمن المرسلین واللام للاستغراق والموصوف
مع الصفۃ مبتدا خبرہ فضلنا بعضہم علی بعض الفضل ہو زیادۃ احد الشیئین علی آخر
فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص ذلک بالکمال وہو ما یقتضی مدحًا
فی الدنیا وثوابًا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصًا بوصف کمال والآخر بوصف کمال
آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی فی استحقاق المدح
والثواب والفضل الکلی لمن لہ زیادۃ الثواب ومزیۃ القرب عند اللہ تعالیٰ
فالرسل والانبیاء علیہم السلام مشترکان فی درجۃ الرسالۃ والنبوۃ وموجبات الاجر
والثواب وفیما بینہم تفاضل عند اللہ تعالیٰ بناء علی کثرۃ الثواب ومزید القرب
لا یعلمہ کما ہو الا اللہ تعالیٰ وقد یدرک بعض ذلک بتعلیمہ تعالیٰ کقولہ منہم من کلم اللہ

قال اہل التفسیر ہو موسیٰ علیہ السلام لقولہ فلما جاء موسیٰ لمیقاتنا وکلمہ ربہ و ہذہ الآیۃ
لا یقتضی تخصیصہ علیہ السلام بتلک الفضیلۃ فقیل انہ موسیٰ ومحمد علیہما الصلوٰۃ والسلام
کلم اللہ موسیٰ علی الطور ومحمد الیلۃ المعراج حین کان قاب قوسین او ادنیٰ فاوحیٰ الی عبدہ
ما اوحیٰ وشتان بینہما ورفع بعضہم درجات علی بعضہم او علی کلہم اما رفع درجات بعضہم
علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء واولی العزم من الرسل
علی غیرہم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضہم علی کلہم فذلک مختص نبینا محمد صلی اللہ علیہ
وسلم ثابت ذلک بوحی غیر متلو وانعقد علیہ الاجماع عن ابی سعید الخدری رض قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد
ولا فخر ما من نبی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من تنشق عنہ الارض ولا فخر وانا
اول شافع واول مشفع رواہ احمد والترمذی وابن ماجۃ وعن ابن عباس رض قال
جلس ناس من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخرج حتی دنی منہم سمعہم
یتذاکرون قال بعضہم ان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وقال آخر موسیٰ کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر
عیسیٰ کلمۃ اللہ وروحہ وقال اخر آدم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم ان ابراہیم خلیل اللہ وہو کذلک وموسیٰ نجی اللہ
وہو کذلک وعیسیٰ روحہ وکلمتہ وہو کذلک وآدم اصطفاہ اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ
ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع
یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المومنین
ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر رواہ الترمذی والدارمی وعن جابر
رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا قاید المرسلین ولا فخر وانا
خاتم النبیین ولا فخر وانا اول شافع ومشفع ولا فخر رواہ الدارمی وعن
ابی بن کعب رض قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت

امام النبیین وخطیبهم وصاحب شفاعتهم غیر فخر رواه الترمذی
وعن ابی هریرة رض عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انا اول من ینشق عنه الارض فاکسی حلة من
حلل الجنة ثم اقوم عن یمین العرش ولیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری رواه
الترمذی وعنه عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال سلوا اللہ لی الوسیلة قالوا یارسول اللہ
ما الوسیلة قال اعلی درجة الجنة لاینالها الا رجل واحد ارجو ان اکون انا هو نائل
این درجه اعلی نخواهد بود مگر اعلی از مخلوقات واخبار صادق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
آنست که خود نفس مقدس ومبارک نائل این درجه خواهد بود وچون تامل صادق
در الفاظ این حدیث کرده شود قدرت او تعالی بر اعلی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآله وسلم
ثابت میشود وامکان آن اعلی چه جای مساوی پس امکان مساوی بطریق اولی ثابت
میگردد وکما لایخفی مگر واقع شدنی نیست لامتناعه بالغیر اقول پوشیده نماند که مدعا
ما این است که وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمال ونعوت
جلال که ذات مقدسه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مصداق آن همه بوده است ممتنع
ذاتی ومحال عقلی است واین دعوی ما ازین احادیث که این جاهل لباس برای تلبیس واغوا
فریبی عوام کالانعام بدین غرض آورده است که خود را از اهل ایمان در انظار عوام
بنماید وازها ویه شناعت استخفاف آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم که به پیروی جاجله
شیاطین در آن افتاده است در نظر جهله بر آید ثابت ومتحقق است این خبیث را
ایراد این احادیث کالباحث عن حتفه بظلفه والجادع مارن انفه بکفه است تبیین این
مقال وتفصیل این اجمال تمهید مقدمه میخواهد که هیچیک عا... معنی آنکه صبی شیرخوار
ومجنون سرشار نیست انکار آن نمی تواند کرد آن مقدمه این است که الاثبات والنفی
لایجتمعان ولایرتفعان وان اجتماع النقیضین محال ومعنی این مقدمه این است
که مفهوم اثبات ونفی در تصور مجتمع نمیشوند یا از تصور مرتفع نمیشوند ونه اینکه مفهوم

تماع النقیضین که متصور ذهنی است محال است چه اجتماع اثبات و نفی در تصور مفهوم
تماع النقیضین از موجودات نفس الامری است آن را محال نتوان گفت بلکه معنی آن
ن است که مصداق اجتماع النقیضین هرچه باشد و مصداق اجتماع اثبات و نفی هرچه
شد محال بالذات و ممتنع عقلی است مثلاً هرچه مصداق ابیض و لا ابیض که نقیضین اند
مصداق کاتب و لا کاتب که متناقضان اند و مصداق بینا و نابینا که نقیضین اند الی
بر ذلک مما لا یعد و لا یحصی باشد محال بالذات و ممتنع عقلی است که این قاصر الذهن
ید الطبع گمان نبرد که مصداق ابیض و لا ابیض و مصداق کاتب و لا کاتب و مصداق
بنا و نابینا مثلاً ممتنع ذاتی و محال عقلی نیست بلکه ممتنع بالغیر است ازین جهت که بر آن
تماع النقیضین صادق می آید این هم نتوان کرد زیرا که مفهوم اجتماع النقیضین ممتنع ذاتی نیست
متنع ذاتی مصداق آنست هرچه باشد پس آنچه مصداق مساوی و لا مساوی که باهم متناقض اند
ض کرده شود ممتنع بالذات است چه مصداق اجتماع النقیضین است و نیز هرآنچه مستلزم
قیض خود باشد و وجودش مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است چنانکه لا متناهی
منفصل که وجودش بر تقدیر فرض آن مستلزم تناهی است یا وجود جزء لا یتجزی که بر تقدیر
رض آن مستلزم تجزی است پس اگر وجود مساوی بر تقدیر فرض مستلزم عدم مساوی
ست مساوی ممتنع بالذات است اذا تمهد هذا میگوئیم که از حدیث حضرت ابو سعید
دری رض متحقق است که حضرت آدم و من سواه که عام مستغرق است در روز قیامت
ت لوای آن سرور دین و دنیا علیه و علی آله الصلوٰة والسلام اند پس اگر مساوی آنحضرت
لی الله علیه وسلم در جمیع نعوت کمال ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا این صفت درو
فته شود یا نه علی الثانی آن مفروض مساوی مساوی نشد بلکه آن مفروض مساوی
ر روز قیامت تحت لوای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم است بر این تقدیر آن
صداق مساوی و لا مساوی شد پس ممتنع بالذات شد و هم وجودش بر تقدیر فرض

مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد و علی الاول آنجناب صلی الله علیه وسلم در عموم
من سواه داخل اند العیاذ بالله پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم براین تقدیر مصداق این صفت
نیستند پس مساوی آن مفروض المساوات نشدند پس آن مساوی مفروض مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس مساوی شد و مساوی نشد پس مصداق اجتماع النقیضین
شد پس ممتنع بالذات شد و هم وجودش مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد پس
وجود مساوی که علی التقدیرین مصداق اجتماع نقیضین است و علی التقدیرین مستلزم عدم
آن است علی التقدیرین محال بالذات است و نیز از روی همین حدیث شریف متحقق است
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ممکن باشد پس آن بر تقدیر وجودش یا در عموم من ینشق عنه الارض داخل باشد یا نه بر شق ثانی
آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نتواند بود پس آن مساوی مساوی نشد و بر شق اول
یا اول من ینشق عنه الارض باشد یعنی اقدم از سائر من ینشق عنه الارض باشد براین تقدیر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض نتواند شد و هو سع کونه خلاف المفروض المسلم زیرا که
مفروض مسلم این است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت موصوف اند مستلزم ان
لا یکون المساوی مساویا چه برین تقدیر دران صفتی یافته شد که دران حضرت
صلی الله علیه وسلم نیست یا آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نباشد فلا یکون ما فرض
مساویا مساویا پس بهر تقدیر وجود مساوی مستلزم عدم آنست فیکون ممتنعا بالذات
و علی التقادیر کلها آن مصداق مساوی و لا مساوی است فهو مصداق اجتماع النقیضین
فیکون ممتنعا بالذات و نیز در همین حدیث است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول شافع
و اول مشفع است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در شفاعت بر سائر شافعان متقدم اند
و در مقبولیت شفاعت بر سائر مشفعان متقدم است پس اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر
وجودش اگر در عموم شافعان و مشفعان داخل نیست مساوی نیست و اگر در آن

عموم داخل است پس اگر باین هر دو صفت یعنی اول شافع و اول مشفع موصوف نباشد مساوی مساوی نشد واگر باین هر دو صفت موصوف باشد او اول شافع و اول مشفع باشد بحسب هذا التقدیر واول شافع و مشفع نباشد بحکم الحدیث برین تقدیر آن مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو ممتنع بالذات وعلی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنسرت فهو ممتنع بالذات وعلی هذا القیاس از حدیث ابن عباس رض امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم از قوله صلی الله علیه وسلم وانا حامل لواء الحمد یوم القیمة تحته آدم فمن دونه ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع یوم القیمة ولا فخر متحقق است کما ذکرنا وهم از قوله صلی الله علیه وسلم وانا اول من یحرک حلق الجنة امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است چه بر تقدیر امکان آن اگر وجودش فرض کرده شود در عموم من یحرک حلق الجنة داخل باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی نشد علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم در تحریک حلق الجنة بر او اقدم است بحکم الحدیث واو درین صفت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم است بحکم فرض المساوات پس او در تحریک حلق الجنة بر خودش اقدم باشد وهو تقدم الشئ علی نفسه یعنی تقدم تحریکه حلق الجنة علی تحریکه حلق الجنة ونیز او برین تقدیر اول من یحرک حلق الجنة نبوانند بحکم الحدیث پس آن مساوی مساوی نشد واگر او اول من یحرک حلق الجنة است آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم من یحرک حلق الجنة که مضاف الیه اول است داخل باشد برین تقدیر هم مساوی مساوی نشد پس وجود مساوی مستلزم عدم آنحضرت و هم آن نیز مصداق اجتماع النقیضین است پس ممتنع بالذات است ونیز از قوله صلی الله علیه وسلم وانا اکرم الاولین والآخرین علی الله که نص صریح است در فضل آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کرامت علی الله بر سائر اولین وآخرین امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضل ثابت وظاهر است زیرا که اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر وجودش لازم است که اکرم الاولین والآخرین علی الله باشد بناء علی فرض المساوات واکرم الاولین والآخرین نباشد بناء علی دخول

فی الاولین والاخرین الذی اضیف الاکرم الیهم فی قوله صلی الله علیه وسلم انا اکرم الاولین و
الآخرین واگر او بر تقدیر وجودش در عموم اولین و آخرین داخل نیست بر تقدیر وجودش
معدوم باشد و علی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنست و هم آن مصداق اجتماع النقیضین
است فیکون ممتنعا بالذات و از حدیث جابر رضی الله تعالی عنه که دران و انا خاتم النبیین و انا
اول شافع و مشفع ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی ثابت است چه مساوی
بر تقدیر وجودش اگر در عموم نبیین داخل نباشد مساوی نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد
و اگر در عموم النبیین داخل باشد لاجرم خاتم النبیین نتواند بود پس مساوی نتواند بود و این مفصل
عنقریب می آید و آنچه این سفیه بے عقل تعدد خاتم النبیین و بودن دو کس خاتم النبیین
در یک عصر باقتضاء حماقت و نافهمی تجویز میکند فضوح آن عنقریب بوضوح می آید و از حدیث
ابی بن کعب رض که دران اذا کان یوم القیمة کنت امام النبیین ارشاد شده است نیز امتناع
ذاتی مساوی ثابت است چه بر تقدیر امکان مساوی و فرض وجود آن یا در عموم النبیین
داخل باشد برین تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم که امام سائر النبیین اند امام او نیز خواهد بود
و او امام النبیین نتواند بود و پس او مساوی نشد یا در عموم النبیین داخل نباشد برین تقدیر
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتواند بود و علی التقدیرین او مساوی شد و مساوی نشد
فهو مصداق اجتماع النقیضین و هم وجود مساوی مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات
لما مر فی المقدمة الممهدة و از حدیث ابی هریرة رض که دران ثم اقوم عن یمین العرش لیس احد من
الخلائق یقوم ذلک المقام غیری ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در نعوت کمال متحقق و مبرهن است چه بر تقدیر امکان مساوی و فرض وجودش یا
یا او موصوف باین صفت نباشد پس مساوی مساوی نشد و اگر موصوف باین صفت باشد
لازم است که قائم آن مقام باشد و نباشد لقول الصادق المصدوق صلی الله علیه وسلم
لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری فهو مصداق اجتماع النقیضین و نیز وجودش

مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات واز حدیث ثانی حدیث مذکور دران ارشاد شده
اعلی درجة فی الجنة لاینالها الا رجل واحد وارجو ان اکون انا هو نیز امتناع ذاتی مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت است چہ نائل آن درجہ بلاشبہ اعلی خلق اللہ
است واین الد ابلد باین اعتراف دارد وہم اعتراف دارد باینکہ اخبار صادق آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم آن است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن درجہ خواہند بود
پس بر تقدیر امکان مساوی وفرض وجودش یا آن مساوی نائل این درجہ باشد
یا نہ علی الثانی مساوی نشد وقد فرض مساویا ہف وعلی الاول لازم است کہ نائل
آن درجہ باشد بنا علی التقدیر ونائل آن درجہ نباشد بنا براینکہ نائل آن درجہ یک کس است
یعنی ذات مقدسہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ولیس فہو مصداق اجتماع النقیضین وہم
وجودش مستلزم عدم آنست فہو ممتنع بالذات وہو المطلوب واز احادیث آتیہ
کہ در قول ثانی می آید نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نعوت
کمال محقق ومبرہن است وہر چند ازین احادیث کہ نصوص اند براینکہ نعوت مختصہ
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ دران احادیث مذکور اند در دو ذات مشترک نتوانند بود
وفرض اتصاف دیگری بدان نعوت قول باجتماع النقیضین وفرض آن شی است کہ
وجود آن مستلزم عدم آن باشد امتناع ذاتی کہ درین نعوت وصفات مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد ظاہر باہر است الا چون مخاطب نا ہنجار ابلد من الحمار
واکفر من حمار است ناچار بہ تفصیل وتطویل ضرورت افتاد واز فرط غوایت وعمایت او
وتناہی او در جہالت وضلالت این است کہ او بعد ذکر حدیث ولیس احد من الخلائق
یقوم ذلک المقام غیری وبعد ذکر حدیث لاینالها الا رجل واحد ولیس از اعتراف باینکہ نائل این
درجہ اعلی نخواہد بود مگر اعلی مخلوقات واینکہ آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن درجہ خواہد بود وظاہر
اینکہ بعد تسلیم ثبوت صفت لایقوم ذلک المقام غیری وتسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

نائل آن درجه که نائل آن نیست مگر یک مرد تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه
صفات و نعوت تجویز این است که آن مساوی موصوف باین هر دو صفت باشد و موصوف
باین هر دو صفت نباشد و تجویز امکان چیزیست که وجودش مستلزم عدم آنست از فرط غباوت
و نادانی و غایت جهل و بی ایمانی امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم و افضل از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ازین حدیث می فهمد و این از ایمان گذشته تجهیل را تامل صادق می نماید و لفظ
سلوا و ارجو را که تواضعا ارشاد شده است در طیبی گفته سلوا الله لی الوسیلة وانما طلب صلی الله
علیه وسلم من امته الدعاء له بطلب الوسیلة افتقارا الی الله تعالی هضما لنفسه ولینتفع امته ویثاب
او یکون ارشادا لهم فی ان یطلب کل منهم من صاحب الدعاء له بر شک محمول می نماید و اگر این حماقت
شعار عقل و ایمان داشتی از همین حدیث بامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایمان
آوردی و دنبال آن دجال کذاب گذاشتی چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن اعلی درجات
است که در نیل آن دو کس متشارک نتوانند شد که لاینالها الا رجل واحد پس با وصف تسلیم بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن اعلی درجات که لاینالها الا رجل واحد تجویز مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم درین صفت تجویز اجتماع النقیضین است و هرگاه که از همین حدیث امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم آنست
متحقق شد اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم اولی بالامتناع است غایت حماقت این احمق غوی اینست
که دو مقدمه یکی آنکه نائل این درجه اعلی اعلی مخلوقات است دوم اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نائل این درجه اعلی است تمهید نمود که از ین دو مقدمه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل این درجه
اعلی است و نائل این درجه اعلی اعلی مخلوقات است یعنی ثابت است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اعلی مخلوقات است و از نص لاینالها الا رجل واحد متحقق است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف
است بنیل درجه که دیگری نیل آن درجه موصوف نیست پس با وصف تسلیم منعوت بودن آنحضرت صلی الله
علیه وسلم باین نعت تجویز مساوات و مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این نعت تجویز اجتماع

النقیضین ست ہان مگر این قائل چنین تجویز کند کہ دیگری موصوف بدین نعت گردد واین نعت
از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مسلوب شود وبرین تقدیر ہم مساوات نماند برین تقدیر ہم وجود مساوی
مستلزم عدم آنست فہو علی ہذا التقدیر ایضاً ممتنع بالذات از جد جہد این بی عقل در اثبات مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ اعلی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم معلوم شد کہ این حمار صاحب در جہل و
کذب بران دجال کذاب ہم مزیت بخواہد این است حال قائل صادق این بی قائل کاذب لہ ما قولہ
مگر واقع شدنی نیست لامتناعہ بالغیر بوجوہ عدیدہ باطل است چہ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بوجوہ کثیرہ ثابت ومبرہن شد وعلی تقدیر التنزل نیز این قول بے ربط وبیمعنی است
زیرا کہ این جاہل نافہم میگوید کہ چون قائل صادق در الفاظ این حدیث کردہ شود قدرت او تعالی
بر اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت می شود وقدرت عبارت است از صحت فعل وصحت
ترک کما ہو مصرح فی کتب الکلام وسیاتی نقل عباراتہا انشاء اللہ تعالی وباز میگوید کہ واقع
شدنی نیست لامتناعہ بالغیر چون ممتنع بالغیر بر دو گونہ است یکے آن ممتنع بالغیر کہ مستلزم ممتنع
بالذات باشد چنانچہ عدم قدرت او سبحانہ تعالی وعدم حیات او سبحانہ وعدم علم او سبحانہ نزد
عامہ متکلمین است کہ بزیادت صفات قایل اند وعدم آنہا را ممتنع بالغیر میدانند وچنانکہ عدم
عقل اول است نزد فلاسفہ کہ مستلزم عدم واجب سبحانہ نزد آنہاست ودویم آن ممتنع بالغیر
کہ مستلزم ممتنع بالذات نباشد صرف بارادہ فاعل مختار بوقوع نیاید ووقوع آن مستلزم
محالی نبود ومراد این غبی نافہم از امتناع بالغیر در قول او لامتناعہ بالغیر چہ باشد اگر مرادش اینست
کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممتنع بالغیر از قبیل ثانی
است فذالک باطل زیرا کہ وجود مساوی یا اعلی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مستلزم محال
بالذات است وہو کذبہ سبحانہ واین قائل ہم ببطلان این شق اعتراف دارد کما سیاتی انشاء اللہ
تعالی واگر مرادش این است کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ممتنع بالغیر از قسم اول است دریں صورت مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

یا اعلیٰ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تحت قدرت داخل نتواند بود چنانکہ عدم صفات کمالیہ او
سبحانہ نزد متکلمین تحت قدرت داخل نیست فعلی ہذا الشق یبطل قولہ قدرت او تعالیٰ بر اعلیٰ
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت می شود قال الا الاابلہ مخفی نماند کہ این ہمہ احادیث بر عدم
وجود مساوی دلالت میکنند نہ بر عدم امکان ذاتی و علماء محدثین جزاہم اللہ العزیز عنا وعن
سایر المسلمین در تدوین فضائل و محامد حضرت سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم سعی بلیغ نمودہ
و کمتر حدیثی خواہد بود کہ در آن ذکر فضیلت مذکور بودہ باشد و علماء محدثین آنرا ترک کردہ باشند
لیکن ہیچ یکے تصریح نکردہ نہ اشارہ حدیث کہ دال بر امتناع ذاتی مساوی مذکور باشد
مذکور نمودہ و نہ ہیچ یکے از عموم و شمول نصوص قطعیہ قرآنی مساوی مذکور تخصیص کردہ بلکہ
برعکس آن تخصیص دلائل عقلیہ قطعیہ ماخوذہ از قرآن مجید وغیرہ دلالت میکنند کہ مساوی مذکور
ممکن است و داخل تحت عموم و شمول نصوص قطعیہ قرآنی دال بر عموم قدرت الٰہی و مشاہدات
عارفین باللہ رب العالمین نیز بامکان ذاتی مساوی مذکور و دخول وی تحت قدرت کاملہ
حکم میکنند چنانچہ انہمہ خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ اقول سابق گذشت کہ از احادیث سابقۃ الذکر
امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متحقق است وہم از حدیث جابر رضی اللہ عنہ
کہ متفق علیہ است و در آن وبعثت الی الناس عامۃ ارشاد شدہ است نیز امتناع ذاتی
مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت است چہ بر تقدیر امکان آن و فرض وجودش یا
او مبعوث الی الخلق عامۃ باشد یا نباشد اگر نباشد مساوی آنحضرت صلعم نشد و اگر مبعوث
الی الخلق عامۃ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از امت او باشد معاذ اللہ پس برین تقدیر
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی الخلق عامۃ نباشد پس آن مساوی نباشد و چون
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت کہ بعثت الی الناس عامۃ موصوف اند بعد تسلیم موصوفیت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت لازم است کہ آن مساوی بر تقدیر وجودش از امت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس مساوی نتواند بود پس بہر تقدیر وجود مساوی مستلزم

عدم اوست و هرچه وجودش مستلزم عدمش باشد ممتنع بالذات است و از حدیث ابی هریره رضی الله عنه که مسلم روایت کرده و در آن ارشاد شده است ارسلت الی الخلق کافة وختم بی النبیون نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت در نعوت کمال ثابت است چه بر تقدیر امکان مساوی و فرض وجود آن یا هر دو صفت در آن یافته شوند یا نه اگر یافته نشوند آن مساوی مساوی نشد و اگر یافته شوند آن مساوی مرسل الی الخلق کافه باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از امت او باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی او نباشد و نیز بر تقدیر اینکه آن مساوی آخرین همه انبیا باشد تا معنی ختم به النبیون در آن یافته شود برین تقدیر ضرورست که در آنحضرت صلی الله علیه وسلم صفت ختم به النبیون که ارشاد شده است یافته نشود پس آنحضرت صلعم مساوی او نشدند پس او مساوی آنحضرت صلعم نشد بهر کیف وجود مساوی مستلزم عدم آنست و هرچه وجودش مستلزم عدم آنست محال بالذات است و آنچه این غبی نافهم بلکه حیوان لایعقل متخیل کرده است که احتمال است که زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یکی باشد برین تقدیر هر دو برابر خاتم الانبیا باشند و این نهیق حمارے و نعیق غرابی را در اقوال مستانفه بغایت مد دشد از زبان کج مج بیان خود برآورده ناشی از غایت سخافت عقل و نهایت بلادت و نافهمی است چه خاتم الانبیا آن باشد که آخرین همه انبیا باشد و ملت او ناسخ همه ملل و دین او موبد و او مبعوث الی الخلق کافه باشد و هر که در زمان او و بعد زمان او باشد از امت او باشد چه اگر او آخرین همه انبیا نیست پس معنی ختم به النبیون و معنی خاتم النبیین که این جمع محلی باللام است و معنی ختم نبوت بی آنکه خاتم الانبیا آخرین همه انبیا باشد متصور نمی شود و اگر در زمان او نبی دیگر باشد ملت او ناسخ ملل نشد و دین او موبد نشد و او مبعوث الی الخلق کافه نشد و هر کسیکه در زمان او یا بعد زمان او باشد از امت او نشد پس برین احتمال که این احمق نافهم از جهت نفهمیدن معنی خاتم الانبیا باقتضای غایت حماقت برآورده است آن هر دو کس خاتم الانبیا نتوانند بود چنانچه تفصیل بیان آن ساقاً گذشته

می آید پس احادیث مذکوره چنانچه بر عدم وجود مساوی دلالت می کنند بر عدم امکان ذاتی آن
دلالت می کنند و نه فهمیدن دلالت آن بر امتناع ذاتی مساوی مذکور ناشی از غایت غباوت
و جهالت و ضلالت این پلید نافهم است چه دلالت آن احادیث بر امتناع ذاتی مساوی
در غایت ظهور است ولیکن من لم یجعل الله له نوراً فما له من نور و چون پیش از ین از بیدینان کسی
تفوه به هیچ کلمات لایعنی که آن مضل بیعنی از زبان دلالت ترجمان برآورده از ایمان برآمده
بجهنم شتافت نکرده بود علمای دین را ضرورت تصریح با متناع ذاتی مساوی پیش نامده
بود و نصوص قطعیه قرآنی ممتنعات ذاتی را شامل نیستند و هیچ یک دلیل عقلی و نقلی بر امکان ذاتی
مساوی مذکور دلالت ندارد تا دخول آن تحت عموم و شمول نصوص قطعیه متوهم گردد و از مشایخ
عارفین بالله امکان ذاتی مساوی ثابت نیست و این ملحد مرید شیطان الانس را با عارفین
بالله چکار آن شیطان مقتدایش انکار حضرات عارفین بالله می نمود این ملحد ذکر عارفین بالله
برای تلبیس می نماید افاد استاذنا بیان کبری این است که اگر هیچ یک ممتنع بالذات
تحت قدرت الٰهی داخل باشد ممکن ذاتی باشد والانقلاب من الامتناع الذاتی الی
الامکان الذاتی مستحیل بالذات پس آنچه امتناع بالذات است تحت قدرت الٰهی داخل
نمی تواند شد قال الکجوج الجوج اقول بیشک ممتنع بالذات استحقاق و لیاقت
استفاده و قابلیت فیض وجود از جناب مفیض الخیر والجود نمیدارد و درین هیچ کلام نیست
فاما کلام درین است که هر چه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن ممتنع بالذات میداند آن
ممتنع بالذات در نفس الامر است یا نه انقلابات و استحالات باعتبار کون و فساد صور نوعیه
جوهریه عنصریه که مشاهد و رای العین است فلاسفه جائز میدارند و انقلاب اعراض افعال
بانواع جوهریه ممتنع بالذات اعتقاد می کنند و حالانکه از صحاح احادیث ثابت است که اعمال
حسنه و سیئه بصور انسانیه منقلب گشته در قبر نزد میت ملازم خواهند بود و نیز در وزن
اعمال اقوال است یکی از ان اینست که اعمال متجسد شده موزون خواهند شد و نیز موت که

وجودی است یا عدمی ــــ علی اختلاف القولین بصورت کبش منقلب شده
در معائنه هر کس آورده و شناخته هر کس شده مذبوح خواهد شد بظاهر فساد اعتقاد
فلسفی بسیار اند به همین چند امثله از خوف تطویل اکتفا رفت حال پیشوایان این متفلسفی این است
قیاس حال او باید کرد قیاس کن ز گلستان من بهار مرا وانشاء الله تعالی دانسته خواهد شد
که ... دی متنازع فیه نیز ازین قبیل است که ممکن بالذات و مقدور الهی است و ...
معترض آنرا ممتنع بالذات میداند اقول این گول جهول اولاً گفته است که کبری محل کلام
است المحال قول در بیان کبری نقل کرده تسلیم کبری می نماید و ایمان می آرد باینکه ممتنع
ذاتی تحت قدرت داخل نیست و میگوید که درین هیچ کلام نیست فاما کلام درین است
که هر چه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن را ممتنع بالذات میداند آن ممتنع
بالذات و نفس الامر هست یا نه این کلام در کبری نیست بلکه در صغری پس اول چرا گوه خورده
گفته بود که کبری محل کلام است مگر دروغگو را حافظه نباشد و ما صغری را بوجوه قاطعه باثبات
رسانیدیم و آینده هم وجوه اثبات آن را شنیده میکنیم انشاء الله تعالی درین لباس عبارت بیان
کبری را نقل کرده کلام در صغری کرد و دیگر بیهوده گوئی آغاز نهاد تا مردمان را در وهم اندازد
که کلام در کبری میکند تا قوله انقلابات و استحالات الی آخر ما قال فحش از هذیان مجانین
است چه انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات است باتفاق
همه عقلا و باجماع متکلمین و فلاسفه قال فی شرح المواقف فی ابحاث الممکن ان الامکان
لازم للماهیة الممکنة لا یجوز انفکاکه عنه والا لجاز خلو الماهیة عنه فینقلب الممکن ممتنعا او واجبا
ان کان خلوه عنه بزواله عنها او بالعکس ای ینقلب الممتنع او الواجب ممکنا ان کان خلوها عنه
بحدوثه لها بعد ما لم یکن وانه ای جواز خلوها عنه علی احد الوجهین ینفی الامان عن الضروریات
فیرتفع الوثوق عن حکم العقل بوجوب الواجب واستحالة المستحیلات وجواز الجائزات
لجواز انقلاب بعضها الی البعض حینئذ وذلک سفسطة ظاهرة البطلان انتهی و این بیهوده گو را و آن

اشتباه است صاف بگوید که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل ذاتی نیست
ذکر انقلابات و استحالات عناصر و انقلاب اعراض و افعال بانواع جوهریه باین مقام
ربطی ندارد کلام ما این است که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات
است این هرزه سرای و بیهوده گوئی را باین مقام چه علاقه این احمق تعلق ندارد تبادر ابهم نمی فهمد
تا بمطالب علمیه چه رسد پیشوایان استاد ما ائمه مجتهدین اند و پیشوایان این مبتدعین دجاجله شیاطین
که اتصاف خدای تعالی را بقبائح و فواحش و نقائص و اجتماع النقیضین و آنچیز را که وجودش
مستلزم عدم آنست ممکن و داخل تحت قدرت می دانند اعاذ الله المؤمنین من مکائدهم و نجاهم
من مفاسدهم و عقائدهم افاد استاذ الاساتذه چه عجز عبارت است از عدم القدرت علی ما
من شانه ان یکون مقدورا و ممتنع ذاتی مقدور نیست پس عدم قدرت بر آن مستلزم عجز او سبحانه
تعالی نمی تواند شد **قال الجبین الهجان** اقول ممتنع ذاتی نفس الامری مقدور نیست
فاما ممکن ذاتی که ممتنع ذاتی زعمی باشد چنانکه در ما نحن فیه است و خواهد آمد ان شاء الله تعالی
پس بیشک آن مقدور است مخفی نماند که تعریف عجز بعبارت مذکوره ازین علامه یگانه زمانه
عجیب و غریب است چه لفظ قدرت در ترکیب عدم القدرت یا بمعنی مقدوریت است پس
عدم قدرت صفت آن شی خواهد بود که مقدوریت از آن معدوم شده و عجز صفت فاعل است
و اگر بمعنی قادریت باشد پس فاسد تر از اول است کما لا یخفی علی اهل العلم اقول
ببراهین قطعیه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات که مصداق اجتماع
النقیضین وجودش مستلزم عدم آنست باثبات رسانیدیم و منکشف گردانیدیم اگر احمقی
جاهل و معاندی متجاهل نفهمد و از آن جحود نماید در افتضاح خود می افزاید پس آن تحت قدرت
همچو دیگر ممتنعات ذاتیه داخل نیست اما قوله مخفی نماند الخ پس عجیب است بی بهره ماندن این
احمق از فهم مسائل علوم حقیقیه معلوم بوده است ازین قول معلوم شده که بیچاره از عربیت هم
محض بی بهره است که از غایت سفاهت لفظ علی را که ناسخ آن را بصورت عن نوشته بود لفظ

عجب چنین سوال ... (margin note, only partly legible)

عن قرار داده آن را ازلهیہ اعتراض گردانید و علی التسلیم اگر لفظ عن بجای لفظ علی باستعمال آید چہ باک قال فی القاموس عن مخففه علی ثلثہ اوجه یکون حرفا جارا ولها عشرہ معان المجاوزة سافر عن البلد البدل لا تجزی نفس عن نفس الاستعلاء فانما یبخل عن نفسه انتہی ما اردنا نقله وفی الصحاح وقد یقع عن موضع علی نحو لا افضلت فی حسب عنی ای علی وقال ایضا حروف الجر تنوب بعضها عن بعض اذا لم یلتبس المعنی این مجنین را که از عربیت نابلد است در هیچ اعتراض معذور توان داشت افاد الاستاذی مثلا اگر کسی گوید او سبحانہ تعالی بر خلق نظیر و شریک خود یا بر خلق اجتماع النقیضین یا ارتفاع النقیضین قادر نیست نتوان گفت که این قول بعجز او سبحانہ وتعالی است قال البلید العنید اقول نفی قدرت بر خلق نظیر و اشیاء مذکورہ قول بعجز او سبحانہ تعالی نیست لیکن نفی قدرت بر خلق امری که اخبار الہی بخلاف او واقع شده آن را مستحیل گردانیده چنانکه ایمان ابولهب و ادخال کفار در جنت و خلق نظیر و مساوی معلوم و ما نحن فیه چنانکه مدعی معترض را قول و عقیده است و مفصل خواهد آمد ان شاء اللہ تعالی بیشک قول بعجز او سبحانہ است تعالی اللہ عما یقول الظلمون علوا کبیرا اقول روشن و مبرهن شد که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال مصداق اجتماع نقیضین است و وجودش مستلزم عدم آنست و مصداق اجتماع النقیضین و مصداق باوجوده مستلزم لعدمه ممتنع بالذات است بیهوده گوئی این بلید بیجا است افاد الاستاذ و آیات داله بر عموم قدرت او سبحانہ نحو قوله تعالی واللہ علی کل شیء قدیر و قوله سبحانہ وکان اللہ علی کل شیء مقتدرا الی غیر ذلک متناول ممتنعات عقلی نیست چه ممتنع عقلی شیء نیست تا در عموم کل شیء داخل باشد قال الملحد الابلد اقول ممتنعات عقلی که در نفس الامر ممتنعات عقلی باشند بیشک در عموم کل شیء داخل نیست فاما ممکنات ذاتی که از سوء فهم آن را ممتنعات عقلی دانسته باشند چنانکه منجمله آن مساوی و برابر است در ما نحن فیه بلا ریب در عموم کل شیء داخل است پس اخراج آن از عموم کل شیء الحادی است و در

آیات اللہ تعالیٰ و مخرج این منجملہ مصداق کریمہ اِنَّ الَّذِین یلحدون فی آیاتنا لا یخفون علینا است
کما سیجی تفصیلاً انشاء اللہ تعالیٰ **اقول** براہین قطعیہ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باثبات رسید پس آن در عموم کل شئی داخل نیست و داخل کردن مصداق اجتماع
النقیضین و مصداق ما وجودہ مستلزم لعدمہ در عموم واللہ علی کل شئی قدیر الحادات
چنانکہ گذشت و سیاتی و ہمذا داخل کردن ممکنات ذاتی را مطلقاً کو معدوم باشند ازلاً
وابداً در شئی خلاف مذہب اشاعرہ اہل سنت است قال فی شرح المواقف المقصد السادس
فی ان المعدوم شئی ام لا وانہا من امہات المسائل الکلامیۃ فقال غیر ابی الحسن البصری وابی
الہذیل العلاف والکعبی من المعتزلہ ان المعدوم الممکن شئی فان المہیۃ عندہم غیر الوجود و معروضۃ
لہ و قد تخلو عنہ مع کونہا متقررۃ فی الخارج وانما قید والمعدوم بالممکن لان الممتنع منفی لا تقرر لہ
اصلاً اتفاقاً و منعہ الاشاعرہ مطلقا ای فی المعدوم الممکن والممتنع جمیعاً فقالوا المعدوم
الممکن لیس بشئی کالمعدوم الممتنع لان الوجود عندہم نفس الحقیقۃ فرفعہ رفعہا و بہ ای بما
ذہب الیہ الاشاعرہ قال الحکماء ایضاً انتہی پس قول او فانما ممکنات ذاتی کہ از سوء
فہم آن را ممتنعات عقلی دانستہ باشد چنانکہ منجملہ آن مساوی و برابر است در ما نحن
فیہ بلا ریب در عموم کل شئی داخل است معلوم نیست کہ مبنی بر کدام مذہب است کہ
این ملحد ہم معدوم بودن مساوی کہ در آن کلام است ازلاً و ابداً اعتراف دارد
پس معلوم نمی شود کہ این لا مذہب دخول آن را در عموم شئی بر کدام مذہب مبنی کردہ است
مگر آن بیچارہ از جہل معذور است ہر چہ در ذہن کج بین میگذرد بیہودہ می گوید افادہ استاذی
العلامہ اگر کسے از نفی قدرت او سبحانہ بر ممتنعات عقلی و مستحیلات ذاتیہ تحاشی کند و این را
از باب اسائت ادب بنسبت بحضرت کبریٰ ایزدی جل شانہ دغر مجیدہ انکار دایمان د
توحید را بر کنار گذارد قال الابلہ الانکد اقول چنانکہ تحاشی کسی از نفی قدرت او سبحانہ وتعالیٰ
بر مستحیلات ذاتیہ نفس الامریہ باعتقاد اسائت ادب حضرت ذو الجلال الکبیر المتعال

[illegible]

جل جلاله وعم نواله موجب تفرید از ایمان و توحید است تا چنین است تحاشی کسی از اثبات
قدرت کامله شامله بر اینجا و آن ممکنات ذاتیه که اخبار الٰہی و یا علم الٰہی یا غیر آنها سوای ذات
پاک وصفات کمال حضرت واجب الوجود مفیض الخیر والجود مقتضی امتناع آنها شده
باشد چنانکه تحاشی از اثبات قدرت کامله بر خلق مثل ومساوی آنحضرت خیر البریات افضل
الموجودات حبیب رب العالمین سید الاولین والآخرین صلی الله علیه وآله واصحابه اجمعین
وسلم که ممکن بالذات ممتنع بالغیر است و اخبار و علم الٰہی بعدم خلق آن متعلق شده ممتنع
بالغیر گردانیده پس این قسم ممکن داخل قدرت کامله است بدلائل عقلی و سمعی پس اگر
کسی آن را بوساوس شیطانی و هواجس نفسانی که باطل و ناتمام اند ممتنع بالذات
قرار داده از مقدورات الٰہی اخراج کند این هر دو کس ایمان فراموش با هم همدوش
و با محبوب الحاد خود اگر تایب نشوند در جهنم هم آغوش خواهند بود مفصل می آید انشاء الله تعالیٰ
اقول تحقیق پیوست و آینده را هم بتحقیق خواهد رسید و مساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در صفات کمال که مصداق اجتماع النقیضین است و وجودش مستلزم عدم آنحضرت
ممتنع ذاتی است آن را ممکن ذاتی دانستن ناشی از حماقت و نادانی و بیان از تعنت
و بی ایمانی است و اعتقاد اینکه هر ممکن ذاتی گو مستلزم ممتنع ذاتی باشد تحت قدرت
الٰہی داخل است نیز بکفر و بی ایمانی می کشد چه قدرت وغیره صفات کمالیه حضرت باری
جلشانه نزد جماعه متکلمین و هم نزد پیشوایان این سفیه بی ایمان ممکنات ذاتی هستند و عدم
آنها که ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر است نزد متکلمین تحت قدرت الٰہی داخل نیست و اعتقاد
بدخول آن تحت قدرت کفر و الحاد است کما سیاتی مفصلا این متعنت بی ایمان اگر
از اتباع آن دجال شیطان توبه نمی کند و اعتزال نمی گزیند عنقریب و قیامت عاجله
می بیند و به پهلوی او در کنج جهنم می نشیند و مفصل می آید انشاء الله تعالیٰ افادات
المحقق و بامکان شریک او تعالیٰ و عدم او سبحانه و بامکان اتصاف

از بیجا نقایص وقبایح وتجسم وتمکن وغیر ذلک اعتقاد دارد وچیها انها همه ممتنعات ذاتیه اند واگر مقدور باشند بلا شبهه ممکن باشند تعالی الله عما یصفون قال الغبی الغوی اقول مشخص مشار الیه بلفظ انها همه اتصاف بنقایص وقبایح است وآن بیشک ممتنع است لیکن کلام درین است که این اتصاف ممتنع بذات خود است چنانکه معترض درین قول تصریح بدان کرده یا ممتنع لذات الواجب تعالی واین معنی بدون تدقیق نظر واضح نخواهد شد پس میگوییم قول ما که این ممکن بالذات است یا واجب بالذات یا ممتنع بالذات موافق اصطلاح حکمت مراد از ذات درآن ذات موصوف بهر مفهوم است که بلفظ این تعبیر ازان واقع شده درعرف علما پس میگوییم که اتصاف معنی اسمی نسبی است طرفین را میخواهد یعنی اتصاف شی لشی وطرفین خارج از حقیقت اتصاف ولازم ذاتی آن در تحقق وتصور پس هرگاه معنی اتصاف تصور میکنیم تصور هر دو شی تبعا لازم می آید چنانکه در لفظ ابتدا که چون تصور معنی آن میکنیم تصور طرفین او لازم می آید یعنی ابتدا شی از شی لیکن انچه لازم ذاتی اوست مطلق دو شی است نه خاص وچون اتصاف معنی متعدد نیست افرادش افراد حصصی خواهد بود وکلی بنسبت افراد حصصی نوع است پس مطلق اتصاف نوع واحد خواهد بود ونوع واحد یا واجب بالذات یا ممکن بالذات یا ممتنع بالذات بر سبیل انفصال حقیقی خواهد بود پس احتمالات عقلی درینجا شش است باعتبار آنکه در تخصیص شی ثانی دو احتمال است صفت کمال وصفت نقصان ودر تخصیص شی اول سه احتمال واجب وممکن وممتنع وچون در اتصاف ممتنع ذاتی بصفات کلامی است پس طویل دار باختن فیه چندان تعلق نمیداشت آن را ساقط کرده دو احتمال باقی گذاشتیم پس از شش چهار باقی ماند اتصاف ممکن بصفت کمال وبصفت نقصان این هر دو ممکن بالذات واقع چنانکه اتصاف زید بعلم وجهل مثلا واتصاف واجب تعالی بصفت کمال این واجب وضروریست واتصاف واجب تعالی وتقدس

اول و امتناع اتصاف ثانی مذکور لذات واجب تعالی است زیراکه وجوب الوجود چنانکه
مستلزم استجماع جمیع صفات کمال است منشاء تقدیس از جمیع صفات نقص و تنزیه
از همه اتصافات است بنقایص و نیز چون وجوب یا امتناع بسبب خصوصیت طرفین
آید بهمین معنی وجوب اتصاف امتناع آن بالغیر است چه خصوصیت طرفین از مقومات
اتصاف است و نه از لوازم ذاتی آن نه آنکه وجوب و امتناع مذکور لذات الاتصاف
است چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم و جهل متحقق است و اینجا بلا شبهه
ممکن بالذات است و دوم اینکه ممکن بالذات باشد بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است بلاریب لکون القضیة المنعقدة من المفاهیم الثلثة حقیقیة فالقول
بان اتصاف الواجب تعالی وتقدس بالنقایص لیس ممتنع لذات الواجب تعالی
وتقدس بل لذات الاتصاف او ممتنع لا لذات الواجب تعالی وتقدس بل لذات
الاتصاف هذا من بعید لیس من شان العقلاء فضلاً عن الفضلاء اقول ازین قول
مبرهن گشت که این حیران العقل از فهم مسائل علمیه اجل دور است ریش خود
در آفتاب سفید کرده عمر خویش در مداولت کتب را یگان بر باد داده است
تا تدقیق نظر که این بی بصر و بی بصیرت تکلف آن کرده گشت عوار او نمود بیان این اجمال
این است که هر مفهوم که بدیگری نسبت کرده شود و قطع نظر از حکایت حاکی و انتزاع
منتزع نسبتش در واقع و نفس الامر از سه کیفیت خالی نیست یا واجب
بالذات است یا ممکن بالذات است یا ممتنع بالذات و این کیفیات نسبت را ایجابیه
من حیث کونها فی نفس الامر مواد خوانند پس هر مفهوم را نسبت بدیگری در واقع
و نفس الامر حالی است که هر بودن بانتزاع ذهن و اعتبار حاکی نیست و حال
واقعی را که مصداق و محکی عنه حمل و صدق بر دیگری می باشد اتصاف نامند چنانچه

گویند که ظرف اتصاف جسم بسواد و ظرف اتصاف زید بعمی و ظرف اتصاف سما بفوقیت
خارج است و ظرف اتصاف اثنین واربعه بزوجیت و ثلثه و خمسه بفردیت نفس الامر است
و ظرف اتصاف کلیات بجنسیت و فصلیت خصوص ذهن است و آن اتصاف و نعتی
که محکی عنه و مصداق حمل و حکایت است بمعنی مصدری انتزاعی نیست، و آن خود حقایق
مختلفه اند حصص کدامی بمعنی مصدری نیستند مثلا اتصاف واجب تعالی شانه بوجود
یعنی مصداق الحکایة بان اللّٰه تعالی موجود در نفس الامر واجب است و اتصاف او
سبحانه بامکان ذاتی یعنی مصداق الحکایة بان اللّٰه تعالی ممکن ذاتی در نفس الامر ممتنع
بالذات است و اتصاف الانسان بالکتابة یعنی مصداق الحکایة بان الانسان کاتب
در نفس الامر ممکن بالذات است و این مصادیق که باتصافات نامیده می شوند در هیچ
ذاتی مشترک نیستند تا بشرکت در یک حقیقت نوعی چه رسد و این مقدمات بر مبتدیان
طلبه علوم مخفی نیست و این معنی ظاهر است که اتصاف هر شی بهر مفهوم بدین معنی در نفس الامر ممکن
نیست مثلاً اتصاف حقیقت انسان بحماریت کو در ماده این حیوان لایعقل یافته شده
یا اتصاف حقیقت بیاض مثلاً بثوب یا اتصاف حقیقت ابوت بحجریت بلکه اتصاف بعض
اشیا ببعض مفهومات واجب بالذات است و اتصاف بعض اشیا ببعض مفهومات ممتنع
بالذات است پس اتصاف واجب الوجود جلشانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و تحیز
ممتنع بالذات است چنانکه اتصاف انسان بلا انسانیت ممتنع بالذات است این پلید
پلید اتصاف او سبحانه را بنقایص و قبایح و فواحش و تجسم و تمکن و حجریت و نباتیت و حیوانیت
و مائیت و ناریت و هوائیت ممکن بالذات میداند و باز خود را از مومنان می شمارد و طرفه تر اینست
که بتحقیق این نظر بر آن دلیل می آرد و حاصل دلیل او اینست که اتصاف بمعنی آنچه نسبی است و افراد
آن حصص متفقه الحقیقت است که متخالف بامکان ذاتی و امتناع ذاتی نتوانند شد و بعض
حصص آن ممکن بالذات است پس جمیع حصص آن ممکن بالذات باشند و اگر بعض حصص آن

از جهت خصوصیت حاشیتین واجب بعض حصص از جهت خصوص حاشیتین ممتنع باشند آن وجوب
و امتناع ذاتی نیست بلکه وجوب و امتناع بالغیر است و این استدلال ناشی از جهل و حماقت است
حکم بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و غیر ذلک ازین جهت است که
معنی اتصاف مصداق نفس الامری اتحاد او سبحانه تعالی بنقایص و قبایح وغیره است و آن مصداق نفس الامری
ممتنع بالذات است و آن از حصص معنی مصدری اتصاف نیست و وجه امتناع ذاتی آن این است که اتحاد
حقایق متخالفه متباینه ممتنع ذاتی است چنانکه اتحاد مهیة سواد با حقیقت انسان یا کاتب مثلاً و امتناع
آن معلل بعلتی نیست و چون حقیقت حقه واجب بالذات مباین ذوات و مهیات حوادث ممکنه
است باتفاق است اتحاد آن با ذوات حادثه و مهیات ممکنه ممتنع بالذات است پس اتصاف
او سبحانه بانسانیت و لوازم خاصه انسانیت و حیوانیت و لوازم خاصه حیوانیت و لوازم خاصه
جسمیت و بدیگر حقایق ممکنه حادثه و بخواص آن که از جمله آن قبایح و نقایص اند ممتنع ذاتی است و معلل
بعلت و داخل تحت قدرت نیست و اگر آن ممکن باشد انسان بودن او سبحانه و کاتب و مستقیم
القامت بودنش و حیوان بودن او سبحانه و متغذی و نامی و بوال بودن او سبحانه و جسم و متحیز
و متشکل و متقدر بودن او سبحانه ممکن بالذات باشد و هیچ عاقل بارتکاب قول بامکان این
همه جسارت نمی تواند کرد این حیوان لایعقل بیباک بر قول بامکان ذاتی آن جسارت نموده از
غایت جهل بر آن استدلال می آرد و نمیداند که در اتصاف بمعنی مصدری و حصص آنکه مفهومات
ذهنی اند کلام نیست و جاییکه گفته می شود که اتصاف فلان بفلان چیز مثلا اتصاف سواد بانسانیت
ممتنع است معنی آن این است که عدم مصداق آن در نفس الامر ضروری است نه اینکه این معنی
مصدری که از موجودات ذهنی است ضروری العدم است چه مفهوم اتصاف السواد بالانسانیة
مثلا از موجودات ذهنی است نه ممتنع بالذات است و نه ممتنع بالغیر و مصداق آن ممتنع بالذات
است نه ممتنع بالغیر این غبی جاهل درین مقام بوجوه چند در بادیه جهالت و ضلالت افتاده است
اول آنکه مواد ثلثه یعنی وجوب و امتناع و امکان کیفیات مصادیق نفس الامریه اند که آن را

باتصاف تعبیر می‌کنند نه کیفیات اتصاف بمعنی مصدری که موجود ذهنی است مثلاً اگر کسی گوید
که اتصاف هوا بانسانیت وکتابت ممتنع بالذات است متوان فهمید که این مفهوم ذهنی ممتنع
است بلکه معنی اش این است که مصداق آن ممتنع است این نافهم از اتصاف معنی اسمی نسبی
فهمیده ترکیب بیهوده گویها شد دوم اینکه بر تقریرش لازم می آید که اتصاف ذات حقه
واجبه بالذات بامکان ذاتی وحدوث ممکن بالذات وممتنع بالغیر است چه این اتصاف هم
حصه از حصص مطلق اتصاف است ومطلق اتصاف نوع واحد است ونفس مطلق اتصاف
ممتنع بالذات نیست چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم وجهل متحقق است واینجا بلا شبهه
ممکن بالذات است وخود اینکه ممکن بالذات باشند بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است الی آخر ما قال پس اتصاف او سبحانه بامکان ذاتی وحدوث باعتقادش
ممکن بالذات وممتنع بالغیر است پس باعتقادش واجب بالذات ممکن بالذات است سوم
اینکه عدم معنی اسمی اضافی است وافراد آن حصص آن است چنانچه عدم زید وعدم عمرو وغیرهما پس
عدم نوع واحد است وبعض حصص آن ممکن بالذات اند پس بدالنست این سفیه عدم الواجب
سبحانه ممکن بالذات ممتنع بالغیر است بنا علی تدقیقه وهرچه عدم آن ممتنع بالغیر است ممکن بالذات
است فیلزم علی تدقیقه ان یکون الواجب سبحانه ممکنا بالذات چهارم اینکه این قایل خود در قول
مستانف میگوید که اتصاف جزئی وشخصی ممتنع بالذات است واتصاف کلی که نوع آن است
ممکن بالذات است چه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد وحال اینکه این
قاعده که او بتدقیق استخراج کرده است بر تقدیر صحت آن منافی این قول است واین قول منافی آن
قاعده است پس در هر دو قول او تهافت ظاهر است مگر حماقت وجهالت او عذر خواه او باشد
پنجم این است که بر قاعده مستخرجه او لازم می آید که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممکن بالذات
ممتنع بالغیر خواهند بود وانچه این احمق بعد استشعار براین در جواب آن در اقوال مستانفه گفته است
از تفضیحش عنقریب پیدا می آید ششم این است که او قایل شده است که این حصه خاص یعنی اتصاف

الواجب بالنقایص والقبایح والفواحش ممکن بالذات وممتنع بالغیر است وحال آنکه این حصه از
موجودات ذهنی است وموجودات ذهنی ممتنع بالغیر هم نتوانند بود وقول بامتناع آن بالغیر ناشی از
بلادت ونافهمی است ودیگر وجوه فساد در کلام این قایل بسیار است مثلاً اینکه وجود بمعنی مصدری
است وافراد آن حصص است وبعض حصص آن ممکن است پس وجود شریک الباری وغیره
من الممتنعات الذاتیه برای این سفیه ممکن خواهد بود ونهایت کار این است که ممتنع بالغیر باشد
حال تدقیق او این است که هیچ هذیانات از شان عوام سفها هم نیست فضلاً عن العقلاء فضلا
عن الفضلاء قال السفیه الفقیه باز میگویم مخفی نماند که فیما بین اتصاف واجب تعالی شانه
بصفت کمال چنانکه علم وسلب اتصاف او سبحانه بصفت نقص که مقابل صفت کمال مذکور است
چنانکه جهل تلازم است ومعیت ذاتیه که درین مرتبه انفکاک یکی از دیگری ممکن نیست بخلاف بید
که فیما بین اتصاف او بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل تلازم نیست زیراکه در حال
عدم سلب اتصاف بجهل است واتصاف او بعلم او هم مسلوب است پس مابین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل علاقه ومعیت ذاتیه است
مجرد مصاحبت اتفاقیه نیست زیراکه ذات واجب الوجود جل وعلا چنانکه مقتضی اتصاف
خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن صفت است اقول
مخفی نماند که این سفیه آناً فآناً در سفاهت ترقی می کند ما اول بیان کرده ایم که ذات حقه واجبه
بالذات مباین محض مهیات ممکنه ونقایص وخسایس وخصایص آن است وسلب آنها از
مرتبه ذات حقه واجبه ضروری است وضرورت سلب آن عبارت است از امتناع ذاتی
ثبوت آن وسلب مباین از ذات مباین آن ضروری است چه اگر این سلب ضروری نباشد
اتحاد متباینتین ممکن ذاتی باشد وصفات کمال که بر مذهب عامه متکلمین بر ذات حقه زاید اند
عبارت از آن سلوب بسیط که ضروری است نیست بلکه آن امور وجودیه اند وقایم اند
بذات حقه [illegible] سلوب [illegible] وجودیه شده قایم اند بذات حقه قیام

عبارت از نحو وجود است و سلوب بسیط را وجود نیست و جهل عبارت از سلب بسیط علم نیست و عجز
عبارت از سلب بسیط قدرت نیست پس سلب جهل و عجز و دیگر خسایس و خصایص ممکنات همچو
فسق و فجور و سرقه و غیرها از مرتبه ذات احدیه ضروری است و قضایای سوالب قایلیه الله
سبحانه لیس بجاهل و لیس بعاجز و لیس بفاسق و لیس بفاجر و غیرها در مرتبه ذات احدیه صادق
اند العیاذ بالله اگر این سوالب صادق نباشند موجبات صادق باشند والتزام ذلک
من اشد انحاء الکفر والالحاد و ثبوت علم و قدرت و غیرهما من الصفات الکمالیه نزد عامه متکلمین
که بزیادت صفات کمالیه و قیام آنها بذات حقه قایل اند در مرتبه ذات احدیه نیست چه
تقدم مرتبه ذات موصوف بر قیام صفات بآن ضروری است و ذات احدیه نزد ایشان
علت موجبه صفات کمالیه است و تقدم ذات علت بر معلول ضروری است از اینجا مبرهن شد
که فیما بین اتصاف واجب سبحانه تعالی شانه بصفت کمال و سلب اتصاف آن بصفت نقص
که مقابل صفت کمال مذکور است چنانکه جهل معیت ذاتیه نیست چه معنی معیت ذاتیه مثلا این است که آن
هر دو در یک مرتبه عقلیه باشند حال آنکه مبرهن شد که مصداق آن سلب نفس ذات احدیه بلا قیام
امر زاید است و مصداق این صفات وجودیه ابعد مرتبه ذات احدیه است آری در میان مرتبه
ذات و مرتبه قیام این صفات تخلف وانفکاک نیست زیرا که در میان علت موجبه و معلولات
موجبه آن تخلف انفکاکی هرگز واقع نمی باشد اما میانه آن هر دو معیت ذاتیه نیست پس مابین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم و سلب اتصاف او بصفت جهل علاقه معیت ذاتیه نیست [illegible]
مجرد مصاحبت اتفاقی است زیرا که مرتبه مصداق سلب اتصاف او بجهل مرتبه ذات حقه [illegible]
و ذات حقه علت موجبه اتصاف او سبحانه بصفت علم نزد عامه متکلمین است و در علت
و معلول مجرد مصاحبت اتفاقی نمی باشد و آنچه گفته است که واجب الوجود جل و علا چنانکه
مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن
صفت است عجب کلامیست که هیچ مومن بدان تفوه نمی تواند کرد چه اگر ذات واجب

سبحانه مقتضی سلب صفت نقص است در مرتبه ذات حقه سلب آن صادق تواند بود ضرورة
تاخر المقتضی عن المقتضی پس در مرتبه ذات حقه ثبوت صفت نقص صادق خواهد بود ضرورة امتناع
ارتفاع النقیضین ولا یجترء علی ذلک انسان فضلا عن مومن پس این مقدمه ممهده از بیخ
برکنده شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال العجبان المجان
درینجا دو قاعده متحقق است یکی آنکه وجوب ذاتی یک نقیض مستلزم امتناع ذاتی نقیض
دیگر است وبالعکس وبرین قاعده مدعی معترض هم اعتراف دارد چنانچه درمقام استدلال ثالث
عقلی ماخوذ از قرآن مجید که عالم ربانی ذکر کرده مدعی مذکور مذکور نموده اگر گفته شود که دور ممتنع
ذاتی است پس لا دور واجب ذاتی باشد وحال آنکه تسلسل واجتماع النقیضین وارتفاع
ان هم نیز لا دور است واینها نیز ممتنع ذاتی اند وزید هم لا دور است واین ممکن خاص است لا دور
واجب ذاتی نباشد وقاعده امتناع ذاتی احد النقیضین مقتضی وجوب ذاتی نقیض خود را
منتقض گردید جوابش آنکه لا دور عام است وتسلسل واجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین
اخص ازان وامتناع خاص مستلزم امتناع عام نیست ونیز زید اخص از لا دور است
وامکان امر خاص ملزوم امکان امر عام نیست آری وجوب خاص مستلزم وجوب عام است
ودرینجا همین متحقق است زیرا که لا دور بر ذات واجب الوجود تعالی شانه صادق است
وذات مقدس منشاء انتزاع این مفهوم است ومفهوم لا دور باعتبار بودن آن مفهومی
از مفاهیم اگرچه ممکن است چه جمله مفهومات بسبب حصول ذهنی خود در ما و بودن ذهن علت وجود
ذهنی آنها ممکن بالذات اند ونیز جمله مفهومات در ذهن بعد انتزاع است پس معلول منتزع
خود خواهند بود البته فاما باعتبار منشاء انتزاع خود که ذات واجب الوجود تعالی شانه
است واجب بالذات است بالجمله بودن یک فرد واجب بالذات موجب وجوب مفهوم کلی
خود است وبودن فرد ممتنع یا ممکن موجب امتناع یا امکان کلی نیست چنانکه احد النقیضین
لا علی التعیین واجب است وعلی التعیین ممکن چنانچه عدم زید مثلا یا ممتنع چنانچه عدم الواجب

ط عجبان
سرشار از واوان
عجبان شده
العجبان ۱۲
منتهی الارب

تعالی عن العدم وسایر النقایص در سلم است وشرح آن قلنا الواجب المبهم والمخیر فیه المتعینات
التی هی افراده جاز ان یحل الوجوب غیر محل التخییر کوجوب احد النقیضین والاجاز ارتفاعهما
انتهی باز اگر گفته شود که چنانکه دور ممتنع ذاتی است تسلسل واجتماع نقیضین وارتفاع آنها
وشریک الباری تعالی عنه وفلک وکره محوی که قطرش اعظم از قطر فلک وکره حاوی باشد
وخلا وجوهر فرد بمذهب مشائین اینهمه ممتنع ذاتی اند پس لازم که لا تسلسل ولا اجتماع النقیضین
ولا ارتفاع انها وغیر این از نقایض مذکوره همه واجب ذاتی باشند پس تعدد در افراد کلی واجب
بالذات لازم آمد ودلیل توحید مبطل این تعدد است جوابش آنکه امر ضروری الثبوت مستغنی
از جعل فی الجمله اطلاق واجب بالذات بر آن در کلام علمای معقول بسیار منقول است چنانکه
انسانیت وحیوانیت زید را واجب بالذات میگویند ومعنی آنکه اگرچه در ضمن زید هر دو مجعول
شده اند فاما از جعل استقلالی مستغنی اند لهذا قضایا منعقده از آنها ضروریات می باشند
وتعدد در مصداق واجب بالذات بمعنی مذکور واقع است آنچه تعدد در آن ممتنع است وبرهان
توحید مبطل تعدد آنست آن واجب بالذات بمعنی مستغنی از جعل علی الاطلاق است ومعتبر
درین قاعده که امتناع ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات
بمعنی اول است اما تعددیکه در واجب بالذات بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب
بالذات بمعنی ثانی است لا یخفی علی من تعمق النظر فی ما ذکره وما ذکرناه ونیز در اصل وعین این
مفهومات که سلب بر انها وارد شده دو اعتبار است یکی آنکه هر واحد مفهومی است از
مفهومات مثلا تسلسل مفهومی است چنانکه انسان از مفهومات دوم آنکه هر واحد از انها
مفهومی است که ممتنع ذاتی است باعتبار مصداق پس در نقایض این مفهومات نیز دو
اعتبار است یکی آنکه هر واحد مفهومیست از مفهومات دوم آنکه هر واحد واجب بالذات
است باعتبار مصداق واعتبار اول در نقیض اعتبار اول معتبر است واعتبار ثانی در
نقیض اعتبار ثانی پس تعدد در لا دور ولا تسلسل وغیرهما باعتبار اول است لا اعتبار

فیه و اما باعتبار ثانی پس اصلا تعدد در آنها نیست چه وجوب ذاتی هیچ یکی نیست مگر باعتبار
مصداق و آن نیست مگر یک ذات مقدس حضرت واجب الوجود و صانع کل عالم جل و علی
فاندفع النقض اقول این قائل جاهل را شیطان وهم او درین مقام در ورطات ضلالت
و جهالت غوطه های گوناگون داده است که بیچاره با وصف دست و پا زدن ازان نتوانست
برآمد باید دانست که مواد ثلثه یعنی وجوب ذاتی و امکان ذاتی و امتناع باهم متقابل اند معنی
وجوب ذاتی شی آنست که تقرر و وجود آن ضروری باشد محتاج بجعل جاعل نباشد و معنی امتناع
ذاتی آن این است که عدم آن ضروری باشد بعلل بعلتی نباشد و معنی امکان ذاتی آن این است
که تقرر و لاتقرر و وجود و عدم آن بالقیاس الی نفس ذاته ضروری نباشند پس ضرورت عدم
ممتنع ذاتی عبارت از وجوب ذاتی کدام چیز نیست بلکه ضرورت عدم آن تفسیر امتناع
ذاتی آن است اگر مصداق کدامین مفهوم ممتنع ذاتی است لازم این است که عدم آن ضروری
باشد نه اینکه کدامین ذات واجب التقرر گردد و عدم ممتنع بالذات کدامی ذات نیست تا
ضرورت آن عدم وجوب ذاتی آن ذات باشد و امتناع ذاتی مقابل مطلق ضرورت نیست
بلکه قسم مطلق ضرورت است چه ضرورت عدم که معنی امتناع ذاتی است قسمی از ضرورت
است پس اگر شی واجب بالذات است عدم آن ممتنع بالذات است و اگر مصداق کدامی
مفهوم ممتنع بالذات است عدم آن ضروری است نه وجود کدامی ذات این قاعده
محقق و مسلم است پس اعتراض برین قاعده باینکه دور ممتنع ذاتیست پس لا دور واجب
ذاتی باشد ناشی است از غایت سوء فهم چه معنی بودن دور ممتنع ذاتی این است که تحقق
دور ممتنع ذاتیست و لازم ازان این است که عدم دور ضروری باشد نه اینکه کدامین
ذات واجب الوجود باشد این بلید معنی ممتنع ذاتی بودن دور ندانست که بیجا اعتراض
آورد و برای جواب آن سرگردان شد و اگر در وهم او چنین گذشت که نفس حقیقت
دور ممتنع ذاتی است بنا بر اینکه اصحاب جعل بسیط مواد ثلثه را کیفیت نفس ماهیة می گویند

جوابش اینست که براین تقدیر معنی امتناع حقیقت دور ضرورت لیسیة نفس حقیقت
دور است و لیسیة نفس حقیقت دور سلب ساذج است ذاتی از ذوات نیست تا از
ضرورت لیسیة آن وجوب ذاتی که این ذات لازم باشد و آنچه در جواب گفته است
محض لغو است زیراکه ذات واجب الوجود بالذات نه فرد عدم دور است و نه فرد لیسیة
نفس حقیقت دور و لا دور نقیض مفهوم دور است و مفهوم دور ممتنع ذاتی نیست تا نقیض آن
یعنی لا دور واجب ذاتی باشد این هر دو مفهوم ممکن ذاتی اند و مصداق لا دور نقیض دور نیست
تا وجوب ذاتی ذات واجب الوجود سبحانه بازای امتناع ذاتی دور قرار داده آید پس
آنچه این سفیه تکلف کرده است ناشی از سوء فهم و جهل اوست و قوله چنانچه عدم الواجب
تعالی عن العدم بحسب تدقیق این قایل که حال آن گذشته است راست نمی آید چه
عدم معنی اسمی نسبی است و افرادش حصص اند و بعض حصص آن ممکن بالذات است پس
بمقتضای تدقیق او لازم است که عدم الواجب تعالی در عقیده او ممکن بالذات باشد
و آنچه باز گفته است که اگر باز گفته شود الی آخره نیز ناشی از بلادت و نافهمی اوست چه معنی
امتناع ذاتی همه مذکورات که بیان کرده این است که تحقق آنها ممتنع است و لازم از آن
اینست که عدم آنها در واقع ضروری باشد و لیسیة حقایق آنها در واقع ضروری باشد
نه اینکه که این ذات واجب التقرر والوجود در واقع باشد و عدم آنها و لیسیة آنها نفی
صرف است که این ذات نیست پس تعدد ذوات واجبه بالذات لازم نیست لازم
ضرورت اعدام مذکورات است و برهان توحید مبطل تعدد ذوات واجب الوجود است
نه مبطل ضرورت اعدام و لیسیات و آنچه این قایل در جواب گفته است محض از هذیانات
مجانین است چه حاصل اعتراض مذکور نیست که تسلسل و غیره مذکورات ممتنع بالذات اند
و بحسب قاعده مذکوره نقیض ممتنع بالذات واجب بالذات است پس لازم است که نقایض [?]
مذکورات واجب بالذات باشند و آن متعدده فیلزم تعدد الواجبات و حاصل مقال این [?]

قایلی در جواب این است که واجب بالذات دو معنی دارد یکی آنکه از جعل جاعل مطلقاً مستغنی
باشد گو در ضمن دیگری مجعول باشد چنانچه انسانیت و حیوانیت زید مثلاً دوم آنکه از جعل
علی الاطلاق مستغنی باشد چنانچه واجب الوجود سبحانه است [illegible]
ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات [illegible]
و آنکه تعدد آن ممتنع است و برهان توحید مبطل تعدد آنست و [illegible] بالذات بالمعنی
الثانی است و این طرفه هذیانی است که مضحکه صبیان است چه واجب بالذات بالمعنی
الاول ممکن ذاتی است و لهذا از جعل مطلقاً مستغنی نیست و نقیض ممتنع بالذات ممکن ذاتی
نتواند بود چه امکان احد النقیضین مستلزم امکان نقیض آخر است پس قول بآنکه معتبر در
در قاعده مذکوره واجب بالذات بالمعنی الاول است از هذیانی بیش نیست چه واجب بالذات
در صورت عدم تعلق جعل مطلقاً بان معدوم است و در صورت معدوم بودن آن سلب عدم
تعلق جعل مطلقاً ضرور است که نقیض آنکه ممتنع بالذات است موجود باشد ضرورة استحاله
ارتفاع النقیضین فلا یکون الممتنع بالذات ممتنعاً بالذات باید دانست که اطلاق واجب بالذات
بمعنی اول در اهل معقول متعارف نیست منطقیان هنگام تقسیم [illegible] جهات
قسمی را از ضرورت ضرورت ذاتیه بمقابله ضرورت وصفیه و ضرورت وقتیه [illegible]
که بر آن ضرورت مشتمل باشد بضروریه مطلقه میخوانند این ما بلد کودن [illegible] ضرورت
الذاتیه را واجب بالذات انگاشته اطلاق واجب بالذات [illegible]
غلط فهمی نسبت کرده است این حیوان لا یعقل باین غباوتی که دارد [illegible]
دخل و دست اندازی کند و عجیب تر ازین قول اوست اما تعدد [illegible] واجب بالذات
بمعنی معترض لازم کرده ایم آن واجب بالذات بالمعنی الثانی است [illegible]
تحقیق النظر فیما ذکره و ما ذکرنا و اول در کلام خود هیچ جا تعدد واجب بالذات [illegible]
لازم نکرده است شاید او باقتضای خبط و حماقت تخیل کرده است [illegible]

بنقایص وقبایح ممتنع بالذات باشد اتصاف او سبحانه بنقایص نقایص وقبایح واجب بالذات
باشد و آن نقایص حسب تعدد نقایص وقبایح متعدد اند پس تعدد واجب بالذات لازم آید
و این احمق ندانست که نقیض اتصاف بنقایص وقبایح سلب اتصاف بنقایص وقبایح است
نه اتصاف بصفات کمالیه وجودیه تا وجوب ذاتی آن لازم آید غایة الامر این است که سلب
اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح ضروری باشد و ضرورت سلب اتصاف او سبحانه بنقایص
وقبایح معنی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح واز ان وجوب ذاتی که داین
ذات وحقیقت لازم نمی آید چه سلب عبارت از که این ذات وحقیقت نیست آن نفی صرف است ولیس موجوداً
یعبر عنها بالسلب بیچاره با آنکه پیر فرتوت شد تا حال اینهم ندانست که سلب که این ذات نیست تا از ضرورت
سلب وجوب ذاتی که این ذات لازم آمد واگر بدانست او سلوب عبارت از ذوات اند برا و لازم
می آید که ذوات غیر متناهیة بالفعل بواجب سبحانه بلکه بهر یک موجود قایم باشند و در هر یک موجود ذوات
غیر متناهیة موجود باشند زیرا که از هر یک موجود امور غیر متناهیة مسلوب اند پس سلب هر یک از
امور غیر متناهیة که بر زعم او ذات است بهر یک موجود قایم موجود است بلکه لازم می آید که در ممتنعات
ذاتیه ذوات غیر متناهیة موجود و قایم باشند که سلب امور غیر متناهیة از ممتنعات ذاتیه صادق
است این گول جهول بدخل خود و معقول خود را فضیحت و رسوا گردانید با اینهمه چون بنای الزام
تعدد واجب بالذات بر مدعی معترض بر قاعده استلزام امتناع ذاتی یک نقیض وجوب ذاتی
نقیض آخر آن است و معتبر درین قاعده بدانست او واجب بالذات بالمعنی الاول است
پس بر مدعی معترض تعدد واجب بالذات بالمعنی الثانی چگونه لازم آید این قول او حماقت
دیگر است و حواله کردن آن بر تعمق نظر باقتضای عجز او از بیان آن است و لفظ مقتضی در قول
او امتناع یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است قضیه لسانی است واما جواب ثانی
او یعنی آنچه گفته است و نیز در ابطال وجود این مفهومات الی آخره نیز منشا آن نافهمی است
تحقیق وتقریرهما دلیل این مفهومات از ممتنعات ذاتیه است پس عدم تحقق وتقرر آنها ضروری

وضرورت عدم ولیسیت آنها بمعنی امتناع ذاتی آنهاست و ذات او سبحانه ما صدق علیه عدم
ولیسیت آنها نیست و عدم ولیسیت آنها کدام ذات نیست تا وجوب ذاتی آن ذات لازم
آید ولا دور ولا تسلسل وغیرہما نقایض این مفهومات اند وآن ہردو ممکن ذاتی است ہیچ یکی
از آنها نه ممتنع بالذات است نه واجب بالذات ومفهومات آنها را باعتبار مصداق ممتنع
ذاتی گفتن قول بتناقض است منشاء آن غباوت و نافہمی ست قال الکوڈنی الدہلی سلمه
قاعده دوم آنکه میان متلازمین که علاقه معیت ذاتی فیما بین دارند و انفکاک ہیچ یکی از دیگری
ممکن نباشد در وجوب وامکان تخالف نمی باشد اگر یکی واجب است دیگری ہم واجب الوجود
خواہد بود و اگر یکی ممکن ست دیگر ممکن باشد چنانچه فلاسفه در مقام نفی معیت فلک حاوی برای
فلک محوی میگویند ان عدم المحوی وتحقق الخلاء داخل الحاوی متلازمان لان اعتبار احدہما یوجب
اعتبار الآخر عقلا بحیث لا یمکن انفکاکه کما لا یمکن الانفکاک بین وجودی المحوی وعدم الخلاء
داخل الحاوی والشیئان اللذان تحققت بینهما المعیة الذاتیة والعلاقة الطبیعة من الجانبین
لا لمجرد المصاحبة الاتفاقیة فانهما لا یتخالفان فی الوجوب والامکان لان تخالفهما فی ذلک یوجب
امکان انفکاک احدہما عن الآخر انتہی پس میگویم که مدعی معترض میگوید که اتصاف بنقایص
ممتنع ذاتی است نه ممتنع لذات الواجب تعالی شانه پس سلب اتصاف بصفت نقصان
مثلا جہل که نقیض اتصاف مذکور ست واجب ذاتی خواہد بود وبحکم المقدمة الاولی وفیما بین
سلب اتصاف بجہل مثلا واتصاف بعلم تلازم ست کما ذکرنا الیہ چون سلب اتصاف بصفت
جہل واجب ذاتی گشت اتصاف بصفت علم ہم واجب ذاتی خواہد بود وبحکم المقدمة الثانیه
وہذا خلف زیرا که صفات کمالیه حضرت واجب الوجود تعالی شانه بر تقدیر زیادت چنانکه
مذہب متکلمین ست فی انفسها ممکنات بالذات اند کما یجی من شرح العقاید النسفی ومحالیس
اتصاف بدان بطریق اولی ممکن بالذات خواہد بود نه واجب ذاتی کما زعم الذی واجب لذات
الباری تعالی ست چنانچه اتصاف بصفت نقص ممتنع لذات الواجب ست اقول چون

سابق [illegible] بیان اتصاف بصفات کمالیه عدم اتصاف بصفات نقص معینه ذاتیه نیست
این کلام [illegible] است کشف این عمایت وهتک این غوایت در رد قول او باز می گویم
محقق [illegible] اعاده آن نیست قال الرسطو دون الرسطو دون اگر گویند
مراد [illegible] ذاتی [illegible] جزئی و شخص هست که آن ممتنع ذاتی است و اتصاف کلی که نوع آست
آن ممکن بالذات [illegible] امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد چنانکه انسان کلی
ممکن بالذات است و زید [illegible] ممتنع ذاتی است جوابش اینکه اتصاف بنقایص هم مفهوم کلیست
و بر تقدیر آنکه مراد از اتصافات جزئیه بنقایص است سلوب این اتصافات بنقایص واجب ذاتی
خواهد بود بحکم [illegible] کما هو اتصافات بکمالات که متلازم آنهاست واجب ذاتی خواهد بود بحکم
التلازم کما ذکرنا [illegible] است چه سلوب اتصافات بنقایص اتصافات بکمالات حصلا حیث
وجوب ذاتی [illegible] بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرف و قطع نظر از حیثیت تلازم چنانکه
اتصاف بنقایص [illegible] است در ذات واجب تعالی شانه همچنین اتصاف بکمالات ضروریست
در ذات واجب تعالی شانه پس اول را ممتنع بالذات گفتن و ثانی را واجب بالذات نگفتن
تحکم بحت و ادعای [illegible] است پس واجب بالذات بودن ثانی دلیلی است بر ممتنع ذاتی
بودن اول [illegible] امکان ذاتی اتصاف بنقایص اثبات امتناع آن لاجل ذات الواجب
تعالی بسبب ثبوت وجوب اتصاف بکمالات لذاته تعالی بامکان ذاتی بتوسط مقدمتین
[illegible] بر اهل علم مخفی نیست پس ظاهر و هویدا گشت که تحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص و اعتقاد امتناع بالذات در آن از راه اعتساف ناشی از سوء استعداد است
[illegible] فساد اعتقاد است در اصول اسلامیه اقول باسبق گفته ایم که این بلید
[illegible] افزاید سفاهت او از اقوالش حیناً فحیناً جلوه بوقلمون می نماید
[illegible] اینکه اتصاف جزئی شخصی ممتنع بالذات باشد و اتصاف کلی که
[illegible] بالذات باشد و اینکه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد

پس آن ضابطه که بتدقیق نظر پیش ازین پیدو شد بیان کرده بود اگر صادق است تجویز امکان
ذاتی کلی و امتناع ذاتی شخصی باطل است و اگر این تجویز صادق است آن ضابطه که بتدقیق
نظر برآورده بود باطل است و نیز تخصیص تجویز امکان ذاتی کلی و امتناع ذاتی فرد آن
با فرد جزئی شخصی چنانکه از کلامش تراوش می کند وجهی ندارد چه اگر کلی ممکن را با قید عام که منافی
طبیعت کلی باشد بگیرند آن فرد عام هم ممتنع ذاتی است چنانکه انسان ناهق فرد جزئی
شخصی انسان نیست مگر فرد انسان است و ممتنع ذاتی است گو این قایل را مصداق آن
توان گفت پس آنچه در جواب گفته است که اتصاف بنقایص مفهوم کلی است هذر و هذیان
است زیرا که اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است لیکن فرد مطلق اتصاف است پس
بر تقدیر تجویز امتناع ذاتی فرد با وجود امکان ذاتی کلی جایز است که مطلق اتصاف ممکن ذاتی
باشد و این فرد ممتنع ذاتی باشد این هدر جواب اشکال نمی تواند شد مگر در صورتیکه این معنی ثابت
کرده شود که خالف بودن فرد با کلی در امکان مخصوص بفرد شخصی جزئی است و دونه خرط
القتاد این بیچاره هیچ ثابت کردن نمی تواند تا باثبات این هذیان چه رسد و بر تقدیر تنزل
هرگاه که جمیع اتصافات جزئیه شخصیه بیک یک از نقایص و قبایح ممتنع ذاتی
شد اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است ممتنع ذاتی باشد پس قول باینکه
اتصاف بنقایص کلی است بعد تسلیم امتناع ذاتی اتصافات جزئیه شخصیه لغو محض است
و آنچه گفته است که بر تقدیر اینکه مراد اتصافات جزئیه بنقایص است الخ اگر مرادش ازان اینست
که امتناع ذاتی اتصافات جزئیه بنقایص ضرورت سلوب آن اتصافات است این معنی مسلم
است چه امتناع ذاتی آن اتصافات عبارت از ضرورت سلوب آنها است و ازان وجوب
ذاتی آن سلوب بمعنی واجب الوجود بودن آن سلوب لازم نمی آید زیرا که سلوب ذوات موجوده
نیستند تا وجوب وجود آن ذوات لازم آید و مقابل امتناع ذاتی و قسیم آن وجوب الوجود
است نه وجوب العدم و وجوب العدم عین امتناع است و سلوب صلوح وجوب الوجود

ندارند وصلوح ضرورت و وجوب دارند وصلوح ضرورت و وجوب دیگر است وصلوح
وجوب الوجود دیگر صلوح وجوب الوجود ولی آنکه ذات باشد متصور نیست وصلوح وجوب ذاتی
رانمی خواهد و سلب و عدم واجب نمی باشد و سلب و عدم ذات نیست و اگر مرادش
ازان این است که امتناع ذاتی اتصاف بنقایص جزئیه مستلزم است واجب الوجود
بالذات بودن سلوب آن اتصاف را این ممنوع است چه امتناع ذاتی آن اتصافات
ضرورت و وجوب سلوب آن اتصافات را البته مستلزم است نه وجوب وجود سلوب
آن اتصافات را این کس ناکس سلب و عدم را ذات موجود میداند و تخیل میکند که هرگاه که
سلب شی واجب شد واجب الوجود شد حال آنکه سلب محض انتفا است نه ذاتی است که
آن را انتفامی نامند و اگر بدالنسبت او امتناع ذاتی ممتنع بالذات مستلزم بودن سلب
آن واجب الوجود بالذات است او را محذوریکه بر مدعی معترض لازم میکند گریز و نجات نمیتواند
شد چه سلب انسانیت و حیوانیت و جسمیت و عرضیت و غیرها از ذات حقه واجب الوجود
سبحانه که مصداق سوالب قایله انه لیس بانسان وانه لیس بحیوان وانه لیس بجسم وانه لیس
بعرض الی غیر ذلک من السوالب اللامتناهیة الی حد است بدالنسبت او یا واجب بالذات است
یا واجب بالذات نیست این قایل نمیتواند گفت که این سلوب بدالنسبت او واجب بالذات اند
چه بدالنسبت او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی نمیدارند پس بدالنسبت او این سلوب واجب بالذات
نیستند پس بودن او سبحانه انسان و حیوان و جسم و عرض و غیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن
ذاتی شد و این کفر صریح است [illegible] بر این سوالب قایله اجتماع النقیضین لیس بانسان
ولیس بجسم ولیس الی غیرها بدالنسبت او صادق اند یا بدالنسبت او کاذب اند اگر بدالنسبت او
کاذب اند لاجرم بدالنسبت او موجبات آن سوالب صادق باشند بر این تقدیر حال الشق از حال
سوفسطائیه بدتر است و اگر بدالنسبت او صادق اند این سلوب بدالنسبت او واجب بالذات
اند یا ممکن بالذات شق ثانی یا اول بدالنسبت او باطل است چه بدالنسبت او سلوب صلاحیت

وجوب ذاتی ندارند پس لامحاله بدانست از شق ثانی متعین است پس بدانست او بودن
اجتماع النقیضین مثلا انسان وحیوان وجسم وآله وسایر حقایق ممکن بالذات است واین هم کفر و
شرک والحاد است وهم سوفسطائیست وعلی هذا القیاس سوالب قایله الانسان لیس بلا انسان
ولیس بسواد ولیس ببیاض ولیس فوقیة ولیس تحتیة الی غیرها من السوالب الا متناهیة یا بدانست
این قایل صادق باشند یا کاذب علی الثانی بدانست او موجبات این سوالب صادق اند
فیکون هذا القایل اسوء حالا من السوفسطائیة وعلی الاول این سلوب یا واجب بالذات باشند یا
ممکن بالذات شق اول بدانست او باطل است چه بدانست او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی
ندارند پس بدانست او شق اول متعین است پس بدانست او بودن انسان انسان وسواد
وبیاض وفوقیت وتحتیت وغیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن بالذات است واین سوفسطائیت
والحاد وکفر است وانچه گفته است که اتصاف بکمالات که ملازم این سلوب است واجب ذاتی خواهد بود
بحکم التلازم ناشی از سوء فهم اوست ما سبق بیان کردیم که مصداق سلوب اتصاف بنقایص نفس
ذات حقه واجبه بالذات است ومصداق اتصاف بکمالات نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات
کمالیه قایل اند قیام آن صفات بذات حقه باقتضای ذات حقه است واین مصداق ازان
مصداق متاخر است وفیما بین مصداقین معیة ذاتیه نیست پس از وجوب آن وجوب این لازم
نمی آید وتلازمی که فیما بین مصداقین بمعنی عدم تخلف انفکاکی است وحکم متلازمین بعدم تخلف انفکاکی
که میانه آن هر دو معیة ذاتیه نباشد در وجوب وامکان متحد نیست چنانچه در ذات حقه وکمالات
که نزد عامه متکلمین معلول ذات حقه بالایجاب اند وباوصف عدم تخلف از ذات حقه واجبه
ممکن ذاتی اند انچه گفته است که سلوب اتصافات بنقایص واتصافات بکمالات صلاحیت
وجوب ذاتی نمیدارند بعلت بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرفین از غایت غباوت ناشی
است چه واجب بالذات وضرورة ذاتی سلوب واقعیه اند وسلوب واقعیه معانی نسبی که
در ذهن محتاج بطرفین اند نیستند معانی سلوب که نسبی ومحتاج بطرفین اند از موجودات

ذهنی و ممکنات ذاتی اند و آن مفهومات ذهنیه حقیقه آن سلوب که مصداق قضایای سوالب مذکوره بالا است نیستند چه صدق آن قضایا مرهون بذهن و تصور ذهن آن معانی نسبیه را و اطراف آن را نیست و علی هذا القیاس مفهوم ذهنی اتصاف بکمالات مصداق واقعی صدق آن کمالات نیست مثلا صدق قولنا الله سبحانه لیس بانسان منوط بتصور کردن ذهن سلب انسان از و سبحانه نیست والا انسان نبودن او سبحانه موقوف بر ذهن و تصور آن باشد پس قبل ذهن و قبل تصور ذهنی این سالبه کاذب و موجبه آن صادق باشد والتزام این کفر صریح است و علی هذا القیاس صدق قولنا الله سبحانه قادر منوط بتصور کردن ذهن ثبوت قدرت با و سبحانه و معنی اتصاف او سبحانه بقدرت نیست والا قبل ذهن و قبل تصور ذهنی این موجبه کاذب و سالبه آن صادق باشد والتزام آن کفر و الحاد است این قایل کورکورانه بر مقالاتیکه مقتضی بکفر و الحاد اند اقدام می کند و باکی ندارد و آنچه گفته است که قطع نظر از حدیث تلازم الخ دلیلی است بر جهالت و بلادت او زیرا که اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش ممتنع ذاتی و سلب آن بالذات ضروری است والا لازم آید که موجبات سوالب قایله الله سبحانه لیس بحادث و لیس بجاهل و لیس بعاجز و لیس بانسان و لیس بحیوان و لیس بجسم در مرتبه ذات احدیه صادق باشد العیاذ بالله من اعتقاد ذلک و اتصاف بکمالات نزد عامه متکلمین ممکن ذاتی و مقتضای ذات حقه او سبحانه است پس اول را ممتنع ذاتی گفتن و ثانی را واجب بالذات نگفتن تحکم نیست عین عقیده عامه متکلمین است قال فی شرح العقاید العضدیه الکذب نقص و النقص علیه تعالی محال فلا یکون من الممکنات و لا یشمله القدرة کسایر وجوه النقص علیه کالجهل و العجز و نفی صفة الکلام و غیرها من الصفات الکمالیة و قال بعد سطر و النقص علیه تعالی محال عقلا و قال فی المتن و لا یجوز علیه الحرکة و الانتقال و الجهل و الکذب قال الشارح لانها نقص و النقص علیه تعالی محال و آنچه گفته است و نیز با وجود امکان ذاتی اتصاف بنقایص الی قوله بتوسط مقدمتین مذکورتین برای اهل علم مخفی نیست بلکه بهذیان است قوله ظاهر و هویدا گشت بلکه ظاهر و هویدا گشت که این نادان از ایمان و فهم علوم فلسفیه

استعدادی و با محصول اصلاحیه اعتقادی ندارد و فهم مختصرات علوم عقلیه نمیتوانند و او سبحانه را
در مرتبه ذات احدیه از نقایص و قبایح و فواحش و اتحاد با ممکنات منزه نمیدانند قال البرهان
الازعن باقیماند درینجا یک خطای دیگر او در مقال که آن موجب ضلال اوست و اضلال
بلکه دارد و خافی اوست پس عضال و آن این است که او اعتقاد میکند که اگر اتصاف بنقایص
را ممکن بالذات بگویم امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح لازم می آید العیاذ بالله تعالی
اقول این وسوسه لزوم امکان اتصاف او سبحانه تعالی بنقایص بر تقدیر امکان ذاتی
اتصاف بنقایص منشاء آن تفضیح حیثیات و تقویت اعتبارات است و اخذ حیثیت امکان
ذاتی و مصداق آن بجای حیثیة امتناع لذات الواجب تعالی و مصداق آن و قد قالوا لبطل
الحکمة لولا الاعتبارات زیرا که معنی نفی امتناع بالذات ازین اتصاف آنکه این اتصاف بنظر
خصوصیت حاشیتین مذکورتین اگرچه ممتنع است ولیکن چون ملاحظه نفس ذات این اتصاف نمائیم
و قطع نظر از خصوصیت حاشیتین مذکورتین کنیم پس اتصاف ممکن بالذات است و ممتنع نیست چه
طرفین خاص نه ذات اتصاف است و نه ذاتیات آن و نه لوازم آن انچه از لوازم آنست
مطلق طرفین است بدون لحاظ خصوصیت اقول سابق گفته ایم که احمق بی ایمان انا فانا در
جهالت و ضلالت ترقی می نماید و باقتضای جهل زبان خود بکلماتی که مقتضی بکفر و الحاد اند می آلاید
پیش ازین گذشت که سوالب قایله الله سبحانه لیس بجاهل و لیس بعاجز و لیس بکاذب و
لیس بانسان و لیس بحیوان در مرتبه ذات احدیه صادق اند و اگر این سوالب در مرتبه ذات
احدیه صادق نباشند موجبات آنها صادق باشند و التزام این کفر و الحاد است و این
سلب ضروری و واجب بالذات است ممکن بالذات و واجب بالغیر نیست چه اگر واجب
بالغیر باشد در مرتبه ذات احدیه صادق نباشد ضرورة تاخر المقتضی عن المقتضی و چون سلب
در مرتبه ذات احدیه صادق نباشد لامحاله ایجاب آن صادق باشد و ازهمین جهت قول
بامکان ذاتی این سلب مقتضی بالحاد است پس این قایل با این سلب را ممکن ذاتی می داند

یا ممتنع ذاتی اگر ممکن ذاتی پیدا نماید او را اقتضا وانمقتضای جاهل و عاجز و کاذب انسان و حیوان
بوده است باو سبحانه تعالی لازم است و نه اکفر والبحا و اگر ممتنع ذاتی پیدا نماید سعی او در اثبات امکان
آن رایگان رفت و ممتنع ذاتی اتصاف واقعی است که در مرتبه مصداق باشد نه مفهوم ذاتی
آن مفهوم فرضی آن را موجودات ذهنی است نه ممتنع ذاتی و نه ممتنع بالغیر چنانچه مفهوم اجتماع
النقیضین و مفهوم شریک الباری و غیرهما از مفهومات ذهنی است و مصداق آنها ممتنع
ذاتی است و سلب واقعی آن اتصاف کما هو لازم کاذبیت سبحانه تعالی باقتضای ناشی
از امتناع ذاتی اتصاف واجب سبحانه بنقایص امتناع [illegible] مصداق [illegible] رد [illegible]
می آید هرزه می سراید و با همه دست و پا زدن از دو نامشخص [illegible] چه مراد از
ممتنع در قول او این اتصاف بنظر خصوصیت حاشیتین اگرچه ممتنع است اگر ممتنع ذاتی است
همه سعی او رایگان رفت و آخر کار او را از اعتراف بامتناع ذاتی این اتصاف گریز نشد
و اگر مراد از ان ممتنع بالغیر است باین اتصاف بنظر خصوصیت حاشیتین [illegible] او ممکن
ذاتی شد پس او را از التزام امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح بنظر خصوصیت
حاشیتین هم گریز نشد جهل مرکبش او را باینجا در رسانید و از عقیده لا یصح علیه الحرکة و الانتقال
و لا الجهل و لا الکذب که در مختصرات کلامیه هم مصرح است برگردانید چه معنی لا یصح لا یمکن است
و او بامکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش قایل شد و برای اثبات
امکان او بزعم خود دو تقریر پیدا کرد قال البلغ المبلغ اگر کسی گوید که چون مفهوم نسبتی باعتبار
اطلاق طرفین ممکن و متحقق باشد و باعتبار خصوصیت آنها ممتنع بنابرین لازم می آید اجتماع
النقیضین و ارتفاع النقیضین ممکن بالذات و ممتنع بالغیر باشد زیرا که چون بجای
خصوصیت نقیضین که طرف نسبت [illegible] اضافی است مطلق شیئین بگیریم که لازم ذاتی [illegible]
نسبت [illegible] است [illegible] اجتماع شیئین [illegible] شیئین بگیریم ای اجتماع [illegible] باشی [illegible]
[illegible]

علما قاطبةً آنها را ممتنع بالذات میگویند جوابش اینکه لزوم امتناع بالغیر وقتی است که
قید را خارج اعتبار کنیم چنانچه از حقیقت مقصود شخص واگر قید و تقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم
چنانچه در تقوم افراد پس بر مجموع مرکب حکم بامتناع ذاتی صحیح خواهد بود نه امتناع بالغیر
لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه وکونه جزءا منه واین وجه در اضافت صفت لقدس الی
حضرت واجب الوجود منزه و مقدس از همه نقایص باز در حکم کردن بر آن امتناع بالذات
مثلا بگویند عجز الواجب تعالی عنه ممتنع بالذات جاری نیست زیرا که این وجه مستلزم جزئیه
مضاف الیه است از مرکب و حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس از ترکیب و جزئیه و جمیع
نقایص منزه است زیرا که اینها از خواص ممکنات است پس بنا بر تصحیح حکم بالامتناع بالذات
واجب تعالی تقدس را جزء محکوم علیه مرکب قرار دادن باز حکم بر مجموع بامتناع بالذات
کردن که در آن مجموع واجب تعالی نیز داخل باشد چنانچه در اجتماع النقیضین وارتفاع
النقیضین مما لا یجترئ علیه مؤمن بل عاقل زیرا که تنزیه از جمیع نقایص و تقدس از همه معایب بلکه از
اعتبار جزئیه حضرت واجب الوجود تعالی شانه حاصل است بدین وجه که صفت لقدس
واتصاف بدان هر دو را ممکن بالذات و ممتنع لذات حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس
قرار دهیم و بگوییم که عجز الواجب تعالی و تقدس عنه ممتنع لذات الواجب تعالی و تقدس عجز غیره
ممکن لیس بممتنع لذات ذلک الغیر بل واقع کعجز زید و عمرو مثلا اگر کسی گوید که مضاف الیه
ترکیب اضافی که در غیر اضافت بیانی باشد از جزئیه محکوم علیه و ثبوت حکم بمعزل است
چنانکه غلام زید کاتب صادق است گو زید مرده باشد پس مانع از جرأت مذکوره
جوابش آنکه در امثال این تراکیب ترکیب اضافی راجع بترکیب توصیفی است و در
ترکیب توصیفی موصوف و صفت هر دو مثبت له و محکوم علیه است فی الجملة واین معنی
مانع از جرأت مذکوره است مثلا اجتماع النقیضین راجع است به نقیضان مجتمعان
پس معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات وارتفاع النقیضین المجتمعان ممتنع بالذات

والنقیضان المرتفعان ممتنع بالذات وعجز زید ممکن بالذات وجہل عمرو ممکن بالذات بمعنی زید
العاجز ممکن بالذات والعمرالجاہل ممکن بالذات علی اعتبار مضمون الجملہ یا باعتبار آنکہ مصدر
بمعنی مشتق است واز قبیل اضافت صفت شی بموصوف چنانچہ حصول صورۃ الشی فی العقل
بمعنی الصورۃ الحاصلہ فی العقل پس معنی قیام زید وضرب زید زید قایم و زید ضارب خواہد
بود و معنی قیام زید کذا وضرب زید کذا زید القایم کذا و زید الضارب کذا الان الاخبار بعد العلم
اوصاف کما ان الاوصاف قبل العلم اخبار پس بلاحظہ وجوہ مذکورہ با ایمان تنزیہ تقدیس
حضرت واجب الوجود تعالی وتقدس مانع وعایق قوی از جرات مزبورہ تیقن ہست واللہ تعالی
اعلم واحکم اقول از بیہودہ گوئیہای این قایل درینمقام معلوم شد کہ غباوت او بہ نہایت وغوایت
او باقصی الغایت رسیدہ است زیراکہ ما سبق گفتہ ایم کہ ممتنع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانہ
بنقایص ہست ومصداق را باتصاف می نامند ومعنی مصدری اتصاف بنقایص کہ از مفہومات
ذہنی است نہ ممتنع بالذات است ونہ ممتنع بالغیر زیراکہ آن از موجودات ذہنی است وہمچنان
معنی مصدری اجتماع النقیضین ممتنع نیست نہ بالذات ونہ بالغیر چہ آن از موجودات ذہنی
است ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین است این احمق نافہم اتصاف او سبحانہ
بنقایص را در کلام استاذنا المحقق بمعنی مصدری فہمیدہ بنظر اینکہ این مفہوم حصہ مطلق اتصاف
بمعنی مصدری است ذاتی اثبات امکان ذاتی آن افتاد وباوجود اینکہ خود ممتنع ذاتی بودن
فرد آن نوع کہ ممکن ذاتی باشد تجویز می کند باقتضای بی ایمانی از قول بامکان ذاتی اتصاف
او سبحانہ بنقایص وقبایح وفواحش باز نماند وہرگاہ کہ استشعار کرد کہ بنا بر معتقدا ولازم می آید
کہ اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممتنع بالذات نباشد زیراکہ اجتماع النقیضین
حصہ اجتماع است وارتفاع واجتماع وارتفاع شیئین مطلقا ممکن ذاتی اند پس لازم است
کہ این ہر دو حصہ نیز واو ممکن ذاتی باشند درجوابش سراسیمہ شدہ ارتکاب تزلزل کردہ کہ ضحکہ
صبیان شیرخوار وتمسخر تماشیان بازار و در الفاظ بطایبہ از اہمیت مخاطبت ورا افتادہ

و خوار شد و آن قول او ست که در الشرح ایکه الی قوله لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه شد کو نه بر تراشید و این

عجب هذیانی است که از زبان این حیوان لا یعقل بر آمده او را رسوا کرد بچند وجه اول اینکه

اجتماع و ارتفاع بمعنی مصدری است پس افراد آن حصص خواهد بود چنانچه این قایل در اوایل

قول خود گفته است پس اعتبار دخول قید و تقیید در افراد معنی مصدری معنی ندارد دوم اینکه

مفهوم اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین بر تقدیر اعتبار دخول قید و تقیید هم از موجودات

ذهنیه است ممتنع ذاتی نیست بلکه ممتنع بالغیر نیست پس حکم با متناع ذاتی آن برین تقدیر هم صحیح

نیست سیوم اینکه از قول او و اگر قید و تقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم ظاهر آنست که دخول قید

و تقیید در آن باعتبار معتبر است و امتناع ذاتی اجتماع النقیضین مبنی است بر اعتبار دخول قید

و تقیید در آن که تابع اعتبار معتبر است پس امتناع ذاتی اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین

بر زعم این قایل تابع اعتبار معتبر است چهارم اینکه قید درین مرکب که آن را این قایل ممتنع

ذاتی قرار داده است نقیضان اند و تقیید بآن اضافت است و هر دو نقیضین ممکن ذاتی اند

پس اضافت هم ممکن ذاتی است و نفس اجتماع و ارتفاع نیز ممکن ذاتی است پس سبب

امتناع ذاتی نیست مگر خصوصیت اضافت اجتماع و ارتفاع بسوی نقیضین و این خصوصیت

در صورت بودن اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین حصه اجتماع و ارتفاع نیز حاصل است

پس اعتبار دخول قید و تقیید را در امتناع ذاتی اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین

دخلی متصور نیست پنجم اینکه این جاهل نادان مرکب را ممتنع ذاتی قرار داده است حال آنکه

قاعده مقرره است که کل مرکب ممکن و الترکیب اساس الامکان چه مرکب محتاج اجزا است

و احتیاج خاصه ممکن ذاتی است واجب بالذات و ممتنع بالذات را احتیاجی نمی تواند بود

ششم اینکه فرق او درمیان حصه اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین و درمیان فرد

اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین باعتبار دخول قید و تقیید در آن و حکم او بامکان حصه

آن و امتناع ذاتی فرد آن ناشی از غایت حماقت است چه مفهوم هر دو از موجودات ذهنیه

و مصداق هر دو ممتنع ذاتی است مقتضم اینکه قول او پس بر مجموع مرکب حکم با متناع ذاتی صحیح خواهد
بود نه امتناع بالغیر لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه وکونه جزأ منه یعنی است چه مدلول آن
این است که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شود
ممتنع بالغیر است واگر فرد گرفته شود ممتنع بالذات است زیرا که آن غیر که بسبب آن امتناع
است جزء محکوم علیه شد واین کلام عند التامل معنی ندارد که آن غیر که در فرد حیثیت آن اعتبار
کرده میشود دو چیز است یکی تقیید و دیگر قید و دخول تقیید که هست بما هو تقیید نه بما هو قید
واگر تقیید بما هو قید داخل اعتبار کرده شود در فرد اعتبار دخول دو قید لازم آید و تقیید بما هو
تقیید لا بما هو قید در حصه هم دخول است چنانچه در مختصرات مصرح است پس آن غیر که از دخول
آن امتناع ذاتی مجموع مرکب لازم آمده است یا تقیید بما هو تقیید است درین صورت اجتماع
النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شوند ممتنع ذاتی خواهند بود
لدخول ذلک الغیر فیه یا قید است یعنی نقیضین و ظاهر است که هر دو نقیض ممکن است و دخول
ممکن مستلزم امتناع ذاتی مرکب نتواند شد پس ظاهر شد که مناط امتناع ذاتی اضافت اجتماع
وارتفاع سوی نقیضین یعنی قید و تقیید و تقیید در حصه هم معتبر است پس حصه هم ممتنع ذاتی خواهد بود
منشا این حماقات که ازین قایل سر زده غفلت اوست ازینکه ممتنع ذاتی مصادیق اتصاف
او سبحانه بنقایص و مصادیق اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین است نه معانی مصدری
آن خواه حصص گرفته شوند خواه افراد گرفته شوند این احمق نافهم باین غباوت خود را در مضایق
دقایق علمیه انداخته خود را نزد اولی الافهام رسوا ساخته است واز قول این متناهی فی البلادة
واین وجه در اضافت صفت نقصان الی قوله والله تعالی اعلم واحکم معلوم شد که مراتب بلادت
او متناهی لاتتقفی هست اول باید دانست که ذات حق واجب الوجود که در نفس الامر و خارج
متحقق است جزء هیچ مرکب نیست و نه مرکب است از اجزاء جزئیت او سبحانه از کدام مرکب
با ترکیب او سبحانه از کدام جزء ممتنع ذاتی است و بر امتناع ذاتی آن دلایل قایم و ترکیب

وجزئیت از جمله نقایص اند و بودن او سبحانه مصداق نقایص ممتنع بالذات است و از
امتناع ذاتی جزئیت و ترکیب او سبحانه یعنی ذات حقه موجوده واجبه در خارج لازم
نمی آید که متصور ذهنی آن جزء مرکب ذهنی نشود و چه ظاهر است که قضایای معقوله قائله الله
سبحانه موجود والله سبحانه قادر والله سبحانه علیم والله سبحانه حکیم والله سبحانه سمیع والله
سبحانه بصیر الی غیر ذلک صادق اند و آیات والله بکل شیء علیم والله علی کل شیء قدیر والله خالق
کل شیء والله خلقکم وغیرها در قرآن مجید موجود و این قضایای معقوله مصدقه مذعنه مرکب اند
از محکوم علیه و محکوم به و نسبت خبریه و باتفاق علمای عربیت و متکلمین مفسرین و محدثین اینهمه
کلام اند و کلام مرکب تام را گویند و مرکب آن را گویند که جزء لفظ آن بر جزء معنی آن دلالت کند
و آن دلالت مقصود باشد و لفظ جلاله جزء لفظ این مرکبات است و البته بر جزء معانی این مرکبات
دال است پس انکار بودن معنی متصور ذهنی اسم جلاله جزء مرکبات ذهنیه از معنی بلکه از هیچ عاقلی
متصور نیست والا این همه مرکبات محال بالذات باشند و قضایای معقوله و اخبار صادقه نباشند
و تصدیق بآن متعلق نشود و التزام لازم کفر صریح و الحاد قبیح است و از ترکیب این مرکبات ذهنی
از معنی متصور ذهنی اسم جلاله لازم نمی آید که ذات حقه متحققه فی الخارج جزء کلام مرکب شود و ظاهر
است که حصه معانی مصدری و فرد آن هیچ آنکه در آن اعتبار دخول قید و تقیید نموده شود و چنانکه این
قائل در اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین ارتکاب اعتبار دخول قید و تقیید نموده است
از مفهوم [illegible] است و اجزای فرد معنی مذکور معانی ذهنیه اند نه موجود و ذات خارجیه پس اگر
معانی مصدریه را که مضاف سوی معنی متصور ذهنی اسم جلاله یا دیگر اسمای حسنی اند آن فرد لازم خواهد آمد
و آن محذور نیست نه جزئیت ذات حقه موجوده متحققه فی الخارج این احمق بلید که این قدر نفهمیده است
[illegible] نداند و ظاهر است که مضاف الیه و ترکیب اضافی جزء الواجب تعالی
عنه و مفهوم متصور ذهنی واجب است نه موجود و ذات خارجیه از هیچ ترکیب مرکبات ذهنیه اجزا
نیستند حضرت واجب الوجود یعنی ذات حقه مقدسه متحققه فی الخارج از کلیت و جزئیت

جمیع قبایح این فرد [illegible] معانی متصوره ذاتی اسمای حسنی اجزای ترکیب مرکبات ذهنی
چه جز قضایای معقوله مذکوره بالا بلاشبهه واقع اند والا آن قضایا منعقد نشوند و تصدیق بان
متعلق نشود شاید این بی ایمان تصدیق بآن قضایای معقوله ندارد و با این همه این بی عقل را
چاره از قول او از اعتبار جزئیت واجب الوجود از فردیت معانی مصدریه گزیر نیست چه
عدم الواجب سبحانه و امکان الواجب سبحانه نزد او یا ممتنع بالذات است یا ممکن ذاتی و
ممتنع بالغیر علی الثانی او را دعوی ایمان نشاید کردن و علی الاول عدم و امکان هر دو مصدر
اند و عدم الواجب سبحانه اگر هر دو حصه این دو مصدر اند این هر دو حصه ممکن ذاتی نزد او بر این
تقدیر ممکن ذاتی اند زیرا که این هر دو مصدر ممکن ذاتی اند و اگر آن هر دو نزد او فرد این دو مصدر
اند اعتبار جزئیت واجب سبحانه از این هر دو فرد برا و لازم است پس او را از محذوریکه در فردیت
عجز الواجب سبحانه اندیشه است چاره و گزیری نیست و قول او زیرا که تنزیه از جمیع نقایص
الی قوله کعجز زید و عمر مثلا بیهوده گوئی و بی ایمانی اوست زیرا که امکان نقصان و عیب بودن
او سبحانه التزام می کند و دعوی تنزیه او سبحانه از جمیع نقایص و تقدیس او از همه معایب با وجود
اینکه امکان نقایص و معایب نیز از نقایص و معایب است دعوی زبانی است و بس معهذا
او را بنا بر اوهامیکه ایمان و عقل او ربوده اند از انکار تنزیه او سبحانه از نقایص و معایب گزیر نیست
زیرا که ترکیب او سبحانه بالنسبت او یا ممتنع ذاتی است یا ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر شق اول نزد
او باطل است زیرا که ترکیب مصدر است و ترکیب او سبحانه یا حصه این مصدر است یا فرد آن
اگر حصه این مصدر است نزد او ممکن ذاتی است و اگر فرد آن است جزئیت او سبحانه از این فرد
نزد او لازم می آید و این نزد او محذور است پس ترکیب او سبحانه نزد این قایل لامحاله ممکن ذاتی
ممتنع بالغیر است و تعالی و [illegible] این ترکیب نیز از جمله نقایص و خواص ممکنات است و در اعتقاد
این قایل اتصاف او سبحانه بنقایص و خواص ممکنات ممکن بالذات ممتنع بالغیر است پس
ترکیب [illegible] او سبحانه بالنسبت این قایل لامحاله ممکن بالذات و ممتنع بالغیر ممتنع لذات الواجب

سبحانه است وهیچیک عاقل بر امکان ترکب او سبحانه و امتناع آن بالغیر یعنی لذات الواجب
سبحانه جسارت نمی تواند کرد چه اگر ترکب او سبحانه ممکن ذاتی وممتنع بالغیر باشد ذات او سبحانه علت
عدم ترکب ذات او سبحانه باشد وتقدم علت بر معلول ضروری است پس ذات او سبحانه در مرتبه
متقدمه یا مرکب است یا مرکب نیست اگر مرکب است تنزیه او سبحانه از ترکب معنی ندارد و اگر مرکب
نیست عدم ترکب او معلول ذات او نشد والا از ذات حقه متاخری بود پس هیچیک مومن را
از اعتقاد اینکه سلب اتصاف او سبحانه بترکب وبسائر خواص ممکنات وسلب اتحاد او سبحانه
بجمیع ممکنات جواهر باشند یا اعراض ذوات باشند یا اوصاف ضروری بالذات است
وضرورت این سلب امتناع ذاتی مسلوب است گزیر نیست وکسیکه ازین انکار دارد
او را گزیر نیست از بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه مرکب وجزء وانسان وحیوان
ونبات وغیرها من الامور الغیر المتناهیة اگر سوالب قایله الله سبحانه لیس بحیوان ولیس بانسان
ولیس بحجر ولیس بمرکب ولیس بجزء الی غیر ذلک مما لا یتناهی در مرتبه ذات حقه صادق اند
این سلوب ضروری ذاتی خواهند بود وایجابات آنها ممتنع ذاتی واگر این سلوب در مرتبه ذات
حقه صادق نیستند لا محاله ایجابات آنها صادق باشند ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین
معلوم نیست که این قایل سوالب را صادق میداند یا موجبات را که اگر سوالب را صادق میداند
براو واجب است که ازین بیهوده گوئیها توبه نصوح کند واگر ایجابات را صادق میداند حاشا
از حال ملاحده وسوفسطائیه بدتر گشت ونیز بنا بر اقوالش لازم می آید که نزد او شریک الباری
ممکن ذاتی وممتنع بالغیر باشد زیرا که مفهوم شریک مفهوم مشتقی است پس شریک الباری
اگر حصه آن است پس بدانست این قایل ضرور است که این حصه ممکن ذاتی باشد واگر فرد آن
است بدانست او لازم می آید که بار دیگر جزء آن باشد وآن نزد این قایل محذور است پس
این قایل را از قول بامکان شریک الباری گزیر نیست وعلی هذا القیاس تولد مصدر است
اگر او را مضاف سوی او سبحانه نموده شود پس تولد مضاف یا حصه است پس بحسب اعتقاد قول

این قایل ممکن ذاتی یا فرد ویست پس مضاف الیه جزو آن است واین بدانست که این قایل محذور
استحاله بست‌نا ساخت که بجرات قایل لازم آمد ووبال سوء فهم او است او ندانست که مصداق
اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع ذاتی است نه این مفهوم مصدری فهمید که مفهوم اجتماع النقیضین
وارتفاع النقیضین خواه حصه باشد یا فرد ممتنع ذاتی نیست ممتنع ذاتی مصداق آنست که نه حصه است
و نه فرد وهمچنان مفهوم عدم الواجب وامکان واجب وشریک الباری ممتنع ذاتی نیست ممتنع مصداق
آنها است این قایل باقتضای حماقت وبی ایمانی برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه بقبائح
ونقایص وخسایس تعالی الله عما یقول الظالمون قاعده برآورد وعقل وایمان او را بر باد داد
واین وبال اتباع ووساوس شیاطین است اعاذنا الله من ذلک اما سوال مصدر بقوله اگر
کسی گوید الخ قوله پس مانع از جزئیت مذکور چه چیز است دلالت می کند بر غایت بیگانگی او از فهم چه
مدعای این قایل این است که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین که ممتنع ذاتی است
فرد اجتماع وارتفاع است که در آن قید وتقیید داخل است نه حصه تا ممکن واین معنی در اتصاف
نقایص سوی او سبحانه نمی تواند شد چه اعتبار دخول قید وتقیید در آن مستلزم جزئیت او سبحانه
است بر این مدعا این سوال متوجه نیست که در ترکیب اضافی مضاف الیه جزء نمی باشد چه جزء نبودن
مضاف الیه در صورتی است که مرکب اضافی را فرد اعتبار نکنند واگر فرد اعتبار کنند از اعتبار
دخول مضاف الیه در آن مرکب ناگزیر است وعمرو بودن زید مانع اعتبار دخول زید متصور
ذهنی در مرکب اعتباری غلام زید که آن را فرد اعتبار کنند نتواند شد واین قایل خیال کرده است
که شاید موجود فی الخارج جزء این مرکب اضافی ذهنی است قول این قایل بدان ماند که کسی
بگوید که آدم علیه السلام جزء بشر نمی تواند بود چه آدم علیه السلام مرده است چگونه جزء این قضیه
[illegible] تواند شد [illegible] مضاف الیه معزول از جزئیت در صورتی است که فرد نیست اعتبار کنند
[illegible] فرد اعتبار کنند از قول بجزئیت مضاف الیه ناگزیر است وآنچه در جواب این سوال
[illegible] است [illegible] اضافی [illegible] ترکیب توصیفی است

واتصاف کلمه باسمیت وفعلیت وحرفیت ممکن بالذات است لکون کل واحد من المحمولات عرضا
مفارقا للموضوع وچون موضوع خاص بجای موضوع عام بگیریم وبگوییم النار بارد رطب والاربعة
فرد وضرب یضرب حرف اتصاف موضوع بمحمول ممتنع خواهد بود ولیکن این امتناع بسبب خصوصیت
موضوع است زیرا که چون صورت نوعیه نار مقتضی حرارت ویبوست است وبرودت ورطوبت
ضد انها است اربعه مقتضی انقسام است بمتساویین وفردیت مقابل آن وفعل معنی آن
مستقل بالمفهومیة است وحرف غیر مستقل پس برین وجوه اتصافات مذکوره ممتنع بالغیر
شدند پس نمیرسد کسی را که بگوید اگر اتصاف اسطقس ببرودت ورطوبت وعدد بفردیت
وکلمه بحرفیت ممکن ذاتی باشد لازم می آید امکان برودت ورطوبت در نار وفردیت در اربعه
وحرفیت در ضرب یضرب وقس علی ذلک امتناع اتصاف حضرت واجب الوجود تعالی شانه
بالنقایص **اقول** این کره خاسره وخسران این قایل افزوده که رجوع بحماقت اولین کرده
درحماقت ترقی نمود ما سابق بیان کرده ایم که ممتنع ذاتی مصداق قضایای قایله الله سبحانه عاجز الله
سبحانه جاهل الله سبحانه انسان الله سبحانه نبات الله سبحانه حجر الله سبحانه شجر الی غیر ذلک است
ومصداق این قضایا سلب بسیط است وآن سلب بسیط ضروری بالذات وضرورت ذاتی
این سلب امتناع ذاتی مسلوب است این احمق مفهوم اتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص
را ممتنع ذاتی در قول استاذی المحقق فهمیده درپی اثبات امکان آن باقتضای بی ایمانی افتاده
عقل ودین خود را برباد داد پس حاصل قول استاذی المحقق این است که مصداق این سوالب
ضروری است وضرورت ذاتی آن امتناع ذاتی مصداق موجبات است این بی عقل از
اتصاف معنی مصدری فهمیده در ورطات ضلالت وجهالت غوطه ها خورد ومیخورد ظاهر است
[illegible] اگر مصداق این سوالب ضروری نیست ایجابات آن ممکن ذاتی خواهند بود پس درصورت
[illegible] ضرورت سلوب او را قول بامکان ذاتی موجبات ضروری است این قایل ازین غافل بوده
[illegible] اتصاف را بمعنی مصدری محمول نموده این اتصاف را ممتنع بالغیر وممکن بالذات قرار داده

بدانست خود از لزوم شناعت اتصاف او سبحانه بنقایص بدین بیان ناصحیح هیچ بید و هرچه در دلش
می آید می گوید ولات حین مناص چه بر تقدیر تنزل بر فهم او می گویم که او اعتراف میکند بامتناع اتصاف
او سبحانه بنقایص باعتبار خصوصیت طرفین پس مراد او از امتناع اتصاف او سبحانه بنقایص باعتبار
خصوصیت طرفین اگر امتناع ذاتی است مدعای معترض که دعوی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه
بنقایص نموده است حاصل شد وسعی این قایل در اثبات امکان ذاتی آن رایگان رفت
واگر امتناع بالغیر است اعتراف بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممتنع بالغیر
اعتراف است بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممکن ذاتی چه ممتنع بالغیر را ممکن ذاتی بودن
ناگزیر است این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین از امکان ذاتی بر نتواند آمد پس قول او در
حیثیة امکان ذاتی نفی این اعتبار خصوصیت طرفین است محض بے معنی است بر این تقدیر این اتصاف
باعتبار خصوصیت طرفین هم ممکن ذاتی است این نافهم از تلفظ بلفظ تضیع حیثیات تضیع عمر و عقل خود
نموده است وقوله تعالی الله عنه علوا کبیرا با وجود تجویز امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص
ارباب نفاق است پس همه بیهوده گوئی او باطل محض غلط صرف است وقول او توضیحش
الی آخره برای تفضیحش کافیست چه الاسطقس حار و بارد و رطب یا یابس تقسیم اسطقس است
بسوی انواع اربعه آن واتصاف آن ببرودت و رطوبت بالطبع در ضمن یک نوع مثلا آب ممکن
است و در ضمن نوع دیگر مثلا نار ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است چه اسطقس که بالذات بارد
و رطب است آب است واتحاد آب و نار که حقیقتشان متباینان از ممتنع بالذات است
واتصاف عدد بزوجیت در ضمن بعض انواع آن همچو اربعه ممکن است و در ضمن بعض انواع
دیگران همچو ثلثه ممتنع بالذات است واتصاف کلمه بحرفیت در ضمن یک نوع آنکه حرف است
ممکن است واتصاف آن بحرفیت در ضمن نوع دیگر همچو اسم و فعل ممتنع است همچنین مطلق اتصاف
در ضمن اتصاف زید بعجز و جهل ممکن ذاتی است و در ضمن اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع بالذات
این نظیر او بنای بیهوده گوئیهای بر کند و توضیحش بتفضیحش انجامید و خود این قایل سابق معترض شد

است با آنکه امتناع ذاتی فرد منافی امکان ذاتی کلی نیست با آنکه با وجود انکار شان از امتناع ذاتی
او سبحانه بنقایص با وجود امکان مطلق اتصاف و تشبیث او باین توجیه و جگونه با اقتضای جهالت
و ضلالت است قال المرجان الکوهن باز میگوییم که امتناع و یا از امکان ذاتی اتصاف
مذکور نمودن یعنی اتصاف بنقایص و یا امتناع ذاتی آن اتصاف قایل شدن و اعتقاد بدان
نمودن قایل معتقدان را باشتراک با نزاع و شرک مجوس میکشد زیرا که اتصاف حضرت واجب الوجود
جل شانه بصفات کمالی واجب لذات حضرت واجب الوجود است تعالی شانه فاما چون نظر
بذات این صفات نماییم پس این صفات و اتصافات بدان همه ممکن بالذات است چنانکه
متکلمین محققین بدان تصریح فرموده اند و عنقریب پیش می آید انشاء الله تعالی و ممکن بالذات
معدوم چنانکه ممکن الوجود است لهذا در مقام اتصاف بنقایص مجیب معترض از امکان ذاتی
اتصاف مذکور گریز کرده بامتناع ذاتی آن قایل گشته همچنین ممکن بالذات موجود ممکن العدم
و ممکن الزوال است نظر بامکان ذاتی خود پس بنا بر انکار از امکان ذاتی اتصاف بنقایص
قول بوجوب ذاتی اتصاف بصفات کمالی حضرت واجب الوجود جل و علی بر معترض لازم آید
زیرا که بر احتمال و قول بامکان ذاتی آن امکان زوال صفات کمالی از حضرت واجب الوجود
قدوس نزد معترض لازم خواهد آمد چنانکه در اتصاف بنقایص بر قول امکان ذاتی آن وجود نقایص
در حضرت واجب الوجود جل و علی لازم میگوید و چنانکه در اینجا امتناع بالغیر در رفع امکان وجود نقایص
در حضرت واجب تعالی کافی ندانسته در صفات کمالی هم بر وی لازم آمد که وجوب بالغیر در رفع
امکان زوال صفات کمال از حضرت واجب الوجود تعالی شانه نپسندد کافی ندانسته بوجوب
بالذات قایل شود و اعتقاد بدان مستحکم کند و چون اتصاف با آنکه صلاحیت وجوب ذاتی
[illegible] آن [illegible] موافق اعتقاد معترض واجب بالذات گشت پس وجود صفات
کمالی [illegible] واجب بالذات خواهند بود موافق اعتقاد معترض [illegible]
[illegible] و وجوب ذاتی نیست لاحتیاجها الی الموصوف

الحق تعالی و تقدس پس بنده واجب الوجود را اعتقاد لازم آمده هشت الهی اثبات هشت
صفات دیگر ذات مقدس واجب الوجود تعالی شانه عن کل سوء و چون الوهیت لازم واجب
الوجود بالذات است پس بنده الهای دیگر لازم آید و تخصیص بر و آله قایل اند و این معنی معترض
باقوال بنده آن لازم آمد العیاذ بالله و آنچه از بعض متقدمین منقول است که الواجب الوجود بالذات
هو الله تعالی و صفاته پس ماول است بآنکه واجب بالذات الله تعالی و تقدس است چنانچه خواهد
آمد انشاء الله تعالی و آنچه لازم به معنی معترض است آن وجوب ذاتی است بلا تاویل آنکه
او در نقایص بر امتناع بالغیر یعنی امتناع للذات الواجب تعالی کفایت نمی کند و امتناع
ذاتی را التزام می نماید پس قول بوجوب ذاتی صفات کمالیه بروی لازم می آید کما من خلاف
بعض متقدمین مذکور که امتناع ذاتی در اتصاف بنقایص از و منقول گشته تا کلامش قابل
تاویل غلط نمی شد اقول سابق گفته ایم که مصداق سلوب بسیط سوالب قایله الله سبحانه
لیس بانسان ولیس بکاتب ولیس بمتحرک ولیس بعاجز ولیس بجاهل الی غیر ذلک ضروری بالذات
است و ضرورت ذاتی این سلوب امتناع ذاتی مساویات است و هر چه ایمان که سوالب بسیط
را در مرتبه ذات احدیه صادق نمیدانند لابد موجبات آن را که منافات آن امتناع ذاتی او سبحانه با امور
غیر متناهیه باطلة الذوات بالکلیة الحقایق است صادق میدانند و سلوب بسیطه نقایص و قبایح
صفات کمالیه وجود نیستند سلب کدام ذات نیست که صلوح وجود داشته باشد و مصداق
صفات کمالیه نیز ذات ستکلین نفس ذات احدیه نیست بلکه مصداق آن قیام صفات زاید
بذات حق است و هیچکس از مسلمانان نمی تواند گفت مصداق سلوب بسیط مذکور نفس
ذات احدیه نیست لتحقیق اتصاف با نقایص و القبایح و الفواحش بلکه سلب اتصاف
بنقایص و قبایح و فواحش است نه اتصاف به صفات کمالیه این احمق که باقتضای جهالت
و سفاهت انکار از امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش را قول
بوجوب ذاتی اتصاف او سبحانه بصفات کمال گمان می کند اتصاف او سبحانه را بصفات

کمال نقیض اتصاف او سبحانه بنقایص گمان می کند حالانکه چنین نیست صبیان و مجانین هم میدانند که نقیض اتصاف بنقایص سلب اتصاف بنقایص است و مصداق سلب اتصاف بنقایص و مصداق اتصاف بصفات کمال بر رای عامه متکلمین واحد نیست مصداق سلب اتصاف بنقایص نفس ذات احدیه است و مصداق اتصاف بصفات کمال قیام صفات بذات حقه است و این بدانست متکلمین ازان متاخر است و انچه گفته است که همچنین ممکن بالذات موجود ممکن العدم و ممکن الزوال است از باب تلبیس است چه اگر مرادش این است که هر ممکن بالذات موجود بنظر نفس ذات خود ممکن العدم است گو بایجاب موجب بالذات واجب بالغیر باشد این قاعده مسلم است لیکن ازین امکان زوال صفات کمالیه او سبحانه از ذات حقه بر رای متکلمین لازم نمی آید چه بدانست متکلمین صفات کمالیه او سبحانه اگرچه ممکن بالذات اند مگر ذات او سبحانه علة موجبه آن صفات است و تخلف معلول از علت موجبه آن ممتنع بالذات است و اگر مرادش این است که هر ممکن بالذات موجود در نفس الامر ممکن العدم و ممکن الزوال است گو علة موجبة آن موجود باشد این کلیه ممنوع بلکه کاذب و غلط است و منشاء قول معترض مدعی یعنی حضرت استاذی المحقق مدظله بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نه آن است که این قایل گمان کرده است بلکه منشاء آن این است که اگر اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن باشد سلب اتصاف او بنقایص از مرتبه نفس ذات احدیه متاخر باشد پس در مرتبه ذات مرتبه سلب اتصاف او بنقایص متقدم است صدق ایجابات نقایص لازم می آید و این محذور بر تقدیر تاخر صفات کمالیه از نفس ذات حقه چنانچه رای عامه متکلمین است لازم نمی آید نهایت کار این است که بر رای متکلمین سلب صفات کمالیه در مرتبه ذات احدیه لازم می آمد و تمامه متکلمین آن را التزام می کنند چنانچه استکمال او سبحانه بصفات زایده الزام می نمایند پس غبی احمق این فرقه را که السنه بمعترض الزام می کند که وجوب بالغیر را در دفع امکان زوال صفات از حضرت او سبحانه کافی نداند و بوجوب ذاتی صفات کمال قایل شود

[illegible]

بالایجاب علی رای المتکلمین کافی است و برای سلب نقایص از مرتبه ذات احدیه استلزام اتصاف بنقایص بالغیر کافی نیست بلکه قول باینکه اتصاف او بنقایص ممتنع بالغیر است مستلزم قول باتصاف او سبحانه بنقایص بیچگونه لازم نمی آید پس انچه این احمق نافهم برین الزام متفرع کرده است همه باطل شد آری این نادان بی ایمان راکه سلب اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش و سلب اتصاف او سبحانه را بحیوانیت و جمادیت و عرضیت معلول و متاخر از مرتبه ذات میداند قول بودن او سبحانه در مرتبه ذات احدیه عین ذوات ممکنه غیر متناهیه و عین خواص حوادث و خسایس ممکنه غیر متناهیه لازم می آید پس حال این قایل بدتر شد از مجوس و ملاحده و دیگر کفره و فجره و سوفسطائیه العیاذ بالله من ذلک قال الشیخ الرضیع الوضیع حالا بتلخیص اصل مطلب پرداخته می گوییم که صفات کمالیه حضرت واجب تعالی واجب لذات حضرت واجب الوجود است عز اسمه و تعالی شانه و فی نفسها ممکن بالذات کما نذکره انشاء الله و همچنین اتصاف بانها پس اتصاف بنقایص ممتنع لذات حضرت واجب الوجود خواهد بود جل شانه و فی نفسه ممکن بالذات مثلا چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است وجود و عدم هر دو ممکن خواهد بود و هو ظاهر و چون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه واجب گشت عدم هر دو از ذات حضرت الموصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینها جهل و عجز است کما هو الظاهر فثبت کونهما ممتنعین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و الا تصاف بهما کذلک فتبین ان الاتصاف بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات کما فی الصفات الکمالیة وجوب لذات الواجب جل شانه و عز اسمه مع کونها ممکنة بالذات فی نفسها نظیرش در عالم امکان ظلمت و اجسام کثیفه است و ضوء شمس ظلمت ممکن بالذات است و اتصاف آن اجسام کثیفه را واقع و چون بجرم شمس که اتصاف آن باضوء ضروری است بنظر ذات شمس

ظلمت را مقابل کنیم و مقایسه نمائیم ظلمت مقیسه را مضمحل میابیم و حکم با متناع آن میکنیم آیا عاقلی تجویز می کند که در آفتاب با وجود لزوم ذاتی ضوء امکان تحقق ظلمت ہست بنظر امکان ذاتی ظلمت ہمچنین چون نقایص را در مقابل حضرت واجب الوجود تعالی شانہ که اتصاف او تعالی بصفات کمال واجب لذاته تعالی ہست مقائیسه کنیم جملہ نقایص را مضمحل و معدوم باینہ ممتنع و مستحیل می یابیم لیکن این امتناع و استحالہ لذات حضرت واجب الوجود ہست تعالی شانہ نہ ذاتی آنہا زیرا کہ بنظر ذوات خود شان ہم نقایص ممکن بالذات اند چہ بر کلیاتیکہ بعض افراد آنہا موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنہا نتوان کرد ممتنع ذاتی را ہیچ فرد موجود نمی باشد اقول سابق گذشتہ ہست کہ صفات کمالیہ واجب الوجود سبحانہ نزد عامہ متکلمین بر ذات حقہ زاید اند و مصداق عالمیت و قادریت و دیگر صفات کمالیہ قیام مبادی آن صفات بذات حقہ ہست و آن صفات مستند الی الذات اند و تاخر معلول از ذات علت و تاخر صفت از ذات موصوف ضروری ہست و مصداق سلب جمیع ذوات ممکنہ و خواص آنہا و خصایص آنہا و خسایس و قبایح و نقایص نفس ذات حقہ ہست نہ مرتبہ متاخرہ از ذات والا صدق موجبات آنہا در مرتبہ ذات حقہ لازم آید ضرورة استحالہ ارتفاع النقیضین واللازم صریح البطلان و امکان صفات کمالیہ تساوی وجود و عدم آنہا بالنظر الی انفسہا ہست و عدم بسیط اتصاف بآن صفات کمالیہ اتصاف بنقایص نیست تا از امکان اتصاف بصفات کمالیہ امکان اتصاف بنقایص لازم آید پس اتصاف بصفات کمالیہ نزد عامہ متکلمین واجب لذات الواجب سبحانہ و متاخر از مرتبہ ذات حقہ ہست و سلب اتصاف بنقایص معلول ذات حقہ نیست بلکہ ضروری بالذات ہست پس از وجوب صفات کمالیہ لذات الواجب امتناع اتصاف بنقایص لذات الواجب سبحانہ لازم نمی آید و چون صفت علم و قدرت او تعالی نزد عامہ متکلمین ممکن بالذات ہست وجود و عدم این ہر دو صفت ممکن ہست و وجود این ہر دو نزد آنہا لذات الواجب سبحانہ واجب و عدم آنہا لذات الواجب سبحانہ ممتنع ہست و عدم بسیط صفت علم عبارت از جہل نیست بلکہ جہل عبارت از عدم ملکہ علم ہست و عدم ملکہ

عبارت است از عدم صفتی از محل قابل که قوت استعدادیه اتصاف بآن صفت داشته باشد
بی قوت استعدادیه عدم ملکه نمی تواند شد و مراد از من شانه جائیکه میگویند که عدم ملکه عدم
صفتی است عما من شانه تلک الصفة محل قابل است که قوت استعدادیه اتصاف آن صفت
داشته باشد قال فی المواقف فی تقسیم المتقابلین اما ان لایکون احدهما سلبا للاخر او یکون ثم
قال الثانی ان اعتبر فیهما نسبتهما الی قابل الامر الوجودی فعدم ملکة وقبول عبارت از قوت استعداد
است قال الابهری فی شرح المواقف بعد ذکر التضایف التضاد من اقسام التقابل الثالث تقابل
العدم والملکة وهو ینقسم الی حقیقی ومشهوری لانه ان اعتبر ارتفاع الامر الوجودی عن المادة المتهیئة لقبوله
بحسب الشخص فی ذلک الوقت فهو المشهوری کالالتحاء والکوسجیة فانها لیست عدم الالتحاء مطلقا بل
عدمه عما من شانه الالتحاء فی ذلک الوقت حتی ان الامرد لایقال انه کوسج وکالبصر والعمی فان العمی لیس عدم
البصر مطلقا بل عدمه عما من شانه البصر فی ذلک الوقت فان الجرو الذی لم یفتح تمام البصر لایقال له
اعمی وان لم یعتبر لذلک فحقیقی بل اعتبر قبول المادة له اما بحسب جنسه القریب کالعمی للعقرب او البعید کالسکون
ای عدم الحرکة للجبل لانه یقال له ساکن وعدیم الحرکة لانه یقبلها بحسب جنسه البعید الی آخرما قال این کلام
نص است براینکه مراد از ما من شانه ماده قابله است وچون ذات حقه سبحانه از ماده وقوت استعدادی
منزه است بودن او سبحانه مادی ممتنع ذاتی است وسلب قوت استعدادی از و سبحانه ضروری
بالذات است اتصاف او سبحانه بجهل ممکن ذاتی نیست جهل عبارت است از عدم علم از محلیکه قوت
استعدادی علم داشته باشد وایمعنی در ذات حقه ممکن نیست چنانچه ملا علی قاری در شرح
فقه اکبر نقل کرده وعندنا ان کل ما وصف به لایجوز ان یوصف بضده وبناء علی هذا ابهری
در شرح مواقف در اول مقصد ثالث نوع ثانی کیفیات نفسانیه گفته است العلم الحادث
یقابله الجهل پس ظاهر شد که از امکان ذاتی علم او سبحانه برای عامه متکلمین امکان اتصاف
او سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون بجهل لازم نمی آید ومعلوم شد که منشاء قول این
جاهل جهل او از معنی جهل است واگر معنی جهل آن باشد که این جاهل فهمیده است لازم

می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه نزد عامه متکلمین جاهل باشد العیاذ بالله چه هرگاه که صفت علم
معلول او سبحانه نزد عامه متکلمین است این صفت معلوله در مرتبه ذات حقه که موصوف و علت
آنست معدوم و مسلوب نزد عامه متکلمین خواهد بود ضرورة تاخر الصفة عن الموصوف و تاخر المعلول
عن العلة و عدم این صفت از ذات حقه بدانست این جاهل جهل است پس لازم است که عامه
متکلمین قایل باشند بجاهل بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه العیاذ بالله من ذلک اما
عجز پس آن نزد اشاعره صفت وجودی است مضاد قدرت فی شرح المواقف المقصد الثانی
العجز عرض موجود مضاد للقدرة باتفاق من الاشاعرة و جمهور المعتزلة و قال الابهری فی شرح المواقف
اتفقت الاشاعرة و کل من اثبت الاعراض علی ان العجز عرض ثابت مضاد للقدرة این جاهل
بسبب عجز خود از ادراک حقایق تفسیر آن بعدم القدرة عما من شانه القدرة فهمیده عجز را بعینه
عدم القدرة فهمیده امکان عدم قدرت او سبحانه را بر مذهب عامه متکلمین امکان عجز او سبحانه
قرار داده بر قول بامکان اتصاف او سبحانه بعجز اقدام نموده العیاذ بالله من سوء الفهم و چون
سمیع و بصیر از صفات کمالیه و این هر دو صفت برای عامه متکلمین ممکن ذاتی است و عدم آن
از ذات حقه نیز ممکن است و عمی و صمم و بکم عبارت از عدم البصر عما من شانه البصر است و عدم
السمع عما من شانه السمع است از عدم ملکه کلام عما من شانه ملکة الکلام است پس اعمی و اصم و ابکم
بودن او سبحانه در اعتقاد این بی ایمان ممکن است بلکه در اعتقادش اعمی و اصم و ابکم بودن او
سبحانه در مرتبه ذات حقه ضروری است نعوذ بالله من الاسحا و فساد الاعتقاد و چون موت بر
مذهبی عدم ملکه حیات است و حیوة نزد عامه متکلمین صفت زایده بر ذات حقه و ممکن بالذات است
امکان عدم حیات او سبحانه برای متکلمین در اعتقاد این قایل امکان موت او سبحانه خواهد بود
بلکه در اعتقاد این جاهل بی ایمان او سبحانه در مرتبه ذات حقه میت است زیرا که در مرتبه
ذات حقه مسلوب حیات که صفت معلوله ذات حقه نزد عامه متکلمین است ضروری است ضرورة
تاخر الصفة عن الموصوف و المعلول عن العلة پس بسبب زعم او عدم الحیوة عما من شانه الحیوة در

مرتبه ذات حقه ضروری شد سبحان الحی الذی لا یموت عما یقول الظالمون واگر موت را صفت
وجودی گفته شود چنانچه بمذهب دیگر است این قایل را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه
حسب عقاید باطله او گزیر نیست چه موت او سبحانه موت خاص است پس آن حصه موت است
وظاهر است که دیگر حصص موت ممکن اند پس این حصه هم ممکن خواهد بود بنا بر علی زعمه او این
موت خاص را فرد اعتبار نتواند کرد که بدالنسبت او ورا اعتبار کردن فرد موت جزئیت او
سبحانه ازین فرد لازم می آید وآن نزد این قایل محذور است واگر گوید که موت او سبحانه
بنظر خصوصیت ممتنع است وقطع نظر از خصوصیت ممکن است ازو پرسیده شود که موت او
سبحانه بنظر خصوصیت آیا ممتنع ذاتی است یا ممتنع بالغیر اگر ممتنع ذاتی است همه اقوال او باطل
شده واگر ممتنع بالغیر است موت او سبحانه بنظر خصوصیت هم ممکن ذاتی شد چه ممتنع بالغیر
لامحاله ممکن ذاتی است پس بهر حال او را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه بنا بر عقاید باطله
از چاره نیست واز تنظیر او بظلمت اجسام کثیفه وضوء شمس تیره درونی او واز انظار روشن
وکور باطنی او نزد اولی الابصار مبرهن شد چه روشن شدن اجسام کثیفه وتیره وتار شدن
آفتاب بقدرت الهی ممکن است واتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص وخسایس قبایح
وخصایص حوادث وممکنات نزد هر مومن ممتنع بالذات وهمچنان اتصاف ممکنات بصفات
کمالیه او سبحانه مستحیل بالذات است وانچه گفته است که بنظر ذوات خود ها نقایص ممکن
بالذات اند چه بر کلیات یکبعض افراد آنها موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنها نتواند کرد ممتنع ذاتی
را هیچ فرد وجودی نمی باشد تلبیسی عجیب است ممکن بودن نقایص بدین معنی درست است که وجود دیگر
هر یک نقیصه صلوح آن دارد وممتنع بالذات نیست ونه واجب بالذات است معنی امکان
نقایص نه این است که هر یک نقیصه را هر گونه وجود ممکن است مثلا ممکن نیست که اعراض حادثه
بوجود استقلالی قدیم موجود شوند وتجسم وتحیز بذات او سبحانه قایم شده موجود قدیم شوند
وحدوث بعد العدم بذات او سبحانه قایم شود ونجاست که خاصه قاذورات است

در ذات مقدسه حلول آنها یا قول بامکان ذاتی نقایص بدین معنی که قیام آنها بذات واجب الوجود
سبحانه وقدم آنها بودن آنها از لوازم ذات حقه بمثابه صفات کمالیه ممکن ذاتی است کفر والحاد
وبدتر از سوفسطائیت است باید دانست چنانکه امتناع ذاتی بعض انحاء وجود بخصوصیته نظر
بنفس حقیقت منافی وجوب ذاتی نیست چنانچه بر حقیقت حقه واجبه وجود ممکن وجود حادث
ووجود فی المحل ممتنع ذاتی است وامتناع ذاتی این وجودات خاصه برو منافی وجوب
ذاتی او نیست بلکه مساوی وجوب ذاتی اوست وهمچنان امتناع ذاتی بعض انحای وجود
بخصوصیته نظر بنفس حقیقت منافی امکان ذاتی حقیقت نیست چه وجود واجبی ووجود قدیم
بر ذوات ممکنه ووجود لا فی محل بر اعراض ووجود آنی بر حقایق غیر قاره بر آنیسات ممتنع بالذات
است وامتناع آن منافی امکان ذاتی این اشیا نیست معنی امکان ذاتی این اشیا
این است که وجود دیگه هر یکی ازین اشیا صلوح آن وجود دارد نه واجب بالذات است
ونه ممتنع بالذات این احمق جاهل از امکان ذاتی مهیات نقایص امکان قیام وحلول آنها
در ذات حقه مقدسه واجبه وامکان قدم آنها وامکان بودن آنها از لوازم ذات حقه ثابت کردن
میخواهد سبحان الله چه بوالعجبی است این آواره تیه ضلالت واین غرقه ورطه جهالت باین بضاعت
کاسدی که دارد وباین غباوت که آن را تدقیق می پندارد نامه دردی خود را سیاه
وعمل ودین خود را تباه ساخته بهر اخلت در علوم خود را در چه بلاها انداخته دین ودنیای خود را باخته
است این همه وبال اتباع نجدیان وخیم المال است والعیاذ بالله المتعال قال الرفیع
الرضیع در شرح عقاید نسفی است فالاولی ان یقال المستحیل تعدد ذوات قدیمة لا ذات
قدیمة وصفات ان الاجتراء علی القول بکون الصفات واجبة الوجود لذاتها بل هی واجبة لا لغیرها
بل لما لیس عینها ولا غیرها اعنی ذات الله تعالی وتقدس ویکون هذا مراد من قال الواجب
الوجود لذاته هو الله تعالی وصفاته یعنی آنها واجبة لذات الواجب تعالی وتقدس واما
فی نفسها فهی ممکنة والاستحالة فی قدم الممکن اذا کان قائما بذات القدیم واجبا به غیر

منفصل عنه ولیس کل قدیم الٰہا حتی یلزم من تعدد القدماء وجود الآلہة لکن مما ینبغی ان یقال الله
تعالی قدیم بصفاته ویطلق القول بالقدماء لئلا یلزم الوہم الی ان کلا منہا قایم بذاته موصوف
بصفة الالوہیة ولصعوبة ہذا المقام ذہب المعتزلة والفلاسفة الی نفی الصفات الکمالیه
والکرامیة الی نفی قدمہا والاشاعرة الی نفی غیریتہا وعینیتہا بعد ملاحظه مضمون این عبارت منقوله
درانچه ذکر کرده ایم شکی باقی نخواہد ماند در حاشیه خیالی مذکور ہست قوله واما فی نفسہا فہی
ممکنة قد سبق ما فیه من انه یخالف ما اشتہر بینہم من ان کل ممکن محدث ای مسبوق بالعدم
انتہی در حاشیه مولانا عبد الحکیم ہست قوله قد سبق ما فیه ای قد سبق فی الشرح ان القول
بامکان الصفات ینافی قولہم ان کل ممکن حادث بمعنی انه مسبوق بالعدم ولا یخفی علیک
ان القول بہذه المخالفة اہون من القول بعدم امکانہا لانه یستلزم تعدد الواجب لذاته
بخلاف انتقاض تلک الکلیة ولذا خصصہا المحققون بان کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار
فہو حادث وفی عبارة الشرح اشعار بذلک حیث قال ولا استحالة فی قدم الممکن انتہی اگر
گفته شود که چون عدم جرأت بر قول مذکور اولی باشد چنانکه در شرح مصرح ہست پس
قول بودن صفات واجبة الوجود لذاتہا جائز غیر اولی خواہد بود واین منافی امکان ذاتی صفات
مذکوره ہست جوابش آنکه در این اعتراض غفلت از خصوصیات لفظ قول ہست یعنی مراد
از عبارت شرح آنکه قول مذکور اگرچه جائز غیر اولی ہست اما اعتقاد بودن صفات واجب
الوجود لذاتہا پس باطل ہست وغیر جائز ووجه فرق آنست که قول قابل تاویل ہست
چنانکه شارح تاویلش کرده وگفته ویکون ہذا مراد من قال الخ واعتقاد قابل تاویل
نیست کما ہو الظاہر از شرح وحاشیه الحاشیه ثبوت رسید که اتصاف حضرت
واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذاته حضرت باری تعالی است
واما ذات این اتصاف ای اتصاف شئ بامثل علم وحیات مثلا پس ممکن بالذات ہست
ہمچنین اتصاف حضرت قدوس تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است

و ممتنع عقلی اما ذات این اتصاف ای اتصاف شیء ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الثبوت است
و در دیگر کتب علم کلام مثلاً شرح عقاید جلالی و حواشی آن و مثل شرح مواقف و حواشی آن
و غیرها زیاده تر ازین تحقیق است مگر بنظر کثرت وجود شرح عقاید نسفی و حواشی آن بر نقل
اینها اکتفا کرده شد اقول حاصل آنچه این قایل از شرح عقاید و حواشی آن نقل کرده است
این است که صفات کمالیه او سبحانه نزد عامه متکلمین ممکن بالذات و قدیم صادر عنه سبحانه
بالایجاب اند و ازین لازم نمی آید که اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن ذاتی باشد کما تفصیله
پس قول او بعد ملاحظه مضمون این عبارت منقوله در آنچه ذکر کرده ایم شکی باقی نخواهد ماند بیهوده
گوئی است آری کسیکه بهره از فهم نیافته باشد و از امکان ذاتی عدم صفات کمالیه امکان
ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص بفهمد ازین عبارات بآن جهل مرکب که این قایل بدان مبتلا
است گرفتار تواند شد و عجب تر ازین بیهوده گوئی قول اوست از شرح و حاشیه الحاشیه
به ثبوت رسید که اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذات
حضرت باری تعالی است و اما ذات این اتصاف ای اتصاف شیء ما بمثل علم و حیات مثلاً
پس ممکن بالذات است ظاهراً این احمق جاهل در کلام خود هم تامل نمی کند و هر چه در خیال
باطلش می آید یاوه سراید چه اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه
بخصوصه در نفس الامر از مواد ثلث یعنی وجوب ذاتی و امکان ذاتی و امتناع ذاتی خالی نتواند
بود و اگر واجب ذاتی است لازم است که مصداق این اتصاف مرتبه نفس ذات حقه
بلا زیادت امری دیگر باشد برین تقدیر مذهب قائلین بزیادت صفات باطل شد.
و اگر ممتنع ذاتی است این اتصاف واجب الذات حضرت باری نمی تواند شد پس لامحاله
ممکن ذاتی یا واجب بالغیر خواهد بود و آنچه واجب بالغیر است لامحاله ممکن ذاتی است پس
قول او و اما ذات این اتصاف ای اتصاف شیء ما بمثل علم و حیات مثلاً پس ممکن بالذات
محض لغو است چه این اتصاف بخصوصه هرگاه که واجب لعله شد لامحاله ممکن ذاتی شد

وعجیب‌تر این است که خود بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح نموده است و در کتب منقول
عنها بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح است و هرگاه که صفات کمالیه ممکن ذاتی است پس اتصاف
او سبحانه بآن صفات لامحاله ممکن ذاتی خواهد شد چه بامکان ذاتی یکی از منتسبین وجوب ذاتی
اتصاف معنی ندارد و مع هذا خود بالا گفته است که اتصاف صلاحیت وجوب ذاتی ندارد
پس تحاشی از اطلاق ممکن بالذات بر این اتصاف بخصوصه چرا است منشاء آن بجز حماقت و سوء
فهم هیچ نیست وعجب‌تر از این قول او است چون اتصاف حضرت قدوس
تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی اما ذات
این اتصاف ای اتصاف شیء ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الوقوع است چه اتصاف
او سبحانه بنقایص از مواد ثلث در نفس الامر خالی نتواند بود و ظاهر است که واجب ذاتی نیست
پس اگر ممتنع ذاتی است فهو مطلوبنا و مبطل لزعمه واگر ممکن ذاتی است پس از تحاشی از اطلاق
ممکن بالذات بر این اتصاف بخصوصه چرا است قول بامتناع آن لذات الواجب سبحانه
قول بامتناع آن بعلت است و قول بامتناع آن بعلت قول است بامکان ذاتی آن
و مع هذا اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه بخصوصه نزد او با واجب بالذات است پس
بدان نسبت او ضرور است که اتصاف او سبحانه بنقایص بخصوصه ممتنع بالذات باشد چه نزد
او در میان سلب اتصاف بنقایص و اتصاف بصفات کمالیه عینیت ذاتیه است و همان
بالذات در وجوب و امکان یک حکم دارند چنانچه او سابق گفته است و وجوب ذاتی سلب
اتصاف بنقایص امتناع ذاتی اتصاف بنقایص است واگر اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
بخصوصه نزد او ممکن بالذات است عدم آن بخصوصه ممکن بالذات است و عدم اتصاف
بصفات کمالیه بخصوصه نزد او بعینه اتصاف او سبحانه بنقایص است پس نزد او اتصاف
او سبحانه بنقایص بخصوصه ممکن بالذات خواهد بود و این سفیه اتصاف او سبحانه را به صفات
کمالیه بخصوصه واجب لذاته تعالی و مطلق اتصاف را ممکن ذاتی و اتصاف او سبحانه بنقایص

بخصوصه ممتنع لذاته تعالی ومطلق اتصاف بنقایص را ممکن ذاتی انگاشته [illegible] است
وجوب اتصاف بصفات کمالیه لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن قرار داده وامتناع
اتصاف بنقایص لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن فهمیده است حال آنکه قسیم مقابل
امکان ذاتی وجوب ذاتی وامتناع ذاتی است نه وجوب لذاته تعالی وامتناع لذاته تعالی
چه وجوب شی بعلة وامتناع شی بعلة از جهت امکان ذاتی آن است وممتنع عقلی در اصطلاح
ممتنع ذاتی را گویند اطلاق آن بدین معنی بد نیست او برا اتصاف او سبحانه بنقایص [illegible] نیست
واستنباط این بیهوده گویها از شرح عقاید وحواشی آن بس عجیب است اینقدر را از ان [illegible]
ظاهر است که نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات کمالیه قایل اند آن صفات واتصاف با آن
ممکن ذاتی ومعلول او سبحانه بالایجاب اند نه اینکه آن اتصاف بخصوصه ممکن ذاتی نیست ونه اینکه
اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن است ونه اینکه عدم آن معلول او سبحانه است منشا این استنباط جهل
مرکب وسوء فهم است وبس وعجب تر از نیها در تلبیس قول او است ودر دیگر کتب علم کلام مثلا شرح
عقاید جلالی الخ این بیچاره شرح عقاید جلالی ندیده باشد والا امید نیست که اتصاف او
سبحانه بنقایص محال بالذات است قال الکذب نقص فلا یکون من الممکنات ولا تشمله القدرة
کسائر وجوه النقص علیه کالجهل والعجز انتهی وقال بعد قول المص ولا الجهل ولا الکذب لانها نقص
والنقص علیه تعالی محال وقال فی شرح قول المص ولا یتحد لغیره یطلق الاتحاد علی ثلثة انحاء الاول
ان یصیر شی بعینه شیا آخر وهذا محال مطلقا سواء کان فی الواجب تعالی او فی غیره والثانی
ان ینضم الیه شی فیحصل منه حقیقة واحدة بحیث یکون المجموع شخصا واحدا آخر کما یقول صار التراب
طینا والثالث ان یصیر الشی شیا آخر بطریق استحالة فی جوهره او عرضه کما یقال صار الماء هواء
او صار الابیض اسود والکل فی حقه تعالی وقال فی شرح قوله لیس بجوهر اذ الجوهر هو الممکن
المستغنی عن المحل او هو المتحیز بالذات وهو تعالی منزه عن الامکان والتحیز وفی شرح قوله
ولا عرض لان العرض محتاج الی المحل المقوم له والواجب مستغن عن غیره وفی شرح قوله لا جسم لان الجسم

مرکب محتاج الی الجزء فلا یکون واجبا وفی شرح قوله ولا فی حیز وجهة لانهما من خواص الاجسام والجسمانیات
وفی شرح قوله ولا یشار الیه ههنا وهناک ولا یصح علیه الحرکة والانتقال لما سبق انتهی وهکذا فی غیره من
الکتب الکلامیه و ظاهر است که مراد از محال بودن اتحاد و جوهریت و عرضیت و جسمیت و تحیز
و ذی جهت بودن او سبحانه و عدم صحت حرکت و انتقال برا و سبحانه امتناع ذاتی این نقایص است
نه امتناع بالغیر و وجه امتناع جمله نقایص در ذات حقه مقدسه این است که ذات حقه واجب
بالذات است و مباین بالذات است ذوات و ماهیات ممکنه و خواص ممکنات را و از
اتصاف بانچه از خصایص ممکنات است بالذات آبی است پس فرض اتصاف ذات
حقه واجبه بخواص ممکنات و حوادث و اتحاد آن بذوات ممکنات فرض اجتماع امکان و وجوب
است در آن و اجتماع وجوب ذاتی و امکان ذاتی در ذات حقه ممتنع بالذات است پس
مصادیق اینهمه که مجمع وجوب ذاتی و امکان است محال بالذات است این احمق جاہل
از امتناع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه بنقایص غافل بوده در مفهومات انتزاعیه
ذهنیه کلام رانده باقتضای جهالت و ضلالت برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه
بنقایص و خسایس و قبایح و فواحش عرق ها ریخت و خاک مذلت بسر خود بیخت و درینجا کما افتاد
و عقل و دین خود برباد داد و با اینهمه سعی او بجای نرسید و خاسر و خائب برگردید خسر الدنیا والآخرة
ذلک هو الخسران المبین فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال الرائے
الخائب اکنون باید دانست که از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدرة صفات کمالی و نقصانی
بآن و اتصاف بمقابلات آنها مستثنی است چه مخلص نیست از قول بصدور صفات
کمالی بطریق ایجاب بر تقدیر زیادت صفات زیرا که بر تقدیر زیادت صفات قول بوجوب
ذاتی آنها متصور نیست که منافی توحید است و نیز بسبب احتیاج آنها بموصوف محل صلاحیت وجوب
ذاتی ندارند زیرا که انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرف است پس ممکن بالذات خواهد
بود و عدم تعلق صدور آنها بقدرت ظاهر است زیرا که معنی قدرت نزد متکلمین صحت فعل

پس قول بایجاب در صدور آنها لازم آید و از کلیه مذکور مستثنی خواهند بود و همچنین اتصاف بنقایص
که مقابلات صفات کمالی اند با وجود امکان ذاتی این صفات متعلق قدرت نیست حضرت
باری تعالی و شانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه و در غیر حضرت واجب الوجود تعالی شانه از ممکنات
متعلق القدرة است کما هو الظاهر و اگر گفته شود که قول بصدور بالایجاب مذهب فلاسفه
است جوابش اینکه فلاسفه در صدور عقول که مباینات اند و منفصلات قایل بایجاب اند نه در
صفات که قایم بغیر اند و محققین متکلمین در صدور منفصلات قایل بایجاب نیستند بلکه در صدور
صفات بر تقدیر زیادة فافترقا در شرح عقاید جلالی است انت تعلم ان هذا انسیاق الی القول
بکونه تعالی فاعلا موجبا لتلک الصفات اذ ایجادها بالاختیار غیر متصور ولا محذور فیه من حیث کونه
تخصیصا للقاعدة العقلیة کما توهم لان القاعدة لا تشملها ولو سلم فالعقل یخصص القاعدة کما یخصص الحکم
بزیادة الوجود والتشخص و سائر الصفات الکمالیة علی المهیات الا الواجب تعالی حیث ما تقرر عند
الحکما انتهی و از کلیه کل ممکن بالذات حادث نیز صفات کمالی مستثنی اند لهذا بعض محققین موضوع
این کلیه را بنظر مقید کرده اند کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار فهو حادث کما مر و صفات کمالی بتقدیر
زیادت چون صدور آنها بالایجاب است مسبوق بقصد و اختیار نشدند و همچنین اعدام اصلیه مستثنی از این کلیه اند
خلاصه کلام و فذلکه مرام آنکه تحاشی از نفی قدرت او سبحانه بر ممتنعات ذاتیه و تحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص و اعتقاد بامتناع ذاتی آن چنانکه معترض راست باهم تماشی و همدوشی است در
قاذورات اشتراکات و ناشی است از سوء استعداد و جنون فلسفه و فساد اعتقاد
است در اصول اسلامیه کما مر تفصیله اقول اکنون باید دانست که در مسئله صفات
کمالیه حضرت واجب الوجود سبحانه اختلاف است معتزله و فلاسفه و حضرات صوفیه کرام
و محققین متکلمین صفات کمالیه را عین ذات میدانند و عامه متکلمین صفات کمالیه را غیر ذات
حقه اعتقاد می کنند و عامه اشاعره می گویند که صفات او سبحانه نه عین اویند و نه غیر اویند
و حال این مسئله آن است که در شرح عقاید جلالی می گوید اعلم ان مسئلة زیادة الصفات

وعدم زيادتها ليست من الاصول التي يتعلق بها تكفير احد الطرفين وقد سمعت بعض الاصفياء
انه قال عندي ان زيادة الصفات وعدم زيادتها مما لا يدرك بالكشف ومن اسنده
الى الكشف فانما تراأى له ما كان غالبا على اعتقاده بحسب النظر الفكري ولا ارى باسا في
اعتقاد احد طرفي النفي والاثبات في هذه المسئلة انتهى قال في شرح المواقف واعلم
ان قولهم اي قول مشايخنا في الصفة مع الموصوف وفي الجزء مع الكل لا هو ولا غيره مما استبعده
الجمهور جدا فانه اثبات للواسطة بين النفي والاثبات اذ الغيرية ليسا وي نفي العينية وكل ما ليس بعين
فهو غيره كما ان كل ما هو غير فليس بعين ومنهم من اعتذر عن ذلك بانه نزاع لفظي لا تعلق له بامر معنوي
وذلك انهم خصصوا لفظ الغير بان اصطلحوا على ان الغيرين ما لا يجوز الانفكاك بينهما وعلى هذا
فالشئ بالقياس الى آخر قد لا يكون عينا ولا غيرا واذا اجري لفظ الغير على معناه المشهور بلا تخصيص
فكل شئ بالقياس الى الآخر اما عين واما غير ولا شك انه لا يمنع التسمية بل لكل احد ان يسمي اي
معنى شاء باي لفظ اراد وهذا الاعتذار ليس بمرضي لانهم ذكروا ذلك في الاعتقادات المتعلقة
بذات الله تعالى وصفاته فكيف يكون امرا لفظيا محضا متعلقا بمجرد الاصطلاح مع ان بعضهم قد
تصدى للاستدلال عليه والحق انه بحث معنوي وان مرادهم مما ذكروه انه لا هو بحسب المفهوم ولا
غيره بحسب الهوية ومعناه انهما متغايران مفهوما ومتحدان هوية كما يجب ان يكون الحال كذلك
في الحمل على ما مر في تحقيق معناه ولما لم يكونوا اي المشايخ قائلين بالوجود الذهني لم يصرحوا بكون
التغاير بين الصفة والموصوف وبين الجزء والكل في الذهن والاتحاد في الخارج كما يصرح به القائلون
بالوجود الذهني نعم المعلوم المحقق الثبوت فيما بين المحمول والموضوع هو الاتحاد من وجه والاختلاف
من وجه آخر فعبروا عن هذا المعلوم بتلك العبارة التي لا اشعار لها بالوجود الذهني اختلف فيه
وهذا الكلام لا غبار عليه وفيه بحث لان كلام المشايخ في اجزاء غير محمولة كالواحد من العشرة واليد
من زيد كما اوردوها في تمثيلاتهم وفي صفات هي مبادي المحمولات كالعلم والقدرة والارادة
لا في المحمولات كالعالم والقادر والمريد والظاهر انهم فهموا من التغاير جواز الانفكاك من الجانبين

فاقدموا على ما قالوا وايضا لما اثبتوا صفات موجودة قديمة زايدة على ذاته تعالى لزمهم كون تقدم
صفة لغير الله تعالى قد فعوه بذلك ايضا لزمهم ان يكون تلك الصفات مستندة الى الذات
اما بالاختيار فيلزم التسلسل في القدرة والعلم والحيوة والارادة ويلزمهم ايضا كون الصفات
حادثة واما بالايجاب فيلزم كونه تعالى موجبا بالذات ولو في بعض الاشياء فتسبروا عن
هذا بانها انما يكون محتاجة مستندة الى علة اذا كانت مغايرة للذات انتهى وغرض از نقل اين
عبارات اين است كه قول به نبودن صفات كماليه عين ذات حقه از ضروريات دين
نيست و اشاعره را درين مسئله اضطراب است و باعث شان بر نفي عينيت صفات تغاير
مفهومات صفات با ذات است بس و باعث بر نفي غيريت صفات تستير از و استناد و صفات
سوى ذات حقه است وحق درين مسئله اين است كه مصداق صفات كماليه نفس ذات حقه
است بلا زيادة امر ما عليها و مفاهيم انتزاعيه صفات عين ذات حقه نيستند اگر مراد اشاعره
اين است كه صفات نه عين ذات حقه اند بحسب المفهوم و نه غير ذات حقه اند بحسب المصداق
بر اين كلام غبار نيست و اشكالي بر ايشان وارد نمي شود و استكمال بالغير و لقد و قدما و تسلسل
بر تقدير استناد قدرت و علم و حيوة و اراده بسوى ذات حقه باختيار و حدوث صفات
بر اين تقدير و بودن واجب تعالى شانه موجب بالذات بر تقدير استناد اين صفات
بسوى ذات حقه بالايجاب و مسلوب بودن صفات كماليه از مرتبه ذات حقه بر ايشان
لازم نخواهد آمد و اگر مراد ايشان اين است كه صفات قايم اند در نفس الامر بذات
حقه بوجودى مغاير وجود نفس ذات حقه ايشان را از محاذير مذكوره گريز نيست و نفي
غيريت صفات بر اين تقدير معنى ندارد و اتباع اشاعره در هر لفظى كه از زبان شان بر آيد
از ضروريات دين نيست مولوى شاه عبد العزيز كه اين پليد مريد مريد شان است در رساله
عقايد نوشته اند و صفاته عينه و بنا بر عينيت صفات كماليه بيهوده گويهاى اين احمق اخرق
[illegible] تسليم نموده صفات كماليه از ذات حقه گشته فضايح

از ضرورت قول بعینه صفات بود والحال برای کشف عوار او و پیشوای او میگویم که این قایل
میگوید که اتصاف بنقایص که مقابل صفات کمالیه اند با وجود امکان ذاتی این صفات متعلق
قدرت نیست در حضرت باری تعالی شانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه حال آنکه شیخ نجدی
که این گشته تیمیه نادانی باقتضای بی ایمانی او را بعالم ربانی ملقب نموده است اتصاف او
سبحانه را بکذب و دیگر فواحشات و نقایص و خسایس متعلق قدرت او سبحانه انگاشته بر آن دلیل
آورده است در یک رساله خویش گوید که کذب او سبحانه و اتصاف او سبحانه باین نقیصه محال
بالذات نیست چه عقد قضیه غیر مطابقه للواقع والقای آن بر ملائکه و انبیا خارج از قدرت الهی
نیست والا لازم آید که قدرت انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد چه عقد قضیه غیر مطابق
للواقع والقای آن بر مخاطبین در قدرت اکثر افراد انسانی است آری کذب منافی حکمت است
پس ممتنع بالغیر است لهذا عدم کذب را از کمالات حضرت حق شمارند و او را جل شانه بآن مدح میکنند
بخلاف خرس و حمار که ایشان را کسی بعدم کذب مدح نمیکند و بر ظاهر است که صفت کمال همین است
که شخصی که قدرت تکلم بکلام کاذب میدارد و بنا بر رعایت مصلحت بمقتضای حکمت تنزها از تلوث
بکذب تکلم بکلام کاذب نمی نماید همان شخص ممدوح میگردد و بسلب عیب کذب و اتصاف بکمال
صدق بخلاف کسیکه لسان او ماؤف شده باشد و تکلم بکلام کاذب نمی تواند کرد یا قوت
متفکره او فاسد شده باشد که عقد قضیه غیر مطابقه للواقع نمیتواند کرد یا شخصی که هرگاه که کلام
صادق می گوید کلام مذکور از و صادر می گردد و هرگاه که اراده تکلم بکلام کاذب می نماید از او
بند می گردد یا زبان او ماؤف میشود یا کسی دیگر دهن او بند می نماید یا حلقوم او را خفه می کنند یا کسیکه
چند قضایا صادقه را یاد گرفته است و اصلا بر ترکیب قضایای دیگر قدرت نمیدارد بنا بر علیه
کلام کاذب از و صادر نمی گردد این اشخاص مذکورین نزد عقلا قابل مدح نیستند بالجمله عدم تکلم
بکلام کاذب ترفعا عن عیب الکذب و تنزها عن التلوث نه صفات مدح است بنا بر آنکه
عجز از تکلم بکلام کاذب هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بان او دون است از مدح باولی

انتهی و دلیلی که این ملقب بعالم ربانی آورده است در اتصاف او سبحانه بدیگر فواحش و قبایح و شنایع
جاری است چه ارتکاب آنها در قدرت اکثر افراد انسانی است پس اگر ارتکاب آن خارج
از قدرت الهی باشد لازم آید که قدرت انسانی زیاده از قدرت ربانی باشد و صفت کمال
همین است که شخصی که قدرت بر ارتکاب فواحش میدارد بنابر رعایت مصلحت بمقتضای
حکمت تنزها از تلوث بفواحش ارتکاب آن نمی نماید بها شخص ممدوح می گردد و بسلب عیب ارتکاب
فواحش و اتصاف بکمال عفت بخلاف کسیکه قدرت بر ارتکاب آن نداشته باشد یا مانعی
او را از ارتکاب فواحش وقت قصد آن باز میدارد آنکس نزد عقلا قابل مدح نیست بالجمله
عدم ارتکاب فواحش ترفعا عن عیب الفواحش و تنزها عن التلوث بها از صفات مدح است
و بنابر عجز از ارتکاب آن هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بآن ادون است از مدح باول
ازین معلوم شد که کذب و ارتکاب دیگر فواحش و قبایح نزد مقتدای این سرگردان تیه
ضلالت تحت قدرت الهی داخل است و نزد این قایل ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر است و متعلق
قدرت نیست مقتدای او را بر او همین فضل است که او صحت کذب وغیره نقایص بر ذات حقه
او سبحانه تجویز می کند و او را بر مقتدای خود فضل این است که او عدم سبحانه و حدوث او سبحانه
و امکان او و موت او سبحانه و جهل و عجز و عمی و صمم و بکم است او سبحانه و تعالی و تجسم و حرکت
و انتقال و تحیز و تمکن او سبحانه وغیر ذلک مما لایتناهی را ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر وغیر صالح تعلق
قدرت الهی میداند پیشوا را من وجه بر پیرو فضل است و پیرو را من وجه بر پیشوا فضل است
این را غایت رشد توان گفت معلوم نیست که بدانست او خود در اصول اسلامیه فساد
اعتقاد دارد یا مرشد او را در اصول اسلامیه فساد اعتقاد بوده است ظاهر مرشد او که مستحق
لقب عالم ربانی است بدانست او فاسد الاعتقاد نبوده باشد ما بطلان اعتقاد این
قایل بشرح و بسط بیان کرده ایم حاجت اعاده آن نیست اما بطلان عقیدت شیخ او
ظاهر است چه او خود اعتراف دارد که کذب نقص و عیب است و با این اعتراف قایل است

باینکه کذب او سبحانه تحت قدرت او داخل است پس این صریح اعتراف است باینکه ناقص
و معیب بودن او سبحانه ممکن و مقدور است و استدلال او باینکه عقد قضیه غیر مطابقه
للواقع والقای آن بر ملائکه خارج از قدرت الٰهی نیست عجیب است چه کذب عبارت از
عقد قضیه غیر مطابقه للواقع والقای آن بر مخاطب علی الاطلاق نیست او سبحانه تعالی در اکثر مقام
از کلام معجز نظام حکایة عن الامم قضایای کاذبه مذکور فرموده کقوله سبحانه وقال الذین کفروا لاتاتینا
الساعة بلکه معنی کذب قایل اخبار او بقضیه غیر مطابقه للواقع است و آن خود عیب و نقص است
والقای کلام کاذب بر ملائکه و انبیا علیهم السلام چیزی دیگر است و قول او والا لازم آید که قدرت
انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد تعجب بر تعجب می افزاید چه ارتکاب فواحش قطیعه و
قبایح شنیعه تحت قدرت انسانی داخل است و تحت قدرت ربانی داخل نیست فعلی مازعمه
لازم می آید که قدرت انسانی از قدرت ربانی زاید باشد مگر شاید چنانکه پیرو او التزام امکان
ذاتی آن بسیکند مرشد او التزام مقدور بودن آن کرده است و حل شبهه این است که قدرت
بر اتصاف بعیوب و نقایص و قبایح و فواحش از خواص حادث و صفات حوادث است
او سبحانه از سمات حدوث خواص حوادث منزه و متعالی است و قدرت کامله که از صفات
حضرت باری جلشانه است قدرت است بر ایجاد جمیع ممکنات و تکوین همه کائنات گویا قدرت
دو قسم است یکی قدرت کامله که از اوصاف مختصه حضرت باری جلشانه است و دوم قدرت
ناقصه که از اوصاف مخلوقات است و قدرت ثانیه نسبت بقدرت اولی مراتب غیر
متناهیه ناقص است پس از وجود قدرت ثانیه در انسان و عدم امکان آن در ذات حق او
سبحانه زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم نمی آید شیخ این قایل معنی زیادت
نتوانست فهمید زیادت شی بر شی آن است که شی اول مشتمل باشد بر انچه شی ثانی بر آن مشتمل
است مع زیادت نخست می بایست که اشتمال قدرت انسانی بر قدرت ربانی با ثبات
میرسانید بعد از ان بیان می کرد که قدرت انسانی با وجود اشتمال بر قدرت ربانی بر فضل

هم مشتمل است انکار توانستی گفت که زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم می آید
سبحان الله پیشوای این گشته باد به نادانی که ملقب شد بعالم ربانی معنی زیادت نتوانست
دانست و معنی قدرت نتوانست فهمید و بصحت کاذب بودن او سبحانه که معنی تعلق قدرت
او سبحانه بکذب است و بصحت القا فرمودن او سبحانه کذب را بر انبیا و ملائکه تصریحا و بصحت
بودن او سبحانه مرتکب فواحش و شنایع از روی دلیل آورده خود قایل بوده است
و با این جهالت و ضلالت در همه مسایل دینیه از اصول کلامیه و فروع فقهیه اجتهاد میکرد بلکه
عامیان بازاری را که حرف آشنا هم نیستند مجتهد گردانید و دین اسلام را برهم زد و آنچه
گمان برده که عدم کذب را برای همین در مدایح الهی می شمارند که او سبحانه با وجود قدرت
بر کذب تکلم بکلام کاذب نمیفرماید و آن را بعبارت مطنبه کثیرة الالفاظ قلیلة المعنی برای فریب
دادن مشتی عوام کالانعام که اینچنین یاوه گوئی و بیهوده گوئی را حسن بیان و بسط التقریر می نامند
بیان نموده هذیانی بیش نیست چه سایر تقدیسات و تنزیهات حضرت کبریائی از عیوب
و نقایص و قبایح و خسایس و فواحش در محامد الهیه معدود اند و در نصوص در معرض ثنا موجود
حال آنکه اتصاف او سبحانه بآنها تحت قدرت داخل نیست کو مرید مخلص او آن را ممکن ذاتی
بلکه ثابت فی مرتبة الذات الاحدیه پندارد کما سبق مفصلا غایت مدح الهی همین است که اتصاف
او سبحانه به هیچ عیب و نقص و به هیچ خاصه از خواص ممکنات و حوادث در تجویز عقلی هم ممکن
نیست همین کمال تقدیس و تنزیه است و تقدس و تنزه او سبحانه را از اتصاف بکذب بسبب
عدم امکان اتصاف او بعیوب و نقایص عجز نتوان گفت چنانکه از عبارت او مفهوم میشود و چه عجز
در آن صورت متصور میشد که اتصاف او سبحانه بعیب کذب صلاح مقدوریت داشتی چون اتصاف او سبحانه بعیب
کذب ممکن نیست تحت قدرت داخل نیست پس از عدم قدرت بر این اتصاف عجز لازم نمی آید چنانکه از
عدم قدرت بر سایر ممتنعات عجز لازم نمی آید ازین منکشف شد که این بیچاره معنی عجز هم نمیدانست حال شیخ
مرشد این است وای بر حال مرید مسترشد عجب این است که این مرید مرید در عقاید نوشته است

ولا یصح علیه الحرکة والانتقال والتبدل فی ذاته وصفاته ولا الجهل ولا الکذب معلوم نیست که معنی
لا یصح در فهم او چیست اگر معنی لا یمکن است لازم می آید که او قایل باشد بعدم امکان کذب وجهل
او سبحانه حالانکه او امکان جهل وعجز او سبحانه بغایت جد وجهد وعرق ریزیها بالنسبت خود باثبات
رسانیده واگر معنی لا یصح ممتنع بالغیر است لازم است که حرکت وانتقال او سبحانه وتبدل
ذات وصفات او سبحانه بدانسبت او ممکن باشد حالانکه امکان حرکت وانتقال بے
جسمیت وامکان تبدل ذات وصفات بلا حدوث متصور نیست درینصورت بدانسبت
این مرید جسمیت وحدوث او سبحانه ممکن ذاتی باشد بلکه این مرید مرید را از التزام آن گزیر نیست
چه حرکت او سبحانه وانتقال او سبحانه وتبدل ذات حقه وتبدل صفات کمالیه
وجسمیت او سبحانه وحدوث او سبحانه حصص کلیات ممکنه ذاتیه هستند پس بموجب قاعده
مقرره او لا محاله ممکن ذاتی خواهند بود وشاید او برای حفظ قاعده مقرره خود التزام لازم
نماید تا آن قاعده از دست نرود وکو ایمان بر باد شود وبدانسبت او در التزام لازم محذوری
نیست مگر محذوری که بدانسبت او اشد محاذیر است این است که قول او بنبودن اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه وهمچنین اتصاف او بنقایص داخل تحت قدرت الهی مخالف
ارشاد شیخ مرشد او ست شیخ مرشد او اتصاف او سبحانه را بکذب باوجود اعتراف بودن
آن نقص وعیب داخل تحت قدرت میگوید بلکه همه ممتنعات بالغیر را تحت قدرت الهی
داخل میداند بلکه همه واجبات بالغیر را که دران صفات کمالیه او سبحانه بر مذهب جماعة متکلمین
داخل اند دخول تحت قدرت صحیح انکار دارد چه در رسایل خود می گوید که مناط صحت تعلق قدرت الهیه
امکان ذاتی است وهر ممکن ذاتی در همه اوقات بر جمیع تقدیرات یعنی در وقت وجود علل
موجبه وموانع عائقه وبر تقدیر وجوب بالغیر یا امتناع داخل تحت قدرت الهیه است درین
نسبت بموجبات یا موانع انتهی بعبارته باز می گوییم ازین بیان واضح گردید که دخول شی
تحت قدرت الهیه منافی امتناع یا وجوب او که بنظر امور خارجیه باشد نیست بلکه آنچه

منافی ارادت دخول آن تحت تکوین و نیز واضح گشت که لزوم محال بر تقدیر وجود شی مانع دخول
آن شی تحت قدرت الٰهیه نمیتواند شد زیرا که لزوم محال مانع وجود اوست نه منافی امکان ذاتی
و مناط تعلق قدرت الٰهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی آری لزوم محال مانع از تعلق
تکوین است انتهی ازین هر دو عبارت ظاهر است که بالنسبت شیخ مرشد او صفات کمالیه او سبحانه
و اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه اتصاف او سبحانه بقبایح و فواحش و نقایص که بالنسبت
این مرید مرید همه ممکن ذاتی است تحت قدرت الٰهیه داخل اند و بالنسبت این مرید مرید داخل
تحت قدرت الٰهیه نیستند پس بر وجه تجهیل شیخ مرشد او که بالنسبت او عالم ربانی است لازم می آید
و ذلک من اشد المحاذیر عنده حالا نظر در کلام شیخ مرشد او ضرور است معنی قدرت چنانکه مرشد مرید
بیان کرده صحت فعل و ترک است پس اگر علت موجبه ممکن ذاتی موجود باشد در وقت وجود علت
موجبه آن در عین نسبت او بعلت موجبه آن تجویز صحت ترک یعنی عدم تکوین تجویز صحت تخلف وجود معلول
بالایجاب از علت موجبه است و تجویز تخلف معلول بالایجاب از علت موجبه آن ابطال معنی ایجاب یعنی علت موجبه مقصود نیست
پس قول باینکه معلول بالایجاب در وقت وجود علت موجبه آن در عین نسبت آن بعلت موجبه آن
تحت قدرت الٰهیه داخل است قول است باینکه تخلف معلول بالایجاب از علت موجبه آن در وقت
وجود علت موجبه آن در عین نسبت او بعلت موجبه آن صحیح الفعل و الترک است پس علت موجبه آن
علت موجبه آن نیست ازین معلوم شد که آن [illegible] بعلت موجبه و بمعنی ایجاب هم نمیداند بالنسبت
بمعنی فعل و ترک که عبارت از تکوین [illegible] لزوم محال بر تقدیر وجود
شی مانع دخول آن شی تحت قدرت الٰهیه نمیتواند شد زیرا که لزوم محال مانع وجود اوست
نه منافی امکان ذاتی و مناط تعلق قدرت الٰهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی
آری لزوم محال مانع از تعلق تکوین است [illegible] لزوم محال مانع
[illegible] باشد صحت تکوین [illegible] قدرت [illegible]
[illegible] فعل و ترک است [illegible] قدرت [illegible] صحت

فعلی و ترک هم نمیدانست مثلاً قدرت الهیه و حیات الهیه که از صفات کمالیهٔ او سبحانه است و نزد
عامهٔ متکلمین ممکن ذاتی است و ذات حقه علت موجبهٔ آن نیست پس حسب اعتقاد او تحت قدرت
الهیه داخل است و فعل و ترک او در حین بودن او سبحانه علت موجبهٔ آن صحیح است با وجود لزوم
تسلسل پس باعتقاد او او سبحانه قادر است بر اینکه قادر نباشد و قادر است بر اینکه عاجز شود و قادر است
بر اینکه زنده باشد یا مرده شود و وجوب صفت حیات با و سبحانه و امتناع صفت موت و عجز از جهت لزوم
محال بر تقدیر وجود آن بدانست او مانع تعلق قدرت الهیه بقدرت الهیه و بعجز او سبحانه نیست و تعلق
قدرت مساوق صحت فعل و ترک است اینچنین اعتقاد از صبیان و مجانین هم متصور نیست ازینجا
معلوم شد که آن بیچاره بدانست مرید خود هم معنی قدرت نمیدانست و معنی عیب و کذب و نقص
نمیدانست و معنی زیادت نمیدانست و معنی صحت فعل و ترک نمیدانست و معنی وجوب و علت
موجبه و ایجاب نمیدانست و معنی امتناع و مانع و محال نمیدانست این است حال علم عالم
ربانی و حال ربانی بودنش ازین ظاهر است که او نقص و معیب و کاذب بودن او سبحانه
مقدور و صحیح الفعل و الترک میداند و برای تلقین این عقیده بمریدان خود بر آن دلیل می آرد اکنون
نظر در کلام مرید که درینجا نکث بیعت او کرده بعدم تعلق قدرت الهیه بصفات کمالیه اتصاف
او سبحانه بآنها و باتصاف او سبحانه بنقایص مقابلات آنها باید و شد تصریح می نماید می باید
می باید دانست که این ناکث بیعت حق قبیل این کلام گفته است که اتصاف واجب
الوجود جلشانه بصفات کمالیه واجب لذات حضرت باری تعالی است و اما ذات این
اتصاف ای اتصاف شی ما بمثل علم و حیات مثلاً پس ممکن بالذات است و همچنین اتصاف
حضرت قدس تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی
اما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما پس ممکن بالذات و متحقق الوقوع است و الحال
اقرار میکند باینکه از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدرة صفات کمالی را اتصاف بان
و اتصاف بمقابلات آنها مستثنی است الی آخر قال پس درینجا اعتراف میکند که صفات

[illegible]

عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی و استثنای صفات کمالیه از کلیه خود او را ممکن نیست چه برین
تقدیر قول بامکان اتصاف بنقایص هم جایز خواهد بود زیرا که جایز است که ممکن باشد و مقدور
نبود بدون قدرت هم متحقق نیست بطور صفات کمالی جهت امتناع لذات واجب متصف
بصفات کمالی تعالی شانه پس قول بامتناع ذاتی آن چه لازم است و کسیکه بامکان ذاتی
آن قایل شده باشد کفر چگونه او را لازم آید بلکه خود قایل مذکور را اشراک لازم است یا الحاد کما
عرفت پس قول او که حق این است الخ حق این است که ناحق این است اقول استاذ مدعی
قایل اند باینکه صفات کمالیه عین ذات او سبحانه است تا سلب کمال از مرتبه ذات حقه و استکمال
او سبحانه بالیس عینه و قول بودن او سبحانه غیر کامل بذاته و تعدد قدما و تخصیص قاعده کل ممکن بالذات
مقدور و کل ممکن بالذات حادث چنانکه بر عامه متکلمین لازم می آید لازم نیاید و تقلید عامه متکلمین
درین مسئله ضرور نیست کما سبق نقله من شرح المقاصد [illegible] چون صفات کمالیه عین ذات او سبحانه
است استاذ مدظله صفات کمالیه را عین ذات حقه واجبه میداند و این عین توحید است چه
برین تقدیر تعدد قدما هم لازم نمی آید و عامه متکلمین را از ارتکاب آن گریز نیست پس قول او اگر قدرت
ذاتی میداند مشرک است ناشی از غایت غباوت و جهل و نادانی وی [illegible] است که هم اشراک
بر تقدیر قول بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه می تواند شد تو هم آن بر تقدیر قول بعینیت
صفات صحیح است و مجانین را هم کی شود الزام اشراک بر قایل بعینیت صفات ناشی از غایت
جهل و غباوت است و استاذ مدظله بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه قایل نیست و نه
بامکان و مقدوریت آنها قایل است تا آنچه این قایل در شق امکان و مقدوریت صفات
کمالیه وارد کرده است وارد شود باری چاره آن شیخ نجدی بیچاره که در شقه اقتدای این
آواره است چیست که او خود بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و امکان ذاتی و مقدوریت
صفات کمالیه قایل است چه قدرت نزد اهل حق صحت فعل و ترک است پس تجویز انفکاک

صفات کمالیه از ذات حقه براو لازم است ونیز تجویز اتصاف او سبحانه بنقایص براو لازم است
واو بیباکانه آنرا التزام می کند بلکه برآن بدانست خود دلایل می آرد کما سبق واین قایل را
باید که چاره خود هم کند که او اتصاف او سبحانه را بنقایص وقبایح وفواحش ممکن ذاتی وممتنع لذاته
سبحانه میداند پس صدق سلب نقایص وقبایح وفواحش از وسبحانه نزد این قایل از مرتبه نفس
ذات حقه که علت موجبه آن سلب است متاخر بالذات است پس نزد این قایل صدق ایجابات
نقایص وقبایح وفواحش در مرتبه ذات حقه ضروری است ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین فیلزم علیه
اعتقاد انه سبحانه فی مرتبة نفس ذاته الحقة جاهل وعاجز ومیت واعمی واصم وابکم وفاسق وفاجر ومتحیز
وحادث ومتحرک ومنتقل الی غیر ذلک من النقایص التی لا تتناهی چه اگر در اعتقاد او این ایجابات در
مرتبه ذات حقه صادق نباشد سلب اینهمه در مرتبه ذات احدیه صادق باشد پس سلب این همه معلول
ذات حقه نباشد وهو خلاف مذهبه بلکه براو لازم می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه متحد باشیائی
وحوادث غیر متناهیه باشد یعنی اینکه حیوان باشد وجمیع انواع آن ونبات وجمیع انواع آن وجماد
وجمیع انواع آن وهمه مقولات جوهر وعرض وجمیع انواع آن باشد زیرا که حیوانیة او سبحانه وانسانیة
او سبحانه ونباتیة او سبحانه وجمادیت او سبحانه وجوهریت او سبحانه وهکذا حصص این معانی مصدریه اند
وبرحسب قاعده مقرره او این همه حصص نحوها وصلها ممکن بالذات اند زیرا که کلیات آنها ممکن بالذات
اند وهرگاه که این حصص ممکن بالذات شدند عدم آنها معلول او سبحانه بدانست او خواهد بود پس عدم
آنها از مرتبه ذات حقه متاخر خواهد بود پس اینهمه در مرتبه ذات حقه متحقق خواهند بود والا سلب آنها
در مرتبه ذات حقه صادق باشد پس سلب آنها معلول ذات حقه نباشد پس ضروری بالذات
باشد وهو خلاف مذهبه ومن وجه آخر این قایل را از التزام صدق ایجابات نقایص وفواحش وقبایح
براو سبحانه در مرتبه ذات حقه بنابر عقاید مقرره خودش گزیر وچاره نیست چه صفات کمالیه
واتصاف او سبحانه بصفات کمالیه در عقیدت او ممکن ذاتی است واتصاف او سبحانه بصفات
کمالیه در عقیدت او صادق سلب اتصاف بنقایص است ودر عقیدت او درمیان اتصاف

بصفات کمالیه و سلب اتصاف بنقایص معینه ذاتیه است چنانچه سابق گفته است و بران اقرار
نموده است و معان بمعیته ذاتیه در امکان و وجوب امتناع یک حکم دارند چنانکه سابق گفته است
وصفات کمالیه و اتصاف بصفات کمالیه ممکن و معلول ذات حقه و متاخر از مرتبه ذات حقه اند
چه او خود گفته است که صفات محتاج بموصوف اند و انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرفه
است پس لامحاله از موصوف یعنی ذات حقه متاخر اند پس سلب اتصاف او بنقایص لامحاله
در عقیدت او متاخر از ذات حقه است پس اتصاف او بنقایص لامحاله در عقیده او در
مرتبه ذات حقه خواهد بود ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین و من وجه آخر این قایل در ینجا میگوید
که عدم علم از حضرت موصوف جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم
سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی و در عقیده این قایل علم او سبحانه از ذات حقه متاخر است
پس نزد او در مرتبه ذات حقه سلب بسیط علم است و نزد او سلب بسیط نزد وجود موضوع
که درینجا ذات حقه است مستلزم سلب عدولی است و نزد او سلب عدولی علم جهل است
پس در عقیدت او سبحانه را در مرتبه ذات حقه جهل است پس این قایل بحسب قواعد عقاید
مقرر کرده خود در اشد انحای اشراکات یعنی اعتقاد صدق ایجاب به حادث از حوادث
غیر متناهیه او سبحانه در مرتبه ذات حقه و در ارتکاب اتصاف او سبحانه بهمه نقایص و عیوب
و قبایح و فواحش و خسایس در مرتبه ذات حقه متبلد است و هر چند دست و پا میزند از ان مهالک
نمی تواند بر آمد کُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا اگر ازین عقاید باطله که نتایج قواعد
مقرر کرده اوست توبه نمیکند در زمره مخاطبین ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ داخل است حالا باید
شنید که عامه متکلمین با وجود قایل شدن بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و صدور صفات کمالیه
از ذات حقه بالایجاب گفته اند که او سبحانه بر جمیع ممکنات قادر است قال فی العقاید النسفیة
قادر علی جمیع الممکنات و قال فی شرح المواقف ان قدرته تعم الممکنات ای جمیعها والدلیل
علیه ان المقتضی للقدرة هو الذات لوجوب استناد صفاته الیه ذاته والمصحح للمقدوریة

هو الامکان لان الواجب والامتناع الذاتیین یبطلان المقدوریة ونسبة الذات الی جمیع الممکنات علی السواء فاذا ثبت قدرته علی بعضها ثبت علی کلها انتهی وقبیل آن در شرح مواقف گفته القدرة القائمة بذاته تعالی قدیمة والا لکانت حادثة فیلزم قیام الحوادث بذاته تعالی وقد مر بطلانه وکانت ایضا واقعة ای صادرة عن الذات بالقدرة لما مر فی هذا المقصد من ان الحادث لا یستند الی الموجب القدیم والا لتسلسل الحوادث وهو باطل واذا کانت واقعة بالقدرة لزم التسلسل لان القدرة الاخری حادثة ایضا اذ المقدر حدوث القدرة القائمة بذاته تعالی فیستند الی قدرة اخری فیلزم تسلسل القدر الی ما لا یتناهی وهو ایضا محال انتهی واین هر دو قول باهم متهافت اند پس با قائلین بزیادت صفات کمالیه را واجب ذاتی دانند وهو صریح البطلان یا انها را از عموم قدرت او سبحانه جمیع ممکنات را مستثنی کنند والظاهر هو الثانی پس ازین قاعده که او سبحانه بر هر ممکن ذاتی قادر است نزد آنها صفات کمالیه او سبحانه مستثنی هستند وازین لازم نمی آید که اتصاف نفی آید که اتصاف او سبحانه بنقایص نزد عامهٔ متکلمین ممکن ذاتی باشد بلکه بر هر مومن بلکه بر هر عاقل ایمان بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص واجب ولازم است چه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح که همه حوادث اند مرتبهٔ نفس ذات احدیه است وآن سلب متاخر از ذات احدیه نیست ومصداق اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه نزد عامه متکلمین قیام آن صفات بذات حقه باری سبحانه است پس مصداق اتصاف او بصفات کمالیه متاخر از مرتبه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح است واگر مصداق این سلب از مرتبه ذات احدیه متاخر باشد بصدق مسلوب در مرتبه ذات احدیه لازم آید والتزام آن کفر است پس قول بامکان ذاتی آن بکفر میکشد و در کتب عقاید تصریح است باینکه نقص بر او سبحانه محال است واز ممکنات نیست کما سبق نقله من شرح العقاید العضدیه معلوم نیست که این قایل که بهره از فهم ندارد بکدام ضرورت مخالفت عامهٔ متکلمین روا داشته ارتکاب قول بامکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش نموده است ضرورت داعیه وبهان جهل اوست یعنی اینکه او توهم کرده است که هرگاه که معنی مصدری راسوی او سبحانه مضاف

کنند آن حصه ممکن ذاتی است وانکه اتصاف او سبحانه بکمال صفات کمالیه مساوق سلب اتصاف
او بنقایص است وسلب اتصاف او سبحانه بنقایص مساوق اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
است بنا برین توهمات باطله او ایمان را بر باد داد و در بادیه ضلالت افتاد و واتبلی باشد انحای
الاشراک والالحاد نعوذ بالله من سوء الفهم وسوء الاعتقاد واز قول این قایل زیرا که عدم علم از
حضرت موصوف سبحانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب
عدولی است کما لایخفی علی المنطقی جهل او بمعنی جهل و بمعنی عدم بلکه معلوم شد او گمان می کند که
عدم بلکه عبارت از سلب عدولی است که نزد وجود موضوع مساوی سلب بسیط است
حال آنکه چنین نیست الجدار لیس بعالم والجدار لا عالم وقت وجود جدار هر دو صادق اند والجدار
جاهل صادق نیست بلکه جهل عبارت است از عدم علم از انکس که قوت استعداد دیه علم داشته باشد
ولهذا جهل را مقابل علم حادث شمرده اند کما سبق نقله من شرح المواقف للابهری وتحقق این معنی
در او سبحانه بر تقدیر زیادت صفت علم هم ممکن نیست آری بر قول این جاهل لازم می آید که او به
ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه معتقد باشد زیرا که علم نزد او صفت زایده است وصفت
محتاج موصوف است کما اعترف به وتاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب علم
در مرتبه ذات حقه نزد او ضروری وسلب بسیط وسلب عدولی نزد وجود موضوع متساوی
اند پس سلب عدولی علم در مرتبه ذات حقه نزد او متحقق است وسلب عدولی علم همانست این جاهل جهل
است پس ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه در عقیدت او بر او لازم است بنا علی مسلماته از این تفصیل
مبرهن است که عقیده استاد مدظله که بعینیت صفات کمالیه وامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه
بنقایص قایل است اقصی مراتب توحید وتنزیه او سبحانه است وعقیده این قایل بامکان جوهریت
وعرضیت وتجسم وتحیز وامکان وحدوث واحتیاج او سبحانه وبامکان ذاتی اتصاف او بهمه نقایص
وقبایح وفواحش حسب قواعد مخترعه خودش از اشد انحای شرک والحاد است پس ظاهر شد که حق
چیست وناحق چیست وموحد کیست وملحد کیست والله الهادی الی الرشاد والملهم للصدق

والسداد قال الاستاذ و هرچه ممتنع ذاتی است بسبب عدم صلوح وجود صالح مقدوریت نیست عدم شمول قدرت الٰہی ممتنعات عقلی را از قصور آنہا از صلوح وجود است نہ از جہت عجز او سبحانہ نعیاذ باللہ من ذلک اما بیان الصغریٰ فلوجہین اول اینکہ قضیہ سالبہ کلیہ ایمہ کہ لا شئی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما صادق است پس ضرور است کہ عکس آن نیز صادق باشد وہو قولنا لاشئی من مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات بممکن ذاتی دائما اما بیان صدق اصل این است کہ اگر قولنا لاشئی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما صادق نباشد نقیض این صادق باشد بضرورۃ استحالۃ ارتفاع النقیضین ونقیض آن موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ است و آن قول قائل است بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثۃ و این قضیہ جزئیہ مطلقہ عامہ کاذب است نزد ہر مسلمان و ہرگاہ اصل صادق باشد عکس آن یقینا صادق باشد پس ثابت شد کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کمالات ممکن ذاتی نیست پس از دو حال خالی نیست یا واجب بالذات باشد العیاذ باللہ تعالیٰ یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورۃ پس متعین شد کہ ممتنع بالذات است وہو المطلوب قال المجہول المعقول اقول کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیہ حقیقیہ است چہ حکم در آن بر ہمہ یا بر بعض افراد ممکن است و صدق عنوانی ممکن بر افراد خود چنانچہ در حال وجود افراد صادق است بالفعل در حال عدم نیز صادق است والا لزم الانقلاب المستحیل چہ افراد ممکن بالذات اگر در حال عدم ممکن بالذات نباشند پس یا واجب بالذات باشند یا ممتنع بالذات و بعد وجود خود ہا ممکن بالذات پس لزوم انقلاب بیّن است و چون افراد معدومہ را حکم شامل است حقیقیہ خواہد بود و پس قول قائل بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمال بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثۃ اگر خارجیہ گرفتہ شود کاذب است نزد ہر مسلمان لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیہ بودنش لازم نیست و ممنوع است چہ کذب خارجیہ مستلزم کذب حقیقیہ نیست چنانچہ کل عنقاء طائر بالفعل خارجیہ کاذبہ است و حقیقیہ

صادق چه معنی حقیقیه آنست که هر فرد عنقا اگر موجود شود پس بر تقدیر وجود آن طیران او را بالفعل
ثابت خواهد بود و این معنی نزد رسایل خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست چنانکه در قضایا
هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین و کل خط قام علی خط حدثت فی جنبیه
قایمتان حکم تساوی و حدوث مذکور شامل جمیع افراد مثلث و خط مذکور گو موجود نباشند تا آنکه گفته
اند گو تحقق آن در خارج ممتنع بود چنانکه گفته شود کل مثلث حدث علی کرة هی اعظم من کرة الفلک
الاعظم فهو کذا و کل خط وقع علی خط هو اعظم من قطر العالم فهو کذا چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع
است و بزعم شان چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه مذکوره یعنی قول قایل بعض
الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة
علی طریق الحقیقیة صادق باشد عکس آنکه بعض المساوی ممکن بالفعل نیز صادق خواهد بود پس
نقیض آن یعنی لاشیء من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دایما
کاذب خواهد بود و همچنین عکس آن اعنی لاشیء من مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه و آله وسلم
فی الکمالات ممکن ذاتی دایما کاذب خواهد بود زیرا که موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه و عکس آن هر دو
نقیض دو سالبه کلیه دایمه حقیقیه است که معترض آنها را ذکر کرده پس صدق هر دو مطلقه عامه
حقیقیه مستلزم کذب هر دو دایمه حقیقیه است بحکم التناقض و چون قول قایل بعض المساوی
ممکن ذاتی صادق است موضوعش لا محاله داخل تحت قدرت کامله خواهد بود و هو المطلوب
سبحان الله این طمطراق و دعوی تعلی تا سبع طباق و هو خلاف وفاق کافه مسلمین بر عکس
اطباق جمیع مومنین که هیچکس از آنها تا این زمان این جرأت نکرده و نگفته که حق تعالی را قدرت
بر مساوی مذکور نیست این قسم ادعا کردن اقول حال فهم این احمق مسایل شرعیه
و مسایل کلامیه را سابق مبرهن شده است الحال حال فهم او مسایل منطقیه مبرهن میشود
ع تو کار زمین را نکو ساختی * که بر آسمان نیز پرداختی * اولا باید شنید که
قضیه حملیه اولا سه قسم است یکی خارجیه دوم ذهنیه سوم حقیقیه چه قضیه موجبه حکم بثبوت

محمول للموضوع است و در حملیه سالبه حکم بسلب محمول از موضوع است پس اگر در موجبه حکم ثبوت
محمول للموضوع بحسب الخارج و در سالبه حکم بسلب محمول از موضوع بحسب الخارج باشد
آن قضیه خارجیه است کقولنا زید کاتب و عمرو لیس لکاتب و اگر در موجبه حکم ثبوت محمول
بحسب الذهن و در سالبه حکم بسلب محمول از موضوع بحسب ظرف ذهن باشد آن قضیه
ذهنیه است و اگر در موجبه حکم ثبوت محمول للموضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد و در سالبه
حکم بسلب محمول از موضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد آن قضیه حقیقه است کقولنا الاربعه
زوج والاربعة لیس بفرد و این هر قسم بر دو قسم است زیراکه اگر حکم باتحاد موضوع
و محمول یا سلب آن علی البت بالفعل باشد آن را قضیه بتیه گویند و اگر حکم باتحاد موضوع
و محمول یا سلب آن بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر تقرر و وجود آن باشد
آنرا قضیه غیر بتیه گویند پس اقسام قضایا نزد محققین شش اند یکی خارجیه بتیه دویم خارجیه
غیر بتیه سیومی ذهنیه بتیه چهارم ذهنیه غیر بتیة پنجم حقیقه بتیه ششم حقیقه غیر بتیه و حاصل این
است که اگر در قضیه حکایت از عالم نفس الامر و واقع است آن قضیه بتیه است پس اگر حکایت
از خصوص ظرف خارج است آن بتیه خارجیه است و اگر حکایت از خصوص ظرف ذهن است
آن بتیه ذهنیه است و اگر حکایت از ظرف مطلق نفس الامر است مع قطع النظر عن خصوص
ظرف الخارج و ظرف الذهن آن بتیه حقیقه است و اگر در قضیه حکایت از عالم فرض و تقدیر
است آن قضیه غیر بتیه است پس اگر حکایت از عالم تقدیر بحسب خارج است بمعنی آنکه
بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجودش در خارج محمول برای آن ثابت
یا از آن مسلوب است آن قضیه غیر بتیه خارجیه است و اگر حکایت از عالم تقدیر بحسب
ذهن است بمعنی آنکه بتقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجودش در ذهن محمول
برای آن ثابت یا از آن مسلوب است آن قضیه غیر بتیه ذهنیه است و اگر حکایت
از عالم تقدیر بحسب مطلق عالم نفس الامر است بمعنی اینکه بتقدیر انطباق وصف عنوانی

بر فرد بر تقدیر وجودش در مطلق نفس الامر مع قطع النظر عن خصوص الخارج والذهن محمول برای آن
ثابت یا ازان مسلوب است آن قضیه حقیقیه غیر بتیه است قال فی الافق المبین ما حاصله
ان الحکم بالاتحاد وان کان بحسب حال الموضوع فی الاعیان کانت الحملیه خارجیه وان کان
بحسب خصوص التقرر والوجود الذهنی للموضوع کانت ذهنیه وان کان بحسب مطلق التقرر والوجود
للموضوع مع عزل النظر عن خصوصیات الظروف والاوعیة من الاعیان والاذهان سمیت
حقیقیه ثم الحکم فی الحملیه ان کان بالاتحاد علی البت سمیت الحملیه بتیه وان کان بالفعل علی تقدیر انطباق
طبیعة العنوان علی فرد وهو انما یحصل بتقرر مهیة الموضوع ووجودها سمیت حملیه غیر بتیه وهی مساوقه
الصدق لا شرطیة لا راجعة الیه کما یظن انتهی پس مبرهن شد که تقسیم قضیه سوی خارجیه و ذهنیه
و حقیقیه منوط بوصف عنوانی نیست بلکه تقسیم آن باعتبار محکی عنه است اگر محکی عنه خارج است
قضیه خارجیه است و اگر ذهن است قضیه ذهنیه است و اگر نفس الامر است قضیه حقیقیه است
وصف عنوانی هرچه باشد ونیز باید دانست که عکس مستوی خارجیه بتیه خارجیه بتیه است
و عکس مستوی ذهنیه بتیه ذهنیه بتیه است و عکس مستوی حقیقیه بتیه حقیقیه بتیه است زیرا که
مصداق و محکی عنه اصل قضیه و عکس مستوی آن در واقع یک است و نقیض موجبه بتیه سالبه
بتیه است و بالعکس نقیض بتیه غیر بتیه نمی تواند شد زیرا که سلب علی التقدیر منافی ثبوت فی
نفس الامر بتیه نیست و بالعکس و نیز باید دانست که هیچ مفهوم و هیچ مصداق در نفس
الامر از مواد ثلث یعنی وجوب و امکان و امتناع خالی نیست بعد تمهید این مقدمات میگوئیم
که قولنا لا شیء من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه و آله وسلم فی جمیع الکمالات دائما سالبه کلیه
حقیقیه بتیه دائمه است یعنی هیچ ممکن ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات کمالیه
در نفس الامر بتة دائما نیست و این سالبه کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق است چه اگر این قضیه سالبه
کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق نباشد نقیض آن یعنی موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه صادق
باشد یعنی بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات فی نفس الامر بتة

بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة صادق باشد پس لازم است که در نفس الامر ثابتة بالفعل فی
احد الازمنة الثلثة مساوات آنحضرت فی جمیع الکمالات بکسی ثابت باشد حال آنکه مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات بهیچ شی در نفس الامر فی احد الازمنة الثلثة باتفاق المسلمین ثابت
نیست و اگر بی ربانی این نقیض را صادق میداند نشان دهد که فلان شی و فلان کس را مساوات آنحضرت
آنحضرت در جمیع کمالات در نفس الامر در فلان زمان ثابت است و هرگاه که این نقیض
که موجبه جزئیة حقیقیة بتیة مطلقة عامه است کاذب شد اصل آن لامحاله صادق است پس عکس
آن قولنا لاشی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات بممکن ذاتی یعنی
نیست هیچ مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع کمالات ممکن ذاتی در نفس الامر
بتة دائما لامحاله صادق است و هرچه در نفس الامر بتة دائما ممکن ذاتی نیست یا واجب بالذات
است یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة فتعین الثانی وهو المطلوب این است
حاصل استدلال عالاجمال بیهوده گوئیهائی این قایل باید شنید که قول او قضیه کل ممکن کذا و بعض
ممکن کذا قضیه حقیقیه است چه حکم دران بر همه یا بر بعض افراد ممکن است دلالت می کند بر انکه بدانست
او مدار حقیقیه بودن قضیه بر این است که مفهوم ممکن وصف عنوانی موضوع باشد پس هر قضیه که
وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد بدانست او قضیه حقیقیه است حال آنکه مدار حقیقیه
بودن قضیه بر این است که حکم ثبوت محمول للموضوع یا سلب آن از موضوع بحسب مطلق نفس الامر
باشد پس اگر آن حکم بالبت است آن قضیه حقیقیه بتیة است و اگر آن حکم بر تقدیر انطباق
وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجود آن است آن قضیه حقیقیه غیر بتیة است برای آن ثابت
موضوع مفهوم ممکن است یا غیر آن و تقسیم قضیه بحقیقیه و خارجیه و ذهنیه کائن بتقدیر بحسب
... المعقول هنوز معنی حقیقیه نفهمیده است قضیه که وصف عنوانی ... مفهوم
ممکن باشد هر قسیم میتواند شد مثلا قولنا بعض الممکن زوج حقیقیه بتیة ...
بعض الممکن کلی و جنس قضیه ذهنیه بتیة است و بعض الممکن کاتب فی هذا الیوم و بعض الممکن

ذلک البلید الاحمق الما ذر مشیر الی ذلک القایل الجاهل قضیه خارجیه بتیه است و قول او چه
حکم در آن بر همه یا بر بعض افراد ممکن است استدلالی عجب است چه اگر حکم بر همه یا بر بعض افراد
ممکن بمحمولاتی است که مصادیق آن در خارج است آن قضایا خارجیه خواهند بود و اگر بمحمولاتی
است که مصادیق آن در ذهن است آن قضایا ذهنیه خواهند بود و اگر بمحمولاتی است که
که مصادیق آن را اختصاصی بظرف خارج یا بظرف ذهن نیست آن قضایا حقیقیه خواهند
بود کما ذکرنا پس اگر حکم علی البت است قضایا بتیه خواهند بود و اگر حکم بر تقدیر انطباق طبیعت
عنوان علی الافراد است آن قضایا غیر بتیه خواهند بود و تعبیر کردن موضوع قضیه بوصف عنوانی
ممکن مستلزم حقیقیه بودن آن قضیه نیست این بیرنا بالغ تا حال معنی قضیه حقیقیه و خارجیه و ذهنیه
نفهمیده است و منشا غلطی او این است که امکان از معقولات ثانیه بالمعنی العام المستعمل
فی علم ما بعد الطبیعه است و شراح سلم وفاقا لصاحب الافق المبین نوشته که قضایا یا معقوده
ازان معقولات ثانیه قضایا حقیقیه میباشند و مراد ازان این است که آن قضایا که محمولات
آنها معقولات ثانیه بالمعنی المستعمل فی علم ما بعد الطبیعه باشند چون قولنا الانسان موجود
والانسان ممکن مثلا قضایای حقیقیه بتیه می باشند زیرا که ثبوت این محمولات را بخصوص وجود
خارجی موضوع یا خصوص وجود ذهنی آن علاقه نیست ثبوت این محمولات بحسب مطلق نفس
الامر است بخلاف معقولات ثانیه بالمعنی الاخص که موضوع فن منطق اند چون کلیه ذاتیه و عرضیه
و فصلیه که قضایای معقوده ازان ها که معقولات ثانیه بالمعنی الاخص محمولات آنها باشند
قضایای ذهنیه می باشند زیرا که ثبوت آن محمولات بحسب خصوص ظرف ذهن است این
احمق سطحی باقتضای غباوت فهمیده که هر قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد
قضیه حقیقیه است و قول او وصف عنوانی بر افراد خود چنانکه حال وجود افراد صادق است
بالفعل در حال عدم نیز صادق است به بیان حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن ممکن باشد ربطی ندارد و برای اثبات بودن یا نبودن قضیه حقیقیه یا خارجیه یا ذهنیه بیان

اینکه مصداق ثبوت محمول للموضوع چیست آیا مطلق نفس الامر است یا خصوص ظرف خارج
یا خصوص ظرف ذہن بکار است این نافہم باستماع قول صاحب الافق المبین وشراح سلم که
قضایای معقوده از معقولات ثانیه بالمعنی الاعم قضایای حقیقیه اند توہم کرد که ہر قضیه که دران
مفہوم ممکن باشد خواه وصف عنوانی موضوع باشد یا محمول قضیه حقیقیه می باشد ومعنی قول
آنان فہمیدن نتوانست واین بے عقل دراین مقام در خبط ہای عظیم دیگر افتاده است بیانش
تفصیلے میخواہد وآن این است که اطلاق قضیه حقیقیه در اصطلاح مصنفین کتب منطقیه بر سه
گونه آمده است یکی آنکه بعض مصنفین ہمچو صاحب شمسیه وشارح آن وصاحب تہذیب قضیه
خارجیه عامه از بتیه وغیر بتیه را قضیه حقیقیه نامیده اند قال فی الشمسیة قولنا کل ج ب
یستعمل تارة بحسب الحقیقة ومعناه ان کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث
لو وجد کان ب ای کل ما هو ملزوم ج فهو ملزوم ب وتارة بحسب الخارج ومعناه کل
ج فی الخارج سواء کان حال الحکم او قبله او بعده فهو ب فی الخارج انتهی قال الشارح
الرازی قولنا کل ج ب یعتبر تارة بحسب الحقیقة ویسمی حینئذ حقیقیة کانها حقیقیة القضیة
المستعملة فی العلوم واخری بحسب الخارج ویسمی خارجیة والمراد بالخارج الخارج عن المشاعر
اما الاول فمعنی ان کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث لو وجد کان ب فالحکم فیه
لیس مقصورا علی ما له وجود فی الخارج فقط بل کل ما قدر وجوده سواء کان موجودا فی الخارج او معدوما
فالحکم لیس مقصورا علی افراده الموجودة بل علیها وعلی افراده المقدرة الوجود ایضا کقولنا کل
انسان حیوان ثم قال الماتن والفرق بین الاعتبارین ظاهر فانه لو لم یوجد شیء من المربعات فی
الخارج یصح ان یقال کل مربع شکل باعتبار الاول دون الثانی ولو لم یوجد شیء من الاشکال
فی الخارج الا المربع یصح ان یقال کل شکل مربع بالاعتبار الثانی دون الاول انتهی وفصله
الشارح فقال قد ظهر لک مما نبیناه ان الحقیقیة لا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج بل
یجوز ان یکون موجودا فی الخارج وان لا یکون واذا کان موجودا فی الخارج فالحکم فیه لا یکون

مقصورا علی الافراد الخارجیہ بل تعمنا ولہا والافراد المقدرۃ الوجود بخلاف الخارجیہ فانہا
تستدعی وجود الموضوع فی الخارج والحکم فیہا مقصور علی الافراد الخارجیۃ فالموضوع ان لم
یکن موجودا فقد تصدق القضیہ باعتبار الحقیقۃ دون الخارج کما اذا لم یکن شئی من المربعات موجودا
فی الخارج تصدق بحسب الحقیقۃ کل مربع شکل ای کل مالو وجد کان مربعا فھو بحیث لو وجد
کان شکلا ولا تصدق بحسب الخارج لعدم وجود المربع فی الخارج علی ماھو المفروض فان کان
الموضوع موجودا لم یخل اما ان یکون الحکم مقصورا علی الافراد الخارجیۃ وتعمنا ولا لہا وللافراد
المقدرۃ فان کان مقصورا علی الافراد الخارجیہ یصدق الکلیۃ الخارجیہ دون الکلیۃ الحقیقیہ کما
اذا انحصر الاشکال فی الخارج فی المربع فیصدق کل شکل مربع بحسب الخارج وھو ظاہر ولا یصدق
بحسب الحقیقۃ ای لا یصدق کل مالو وجد کان شکلا فھو بحیث لو وجد کان مربعا لصدق قولنا
بعض مالو وجد کان شکلا فھو بحیث لو وجد کان لیس بمربع وان کان الحکم متنا ولا لجمیع الافراد
المحققہ والمقدرۃ فیصدق الکلیتان معا کقولنا کل انسان حیوان فاذن یکون بینہما خصوص
وعموم من وجہ انتہی وقال فی التہذیب لا بد فی الموجبہ من وجود الموضوع محققا وھی الخارجیہ
او مقدرا فالحقیقۃ او ذہنا فالذہنیہ انتہی قال شارحہ القضایا الحملیۃ المعتبرۃ باعتبار وجود
موضوعہا لہا ثلثۃ اقسام لان الحکم فیہا اما علی الموضوع الموجود فی الخارج محققا نحو کل انسان
حیوان بمعنی ان کل انسان موجود فی الخارج حیوان فی الخارج واما علی الموضوع الموجود
فی الخارج مقدرا نحو کل انسان حیوان بمعنی ان کل مالو وجد فی الخارج کان انسانا فھو علی
تقدیر وجودہ حیوان وہذا الوجود المقدر انما اعتبروہ فی الافراد الممکنۃ لا الممتنعہ کافراد اللاشئی
وشریک الباری واما علی الموضوع الموجود فی الذہن کقولک شریک الباری ممتنع بمعنی
ان کل مالو وجد فی الذہن ویفرضہ العقل شریک الباری فھو موصوف فی الذہن بالامتناع
وہذا انما اعتبروہ فی الموضوعات التی لیست لہا افراد ممکنۃ التحقق فی الخارج انتہی ازین
عبارات ظاہر است کہ مصنفین این کتب آن قضیہ خارجیہ را کہ حکم در آنہا مخصوص بر افراد

از قول قضیه کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله و چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود حقیقیه بکدام اطلاق است اگر مراد از آن خارجیه است که حکم آن مخصوص بافراد
موجودة فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد چنانچه در تهذیب و شرح تهذیب و شمسیه
و شرح شمسیه اطلاق حقیقیه بر آن خارجیه آمده است پس تعلیل حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی
موضوع آن مفهوم ممکن باشد باینکه وصف عنوانی ممکن بر افراد خود چنانکه در حال وجود افراد صادق
است بالفعل در حال عدم نیز صادق است و باینکه چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود محض بی معنی است بچند وجه اول اینکه بودن قضیه خارجیه مقدره بوصف عنوانی
موضوع آن منوط نیست دویم اینکه قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه
محققه می تواند شد چنانکه باید گذشت از بودن وصف عنوانی کدام قضیه مفهوم ممکن بودن آن قضیه
خارجیه مقدره لازم نمی آید سوم اینکه بیان صدق وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و معدومه بالفعل
به بیان بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه مقدره ربطی ندارد
چه در خارجیه مقدره صدق وصف عنوانی بر افراد موضوع آن بالفعل فی نفس الامر شرط
نیست بلکه مفاد آن حکم بثبوت محمول بافراد موضوع بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر آن افراد
و این قایل خود در مثال حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره کل عنقا طایر آورده است و ظاهر
است که وصف عنوانی عنقا بالفعل بر هیچ شی صادق نیست پس بیان بودن کدام قضیه
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره ببیان صدق وصف عنوانی موضوع بر افراد بالفعل فی نفس الامر
ربطی ندارد چهارم اینکه این قایل شمول وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و افراد معدومه را بیان
نموده میگوید چون افراد معدومه را حکم شامل است قضیه حقیقیه خواهد بود از این قول معلوم شد
که بیچاره هنوز معنی حکم نمیداند وصف عنوانی دیگر است و حکم دیگر باین جهل و بلادت دخل در
معقولات بجز چه پنجم اینکه برین شق یعنی اینکه مراد این قایل از حقیقیه خارجیه باشد که حکم آن
مخصوص بافراد موجوده فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد قول او فیما بعد چنانکه

بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة صادق باشد پس لازم است که در نفس الامریة بالفعل فی
احد الازمنة الثلثة مساوات آنحضرت فی جمیع الکمالات بکسی ثابت باشد حال آنکه مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات بهیچ شی در نفس الامریة فی احد الازمنة الثلثة باتفاق المسلمین ثابت
نیست واگر بی زبانی این نقیض را صادق میداند نشان دهد که فلان شیء و فلان کس را مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات در نفس الامریة در فلان زمان ثابت است و هرگاه که این نقیض
که موجبه جزئیه حقیقیه بتیة مطلقه عامه است کاذب شد اصل آن لامحاله صادق است پس عکس
آن قولنا لاشیء من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات بممکن ذاتی یعنی
نیست هیچ مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع کمالات ممکن ذاتی در نفس الامر
بتة دائما لامحاله صادق است و هرچه در نفس الامریة دائما ممکن ذاتی نیست یا واجب بالذات
است یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة فتعین الثانی وهو المطلوب این است
حاصل استدلال حالا جهالت بیهوده گوئیهای این قایل باید شنید که قول او قضیه کل ممکن کذا و بعض
ممکن کذا قضیه حقیقیه است چه حکم دران بر همه یا بر بعض افراد ممکن است دلالت می کند بر آنکه بدانست
و مدار حقیقیه بودن قضیه بر این است که مفهوم ممکن وصف عنوانی موضوع باشد پس هر قضیه که
وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد بدانست او قضیه حقیقیه است حال آنکه مدار حقیقیه
بودن قضیه بر این است که حکم ثبوت محمول للموضوع یا سلب آن از موضوع بحسب مطلق نفس الامر
باشد پس اگر آن حکم علی البت است آن قضیه حقیقیه بتیة است واگر آن حکم بر تقدیر انطباق
وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجود آن است آن قضیه حقیقیه غیر بتیة است برای آن ثابت
موضوع مفهوم ممکن است یا غیر آن در تقسیم قضیه بحقیقیه و خارجیه و ذهنیه کلام تقدیر بحسب
جاهل بمعقول المعقول تا هنوز معنی حقیقیه نفهمیده است قضیه که وصف عنوانی
ممکن باشد هر قسم میتواند شد مثلا قولنا بعض الممکن زوج حقیقیه بتیة است
بعض الممکن کلی و جنس قضیه ذهنیه بتة است و بعض الممکن کاتب فی هذا الیوم و بعض الممکن

ذلک البلید الاحمق الها ذ یشیر الی ذلک القایل الجاهل قضیه خارجیه بتیه است وقول او چه
حکم دران بر همه یا بر بعض افراد ممکن است استدلالی عجب است چه اگر حکم بر همه یا بر بعض افراد
ممکن بمحمولاتی است که مصادیق آن در خارج است آن قضایا خارجیه خواهند بود واگر بمحمولاتی
است که مصادیق آن در ذهن است آن قضایا ذهنیه خواهند بود واگر بمحمولاتی است که
که مصادیق آن را اختصاصی بظرف خارج یا بظرف ذهن نیست آن قضایا حقیقیه خواهند
بود کما ذکرنا پس اگر حکم علی البت است قضایا بتیه خواهند بود واگر حکم بر تقدیر انطباق طبیعت
عنوان علی الافراد است آن قضایا غیر بتیه خواهند بود وتعبیر کردن موضوع قضیه بوصف عنوانی
ممکن مستلزم حقیقیه بودن آن قضیه نیست این بیچاره بالغ تا حال معنی قضیه حقیقیه و خارجیه و ذهنیه
نفهمیده است ومنشاء غلطی او این است که امکان از معقولات ثانیه بالمعنی العام المستعمل
فی علم ما بعد الطبیعه است وشراح سلم وفاقا لصاحب الافق المبین نوشته اند که قضایا یا معقوده
ازان معقولات ثانیه قضایا حقیقیه می باشند ومراد ازان این است که آن قضایا که محمولات
آنها معقولات ثانیه بالمعنی المستعمل فی علم ما بعد الطبیعه باشند چون قولنا الانسان موجود
والانسان ممکن مثلا قضایای حقیقیه بتیه می باشند زیرا که ثبوت این محمولات را بخصوص وجود
خارجی موضوع یا خصوص وجود ذهنی آن علاقه نیست ثبوت این محمولات بحسب مطلق نفس
الامر است بخلاف معقولات ثانیه بالمعنی الاخص که موضوع فن منطق اند چون کلیه و ذاتیه و جنسیه
وفصلیه که قضایای معقوده ازان ها که معقولات ثانیه بالمعنی الاخص محمولات آنها باشند
قضایای ذهنیه می باشند زیرا که ثبوت آن محمولات بحسب خصوص ظرف ذهن است این
احمق سطحی باقتضای غباوت فهمیده که هر قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد
قضیه حقیقیه است وقول او وصف عنوانی بر افراد خود چنانکه حال وجود افراد صادق است
بالفعل در حال عدم نیز صادق است بر بیان حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن ممکن باشد ربطی ندارد وبرای اثبات بودن یا نبودن قضیه حقیقیه یا خارجیه یا ذهنیه بیان

اینکه مصداق ثبوت محمول للموضوع چیست آیا مطلق نفس الامر است یا خصوص ظرف خارج
یا خصوص ظرف ذهن بکار است این نافهم باستماع قول صاحب الافق المبین و شراح سلّم
قضایائی معقوده از معقولات ثانیه بالمعنی الاعم قضایای حقیقیه اند توهم کرد که هر قضیه که دران
مفهوم ممکن باشد خواه وصف عنوانی موضوع باشد یا محمول قضیه حقیقیه می باشد و معنی قول
آنان فهمیدن نتوانست و این بے عقل درین مقام در شتباهی عظیم دیگر افتاده است بیانش
تفصیلے میخواهد و آن این است که اطلاق قضیه حقیقیه در اصطلاح مصنفین کتب منطقیه بر سه
گونه آمده است یکی آنکه بعض مصنفین همچو صاحب شمسیه و شارح آن و صاحب تهذیب قضیه
خارجیه عامه از بتیه و غیر بتیه را قضیه حقیقیه نامیده اند قال فی الشمسیه قولنا کل ج ب
یستعمل تارة بحسب الحقیقیه و معناه ان کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث
لو وجد کان ب ای کل ما هو ملزوم ج فهو ملزوم ب و تارة بحسب الخارج و معناه کل
ج فی الخارج سواء کان حال الحکم او قبله او بعده فهو ب فی الخارج انتهی قال الشارح
الرازی قولنا کل ج ب یعتبر تارة بحسب الحقیقیه و یسمی حینئذ حقیقیه کانها حقیقة القضیه
المستعملة فی العلوم و اخری بحسب الخارج و یسمی خارجیه و المراد بالخارج الخارج عن المشاعر
اما الاول فمعنی به کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنه فهو بحیث لو وجد کان ب فالحکم فیه
لیس مقصورا علی ما له وجود فی الخارج فقط بل کل ما قدر وجوده سواء کان موجودا فی الخارج او معدوما
فالحکم لیس مقصورا علی افراده الموجوده بل علیها و علی افراده المقدرة الوجود ایضا کقولنا کل
انسان حیوان ثم قال الماتن و الفرق بین الاعتبارین ظاهر فانه لو لم یوجد شئ من المربعات فی
الخارج یصح ان یقال کل مربع شکل باعتبار الاول دون الثانی و لو لم یوجد شئ من الاشکال
فی الخارج الا المربع یصح ان یقال کل شکل مربع بالاعتبار الثانی دون الاول انتهی و فصله
الشارح فقال قد ظهر لک مما نبیناه ان الحقیقیة لا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج بل
یجوز ان یکون موجودا فی الخارج و ان لا یکون و اذا کان موجودا فی الخارج فالحکم فیه لا یکون

مقصورا علی الافراد الخارجیہ بل ثبتنا ولہا والافراد المقدرۃ الوجود بخلاف الخارجیہ فانہا
تستدعی وجود الموضوع فی الخارج والحکم فیہا مقصور علی الافراد الخارجیۃ فالموضوع ان لم
یکن موجودا فقد تصدق القضیہ باعتبار الحقیقۃ دون الخارج کما اذا لم یکن شئی من المربعات موجودا
فی الخارج تصدق بحسب الحقیقۃ کل مربع شکل ای کل مالو وجد کان مربعا فہو بحیث لو وجد
کان شکلا ولا تصدق بحسب الخارج لعدم وجود المربع فی الخارج علی ما ہو المفروض ان کان
الموضوع موجودا لم یخل اما ان یکون الحکم مقصورا علی الافراد الخارجیہ او ثبتنا ولہا وللافراد
المقدرۃ فان کان مقصورا علی الافراد الخارجیہ یصدق الکلیہ الخارجیہ دون الکلیہ الحقیقیہ کما
اذا انحصر الاشکال فی الخارج فی المربع فیصدق کل شکل مربع بحسب الخارج وہو ظاہر ولا یصدق
بحسب الحقیقۃ ای لا یصدق کل مالو وجد کان شکلا فہو بحیث لو وجد کان مربعا لصدق قولنا
بعض مالو وجد کان شکلا فہو بحیث لو وجد کان لیس بمربع وان کان الحکم ثبتنا ولجمیع الافراد
المحققہ والمقدرۃ فیصدق الکلیتان معا کقولنا کل انسان حیوان فاذن یکون بینہما خصوص
وعموم من وجہ انتہی وقال فی التہذیب لابد فی الموجبہ من وجود الموضوع محققا وہی الخارجیہ
او مقدرا فالحقیقیہ او ذہنا فالذہنیہ انتہی قال شارح القضایا الحملیۃ المعتبرۃ باعتبار وجود
موضوعہا لہا ثلثۃ اقسام لان الحکم فیہا اما علی الموضوع الموجود فی الخارج محققا نحو کل انسان
حیوان بمعنی ان کل انسان موجود فی الخارج حیوان فی الخارج واما علی الموضوع الموجود
فی الخارج مقدرا نحو کل انسان حیوان بمعنی ان کل مالو وجد فی الخارج کان انسانا فہو علی
تقدیر وجودہ حیوان وہذا الوجود المقدر انما اعتبروہ فی الافراد الممکنۃ لا الممتنعہ کافراد اللاشئی
وشریک الباری واما علی الموضوع الموجود فی الذہن کقولک شریک الباری ممتنع بمعنی
ان کل مالو وجد فی الذہن ویفرضہ العقل شریک الباری فہو موصوف فی الذہن بالامتناع
وہذا انما اعتبروہ فی الموضوعات التی لیست لہا افراد ممکنۃ التحقق فی الخارج انتہی ازین
عبارات ظاہر است کہ مصنفین این کتب آن قضیہ خارجیہ را کہ حکم در آنہا مخصوص بر افراد

خارجیہ باشد ومقصود بر افراد موجودہ فی الخارج نباشد بلکہ متناول باشد افراد مقدرۃ الوجود فی الخارج را حقیقیہ می نامند واین مصنفان ذکر آن قضایا نکردہ اند کہ در آنہا حکم بر افراد موجودہ فی نفس الامر مطلقا عام از ظرف خارج وظرف ذہن باشد سید علامہ میر سید شریف رح بر این فرد گذاشت در حاشیہ شرح شمسیہ فرمودہ میفرمایند ان مثل قولنا کل ممتنع معدوم قضیۃ لایمکن اخذہا خارجیۃ ہو ظاہر اذ لیس افراد الموضوع موجودۃ فی الخارج محققا ولا حقیقیۃ اذ لایمکن وجود افرادہ فی الخارج وقد اعتبر فی الخارجیہ امکان الافراد کما مر واجاب ای الشارح بان المقصود ضبط القضایا المستعملۃ فی العلوم فی الاغلب وما ذکرتم مما یستعمل نادرا فلم یلتفتوا الیہ اذ لم یمکنہم اوراجہ فی القواعد بسہولۃ ومنہم من جعل امثال ہذہ القضایا ذہنیۃ فقال معنی قولک کل ممتنع معدوم ان کل ما یصدق علیہ فی الذہن انہ ممتنع فی الخارج یصدق علیہ فی الذہن انہ معدوم فی الخارج فجعل القضایا ثلثۃ اقسام حقیقیۃ تتناول الحکم فیہا جمیع الافراد الخارجیۃ المحققۃ والمقدرۃ وخارجیۃ تتناول الحکم فیہا الافراد الخارجیۃ المحققۃ فقط وذہنیۃ تتناول الافراد الموجودۃ فی الذہن فقط فالاولی ان یقال احوال الاشیاء علی ثلثۃ اقسام قسم یتناول الافراد الذہنیۃ والخارجیۃ المحققۃ والمقدرۃ وہذا القسم یسمی لوازم الماہیات کالزوجیۃ للاربعۃ والفردیۃ للثلثۃ وتساوی الزوایا الثلث للقائمتین للمثلث وقسم یختص بالوجود الخارجی کالحرکۃ والسکون والاضاءۃ والاحراق وقسم یختص بالوجود الذہنی کالکلیۃ والجزئیۃ والجنسیۃ وغیرہا فینبغی ان یعتبر ثلث قضایا احدہا ما یکون الحکم فیہا علی جمیع افراد الموضوع ذہنیا کان او خارجیا محققا کان او مقدرا کالقضایا الہندسیۃ والحسابیۃ ویسمی ہذہ حقیقیۃ وثانیہا ما یکون الحکم فیہا مخصوصا بالافراد الخارجیۃ مطلقا محققا او مقدرا کالقضایا الطبعیۃ ویسمی ہذہ قضیۃ خارجیۃ ثالثہا ما یکون الحکم فیہا مخصوصا بالافراد الذہنیۃ ویسمی قضیۃ ذہنیۃ کالقضایا المستعملۃ فی المنطق انتہی واینکہ از قضیہ حقیقیہ میر سید شریف علامہ بیان فرمودہ اند اطلاق دیگر حقیقیہ ہست واطلاق سیوم آن است کہ از افق المبین نقل کردہ شد وجمیع این اطلاق حقیقیہ دو قسم است یکی بتیہ دوم غیر بتیہ پس تا معلوم شود کہ مراد این قائل

از قول قضیه کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیه حقیقیة الی قوله چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود حقیقیه یکدام اطلاق است اگر مراد از ان خارجیه است که حکم آن مخصوص بافراد
موجودة فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد چنانچه در تهذیب و شرح تهذیب و شمسیه
و شرح شمسیه اطلاق حقیقیه بر آن خارجیه آمده است پس تعلیل حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی
موضوع آن مفهوم ممکن باشد باینکه وصف عنوانی ممکن بر افراد خود چنانکه در حال وجود افراد صادق
است بالفعل در حال عدم نیز صادق است و باینکه چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود محض بی معنی است بچند وجه اول اینکه بودن قضیه خارجیه مقدره بوصف عنوانی
موضوع آن منوط نیست دوم اینکه قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه
محققه می تواند شد چنانکه باید گذشت از بودن وصف عنوانی کدام قضیه مفهوم ممکن بودن آن قضیه
خارجیه مقدره لازم نمی آید سوم اینکه بیان صدق وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و معدومه بالفعل
به بیان بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه مقدره ربطی ندارد
چه در خارجیه مقدره صدق وصف عنوانی بر افراد موضوع آن بالفعل فی نفس الامر شرط
نیست بلکه مفاد آن حکم بثبوت محمول بافراد موضوع بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر آن افراد
و این قایل خود در مثال حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره کل عنقا طایر آورده است و ظاهر
است که وصف عنوانی عنقا بالفعل بر هیچ شی صادق نیست پس بیان بودن کدام قضیه
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره ببیان صدق وصف عنوانی موضوع بر افراد بالفعل فی نفس الامر
ربطی ندارد چهارم اینکه این قایل شمول وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و افراد معدومه را بیان
نموده میگوید چون افراد معدومه را حکم شامل است قضیه حقیقیه خواهد بود از این قول معلوم شد
که بیچاره هنوز معنی حکم نمیداند وصف عنوانی دیگر است و حکم دیگر باین جهل و بلادت دخل در
معقولات یعنی چه پنجم اینکه برین شق یعنی اینکه مراد این قایل از حقیقیه خارجیه باشد که حکم آن
مخصوص بافراد موجوده فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد قول او فیما بعد چنانکه

در قضایای هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین الی قوله چه وجود کره
وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است و در زعم شان محض بی معنی است چه آن تساوی زوایای
ثلث مثلث لازم مهیته مثلث است وحدوث قائمتین در جنب خط مستقیم که دیگر قایم شود
از لوازم مهیته آن است پس این قضایای حقیقیه بمعنی خارجیه که حکم آن مخصوص بافراد خارجیه
مطلقا محققة کانت او مقدرة نیست بلکه آن حقیقیه بمعنی آخر است چنانچه میر سید شریف قدس
سره بیان فرموده این قایل در هر دو معنی حقیقیه خلط کرده میانه آن هر دو معنی آن باقتضای
بی تمیزی فرق دانستن نتوانست ششم اینکه چون در زعم این قایل قضیه کل ممکن کذا وبعض
الممکن کذا حقیقیه بمعنی خارجیه است که حکم آن مخصوص بافراد خارجیه مطلقا محققة یا مقدرة باشد
از دو حال خالی نیست یا این قایل در صدق این قضیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط
می کند یا نه بر تقدیر اول قول او با آنکه گفته اند که تحقق آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن
کره وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع در زعم شان محض لغو است و باطل است و بر تقدیر ثانی
بودن قضیه کل ممکن کذا وبعض الممکن کذا حقیقیه مفید این قایل نیست چه بر این تقدیر ممتنعات
ومستحیلات در حکم این حقیقیه داخل خواهند بود و پس از صدق این حقیقیه امکان مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در کمالات ثابت نتواند شد واگر مراد این قایل از حقیقیه در قول او
قضیه کل ممکن کذا وبعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله وچون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود وقضیه حقیقیه است که حکم آن متناول افراد خارجیه و ذهنیه محققه و مقدره باشد
چنانکه در کلام میر سید شریف علامه منقول شده بر این تقدیر هم اقوال این قایل بی معنی است
اولا از جهت که معتبر در حقیقیه بالمعنی شمول و تناول شمول افراد خارجیه و ذهنیه محققه و مقدره
راست نه شمول وصف عنوانی موضوع پس بیان شمول وصف عنوانی ممکن افراد موجوده و معدومه
را بدعوی حقیقیه بودن قضیه کل ممکن کذا وبعض الممکن کذا لاطائلی نیست وبر این تقدیر هم قول او
چون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود ناشی از جهل او بمعنی حکم و عدم تمیز او

میانه حکم و وصف عنوانی وثانیا براین تقدیر قول او کل عنقاء طایر بالفعل خارجیه کاذب است
وحقیقیه صادق الی قوله ثابت خواهد بود بمعنی است چه قضیه کل عنقاء طایر بدین معنی حقیقیه نیست آن
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره است وثالثا براین تقدیر قول او واین معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب
وشمسیه مخفی نیست دلیل جهل او بمعنی عبارت تهذیب وشمسیه است زیراکه در تهذیب وشمسیه
حقیقیه اطلاق بدین معنی مذکور نیست در تهذیب وشمسیه اطلاق حقیقیه بر خارجیه است که حکم آن
مخصوص بافراد خارجیه باشد و برافراد موجوده فی الخارج مقصور نباشد ورابعا اگر این
قایل در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط میکند قول او با آنکه گفته اند که تحقق
آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است در زعم شان
بیمعنی است واگر در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط نمیکند حقیقیه بودن قضیه
کل ممکن کذا او بعض الممکن کذا با وجود نفی نبخشد کما سبق انفا واگر مراد این قایل از حقیقیه قضیه
باشد که حکم باتحاد موضوع ومحمول دران بحسب مطلق تقرر ووجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر
از خصوصیات ظروف باشد کما فی الافق المبین پس آن حقیقیه دو قسم است یکی بتیه ودیگر
غیر بتیه اگر مراد از حقیقیه درینجا حقیقیه بتیه باشد براین شق این معنی درست است که قضیه محمول
آن مفهوم ممکن باشد قضیه حقیقیه بتیه صادق تواند بود وبودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن مفهوم ممکن باشد حقیقیه بتیه چنانکه این قایل زعم نموده است که لازم نیست ونیز براین
تقدیر قول او ولیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیه بودنش لازم نیست وممنوع است باطل است
زیراکه هیچ ممکن را مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة فی احد الازمنه
ثابت نیست چه ثبوت مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة بالفعل فی احد
الازمنة لشیء من الاشیاء یا در ظرف خارج باشد یا در ذهن والاول باطل باعتراف هذا
القایل والثانی صریح البطلان زیراکه مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات از
اوصاف ذهنیه نیست تا ظرف اتصاف آن ذهن باشد ونفس الامر منحصر است در خارج

و در ذهن و هرگاه که هیچ شی بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات در خارج و در
ذهن بالفعل فی احد الازمنة متصف نیست هیچ شی در نفس الامر بمساوات آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در کمالات در نفس الامر بالفعل متصف نیست پس این حقیقیه بتیه یعنی قول القایل
بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا و شفیعنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بثبته فی نفس الامر
بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثه کاذب شد و هرگاه که این حقیقیه بتیه موجبه جزئیه مطلقه عامه
کاذب شد نقیض آن یعنی سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه اعنی قولنا لا شی من الممکن الذاتی بمساو
لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات ثبتة فی نفس الامر دائما صادق است پس عکس مستوی
آن اعنی قولنا لا شی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بممکن ذاتی ثبتة فی نفس
الامر دائما صادق است فثبت مطلوبنا و نیز برین شق قوله چنانچه کل عنقا ر طایر ممتنعی است چه
قضیه قایله کل عنقا ر طایر حقیقیه بتیه نیست آن حقیقیه خارجیه است و قوله و این معنی بر رسایل
خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست محض بی معنی است در تهذیب و شمسیه ذکر حقیقیه
بتیه نامده صاحب تهذیب و صاحب شمسیه خارجیه حقیقیه را حقیقیه نامیده اند و ذکر حقیقیه که در
آن حکم باتحاد موضوع و محمول در آن بحسب مطلق تقرر و وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر از
خصوصیت ظرف وجود باشد فروگذاشت کرده اند و هم برین شق قول او چنانکه در قضایای
هندسیه الی قوله چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است محض بی معنی است چه آن
قضایای حقیقیه بتیه نیستند و براین شق قول او و چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه
مذکوره الی قوله و هو المطلوب محض باطل و بیهوده است زیراکه قول قایل بعض الممکن الذاتی
بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثه علی طریق الحقیقیه
البتیه بلا شبهه هیچ شی در نفس الامر یعنی در خارج یا در ذهن بمساوات آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در کمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثه متصف نیست و هرگاه که این موجبه
جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه کاذب است عکس مستوی آن نیز کاذب است و نقیض آن یعنی

لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دائما لامحاله صادق است
وهرگاه که این سالبه کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق است عکس مستوی آن یعنی لاشی من المساوی
لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات ممکن ذاتی بتة فی نفس الامر دائما لامحاله صادق است
واگر مراد او از حقیقیه حقیقیه غیر بتیه باشد بر این شق هم کلام این قایل بمعنی است چه از بودن موضوع
عنوانی موضوع کل این قضیه مفهوم ممکن بودن آن قضیه حقیقیه غیر بتیه لازم نیست چنانکه این قایل
زعم نموده است ونیز بر این شق قول او کل عنقا طایر بالفعل الی قوله طیران اورا بالفعل ثابت خواهد
بود بی‌معنی است چه کل عنقا طایر خارجیه غیر بتیه است نه حقیقیه غیر بتیه و همچنین قوله واین یعنی بر رسایل
خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست بر این شق معنی ندارد چه در تهذیب و شمسیه حقیقیه
غیر بتیه مذکور نیست در تهذیب و شمسیه خارجیه غیر بتیه را حقیقیه نامیده اند ومع هذا کله بر این
تقدیر مستدل را ضرر و این قایل را منفعتی نیست زیرا که حقیقیه غیر بتیه مساوق شرطیه است
وآن حکایت از نفس الامر نیست حکایت از تقدیر است پس قول قایل بعض الممکن مساو لسیدنا
محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة مساوق قول قایل است
بعض ما لو وجد کان ممکنا ذاتیا فهو بحیث لو وجد کان مساویا لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی احد الازمنة
الثلثة المفروضة المقدرة وعکس آن یعنی بعض المساوی ممکن بالفعل مساوق قول قایل است بعض
ما لو وجد کان مساویا فهو بحیث لو وجد کان ممکنا فی احد الازمنة الثلثة المفروضة المقدرة وبر تقدیر
تسلیم صدق این هر دو قضیه حقیقیه غیر بتیه که حکایت از عالم تقدیر است امکان مساوی در نفس
الامر لازم نمی آید چنانچه از صدق کل لاشی لاممکن که حقیقیه غیر بتیه حکایت از عالم تقدیر است ومساوق
این قول است کلما لو وجد کان لاشیئا فهو بحیث لو وجد کان لاممکنا صدق حمل لاشی بالاممکن
بر موضوع در نفس الامر بالفعل لازم نمی آید بالجمله قول این قایل من اوله الی آخره بر هیچ یک اطلاق
از اطلاقات حقیقیه معنی ندارد چه جای آنکه بمستدل مضرتی رساند و باین قایل منفعتی رساند از این هم بالغ
بی آنکه در قول خود تأمل کنند و بفهمند که چه میگویند هر چه بر زبان شان می آید هرزه می سرایند و باین اعتبار ورت

دفو آتش ہست افتادہ عقل و دین را بر باد دادہ کما سبق مفصلاً قال النجدی المنحوس
الردی المنکو و دراین قدر ہم فہمیدنی است کہ عالم ربانی کی گفتہ و کجا گفتہ مساوی ممکن
مذکور داخل تحت قدرت کاملہ شدہ موجود است تا بصدق دو سالبہ کلیہ دائمہ خارجیہ تکذیب
یک موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ خارجیہ دعویش ابطال نماید عالم ربانی فرمودہ کہ حق تعالی
اگر خواہد بسیار امثال مذکور پیدا کند و این نص است در آنکہ امثال مذکور موجود نیست مگر ممکن
است داخل تحت قدرت کاملہ و اہل عرفان موافق عالم ربانی تصریح کردہ اند چنانکہ خواہد
آمد انشاء اللہ تعالی و ممکن معدوم کہ مساوی بالفعل شود شئی موجود بالفعل و کسی حکم بدین مساوات
کند نتواند بود دیگر بر تقدیر وجود و ہمین مدلول قضیہ حقیقیہ است مثلاً کسی گوید کہ عمرو مساوی بالفعل است
بزید و عمرو معدوم است پس اگر مراد اینست کہ اگر عمرو موجود شود پس بر تقدیر وجود مساوی خواہد
بود صادق ہست والا کاذب پس ابطال دعوی عالم ربانی متصور نیست تا آنکہ دو سالبہ
کلیہ دائمہ حقیقیہ صادق و یک موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ حقیقیہ کاذب نباشد در نادہ کہ معترض
قضایای خارجیہ در آن ذکر کردہ و حال آنکہ امر بالعکس ہست زیرا کہ موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ
حقیقیہ صادق است و عکس نیز صادق پس ہر دو سالبہ کلیہ دائمہ حقیقیہ اصل و عکسش کاذب
خواہد بود بحکم التناقض و چون صغری قیاس قایل باطل است اساس قیاس او از بیخ برکندہ
شد و بنیاد الحاد و سفاہتش گشت اقول اینچنین جاہل نجدی بی ایمان را کہ عیب و نقص
او شجاعانہ صحیح الفعل و الترک میدانست و باقتضای کج فہمی و بی ایمانی بزعم خود بر آن دلیلی
می آرد و در استخفاف بشان حضرت افضل ماسوی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جد و جہد نمودہ خلقی
را بیدین گردانید و عوام و سوقیہ را ابرار او شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بزرگان دین
تشجیع نمودہ و عامہ جہال را از تقلید حضرات ائمہ مجتہدین برگردانید و علم فقہ را راسا از انظار ان
جہال از اعتبار انداختہ و جہل او مرتبہ بود کہ معنی کذب و قدرت و تکوین و غیرہ نتوانستہ دانستہ
و معنی شفاعت را مسخ نمودہ دریہودہ گوئیہا شد و از غایت بی ایمانی سفر زیارت و تعظیم

حرم آمن مدینه مقدسه را شرک فی العبادة انگاشت چنانکه در تقویة الایمان که آن را تقویة الایمان نامیده است انگاشت عالم ربانی نامیدن از باب الحاد و زندقه است و چون صدق سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لاشی من المساوی لسیدنا صلی الله علیه وسلم بممکن ذاتی فی نفس الامر بتة دائما که عکس سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لاشی من الممکن الذاتی بمساو لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی نفس الامر بتة دائما است مبرهن شد سلب امکان ذاتی در نفس الامر از مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق شد پس قول شیخ نجدی باطل است و حقیقیه بتیه تقدیریه حکایت از نفس الامر نیست بلکه حکایت از عالم تقدیر است و امکان مساوی در عالم تقدیر بر تقدیر تسلیم آن مستلزم امکان آن در نفس الامر نیست و معدومی که کسی حکم کند بمساوات آن شی موجود بالفعل بر تقدیر وجود آن ممکن بود پس لازم نمی آید و اگر کسی گوید که عمرو که معدوم است ازلا و ابدا و ذهنا و خارجا مساوی زید است در نبوت بکر یا پدر زید یا در صفتی دیگر که اشتراک آن معدوم ازلی ابدی با زید در آن صفت متصور نباشد این بهر اعتباری که گرفته شود کاذب است و چون صدق هر دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه مبرهن گشت قول جاهل نجدی باطل و مستاصل و غباوت و بلادت این قایل مستجل شد و این مفتری ممتری که تصریح اهل عرفان موافق بی ایمان نجدی برای فریب دهی جهله و عوام می نویسد محض افترای اوست آن جاهل نجدی اهل عرفان را مبتدع و کافر و مشرک میداند است و انکار اولیای کبار را بتبلغ و اتفار علی رؤس الاشهاد تلقین میکرد او را و اتباع او را با اهل عرفان چه کار طرفه این است که این قایل بر اتباع متکلمین در هر باب که متعلق بعقاید نباشد خبان میدهد در ینجا بضرورت پیروی آن جاهل نجدی پیروی متکلمین گذشت چه متکلمین قضیه حقیقیه را منکر اند در تائید کلام نجدی مذکور این خلیع بیشتر و شعار اشعریت هم روا داشت پس بر مسلمات متکلمین بر تقدیر تنزل همه گفتگو او هذیان لاطایلات

قال الواهی الساهی اکنون باید شنید که قول و اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام چنانکه خواهد آمد آن است که مساوی و نظیر و مثل خیر البریه و افضل و اکمل خلیقه علیه و علی آله الف الف الصلوة والتحیه در [illegible] و لباس هستی نپوشیده و موجود نشده و در ساحت شهود و مشهود و معهود نگشته اما در وسعت آباد ملک مقدرت الهی که قوت و استطاعت نامتناهی است نظیر و مساوی مذکور ممکن

رد الواهی الساهی [illegible]

الوجود است کو خانه نشین دوام و عزلت گزین مستدام ملک عدم است زیراکه از اخبار شرع مقدس همین قدر ثابت است که حضرت خاتم النبیین سید المرسلین شفیع المذنبین علیه الصلوة والتحیات من حضرت رب العالمین جلت قدرته خیر البریات و افضل المخلوقات اند و از لوازم آن عدم خلق و ایجاد مساوی و افضل از آنحضرت است صلی اللہ علیه وسلم نه عدم امکان ذاتی پس علم و اراده قدیم بعدم مساوی و افضل مذکورین متعلق شده آنها را مستحیل الوجود دگر دانیده لیکن امتناعی و استحالتی که بنا بر تعلق علم و اراده آلهی بعدم شیء یا خلاف شیء می باشد موجب عدم مقدوریت وجود آن شیء بنسبت [illegible] نیست چه جا عدم مقدوریت [illegible] وجود بنسبت حضرت واجب الوجود تعالی شانه در شرح عقاید نسفی است ولا یکلف العبد بما لیس فی وسعه سواء کان ممتنعا فی نفس الامر ممکنا کخلق الجسم واما ما یمتنع بناء علی ان اللہ تعالی علم خلافه واراد خلافه کایمان الکافر وطاعة العاصی فلا نزاع فی وقوع التکلیف به لکونه مقدور المکلف بالنظر الی نفسه ثم عدم التکلیف بما لیس فی وسعه متفق علیه لقوله تعالی لا یکلف اللہ نفسا الا وسعها والامر فی قوله تعالی انبئونی باسماء هولاء للتعجیز دون التکلیف وقوله تعالی حکایة ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به لیس المراد بالتحمیل هو التکلیف بل ایصال ما لا یطاق من العوارض الیهم وانما النزاع فی الجواز فمنعه المعتزلة بناء علی القبح العقلی وجوزه الاشعری لانه لا یقبح من اللہ شیء وقد یستدل بقوله تعالی لا یکلف اللہ نفسا الا وسعها علی نفی الجواز وتقریره انه لو کان جایزا لما لزم من فرض وقوعه محال ضرورة ان استحالة اللازم یوجب استحالة الملزوم لکنه لو وقع لزم کذب کلام اللہ تعالی وهو محال وهذه نکتة فی بیان استحالة کل ما تعلق علم اللہ تعالی او ارادته او اختیاره لعدم وقوعه وحلها انا لا نسلم ان کل ما یکون ممکنا فی نفسه لا یلزم من فرض وقوعه محال وانما وجب ذلک لو لم یعرض الامتناع بالغیر الا تری ان اللہ تعالی لما اوجد العالم بقدرته واختیاره فعدمه ممکن فی نفسه مع انه یلزم من فرض وقوعه تخلف المعلول عن العلة التامة وهو محال والحاصل ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم آه

لا یستلزم المحال انتهی و در دیگر کتب کلامیه و کتب متاخرین در اصول فقه زیاده ازین تحقیق
است کما لا یخفی علی العلماء اقول ای اخوان باید شنید که اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام
و کافه اهل اسلام آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ماسوی الله
سبحانه اند و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین است و وجود
آن مستلزم عدم آنست مستحیل بالذات است و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
خاتم النبیین که بنص قرآنی و اجماع کافه اهل اسلام متحقق است بر امتناع ذاتی مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اقوم براهین است کما سیاتی انشاء الله تعالی
عنقریب پس هرچه این غبی غوی میگوید هزل و هذیانی است خارج از بحث مسئله جواز تکلیف
بالمحال یا عدم جواز آن ربطی باینمقام ندارد و این سفسطه را لباس باید ایشان عوام و جهله او را
از عمده علما شمارند عبارت شرح عقائد نسفی که منتهای همت اوست نقل کرده است
هیچ ربطی نزد اولی الافهام موجب افتضاح است و از پایان عبارت منقوله یعنی قوله
والحاصل ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه
فلا نسلم انه لا یستلزم المحال مبرهن است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات
ممکن نیست زیرا که از فرض وقوع آن محال بالنظر الی ذاته لازم می آید چه اگر مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در کمالات واقع شود یا متصف بآن کمالات باشد یا نه باشد علی الثانی
لازم است که مساوی در کمالات بر فرض وقوع آن مساوی در کمالات نباشد هف و علی
الاول لازم است که آن مساوی سید ولد آدم باشد و آدم و من سواه تحت لوای او باشند
و او اول من ینشق عنه الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنة و اکرم الاولین
والآخرین علی الله و خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا و امام النبیین و صاحب شفاعتهم و قایم
مقام که غیر او قایم آن مقام نباشد و نایل درجه که سوای یک کس دیگری نایل آن مقام
نتواند بود باشد و چون اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات بر این تقدیر

مسلم است لازم است که آن مساوی متصف باین صفات نباشد پس برین تقدیر لازم است که
آن مساوی مساوی باشد و نباشد فعلی التقدیرین از فرض وقوع مساوی نظر بنفس معنی مساوی
بودنش مساوی ولا مساوی که مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات است لازم می آید
پس مساوی ممکن نتواند بود و لان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته بخلاف عدم عقل
اول که نزد فلاسفه معلول اول او سبحانه بالایجاب است و عدم او مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه
است چه عدم عقل اول بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال نیست استلزام او محال بالذات
را بنظر امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبه است و فیما نحن فیه نفس مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی الکمالات المذکوره مستلزم آن است که مساوی مساوی نباشد و هرچه
وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است مقام تعجب این است این مذاق سراپا
نفاق برای خدع عوام و جهله آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بحضرت خاتم النبیین سید المرسلین
شفیع المذنبین منعوت کرده تا عوام جهله ایمان برند که او از مؤمنین مخلصین است والا او از معنی
خاتم النبیین و سید المرسلین و شفیع المذنبین جاهل و غافل یا از آن متجاهل و متغافل است
واگر از فهم و ایمان بهره داشتی دانستی که بر تقدیر امکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم و فرض
وقوع آن مساوی مفروض الوقوع داخل عموم النبیین و عموم المرسلین باشد برین شق
آن مساوی مفضول و مفضل علیه خواهد بود و نه خاتم النبیین و نه سید المرسلین پس مساوی نتواند شد
واگر داخل عموم النبیین و عموم المرسلین نباشد بر فرض وقوع آن در جمله نبیین و مرسلین نباشد
پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی نتواند بود فعلی الشقین مساوی مفروض الوقوع مساوی
نتواند بود و وجود آن مستلزم عدم آن است پس او ممتنع بالذات است و نیز بر تقدیر امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و فرض وقوع آن یا او سید المرسلین باشد برین شق لازم است که
برین تقدیر آنحضرت سید المرسلین نباشند العیاذ بالله زیرا که المرسلین جمع محلی باللام و مستغرق
است و معنی سید المرسلین بهتر از سائر مرسلین است و بهتر از سائر مرسلین لامحاله یک مرسل است

دو مرسل سید المرسلین نتوانند بود برین شق آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آن مساوی مفروض
الوقوع نباشد پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد
و با آن مساوی سید المرسلین نباشد پس مساوی نباشد وعلی الشقین وجود آن مستلزم عدم
آنست و هر چه وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است و همچنین النبیین جمع محلی باللام و مستغرق است
و معنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است و آخرین همه انبیا لا محاله یک نبی است دو کس آخرین همه انبیا
نتوانند بود پس آن مساوی مفروض الوقوع یا خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا باشد برین شق لازم
است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا باشند العیاذ بالله پس برین شق
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آن مساوی مفروض الوقوع نباشند پس آن مساوی مفروض
الوقوع مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد یا آن مساوی خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا
نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد وعلی الشقین وجود آن مستلزم عدم آنست
و هر چه وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است اگر این احمق بی ایمان بهره از فهم
و ایمان داشتی بجای آنحضرت صلی الله علیه وسلم سید المرسلین و خاتم النبیین تصدیق آوردی
و پیروی آن جاهل نجدی در تصحیح خرافات بیمعنی او عمر عزیز بیجا نکردی و عقل و دین خود در اتباع او
نباختی و خود را در طلبه علوم سفسطیت و نافهمی رسوا نساختی اما لغت کردنش آنحضرت صلی الله علیه
وسلم را شفیع المذنبین بنای آن بر نفاق او ظاهر است چه اعتقاد او در باب شفاعت همان
است که مقتدای او در تقویت الایمان که آنرا بتقویة الایمان نامیده است بیان کرده است
و حال آن بیان در فظاعت و شناعت از گذشت و اشاعت مستغنی است قال الاستاذ
وجه ثانی این است که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد
قول بامکان اجتماع نقیضین است و هو باطل قال الحمق الحق اتحاد و عینیت میان
هر دو قول باطل بالبداهة است خواه قول بمعنی مصدر باشد خواه بمعنی مقول چه بر تقدیر معنی مصدر لفظ
قول افرادش افراد حصصی است افراد حصصی باهم متباین می باشند کما تقرر فی موضعه پس هر دو باهم متباین

خواہند بود فاین المحل والاتحاد و بر تقدیر ثانی حاصل قول اول چنین باشد شخصی که برابر باشد
در ہمہ کمالات ممکن ہست و حاصل قول ثانی اینکه اجتماع نقیضین ممکن ہست بنا برین حاصل عدم
اتحاد میان ہر دو قول ظاہر تر است و اگر مراد آنست که قول اولی مستلزم قول ثانی ہست پس اگر دلیل قایل تمام
شود استلزام ثابت خواہد شد لیکن استلزام مفید مطلب مدعی نیست چه ملزوم اجتماع النقیضین لازم
نیست که محال بالذات باشد زیرا که ملزوم محال بالذات گاہی محال بالغیر و ممکن بالذات می باشد
چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است معهذا ممکن ممکن بالذات ہست و زیاده
ازین خواہد انشاء اللہ تعالے اقول بر ہمہ افراد انسانی حتی که بله و صبیان ظاہر و ہویداست
که الفاظ شخصی که برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع ذاتی نیست و ہمچنین
معانی این الفاظ چه این الفاظ بالنسبة متلفظین قایم و موجود اند و معانی این الفاظ در اذہان
حاصل و معقول اند و ہمچنان لفظ اجتماع النقیضین که بر السنه دایر و معنی آنکه باذہان قایم اند ممتنع
بالذات نیست ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین ہست یعنی ہر چه ما صدق علیه النقیضان و
مصداق اجتماع النقیضین باشد مستحیل بالذات ہست پس حاصل کلام استاذنا مدظله العالی این است
که شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است یعنی بر آن صادق است انه مساو له صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات و انه لیس بمساویا
له صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات و مصداق اجتماع النقیضین ممتنع بالذات است پس
شخصی که مساوی و برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات ہست قول
بامکان شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد قول است بامکان
مصداق اجتماع النقیضین چه مصداق برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
مصداق اجتماع النقیضین است پس امکان آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است
و امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین امتناع ذاتی آنست و چون مقصود از عبارت
سوای آن و مراد ملتفت الیه قول و تنقیح مفاد آن می باشد ہر جا که مفاد یک قول مفاد قول

دیگری باشد توان گفت که این قول آن قول است که الفاظ قولین و معانی ذهنی آن الفاظ متغایر
باشند مثلا اگر کسی گوید که قول بامکان صدق زید انسان و زید لیس بانسان معاً قول است
بامکان اجتماع نقیضین بناءً علیه بر آن کسی اعتراض نتواند کرد بانکه قول اول متضمن دو قضیه ملفوظه
است و قول ثانی متضمن آن نیست پس درمیان هر دو قول مذکور خواه قول بمعنی مصدری باشد
یا بمعنی مقول عینیت و اتحاد نیست چه هر عاقل میداند که مدعای قایل این است که مفاد امکان صدق
زید انسان و زید لیس بانسان معاً مفاد امکان اجتماع النقیضین است نه اتحاد هر دو حصه
قول بمعنی مصدری و نه اتحاد الفاظ مقوله و نه اتحاد معانی آن الفاظ چنانکه میگویند که قول بودن
وجود عین مهیات قول است ببودن وجود مشترک لفظی بحال آنکه هر دو حصه قول بمعنی مصدری
متغایر اند و الفاظ مقوله باین هر دو قول نیز متغایر اند چنانچه این تیمیه که معلم اول این فرقه نجدیه
است و مقتدای این قایل بتعلیم او سفر مدینه طیبه را بنیت زیارت مزار فایض الانوار جناب سید
الابرار علیه ازکی صلوات الملک المنان الغفار است و ادای آداب زیارت آن بارگاه
خلایق پناه و احترام حرم محترم مدینه منوره را داخل شرک فی العبادة شمرده است میگوید انه لا فرق
عند بدیهة العقل بین ان یقال بهوای الله سبحانه معدوم و ان یقال طلبته فی جمیع الامکنة فلم اجده حال آنکه
مابین قولین بمعنی مصدری و مابین هر دو الفاظ مقوله قولین مذکورین فرق بین است مگر چون او از
بحسب سیت بد النسبت و اعتقاد او مفاد قولین یک است اعتراضی که این نجدی نجید و این احمق
پلید باقتضای غباوت و غوایت بر کلام استاذی مدظله آورده است بر کلام معلم فرقه نجدیه که
شیخ شیوخ اوست وارد است هر چه این قایل معنی کلام شیخ شیوخ خود بیان نماید بهمان
سوال معنی کلام استاذنا الفهد و از هیچ بیهوده گوئیها که قصارای همت پلیدان نافهم است باز
آید ظاهر است کلام در امکان الفاظ و معانی ذهنیه آن نیست کلام در امکان یا عدم امکان مصداق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه و سلم در جمیع کمالات است و مقصود این است که مصداق آن
مصداق اجتماع النقیضین است و امکان مصداق آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است بسبب

المنافی این همه اعتبار واین گران جان سبک سر اینکلام را براتحاد هر دو حصه قول بمعنی مصدری واتحاد
الفاظ مقوله محمول نمود هیچ هذیان لب کشوده‌اند نیست که در امکان الفاظ و معانی مثل آن کلام
نیست و ما هو اول قارورة کسرت فی الاسلام اما اثبات اینکه مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین است انشاء الله العزیز عنقریب می آید و ملاواکی
مالیخولیائی که باقتضای آن اوهام بیمعنی عقل این قایل را فرا گرفته است می‌شود وازینجا مبرهن شد
که کلام این قایل همه هذیان بیمعنی است بیهودگی اعتراض او بر اتحاد از انچه بیان کردیم آشکار شد
وقول او واگر مراد آن است که قول اول مستلزم قول ثانی است الی قوله گاهی محال بالغیر و ممکن
بالذات می باشد بوجوه چند بیمعنی است اول اینکه او نمیگوید که اگر دلیل قایل بمعنی است تا فرمائید ظلهم العالی
تمام شود استلزام قول اول قول ثانی را ثابت خواهد شد وقول اول وقول ثانی حسب فهم او یا
بمعنی مصدریست یا بمعنی مقول علی الاول معنی کلام او این است که گفتن این الفاظ یعنی امکان شخصی
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم است گفتن این همه لفظ یعنی امکان
اجتماع النقیضین را واین صریح البطلان است چه گفتن شخصی چند الفاظ مخصوصه را مستلزم گفتن آن
شخص دیگر الفاظ مخصوصه را نتواند بود گفتن باختیار گوینده یک گفتن را دیگر گفتن لازم نتواند بود
خواه کدامین دلیل تمام شود یا نه وعلی الثانی معنی کلامش این است که الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ
مقوله ثانی است واین هم ظاهر البطلان است چه وجود و قیام لفظی بالفظی مستلزم وجود و قیام لفظی
دیگر با آن لافظ نیست خواه کدام دلیل تمام شود یا نه واگر معنی قول اول معنی قول ثانی در قول
او که قول اول مستلزم قول ثانی است در امعنی مصدری قول و معنی مقول است حصر کردنش معنی
هر دو قول در کلام استاذ در معنی مصدری و معنی مقول باطل و همه انچه سابق گفته لاطایل است
دویم اینکه قول او چه ملزوم اجتماع النقیضین لازم نیست که محال بالذات باشد گاهی محال
بالغیر و ممکن بالذات می باشد حسب فهم او محض بیمعنی است زیرا که حسب فهم او معنی این کلام
یا این است که گفتن الفاظ مقوله اول مستلزم گفتن الفاظ مقوله ثانی است یا این است

که الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ مقوله ثانی است وظاهر است که این سه لفظ یعنی امکان اجتماع
النقیضین گفتن این هر سه لفظ محال بالذات نیست واگر مرادش این است که وجود ذهنی مفهوم
مقوله اولین مستلزم وجود ذهنی مفهوم مقوله ثانی است یعنی اینکه وجود ذهنی معنی مفهوم امکان شخص که
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد وحصول این مفهوم در ذهن مستلزم وجود ذهنی
معنی مفهوم امکان اجتماع النقیضین وحصول آن در ذهن است بر این تقدیر این کلام صحیح نیست
چه مفهوم اجتماع النقیضین محال نیست واگر مرادش این است که مصداق قضیه قائله که شخصی که
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه کمالات باشد ممکن است مستلزم مصداق قضیه قائله است که
مصداق اجتماع النقیضین ممکن است بر این تقدیر هم کلام او بمعنی است چه مصداق شخصی که برابر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین است که بر تقدیر وجودش
بر آن صادق است انه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس مساوله فی جمیع الکمالات
وامکان مصداق مساوی امکان مصداق اجتماع النقیضین است پس مصداق قضیه اولی مصداق
قضیه ثانی است نه اینکه مصداق قضیه اولی مستلزم مصداق قضیه ثانی است و بنا بر بودن
مصداق قضیه اولی مصداق قضیه ثانیه حکم باتحاد مفاد این هر دو قضیه صحیح است وتغایر عبارت
در آن قادح نتواند بود و انتقال را باید که بعد تسلیم تمام دلیل که استنا و آورده است بیان نماید که
مصداق قضیه اولی مغایر مصداق قضیه ثانیه مستلزم آنست تا این کلام او صحیح باشد و حال
این است که مقتضای دلیل مذکور این است که ما یصدق علیه المساوی یصدق علیه انه لیس بمساو
فامکان ما یصدق علیه المساوی امکان ما یصدق علیه النقیضان ای انه مساو ولیس بمساو
وما یصدق النقیضان مصداق اجتماع النقیضین ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است فما یصدق علیه انه مساو ممتنع بالذات است این قایل را برای تصحیح این کلام خود لازم
است بیان اینکه بعد تسلیم تمام دلیل مذکور ما صدق علیه المساوی ما صدق علیه انه لیس بمساو نیست
بلکه ما صدق علیه النقیضان ورای ما صدق علیه المساوی است وما صدق علیه المساوی مستلزم

ما صدق علیه النقیضان است وعلی التنزل بعد تسلیم اینکه ما صدق علیه المساوی ملزوم مصداق اجتماع
النقیضین است اینقدر بیان نماید که از فرض وقوع ما صدق علیه المساوی بالنظر الی ذاته اجتماع
النقیضین لازم نیست چه بر تقدیر لزوم اجتماع النقیضین از فرض وقوع آن بالنظر الی ذاته
ما صدق علیه المساوی ممکن بالذات نتواند بود که این قایل خود از شرح عقاید نقل کرده است
ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته وقیاس استلزام مساوی اجتماع النقیضین
را بر استلزام عدم معلول اول که ممکن است عدم واجب بیجا نه را که ممتنع بالذات است نتوان
کرد چه استلزام عدم معلول اول عدم واجب بیجا نه را بالنظر الی ذاته نیست بلکه از جهت علاقه
علیت است و استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را نظر بنفس مساوات در جمیع
کمالات است نه از جهت امر زاید بر نفس مساوات و اگر تنزل ثانی بر فهم کج این قایل کرده
شود و گفته آید که بر تقدیر تمام دلیل وقوع مساوی که مستلزم اجتماع النقیضین است
ممکن بالذات است تاهم مدعای مقتدای این قایل وعقیده باطل این جاهل ذاهل یعنی مقدوریت
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باطل وسعی او در پی نفی امتناع ذاتی آن
لاطایل است زیرا که بعد تسلیم استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را که محال بالذات
است این قایل عدم وقوع مساوی را معلول و مستند الی العلة الواجبة می‌داند بالاسبیل الی الثانی والا
این عدم که ممکن است واقع نبودی وعلی الاول عدم وقوع آن یا مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است
یا مستند الی العلة الواجبة بالاختیار است ثانی باطل است چه بر این تقدیر رفع این عدم باختیار فاعل
واقع فی نفس الامر تواند شد و چون رفع این عدم ملزوم اجتماع النقیضین است و ملزوم
بی لازم در نفس الامر واقع نتواند شد لازم است که بر این تقدیر گفته آید که اجتماع النقیضین
باختیار فاعل در نفس الامر واقع تواند شد واللازم صریح البطلان متعین شد شق اول یعنی اینکه
عدم وقوع مساوی مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است و هر چه مستند الی الواجب
بالایجاب است متعلق قدرت که عبارت از صحت فعل و ترک است نتواند بود والا مستند الی

الواجب بالایجاب نباشد واین قایل سابق در بحث صفات کمالیه واجب سبحانه تصریح کرده
است باینکه آنچه مستند الی الواجب بالایجاب است تحت قدرت داخل نیست واگر لزوم
محال بالذات بدانست این قایل مستند الی الواجب بالاختیار توانند شد او را ضرورت قول
باستناد صفات کمالیه او سبحانه الیه سبحانه بالایجاب چه بود پس باین دو تنزل هم سعی او رایگان است
وحق همان است که اول بیان کرده ایم که مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
که مصداق اجتماع النقیضین است ممتنع بالذات است واز اعجب اعاجیب قول او است
چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است معهذا ممکن بالذات است بر کسیکه
بهره از فهم دارد واز بله صبیان باشد پوشیده نیست که مفهوم وجود زید بر تقدیر عدم او یعنے
معانی ذهنیه این الفاظ ومفهوم اجتماع النقیضین از معانی موجوده ذهنی است آن نه محال بالذات
است ونه مستلزم محال بالذات ودر آن هیچ گفتگو نیست اما مصداق وجود زید بر تقدیر
عدم او ومصداق زید موجود است بر تقدیر اینکه زید موجود نیست مصداق اجتماع النقیضین که
محال بالذات است همین محال بالذات است که مصداق زید موجود است ومصداق زید موجود
نیست معا متحقق باشد پس مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او مصداق اجتماع النقیضین است
ومحال بالذات است ومفاد وجود زید بر تقدیر عدم او جز این نیست که زید موجود باشد بر تقدیر
اینکه موجود نباشد ووجودش مجامع عدم او باشد وهمین مفاد اجتماع النقیضین است که الفاظ
ومعانی الفاظ یکی نباشد کلام در امکان وامتناع الفاظ ومعانی الفاظ نیست پس وجود
زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین نیست بلکه وجود زید بر تقدیر عدم او بحسب المصداق
عین اجتماع النقیضین است که محال بالذات است زیرا که مصداق وجود زید بر تقدیر عدم
او همین است که زید موجود باشد وموجود نباشد مغایر اجتماع النقیضین نیست بلکه بحسب
المصداق عین اجتماع النقیضین است این قایل بر تغایر الفاظ ومعانی الفاظ که منتهای
همت وفهم او است نظر کرده حکم باستلزام میکند ونمیداند که الفاظ مذکوره ومعانی آن

نه محال بالذات و نه مستلزم محال بالذات و وجود زید که ممکن است باین معنی ممکن است که زید بارتفاع
عدم او موجود شود نه باین معنی که وجودش گو مجامع عدم او باشد ممکن است که آن محال بالذات است
و این قایل سابق خود گفته است که معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات النقیضان المجتمعان ممتنع
بالذات پس وجود زید که مجامع عدم او است ممتنع بالذات است و همچنان عدم زید که مجامع وجود
او ست ممتنع بالذات است سود آگر بودن وجود زید با عدم او و برتقدیر عدم او و موجود ای بودن وجود
زید و عدم او باهم اجتماع النقیضین است یا نه است این قایل تا حال معنی امتناع اجتماع النقیضین
هم نفهمیده است تا بدیگر مطالب علمیه چه رسد قال الاستاذ ناظرها ما بطلان آن ظاهر است
قال اعنی الالوسی اقول چون عینیت اتحاد در میان هردو قول مذکور صحیح نشد پس بطلان امکان
اجتماع النقیضین مستلزم راسو وی نخواهد شد چه بطلان امری موجب بطلان مغایر خود که علاقه
لزوم فیما بین نباشد نیست و برتقدیر علاقه لزوم اگرچه موجب بطلان آن مغایر است ولیکن استحاله
ذاتی لازم موجب استحاله ذاتی ملزوم نیست کما هو المقرر و بدون استحاله ذاتی شخص مذکور خارج
از تحت قدرت کامله نمی تواند شد و هو الظاهر اقول چون ثابت شد که مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین و ما صدق علیه انه مساو و لیس
بمساو است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است لا محاله مصداق مساوی محال
و ممتنع بالذات است و بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی
است مصداق مساوی که ما صدق علیه انه لیس بمساو است عین مصداق اجتماع النقیضین
است پس بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی است
و استحاله ذاتی مصداق اجتماع النقیضین استحاله ذاتی مصداق مساوی است و آنچه این قایل
در اتحاد هردو قول سابق بیهوده گوییها کرده است تفضیح آن سابق توضیح یافته است حاجت
اعاده آن نیست افاد استاذنا اما اینکه قول با امکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات باشد قول با امکان اجتماع النقیضین است قال الغاوی العاوی

اقول در قول سابق بوضوح پیوسته که عینیت یا اتحاد میان این هر دو قول غلط است و دلیلش نیز مثبت
عینیت واتحاد نیست آری بر تقدیر تمامیت خود موجب استلزام است ولیکن این غیر متعرض
نیست اقول در قول سابق بوضوح پیوسته که انکار بودن مفاد امکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مفاد امکان اجتماع النقیضین ناشی از غایت غباوت ونافهمی
است ودلیل مثبت این است که مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین است نه مثبت استلزام
وعلی تقدیر التنزل استلزام مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین را بالنظر الی ذاته مثبت
امتناع ذاتی مصداق مساوی است افادات استاذی العلام پس بیان آن این است
که اگر فرض کرده شود که شخصی برابر آنحضرت در جمیع کمالات باشد از دو حال خالی نیست یا آن
شخص خاتم الانبیاء باشد یا آن شخص خاتم الانبیاء نباشد قال الاخلف الاخلف چون آن
شخص را در جمیع کمالات برابر فرض کرده آید ونیز خاتمیت منجمله کمالات است و داخل در جمیع پس
نبودن آن شخص خاتم الانبیاء چه معنی دارد وحاصلش چنان باشد که زید را عالم فرض کرده گوییم زید
عالم باشد یا جاهل وسخافت این کلام بر ظاهر است شق اول متعین و تردید قبیح وحاجت بشق ثانی هم نیست
چه لزوم زعمی محال بشق اول هم می آید چنانچه خود او ذکر کرده اقول چون دعوی استاذ این است که امکان مصداق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات امکان مصداق اجتماع النقیضین است
ودلیل بر این دعوی آنست که اگر مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات فرض کرده
شود از دو حال خالی نتواند بود یا او خاتم الانبیاء باشد یا نه باشد بر هر دو تقدیر بر آن صادق است
انه لیس بمساو و بر هر دو تقدیر او ما صدق علیه النقیضان و مصداق اجتماع النقیضین است واین
بیان بی تردید و تشقیق باینکه آن مساوی مفروض خاتم الانبیاء باشد یا خاتم الانبیاء نباشد صورت
نمی تواند بست این تردید و تشقیق برای تقریر دلیل بر اینکه مساوی مفروض مصداق اجتماع
النقیضین است ضروری است این احمق بی عقل دعوی را نفهمید و دلیل را هم نفهمید وحاصل دلیل
نتوانست فهمید وندانست که تقریر دلیل مبتنی بر همین تردید است وانچه گفته که چون آن شخص را

لغو اخلف اول
اخلف اگر و
بی عقل
تنبیه الالباب

برابر در جمیع کمالات فرض کرده آید و خاتمیت منجمله کمالات است و داخل در جمیع پس نبودن آن شخص
خاتم الانبیا چه معنی دارد و مؤید دلیل است چه بر تقدیر نبودن آن شخص مساوی مفروض خاتم الانبیا بر او
صادق خواهد آمد انه لیس بمساو پس بر این تقدیر آن مصداق اجتماع النقیضین باشد چنانکه بر
تقدیر بودنش خاتم الانبیا بر او صادق است انه لیس بمساو پس بر هر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین
است و نظیرش این است که مثلا کسی گوید که عمرو مثلا اعلم من له العلم است و زید مساوی او نیست
در علم کسی دیگر بعد تسلیم اینکه عمرو اعلم من له العلم است گوید که زید مساوی او است در ابطال قول
اینکس گفته شود که آیا زید اعلم من له العلم است یا نه اگر زید اعلم من له العلم نیست مساوی عمرو نه شد
پس مساوی مفروض مساوی نشد و اگر اعلم من له العلم است عمرو در عموم من العلم داخل شد و او
اعلم من له العلم نشد بر این تقدیر هم زید مساوی عمرو نشد پس مساوی مفروض مساوی نشد این
تردید قبیح نیست برای ابطال قول اینکس و اثبات اینکه صدق مفاد قول او صدق مفاد
متناقضین است این تردید بکار است و حاجت بشق ثانی از این جهت است که مقصود اثبات
این است که مساوی مفروض بر هر تقدیر مصداق اجتماع النقیضین است این قایل بی فهمید لیکن
مقصود مستدل و حاصل استدلال باقتضای حماقت و بلادت خود باعتراض پیش آمده خود
را نزد محصلین فضیحت می کند و هذا انفه سطحیة والسلام **قال الاستاذ العلام** وعلی
التقدیرین برابر آنحضرت نشد چه اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد بر این تقدیر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم الانبیا نباشد العیاذ بالله پس در آن شخص کمالی باشد که در آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نباشد و ذلک الکمال ختم الانبیا پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم برابر آن شخص نباشد و اگر آن شخص
خاتم الانبیا نباشد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلاشبه خاتم الانبیا هستند پس در آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کمالی یافته شد که در آن شخص بر این تقدیر نیست و هو ختم الانبیا پس آن شخص
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فعلی التقدیرین یلزم عدم التساوی و علی تقدیر تحققه
پس تحقق نیست که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم

این است که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد قال المخالف عفی
اقول شق اول بر تقدیری است که زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس آن شخص خاتم
الانبیا باشد و شق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت آن شخص است کما هو الظاهر پس گویا چنین گفت
که اگر زمانه مساوی مذکور موخر باشد همان مساوی فقط خاتم باشد و اگر زمانه او متقدم باشد پس
همان مساوی خاتم نباشد ولیکن میگوییم که درینجا احتمال ثالث است که زمان نبوت هر دو متساوی
یکی باشد و برین تقدیر هر دو برابر خاتم الانبیا باشند چه ممکن است که دو شخص در یک زمان نبی شده
نبوت ختم می شد پس هر دو متساوی می شدند در بین کمال و علی هذا القیاس سایر کمالات پس
هیچ محذور لازم نیاید الا آنکه این احتمال ثالث واقع نگشت و عدم وقوع منافی امکان نیست
چنانکه ظاهر است پس احتمال ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است حاصل آنکه قضیه اگر آن شخص خاتم الانبیا
باشد الخ اگر کلیه است یعنی بر هر وضع اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم العیاذ
بالله خاتم الانبیا نباشد پس کاذب است چه منجمله جمیع تقادیر تقدیر اتحاد زمانه نبوت است و برین
تقدیر هر دو خاتم الانبیا باشند پس این مقدمه که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ ممنوع خواهد بود
و اگر جزئیه گرفته شود یعنی گاهی چنین است که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ پس لزوم محال
برین وضع خاص است پس این وضع خاص مستلزم محال محال باشد نه طبیعت مقدم که بودن
آن شخص خاتم الانبیا است و بر همه تقادیر و کلیه شرطیه چه بر بعض وضع که وضع متقارنت زمانه
هر دو متساوی هر دو خاتم الانبیا خواهند بود و جزئیه دیگر که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد و بر بعض
تقادیر آنحضرت نیز خاتم الانبیا باشند نیز صادق خواهد بود پس مستحیل که وضع خاص است وضع
تخالف زمانه هر دو متساوی است و استحاله وضع خاص بدون استحاله بر جمیع اوضاع موجب
امتناع بالغیر است برای ممکن بالذات و این عین مدعای اهل حق است که مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر است و ممکن بالذات پس داخل تحت قدرت کامله غیر متحقق
الوجود خواهد بود و هو المطلوب توضیحش اینکه دو قوم قرار دادیم یکی موسوم بقوم کریم و دیگری مسمی

بقوم شریف در قوم کریم کمالات علم و حفظ قرآن و خوش نویسی و کتابت و شاعریت مثلاً متحقق بود
بوجود زید و اتصاف او بکمالات مذکوره جمله کمالات مزبوره ختم شدند پس زید خاتم کمالات
گشت و در قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس عمرو و بکر بلا تقدیم یکی بر دیگری
همه کمالات ختم شدند میگوییم که در قوم کریم در مساوی زید که خالد نام نهادیم با دنی تغیر و تبدیل
اسامی مقدمات دلیل مستدل جاری است چنانکه گفته شود که مساوی زید در جمیع کمالات
ممتنع بالذات چه در صورت امکان بر تقدیر وجود خاص در آن مساوی وصف خاتم کمالات اگر
یافته شود در زید نخواهد بود و اگر وصف مذکور در آن یافته نشد در زید بلا شبهه است بهر دو
تقدیر کمال ختم کمالات در یکی یافته شد نه در دیگری پس هر دو متساوی نشدند با وجود فرض
تساوی هر دو الی آخر ما قال و سخافت این کلام ظاهر است زیرا که شق اول اختیار کردیم که آن
وجود وصف خاتم در ان مساوی است و قول شما که در زید نخواهد بود ممنوع است بلکه بر تقدیر
وجود مساوی در هر دو موجود خواهد بود چنانکه در قوم شریف در مساوی عمرو که بکر است
بسبب بودن زمانه هر دو یکی و فرق همین قدر است که عمرو و بکر هر دو خاتم متساوی هستند در
قضیه خارجیه و زید و خالد در قضیه حقیقیه و زید خاتم بالفعل در خارج و خالد بر تقدیر وجود
در زمان زید و این معنی منافی مفهوم حقیقیه نیست چنانکه کل مثلث کذا آری خاتم را تاخر و
مختوم را تقدم زمانه لازم است پس اگر مساوی خاتم که خاتم و متاخر از مختوم خواهد بود و موخر
از زید خاتم یا مقدم از و فرض کنیم محالیکه مذکور است در کلام مستدل لازم می آید زیرا که
در احتمال اول تاخر در زید و در ثانی تاخر در مساوی یعنی خالد فوت گشت و تاخر لازم خاتم
است پس وجود ملزوم بدون لازم مفروض گشت و این محال است لهذا مستلزم محال
اجتماع النقیضین گشت لیکن وجود ملزوم بدون لازم که مفروض است او خود محال است
فی نفسه و بنظر استحاله لازم که اجتماع النقیضین است نه وجود مساوی زید زیرا که جایز است
که زمانه هر دو متساوی یکی باشد چنانکه در عمرو و بکر در قوم شریف و هیچ محذور لازم نمی آید اقول

چون این پلید نافهم در انفهام نافهمی را از حد گذرانیده ما را باید که اول تفصیل دلیل پردازیم بعد از ان
سمائحه ی مالیخولیای او سازیم اول باید دانست که او سبحانه که آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم
از جمله ممکنات برگزیده با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعض صفات کمال آنچنان بخشیده که احتمال
اشتراک بین اثنین ندارند اثبات آن بدیگری بی سلب آن از ان حضرت صلی الله علیه وسلم
و اثبات آن با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن از جمیع من عداه محتمل نیست پس بعد تسلیم
اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بان صفات کما ینبغی تجویز اتصاف دیگری بان صفات تجویز
اجتماع ثبوت آن صفات با آنحضرت صلی الله علیه وسلم با سلب ثبوت آن با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و اجتماع سلب ثبوت آن صفات بغیر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم با ثبوت آن
صفات بان غیر است پس تجویز اجتماع النقیضین است پس آن غیر که مساوی آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم در آن صفات فرض کرده شود مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع
النقیضین محال بالذات است هر چه باشد مثلا جسمیکه مصداق ابیض و لیس بابیض معا و انسانیکه
مصداق کاتب و لیس بکاتب معا و شخصی که مصداق عالم و لیس بعالم معا باشد ممتنع بالذات است
پس شخصی که مصداق مساوی له صلی الله علیه و آله وسلم فی الکمالات هست ما صدق علیه انه مساو له صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات و انه لیس بمساو له فی الکمالات است فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو
ممتنع بالذات و از جمله آن صفات که احتمال اشتراک بین اثنین ندارند و او سبحانه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را من بین الممکنات بآن صفات اختصاص بخشیده است خاتم النبیین هست که این صفت
احتمال اشتراک بین اثنین ندارد زیرا که النبیین جمع محلی باللام از صیغ عموم و استغراق هست پس معنی
خاتم النبیین آخرین همه انبیا یعنی آن نبی که پس همه انبیا مبعوث شود و این صفت بر دو نبی صادق
نتوان شد زیرا که صدق آن بر یکی از ان هر دو میخواهد که آن دیگری داخل عموم مضاف الیه یعنی
النبیین باشد و آخرین همه انبیا نباشد و صدق آن بر دیگری میخواهد که آن یکی داخل عموم مضاف الیه
یعنی النبیین باشد و آخرین همه نبیین نباشد پس فرض صدق خاتم النبیین بر دو کس فرض تنافی نقیضین

است چه صدق خاتم النبیین بر یکی ازان هر دو نبی عدم صدق خاتم النبیین بر دیگری
محتمل نیست چه خاتم النبیین یعنی آن نبی که متاخر از سائر انبیا مبعوث باشد سوای یک
نبی که دین او موید و ناسخ ادیان و ملت و ناسخ ملل باشد و همه کسان که در عهد او
یا بعد عهد او باشنده امت او باشند نتواند شد بر هر دا احد از دو نبی صادق
نمی تواند شد که او متاخر از سایر انبیا مبعوث هست و دین او موید و ناسخ ادیان است
و همه کسان که در عهد او یا بعد عهد او باشنده امت او باشند والا هر یکی ازان
دو نبی از هر یکی ازان هر دو متاخر مبعوث باشد و دین هر یک ازان هر دو ناسخ دین
هر یک ازان و هر یکی ازان هر دو امت هر یکی ازان هر دو باشد واللازم صریح
الاستحاله واتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بصفت خاتم النبیین بمعنی اینکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر از سایر انبیا مبعوث اند و همه کسان از ثقلین که در
عهد سعادت مهد آنجناب صلی الله علیه وسلم بوده اند یا بعد العهد بوده اند و هستند
و خواهند شد امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند و دین آنحضرت صلی الله علیه وسلم موید
و ناسخ ادیان و ملت او ناسخ ملل قطعاً ثابت هست قال عز من قائل ماکان محمد
ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله وخاتم النبیین وقال وما ارسلناک
الا کافة للناس بشیرا و نذیرا فلفظ النبیین که جمع محلی باللام هست صیغه عموم و استغراق
است پس معنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است و قوله کافة للناس نص هست بر عموم
رسالت آنحضرت صلی الله علیه وسلم همه اناسی موجودین عهد آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و بعد عهد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را و روی فی حدیث معراجه صلی الله علیه وسلم
فقال تبارک وتعالی له ای للنبی صلی الله علیه وسلم سل فقال انک اتخذت ابراهیم خلیلا
واعطیته ملکا عظیما وکلمت موسی تکلیما واعطیت داؤد ملکا عظیما والنت له الحدید و
سخرت له الجبال واعطیت سلیمان ملکا عظیما وسخرت له الجن والانس والشیاطین واعطیته

ملکا لا ینبغی لاحد من بعده وعلمت عیسی التوریة والانجیل وجعلته یبرئ الاکمه والابرص واغذته
وامه من الشیطان الرجیم فلم یکن له علیهما سبیل فقال له ربه تعالی قد اتخذتک حبیبا فهو
مکتوب فی التوریة محمد حبیب الرحمن وارسلتک الی الناس کافة وجعلت امتک هم
الاولون وهم الآخرون وجعلت امتک لا یجوز لهم خطبة حتی یشهدوا انک عبدی ورسولی
وجعلتک اول النبیین خلقا وآخرهم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطها نبیا
قبلک واعطیتک خواتیم سورة البقرة من کنز تحت عرشی لم اعطها نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما
انتهی وقال صلی الله علیه وسلم کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرهم فی البعث وکتب عقاید
مشحون اند باینکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خاتم النبیین وآخر الانبیا اند وانیکه آنجناب
صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم مبعوث اند الی الناس کافة بل الی الثقلین کافة بل الی
الخلق کافة ودین آنحضرت صلی الله علیه وسلم موبد وناسخ ادیان است غالب که مخالف
هم بظاهر انکار آن نکند فلا حاجة الی نقل الایات والاثار الواردة فی هذا الباب اذا
تمهد هذا فنقول که دعوی ما این است که شخصی که مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات است وبعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بجمیع کمالات که در ذات قدسی صفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده اند
قول بامکان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باطل است ودلیل آن
این است که اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد از وقوع آن نظر الی
نفس ذاته محال لازم نیاید حال آنکه او مصداق اجتماع النقیضین است چه شخصی که مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد اگر موجود فرض کرده شود یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد
علی الثانی مساوی مفروض مساوی نه شد پس صادق آید بر آن انه مساو له
صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم فی جمیع الکمالات وانه لیس مساو له صلی الله علیه وسلم
فی جمیع الکمالات فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نباشد معاذ اللہ زیرا کہ سابق محقق شدہ کہ صفت خاتم
النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و برین شق نیز آن مساوی مفروض مساوی نشد
فیصدق علیہ انہ مساو لہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو لہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم فی جمیع الکمالات فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وہم مصداق مساوی
بر فرض وجودش مصداق انہ لیس بمساو است فوجودہ مستلزم لعدمہ وکل ما وجودہ مستلزم
لعدمہ ممتنع بالذات وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم النبیین باشد یا نہ اگر داخل عموم النبیین باشد او
از جملہ سایر انبیا باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخرین آنہمہ است پس لامحالہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم ازان متاخر مبعوث باشد پس مساوی مفروض آخرین انبیا نباشد پس
مساوی باشد و نباشد و اگر داخل عموم النبیین نباشد پس نبی نباشد پس مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد و بتقریر آخر اگر مصداق مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش یا او الی الناس
کافۃ یعنی جملہ کسانیکہ در عہد وجودش و بعد عہد وجودش باشند مرسل باشد یا نہ علی الثانی
او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الی الناس کافۃ یعنی جملہ
کسانیکہ در عہد وجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بعد آن موجود باشند مرسل است
و براین تقدیر این صفت در مساوی مفروض یافتہ نشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد
وعلی الاول یا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وامت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم الناس
کافۃ داخل باشد یا نہ اگر داخل باشند آن مساوی مفروض مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نشد ضرورۃ عدم تساوی المرسل والمرسل واگر داخل نباشند عہد آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم از عہد مساوی مفروض متاخر باشد پس آن مساوی خاتم النبیین نباشد
پس مساوی باشد و نباشد و بہ تقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ

علیه وسلم ممکن باشد بعد فرض وجودش او با در عموم الناس کافة فی قوله سبحانه وما ارسلناک
الا کافة للناس داخل باشد یا نه اگر داخل باشد او از است آنحضرت صلی الله علیه وسلم
باشد پس مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس مساوی باشد و نباشد
و اگر داخل نباشد وجود مفروض آن قبل عهد آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس او خاتم
النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس مساوی باشد
و نباشد فعلی التقادیر آن مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق
اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن محال بالذات است وهو المطلوب
و به تقریر آخر اگر مصداق مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد
بعد فرض وقوع آن یا صاحب دین و کتاب باشد یا نه اگر صاحب دین و کتاب نباشد مساوی
آن حضرت نشد پس مساوی شد و نشد و اگر صاحب دین و کتاب باشد دین و کتاب او
ناسخ دین و کتاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس دین و کتاب او یا منسوخ بدین و
کتاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس او خاتم النبیین نشد پس مساوی آن حضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات کمال نشد پس مساوی شد و مساوی نشد یا دین و کتاب
آنحضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله بدین و کتاب او منسوخ باشد بر این شق آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نشد وهو خلاف المسلم و مع ذلک بر این شق او مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس مساوی شد و نشد بهر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین
است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس مساوی مفروض مصداق
اجتماع النقیضین است هذا تحصیل تقریر الدلیل و حاصل این است که دو کس هرچه
باشند موصوف بخاتم النبیین نتوانند شد اتصاف یکی باین صفت بی سلب او از
جمیع ما عداه باین صفت متحقق نیست این است نا تمام حاصل دلیل [illegible]
دلیل این است که اگر [illegible] مساوی مذکور را از زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم

موخر باشد همان مساوی فقط خاتم النبیین باشد و اگر زمانه او بر زمان نبوت
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقدم باشد آن مساوی خاتم نباشد پس بر آن
اعتراض کرد که درینجا احتمال ثالث است که زمانه او و زمانه نبوت آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم یک باشد برین تقدیر هر دو یعنی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
و مساوی مفروض خاتم النبیین باشند و ندانست که معنی بودن آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین این است که آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
آخرین همه نبیین اند و بعد سایر انبیا مبعوث اند و صیغه النبیین صیغه عموم
و استغراق است و خاتم سوی النبیین بصاف است پس خاتم النبیین
همان کس تواند بود که بعثت او بعد سایر انبیا باشد و دین او ناسخ همه ادیان
و نبوت او عام و همه کسان که در عهد او و یا بعد عهد او باشند امت او باشند
اگر دو نبی در یک زمان باشند بر هیچ یکی ازان هر دو صادق نمی آید که او بعد
جمیع من عداه من الانبیا مبعوث است و نه اینکه دین او ناسخ همه ادیان است و نه
نبوت او عام است و نه همه کسان که در عهد او و بعد عهد او بند امت او باشند
درانصورت یکی هم ازان هر دو خاتم النبیین نشد ازین کلام او مبرهن شد که این بیچاره بالغ
تا حال معنی خاتم النبیین ندانسته است و نفهمیده که اتصاف کسی بخاتم النبیین بی آنکه
در عهد نبوت او و بعد عهد او دیگری نبی نباشد محتمل نیست و نتوانست دانست که اگر نبی دیگر
در عهد سعادت عهد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مبعوث فرض کرده شود و یا او بر دین و شریعت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس او آخر همه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب نشد
پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد یا آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر دین و شریعت
او باشد پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخرین همه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب
نشد و علی هذا التقدیر هیچ گونه خلاف المسلم مساوی مساوی نشد یا دین و شریعت او مغایر

دین وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس با دین وشریعت او موید باشد پس بدین
وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موید نباشد برین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
مساوی او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد و مساوی نباشد یا دین و
شریعت او موید نباشد پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس
مساوی باشد و مساوی نباشد وعلی التقادیر فہو مصداق اجتماع النقیضین است
ونیز اگر بالفرض نبی دیگر در عہد نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث باشد یا او مرسل
الی الناس کافۃ باشد یا مرسل الی الناس کافہ نباشد اگر مرسل الی الناس کافہ نباشد
آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد لکونہ صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا الی
الناس کافہ واگر مرسل الی الناس کافہ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازامت او باشد
العیاذ باللہ وبراین تقدیر با وجود بودن این خلاف مسلم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی
او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد و مساوی آن حضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فی جمیع الکمالات نباشد بہر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق
اجتماع النقیضین محال بالذات است فہو محال بالذات ابدای این احتمال ناشی از
غایت نادانی وبی ایمانی این سرکردہ جہال است وانچہ گفتہ است کہ شق اول برتقدیر
تقدم زمان نبوت آنحضرت است وشق ثانی برتقدیر تقدم زمان نبوت شخص مفروض مساوی
است مضر مستدل نیست بلکہ مشید ارکان دلیل است زیرا کہ چون مبرہن شد کہ وصف
خاتم النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد وبودن دو کس خاتم النبیین بمعنی محتمل نیست
پس اگر وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرض کردہ شود آن مساوی خاتم النبیین
باشد پس زمان نبوت او متاخر از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد وآنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین است پس زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان
نبوت او متاخر باشد پس زمان نبوت آن مساوی بنسبت بزمان نبوت آنحضرت صلی اللہ

علیہ وسلم ہم متاخر باشد و نباشد و ہم متقدم باشد و نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات
پس وجود مساوی کہ مصداق اجتماع النقیضین ہست محال بالذات است و ذلک ہو
المدعی وقول او پس گویا چنین گفت الی آخرہ مبنی ہست بر فہمیدنش حاصل دلیل التشقیق در
بودن مساوی خاتم الانبیا کہ در قوت نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا ست
و بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا کہ در قوت نبودن آن مساوی خاتم الانبیا
است بودہ ہست وبناءً علیہ فرض مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
فرض مصداق اجتماع النقیضین است وچون خاتم الانبیا بودن مساوی مفروض
بمعنی تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وخاتم الانبیا بودن آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بمعنی تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان نبوت آن مساوی
مفروض محتمل نیست اجتماع تاخر وسلب تاخر از وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وجود
آن مساوی لازم ہست پس وجودش مصداق اجتماع النقیضین است پس محال بالذات
شد پس از کلام او تقریری دیگر مستنبط شد فہو فی ہذا الایراد کالباحث عن حتفہ بظلفہ
وقول او میگوییم کہ درینجا احتمال ثالث ہست کہ زمان نبوت ہر دو یکی باشد وبرین تقدیر ہر دو
برابر خاتم الانبیا باشد ناشی ہست از غایت جہل چہ الانبیا جمع عام مستغرق است
پس خاتم الانبیا آن ہست کہ خاتم ہمہ انبیا باشد پس در صورت بودن دو نبی در یک زمان
ہیچکی از ان ہر دو خاتم الانبیا نیست چہ ہیچکی از ان ہر دو آخرین ہمہ انبیا نیست وقد مر آنفا
مفصلا وازینجا ظاہر گشت کہ قضیہ اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
خاتم الانبیا نباشند العیاذ باللہ کلیہ صادقہ ہست زیرا کہ بر تقدیر بودن آن شخص خاتم
الانبیا تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروریست وبر تقدیر
اتحاد زمانہ نبوت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت آن شخص ہیچکی خاتم الانبیا نتوانند
بود وقول او بانکہ برین تقدیر ہر دو خاتم الانبیا باشند ناشی از جہل بمعنی خاتم الانبیا ہست

پس منع صدق کلیہ از غایت غباوت ناشی است پس مقدم این شرطیہ بر جمیع تقادیر مستلزم ثانی است و ہمچنان شرطیہ دومی یعنی اینکہ اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیاء است دیگری خاتم الانبیا نتواند بود بر ہمہ تقادیر صادق است پس اعتراض این قایل کہ مبنی بر جہالت از معنی خاتم الانبیا است ناشی از غایت نادانی و بی ایمانی است در صحیحین مروی است از ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مثلی و مثل الانبیاء کمثل قصر احسن بنیانہ ترک منہ موضع لبنۃ فطاف بہ النظار یتعجبون من حسن بنیانہ الا موضع تلک اللبنۃ فکنت انا سددت موضع اللبنۃ ختم بی البنیان و ختم بی الرسل و فی روایۃ وانا اللبنۃ وانا خاتم النبیین در نظر این کور باطن از ان قصر موضع و دو لبنہ باز آید متروک ماندہ و سد آن موضع از وجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشدہ کہ سد موضع و دو لبنہ باز آید از ان از یک لبنہ صورت نتوانست بست از حدیث ظاہر است کہ از ان قصر یک لبنہ متروک ماندہ بود در ان گنجایش لبنہ دیگر نبود و سبحانہ بوجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آنموضع را مسدود و قصر رسالت را تام و کامل فرمود اگر آن لبنہ دیگر فرض کردہ شود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آن لبنہ نتواند بود و چون آن لبنہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اند چنانچہ ارشاد شدہ وانا اللبنۃ دیگری آن لبنہ نتواند بود چون شیخ نجدی و اتباع او ہمچو این جاہل قایل بامکان کرورہا مساویان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات اند بدانست این جملہ در قصر نبوت و رسالت کرورہا لبنات متروک شدہ اند بلکہ لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ اند پس در اعتقاد این بی ایمانان حدیث شریف مشتمل بر چند کذبات است در عقیدت ایشان الا موضع لبنہ ہم کذب است چہ در اعتقاد آنہا در ان قصر مواضع کرورہا لبنات بلکہ مواضع لبنات غیر متناہیہ متروکہ بدنما تا حال باقی است و ابد الدہر باقی خواہد ماند و نیز در اعتقاد ایشان فکنت انا سددت موضع اللبنۃ ہم کذب است چہ در قصری کہ در آن لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ باشد از یک لبنہ چہ کار بر می آمد و قولہ فطاف بہ النظار یتعجبون من حسن بنیانہ الا

موضع تلک اللبنہ ہم در اعتقاد این ملحدان کذب است چہ نزد اینہا در آن قصر و عقیدت اینہا مواضع
لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ اند باوجود متروک ماندن لبنات غیر متناہیہ در آن قصر الا موضع
تلک اللبنہ کذب است و تعجب ناظران از حسن بنیان قصری کہ دران مواضع لبنات غیر
متناہیہ متروک مانند معنی ندارد غایت تلبیس این ملحدان این است کہ از قول با متناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات
کمالیہ نفی قدرت او سبحانہ لازم می آید حال آنکہ این ملحدان را از التزام این لازم گریز
نیست زیراکہ از دو حال خالی نیست آیا نزد این ملحدان اکمال منصب نبوت و رسالت
و اتمام آن و رسانیدن این منصب باقصی درجات آن و تکمیل قصر نبوت بدینان کہ در
آن موضع یک لبنہ باقی نماند تحت قدرت کاملہ او سبحانہ ہست یا نہ علی الثانی التزام
نفی قدرت او سبحانہ براینہا لازم و متحتم است و علی الاول چون درجہ بالاتر از اقصی درجات
ممکن نیست و ہم درجہ مساوی اقصی درجات امکان ندارد والا اقصی درجات اقصی درجات
نباشد و ہو محال پس درجہ کہ مساوی اقصی درجات یا اعلی ازان باشد تحت قدرت کاملہ داخل
نشد برین تقدیر این نافہمان را از التزام نفی قدرت او سبحانہ بر مساوی خاتم الرسل و الا
نبیاء کہ مکمل و متمم نبوت و رسالت اند و بر اعلی ازان ہیچگونہ گریز نیست و در مثلی کہ در حدیث شریف
ارشاد شدہ است ہمین کلام جاری است کہ آیا اکمال آن قصر بدنیان کہ در آن ہیچ موضع
لبنہ متروک نماند تحت قدرت کاملہ داخل است یا نہ علی الثانی نفی قدرت کاملہ بر اکمال آن
قصر لازم آمد و علی الاول ہیچ موضع لبنہ بعد اکمال آن قصر در آن قصر باقی نیست پس
وضع کردن لبنہ دیگر در آن قصر کامل کہ در آن ہیچ موضع لبنہ نیست محال است پس تحت
قدرت داخل نیست و منشاء اشتباہ ہمین است کہ محال بالذات را ممکن بالذات وانمودہ
میخواہند کہ الحاد خود را بحیلہ عموم قدرت کاملہ رواج دہند واللہ متم نورہ ولو کرہ الکافرون
و قول او توضیحش طرفہ ہذیانی است کہ از مجانین ہم ہیچ این ہرزہ کمتر سر میزند اگر در قوم کریم

مفروض خود زید را خاتم العلما و خاتم الحفاظ و خاتم الکتاب و خاتم الشعرا اقرار داده است
معنی آن این است که زید آخرین همه علمای و همه حفاظ و همه کتاب و همه شعرای قوم کریم مفروض
است و اگر خالد در زمان آینده موصوف بصفات علم و حفظ و کتابت و شاعری در قوم
کریم بوجود آید حکم بودن زید خاتم العلما و خاتم الحفاظ و خاتم الکتاب و خاتم الشعرا در قوم
کریم برین تقدیر محض کاذب بوده است در حقیقت خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
دران قوم خالد است نه زید بعد تسلیم اینکه خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن
قوم زید است خالد را خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن قوم نتوان گفت چه
بعد تسلیم اینکه آخرین همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم زید است دیگری را خاتم همه علمای
و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم گفتن منافی آن تسلیم است که معنی آن تسلیم این است که زید
از همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم متاخر موصوف بعلم و حفظ و کتابت و شاعریست
و کسی دران قوم که موصوف باین صفت باشد از زید متاخر نیست و نه بزید معیت دارد
چه اگر کدامین عالم و حافظ و کاتب و شاعر در آن قوم از زید متاخر است یا بزید معیت
دارد ازین معنی صادق نمی تواند شد که زید از همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم
متاخر است فی قول او پس زید خاتم کمالات گشت الفاظ بمعنی است خاتم از جنس
مختوم می باشد عبارت صحیح این است زید خاتم الموصوفین باین کمالات گشت یعنی زید
آخرین همه موصوفین باین کمالات در آن قوم گشت و براین تقدیر دیگری را آخرین موصوفین
باین کمالات در آن قوم گفتن منافی قول بودن زید آخرین همه موصوفین باین کمالات
در آن قوم است فی قول او در قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس
عمرو و بکر بی تقدیم یکی بر دیگری همه کمالات ختم شد و اگر مراد ازان این است که در قوم شریف
مفروض قول بودن هر یک از عمرو و بکر که در یک زمان موصوف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری
در قوم شریف اند خاتم همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم صادق است این غلط

محض است که خاتم علمای وحفاظ وکتاب وشعرای قوم مذکور همان کس است که او متاخر از
همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متصف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری باشد وبر
تقدیر مذکور نه عمرو از همه علمای وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متاخر است و نه بکر بلکه عمرو
از بعض علمای وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متاخر نیست وهمچنان بکر واگر مراد ازان این است
که کمالات مسطوره دران قوم بعد عمرو وبکر نماند این معنی را از ما نحن فیه مساسی
نیست گفتگو در صفت خاتم النبیین است اگر فرض کرده شود که در یک زمان دو نبی باشند
وبعد آن هردو کس نبوت منقطع شود هیچکی ازان هردو خاتم النبیین نتواند بود چه هیچکی ازان
هردو آخرین همه انبیا نیست این قول او یا تلبیس است یا نافهمی وقول او میگویم الی قوله و
سخافت این کلام ظاهر است دلیل بلادت ونافهمی اوست زیرا که اگر زید را خاتم همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم مسلم داشته شود مساوی زید در جمیع صفات ممتنع
بالذات است بلا شبهه زیرا که اگر مساوی زید در جمیع صفات در آن قوم ممکن باشد بعد
فرض وجود آن یا آن مساوی خاتم همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم باشد یا نه اگر
نباشد آن مساوی مساوی نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است واگر خاتم همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم باشد زید در عموم همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای
آن قوم داخل وازجمله مختومین باشد نه خاتم پس او بصفت خاتم نباشد مساوی آن
مساوی مفروض نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است وانچه این سخیف الرای
در بیان سخافت این کلام میگوید که بودن وصف خاتم در آن مساوی اختیار کردیم
ونبودن وصف خاتم بر این تقدیر در زید ممنوع از سخافت عقل وناشی است چه بر این
تقدیر زید در عموم مختومین داخل خاتم چگونه تواند بود واگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب
وشعرا داخل نیست متصف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری نیست در این صورت هم آن
مساوی مساوی زید نیست فهو مصداق اجتماع النقیضین پس بر تقدیر وجود مساو[illegible]

مفروض و بودنش موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا زید خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا نمی تواند بود برین تقدیر هم آن مساوی مساوی نیست و در قوم شریف
مفروض هیچیکے از عمرو و بکر بسبب بودن آن هر دو در یک زمان و داخل بودن هر واحد
ازان هر دو در عموم علما و حفاظ و شعرا بر هیچیکی ازان هر دو صادق نیست که او آخرین همه علما
و حفاظ و کتاب و شعرای قوم شریف است زیرا که هیچیکے ازان هر دو متاخر از همه علما
و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم نیست پس قول بودن عمرو و بکر خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا در قوم شریف مبنی بر نفهمیدن معنی خاتم مذکور است و بر تقدیر وجود خالد
و بودنش متصف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در قوم کریم زید خاتم علما و حفاظ
و کتاب و شعرا در قوم کریم نمی تواند بود و در صورت بودن زید متصف بخاتم علما و حفاظ
و کتاب و شعرای قوم کریم خالد متصف بخاتم علما و حفاظ و کتاب و شعرای قوم کریم نمی تواند
بود و بهر تقدیر اشتراک زید و خالد درین وصف نمی تواند شد بلکه بر یک تقدیر زید فقط
متصف باین وصف خواهد بود و بر تقدیر دویم خالد فقط متصف باین وصف خواهد بود
تجویز احتمال اینکه هر دو سما متصف باین وصف باشند بی حماقت و بلادت از
کسی متصور نیست فیما نحن فیه بر تقدیر تسلیم خاتم الانبیا بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قول بامکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین
است چه برین تقدیر آن مساوی متصف باین صفت نتواند بود پس مساوی نتواند
بود و بر تقدیر فرض وجود مساوی و اتصاف او باین صفت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم متصف باین صفت نتواند بود برین تقدیر آن مساوی مفروض مساوی نتواند بود
فعلی التقدیرین او مصداق مساوی و لامساوی است فهو علی التقدیرین مصداق اجتماع
النقیضین است و عجب تر ازین خرافات او قول اوست آری چون خاتم را تاخر و تخلف
از تقدم فرمانند لازم است الی آخره خبط و خفقان او ازین هذیان او پیداست او

که خاتم آخر را گویند و مختوم مضاف الیه آن است تاخر زمان در معنی خاتم ماخوذ است لازم آن نیست
لازم در معنی بلزوم ماخوذ می باشد وثانیا ازین جهت که او درینجا اعتراف دارد باینکه تاخر زمان
لازم خاتم است و تقدم زمان لازم مختوم است پس حالا گوید که معنی خاتم النبیین چیست
شاید المحال بداند که خاتم النبیین همان نبی است که از سائر انبیا متاخر باشد پس بالفرض اگر
دو نبی در یک عهد باشند و بعد آن عهد نبوت منقطع شود هر واحد ازان هر دو در عموم النبیین
که مضاف الیه است داخل است پس اگر یکی ازان هر دو بخاتم النبیین موصوف باشند لامحاله
دوی در عموم النبیین المختومین داخل است پس آن یک ازان دو وی متاخر باشد پس او
مصداق تاخر و عدم تاخر باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین و همچنان دوی اگر موصوف
بخاتم النبیین باشد آنکس که با معیت در نبوت دارد داخل عموم النبیین المختومین و برانکس
متقدم باشد پس مصداق تقدم و عدم تقدم باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین این
مفتون مجنون با وجود اعتراف باینکه خاتم را تاخر زمان و مختوم را تقدم زمان لازم است
تجویز میکند که در یک عهد دو نبی خاتم الانبیا باشند و تجویز میکند که در قوم شریف مفروض
او عمرو و بکر هر دو خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در یک زمانه باشند و اگر از
غایت بلادت و شدت غباوت چنان فهمیده است که زید در قوم کریم خاتم کمالات
است و عمرو و بکر در قوم شریف خاتم کمالات اند زید را خاتم العلما والحفاظ والکتاب
والشعرا در قوم کریم و عمرو و بکر را در قوم شریف خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
نگفته تا هم کلامش محض بیهوده است چه اگر کمالات را مختوم و زید را در قوم کریم خاتم و عمرو
و بکر را در قوم شریف خاتم قرار داده است این حماقت دیگر است چه خاتم از جنس مختوم
می باشد زید و عمرو و بکر از جنس کمالات نیستند ناچار او را اعتراف بودن مختوم
علما و حفاظ و کتاب و شعرا یعنی آن جمیع مستغرقه عامه لازم خواهد بود و برا و تجویز امکان
مصداق اجتماع النقیضین از تجویز بودن عمرو و بکر خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا

در قوم شریف وتجویز امکان مساوی زید بعد تسلیم بودن زید خاتم العلما والحفاظ والکتاب
والشعراء در قوم کریم لازم خواهد آمد کما بینا مفصلا وجواز اتحاد زمانه او را سودی نمی بخشد بلکه
بر تقدیر اتحاد زمانه امکان مصداق اجتماع النقیضین یعنی تقدم وعدم تقدم وتاخر وعدم تاخر ومعیت
وعدم معیت بوجوه چند لازم می آید وانچه گفته است پس مساوی خاتم را الی آخره عجیب هذیانی
است چه هرگاه که زید را موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعراء در قوم کریم فرض کرد ضرور
است که زید از همه علما وحفاظ وکتاب والشعرای آن قوم متاخر باشد والا او خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
در آن قوم نتواند بود وچون خالد را بدین صفت موصوف فرض کرد ضرورست که خالد از همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم موخر باشد پس اگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب وشعرا
داخل نیست مساوی خالد نیست واگر داخل است منجمله مختومین است نه خاتم پس مساوی
خالد نیست زیرا که بدین صفت موصوف نشد وهمچنان اگر خالد در عموم مذکور داخل نیست
موصوف باین صفت نیست واگر داخل است از جمله مختومین است نه خاتم پس مساوی زید
نیست حاصل که اگر زید مقدم بر خالد است زید متصف باین صفت نیست واگر خالد
مقدم بر زید است خالد متصف باین صفت نیست واگر هر دو در یک زمان اند هیچیکے
ازان هر دو متصف باین صفت نیست وهمچنان هر یک از عمرو وبکر در قوم شریف که
در یک زمان مفروض اند خاتم العلماء والحفاظ والکتاب والشعراء دران قوم نیست والا
هر یک خاتم وهر یک مختوم وهر یک متاخر وهر یک غیر متاخر وهر یک مقدم وهر یک غیر متقدم
ودرمیان آن هر دو معیت وعدم معیت باشد وهر یک بچند گونه مصداق اجتماع النقیضین
باشد وهر کسیکه مجنون ومسلوب العقل نیست لزوم اجتماع النقیضین از اشد
محذورات است پس قول او وهیچ محذور لازم نمی آید شعبه از شعب جنون است وقول او
لیکن وجود ملزوم الی آخره نیز از آثار جنون است چه وجود مساوی در صفتی که در آن
احتمال اشتراک بین اثنین در نفس الامر نباشد مصداق اجتماع النقیضین است

كما صوّرناه از فصلنا تكرار احوان كار با بلد من الحمار افتادنا چار ضرورت تطويل رو داد و الله ولی السداد وقال الحاير البائر پس حال خاتم که تاخر او را لازم است وحال اول انبیا علیهم السلام است ما اول بشر مثلا که مشارکت در آن دیگری را نیست لیکن این مشارکت دیگری را در آن ممکن است بی شبهه نه ممتنع بالذات مثلا اگر حضرت حوا را بطور حضرت آدم علیه السلام حقتعالی خلق میفرمود هر دو اول افراد بشر میشدند همچنین اگر دو کس را متعاً بنبی کرده ختم نبوت میفرمود هر دو نبی خاتم می شدند پس امکان اشتراک ثابت گشت مثالش از علم اصول فقه اگر امام بگوید اول من دخل هذا الحصن فله من النفل کذا پس اگر یک کس فقط اول داخل شد مستحق نفل مذکور است واگر دو کس معا داخل شدند هر دو مستحق آن نفل خواهند بود پس هر یک ازین دو کس اول داخل است با وجود تعدد همچنین خاتم است وظاهر است که ممکن بالذات ممکن است دائما در حال عدم و وجود کما هو الظاهر پس این ممکن اگر موجود واقع نشده ممتنع شده بوجهی پس امتناعش بالغیر خواهد بود نه بالذات وممتنع بالغیر داخل تحت قدرت کامله است چنانکه ایمان ابولهب بنابرین قیاس و دلیل معترض مستدل بر امتناع ذاتی مساوی خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم بلاشبهه باطل خواهد بود اقول این نادان بی ایمان باین کلام حماقت التیام تیشه بر پای خود زد و سر شوریده خود را بدست خود شکست تفصیل این مقال و بیان این اجمال آنکه لفظ اول افعل التفضیل است وگاهی بمعنی قبل مستعمل میشود و افعل التفضیل وقتیکه باضافت مستعمل می شود مقصود ازان تفضیل موصوف آن بر مضاف الیه می باشد افادهٔ تفضیل آن بر جمیع من عداه مما اضیف الیه میکند مثلا گفته شود محمد صلی الله علیه وآله وسلم افضل الانبیاء مفادش تفضیل آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر سائر انبیا است و این معنی بر مبتدیان نحو خوان پوشیده نیست پس آنکس که اول الانبیا موصوف است لا محاله یکی خواهد بود واگر فرض کرده شود که دو نبی معا ....

له حمایه ضعیف
پ پارک ۱۵
منتهی الارب

از دیگر انبیا مبعوث شده اند هیچکی ازان هر دو اول الانبیا صادق نتواند بود چه معنی اول
الانبیا این است که سابق بر جمیع من عداه است و هیچیکی ازان هر دو سابق بر جمیع من عداه
نیست بلکه سابق بر بعض من عداه است پس این وصف اگر بر شان احدی صادق است
بعد تسلیم صدق بر آن احد تجویز صدق آن بر دیگری تجویز صدق النقیضین بر شان واحد است
مثلا در شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم از حضرت باری تعالی شانه ارشاد شده است که
اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف اند باول النبیین خلقا
بعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفت تجویز امکان اتصاف دیگری باین
صفت تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین است چه اگر دیگری باین صفت ممکن باشد
از فرض وقوع آن نظرا الی ذاته محال لازم نه آید حال آنکه از وقوع آن نظرا الی ذاته تحقق
مصداق اجتماع النقیضین لازم می آید زیرا که اگر دیگری باین صفت موصوف باشد آن دیگر
در عموم النبیین داخل باشد یا نه اگر در عموم النبیین داخل نباشد اول النبیین خلقا نتواند بود
واگر در عموم النبیین داخل باشد و در جمله مفضل علیهم باشد پس اول النبیین نباشد پس اول
النبیین باشد و اول النبیین نباشد و هم بر تقدیر وجود مساوی مذکور آنحضرت صلی الله
علیه وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه و علی التقدیرین آنحضرت صلی الله علیه وسلم
مساوی آن مساوی نباشند پس آن مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق
اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و همچنان چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخر النبیین
هستند دیگری موصوف باین صفت نتواند شد چه اگر دیگری موصوف باین صفت
شود اگر در عموم النبیین داخل نباشد آخر النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نباشد واگر در عموم آن داخل باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم از وی متاخر باشد
لکن نه آخر النبیین بعثا پس او آخر النبیین نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد و نیز
او اگر آخر النبیین باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم اگر در عموم النبیین داخل نباشد العیاذ بالله

مساوی او نباشد مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد و اگر در عموم آن داخل باشد
آخر النبیین نباشد العیاذ بالله بر این تقدیر هم آن مساوی مساوی نباشد فهو علی جمیع التقادیر
مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و ازین حدیث مبرهن شد که معنی خاتم النبیین
آخرهم بعثا است نه چنانکه این قایل گمان کرده است که تاخر از لوازم خاتم است و از انجا که صفت اول
النبیین خلقا از همان صفات است که احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و بعد تسلیم اتصاف آنحضرت
صلی الله علیه وسلم باین صفت تجویز امکان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات
تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین است و علی هذا القیاس صفات دیگر همچو اول من ینشق عنه
الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنة و اول ما خلق الله نوری بجمله همان صفات
اند که احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و قول بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
درین صفات قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین است و همچنان دیگر صفات نیز که
در آن صیغ تفضیل سوی صیغ عموم و استغراق مضاف اند از همین قبیل اند کما بینا سابقا
و آنچه این احمق نافهم گمان می برد که در صفت اول الانبیا و اول البشر مشارکت دیگری
ممکن است ناشی از غایت جهل و بلادت است چه بعد تسلیم آنکه حضرت آدم علیه السلام
اول الانبیا ظهورا و اول البشر اند تجویز امکان مشارکت حضرت آدم علیه السلام در این
صفت تجویز مصداق اجتماع النقیضین است چه اگر مشارکت حضرت آدم علیه السلام
درین صفت ممکن باشد و وجودش فرض کرده شود او یا در عموم انبیا و عموم بشر داخل
باشد یا داخل نباشد علی الثانی آن مشارک اول الانبیا و افضل البشر نشد پس
آن مشارک درین صفت مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
و علی الاول حضرت آدم علیه السلام بر او مقدم است زیرا که موصوف است باول الانبیا
و اول البشر که بمعنی متقدم علی جمیع من عداه من الانبیاء و البشر است و هرگاه که حضرت
آدم علیه السلام بر او متقدم است او مقدم بر جمیع من عداه من الانبیاء و البشر نیست

پس اول الانبیا و اوّل البشر نیست پس او مشارک حضرت آدم علیه السلام درین صفت نیست پس
او مشارک است و مشارک نیست پس او مصداق اجتماع النقیضین است پس او محال
بالذات است و نیز اگر مشارک حضرت آدم علیه السلام درین صفت ممکن باشد و وجودش
فرض کرده شود حضرت آدم علیه السلام اگر در عموم انبیا و عموم بشر داخل نباشد اول الانبیا
و اوّل البشر نباشد و اگر در عموم انبیا و بشر داخل باشد آن مشارک مذکور بر حضرت
آدم علیه السلام مقدم باشد که او موصوف است باول الانبیا باول البشر و معنی این
افعل التفضیل درین استعمال متقدم علی جمیع من عداه من الانبیا و البشر است پس لامحاله
او بر آدم علیه السلام متقدم باشد پس حضرت آدم علیه السلام اول الانبیا و اول البشر
نشد پس آن مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
و قوله مثلا اگر حضرت حوا را بطرز آدم علیه السلام حق تعالی خلق میفرمود هر دو اول افراد بشر
میشدند ناشی است از ندانستن او معنی اول البشر و جهل او باینکه مفاد افعل التفضیل
درین استعمال تفضیل موصوف آن بر جمیع من عداه ممن اضیف الیه است پس در صورتیکه
او سبحانه حضرت حوا را بطور حضرت آدم علیه السلام می آفرید نه حضرت آدم اوّل البشر میبودند
و نه حضرت حوا و اگر دو کس را معانی میگردانید و بعد ازان نبوت منقطع می شد هیچیکے
ازان هر دو کس خاتم الانبیا و خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا نمی بود ازین قول بیهوده
او معلوم شد که با وجود رسیدن این ارذل قریب بارذل عمر معنی اول و آخر و استغراق
و عموم صیغ و استعمال افعل التفضیل تا حال ندانسته است و مختصرات صرف و نحو را
هم نفهمیده پس نفهمیدنش مطالب دیگر علوم را محل استعجاب نیست و قول او پس
امکان اشتراک ثابت گشت متفرع است بر هذیان او پس انهم هذیان است
و از قول او مثالش از اصول فقه الی قوله پس هر یک ازین دو کس اول داخل است
باوضح وجه روشن شد که این کول جهول از فقه و اصول جاهل و ذهول و بی خبری و نغول

دارد قال فی التوضیح ومنها ای من صیغ العموم کل وجمیع وهما محکمان فی عموم ما دخلا علیه بخلاف
سائر ادوات العموم فان دخل الکل علی النکرة فلعموم الافراد وان دخل علی المعرفة فللمجموع
قالوا عمومه علی سبیل الانفراد ای یراد کل واحد مع قطع النظر عن غیره وهذا ان دخل علی النکرة
فان قال کل من دخل هذا الحصن اولا فله کذا من النفل فدخل عشرة معا یستحق کل واحد
نفلا تاما اذ فی کل فرد اولیة مع قطع النظر عن غیره فکل اول بالنسبة الی المتخلف بخلاف
من دخل وههنا فرق آخر وهو ان من دخل اولا عام علی سبیل البدل فان هناک اذا
دخل خمسة معا لم یکن لهم شیء فاذا اضاف الکل الیه اقتضی عموما آخر لئلا یلغو فیقتضی العموم فی
الاول فیتعدد الاول وهذا الفرق قد تفردت به ایضا وتحقیقه ان الاول عبارة عن الفرد السابق
بالنسبة الی کل واحد ممن هو غیره ففی قوله من دخل هذا الحصن اولا یمکن حمل الاول علی هذا المعنی وهو
معناه الحقیقی واما فی قوله کل من دخل اولا فلفظ کل دخل علی قوله من دخل اولا فاقتضی التعدد
فی المضاف الیه وهو من دخل اولا فلا یمکن حمل الاول علی معناه الحقیقی لان الاول الحقیقی
لا یکون متعددا فیراد معناه المجازی وهو السابق بالنسبة الی المتخلف انتهی وفی التلویح ان
الاول هو السابق علی جمیع من عداه وهو بهذا المعنی لا یتعدد فلهذا فسروه بالفرد السابق ثم
قال ان فان الداخل متعددا فان دخلوا معا فلا شیء لهم فی صورة من دخل اولا ولکل واحد
نفل تام فی صورة کل من دخل انتهی وفی المنار وشرحه وفی کلمة من یبطل النفل ای
ان قال من دخل هذا الحصن اولا فله من النفل کذا فدخل عشرة معا لا یستحق احد منهم
لان الاول اسم لفرد سابق دخل اولا ولم یوجد انتهی از نداشتن این جاهل فی اهل معنی
اول وآخر وفاتح وخاتم وصیغه اول واستعمال افعل التفضیل را او را در دانش این
مثال از علم اصول فقه حال فهمیدن او لسان ولغت وصرف ونحو وفقه واصول آن
آشکار است وفهم او مسایل کلامیه وعقلیه را سابق منکشف شده است این چیز نفهمیده
بنوشتن این هذیانات ناحق خود را رسوا وفضیحت گردانید انهمه باطل بحدیث است وقول

ممکن بالذات ممکن است دائما الی آخره فی الواقع آنچه ممکن بالذات است دائما ممکن بالذات
است لیکن هیچ یک مفهوم مع نقیضه ممکن بالذات نیست بلکه ممتنع بالذات است وجود زید
مثلا ممکن بالذات است باین معنی که موجودیت زید بارتفاع عدم او ممکن است و وجود زید
مع عدمه ممکن نیست چه این مصداق اجتماع النقیضین است وهمچنان ایمان ابولهب
ممکن بالذات است که بارتفاع کفر او از صفحه واقع ایمانش ممکن بوده است و ایمان
ابولهب مع عدم ایمانه ممتنع بالذات است که آن مصداق اجتماع النقیضین است امکان
نقیضین معیت دارد مثلا وجود زید هم ممکن است باین طور که عدم او نباشد وعدم زید
هم ممکن است بدین سان که وجود او نباشد و ایمان ابولهب ممکن بوده است بارتفاع بے
ایمانی او از صفحه واقع و بی ایمانی او ممکن است بارتفاع ایمان او از صفحه واقع لیکن
معیت وجود وعدم زید ممکن نیست و معیت ایمان و بی ایمانی ابولهب امکان ندارد و فیما
نحن فیه مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصداق انه لیس بمساو له
فی جمیع الکمالات پس آن ممتنع بالذات است چنانکه زید الموجود المعدوم و ابولهب المومن
اللاموءمن ممتنع بالذات است پس همه هذیانات این قایل جاهل باطل ولاطایل است

قال الاستاذ العلامة ثبوت رسید که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است قال الهادی الی
اقول ثبوت رسید که قول اول قول ثانی نیست اصلا و مطلقا و مستلزم هم نیست بر تقدیر تساوی
زمانه هر دو متساوی آری استلزام بر بعض تقادیر است لیکن استلزام مبطل بر بعض تقادیر
است نه مبطل امکان تساوی علی الاطلاق و نیز استلزام مقدم تالی محال بالذات را استلزام امتناع
ذاتی مقدم نیست فلا یفید المعترض ولا یضر اهل الحق اقول سابق مفصلا گذشته که
مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است پس مبرهن گشت که قول بامکان مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین ست این قایل باقتضای غایت حماقت
اتحاد قولین را بر اتحاد معنی مصدری قولین و بر اتحاد الفاظ یا معانی این الفاظ محمول نموده خود را
بنافهمی رسوا کرد و قول او مستلزم هم نیست که بر تقدیر تساوی زمانه هر دو متساوی ناشی
است از ندانستن معنی خاتم الانبیا و خاتم النبیین کما مر مفصلا و سابق مبرهن شده است که
مصداق مساوی مصداق انه لیس بمساو ست و ازین جهت عدم امکان تساوی
مبرهن شد و بتقدیر اتحاد زمان نبوت دو خاتم النبیین که این احمق باقتضای غایت غباوت
برآورده است اول دلیل بر جهل و نادانی او ست و لفظ تساوی زمانه بجای لفظ اتحاد
زمانه فلتة لسانی او ست و سابق بوجوه مبرهن شد که تساوی علی الاطلاق و علی جمیع التقادیر
محال بالذات ست و آنچه گفته ست که استلزام مقدم تالی محال بالذات را مستلزم
امتناع ذاتی مقدم نیست در صورتی ست که مقدم بالنظر الی نفس ذاته مستلزم تالی محال
بالذات نباشد چنانچه عدم معلول اول مستلزم عدم واجب سبحانه است علی مذهب الفلاسفه
و چنانچه عدم صفات کمالیه مستلزم عدم او سبحانه است علی مذهب المتکلمین که استلزام دران
از جهت علاقه علیت و امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبه ست و فیما نحن فیه مصداق
مساوی عین مصداق لیس بمساو ست پس آن مصداق اجتماع النقیضین ست که محال
بالذات ست استحاله آن از جهت استلزام کدامین محال دیگر نیست و اطلاق استلزام
فیما نحن فیه از جهت عنوانین و تعبیرین ست یعنی مساوی آن حضرت صلی الله علیه و سلم در جمیع
کمالات و اجتماع النقیضین و معنون واحد ست چه مصداق مساوی مذکور مصداق اجتماع
النقیضین ست که محال بالذات ست و بر تقدیر تنزل مساوی آنحضرت صلی الله
علیه و سلم من جمیع الکمالات بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال بالذات ست پس آن هم
محال بالذات ست چنانچه این قایل سابق از شرح عقاید نقل کرده است و قد
اسلفنا ذلک قال الاستاذ العلامة و ان محال بالذات ست قال المجیب

المهمل مطلقاً اقول ظاهر ابلفظ آن اشاره بقول امکان شخص مذکور است لیکن این غلط وکذب
است واگر مشار الیه قول بامکان اجتماع النقیضین باشد پس مسلم است لیکن با ومفید و مضر
نیست کما عرفت اقول سابق مبرهن شد که مصداق برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است پس مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات
است غلط وکذب گفتن آن از مقتضای غلط فهمی وکذب گوئی است قال الاستاذ
العلامة پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد محال بالذات
است قال المهذار ذو الهفوات اقول امتناع ذاتی شخص مذکور ثابت نکرد چنانکه
مکرر دریافت شد پس شخص مذکور ممکن بالذات وممتنع بالغیر است چنانکه ایمان ابولهب
وانچنین ممکن داخل تحت قدرت کامله است کما هو هو المطلوب اقول امتناع شخص مذکور
بوجوه عدیده بثبوت رسید چنانکه مکرر گذشت وقیاس آن بر ایمان ابولهب باقتضای
حماقت است وقد مر افاد الاستاذ العلامة یا گفته شود که وجود شخصی که برابر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن شخص است قال ابو الفلاح
المحاح اقول سابق دریافت شد که وجود آن شخص چون در زمانه متقدم یا موخر از زمان
آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرض کرده شود درین دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون
لازم که محال است اجتماع النقیضین لازم می آید پس میگوییم که درین دو صورت وجود
آن شخص مستلزم عدم آن نیست ومحال است نه در صورت وجود آن شخص در زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم که هیچ محذور لازم نمی آید پس وجودش در بعض زمان ممکن باشد و در بعض
زمان محال پس محال بالغیر باشد نه محال بالذات چنانچه وجود احد النقیضین در زمان
وجود نقیض آخر ممتنع بسبب لزوم اجتماع النقیضین شد در زمانیکه غیر زمان نقیض آخر
است [illegible] در زمان وجودش ممکن است بلکه واجب است زیرا که درین زمانه نقیض

آخر موجود نیست پس اگر آنهم موجود نباشد ارتفاع نقیضین لازم می آید فافهم پس صغری این قیاس
دوم مستلزم باطل است و کاذب اقول سابق دریافت شد که صفت خاتم النبیین
وآخر النبیین بعثاً که آن حضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم بآن موصوف اند مشترک
بین اثنین نمیتواند شد وثبوت آن بهیکی بی سلب آن از جمیع من عداه محتمل نیست واگر
شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع صفات در زمان وجود یا بعد وجود آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم موجود می بود محذورات چند لازم می آمد اول اینکه موصوف بودن
آن حضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم بصفت خاتم النبیین وآخر النبیین بعثاً که مسلم
ومفروض است برین تقدیر امکان ندارد که خاتم النبیین وآخر الانبیا بعثاً آن نبی است که
پس سائر انبیا یعنی پس جمیع من عداه من الانبیا مبعوث شود وبرین تقدیر بر آن حضرت
صلی الله علیه وسلم صادق نتوانستی آمد که پس سائر انبیا یعنی پس جمیع من عداه صلی الله
علیه وسلم من الانبیا مبعوث اند فیلزم خلاف المفروض دویم اینکه شخص مساوی بعد فرض وجود
آن یا داخل عموم النبیین باشد یا نه علی الثانی نبی نباشد وهذا خلاف ما فرضنا من ان یکون [illegible]
واگر داخل عموم النبیین باشد پس زمان نبوت او متقدم بر زمان نبوت آنحضرت صلی الله
علیه وآله واصحابه وسلم باشد یعنی خاتم النبیین که صفت آن حضرت صلی الله
علیه وآله وسلم است آخر النبیین است چنانچه او سبحانه بآن حضرت صلی الله
علیه وسلم ارشاد فرموده جعلتک اول النبیین خلقا وآخرهم بعثا پس زمان
نبوت او زمان نبوت آن حضرت صلی الله علیه وسلم نشد فیلزم خلاف المفروض
زیرا که مفروض اتحاد زمان نبوت او ونبوت آن سرور صلی الله علیه وسلم است
علی هذا التقدیر سیوم اینکه بر تقدیر اتحاد زمان نبوت او ونبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
آن حضرت صلی الله علیه وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه علی الثانی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نبی نباشند پس معاذ الله خاتم النبیین نباشند وهو خلاف المفروض وعلی الاول

آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل النبیین المختومین باشند نه خاتم النبیین فیلزم خلاف
المفروض و نیز برین شق چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم منجمله نبیین مختومین باشند و آن
شخص مساوی خاتم النبیین باشد لامحاله زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر زمان
نبوت او مقدم باشد فیلزم خلاف المفروض چه مفروض اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و نبوت آن شخص مساوی است چهارم اینکه بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و نبوت شخص مساوی نه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخر النبیین بعثا که معنی خاتم النبیین
است صادق می آید و نه بر آن شخص مساوی آخر النبیین بعثا که معنی خاتم النبیین است صادق
می آید فیلزم خلاف المفروض زیرا که مفروض این است که هر دو یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آن
شخص مساوی خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا هستند پنجم اینکه خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بعثا
مبعوث الی الناس کافه هست پس بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت
آن شخص مساوی اگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث الی الناس کافه نباشند آنحضرت صلی الله
علیه وسلم موصوف باین صفت نباشند والمسلم المفروض خلافه واگر مبعوث الی الناس کافه
باشند آن شخص مساوی از امت و اتباع آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس مساوی باشد
و مساوی نباشد ششم اینکه آن شخص مساوی بر تقدیر اتحاد زمان نبوت او و نبوت آن
حضرت صلی الله علیه وسلم با آخر النبیین بعثا و مبعوث الی الناس کافه باشد یا نه علی الثانی
او مصداق مساو ولیس بمساو شد فیلزم اجتماع النقیضین و خلاف المفروض و علی الاول
آنحضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله از امت او باشد نه مبعوث الی الناس کافه فیلزم خلاف
المفروض و هم مساوی او نباشند پس آن مساوی باشد و مساوی نباشد و بالجمله بر تقدیر
اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت شخص مساوی محاذیر شتی بوجوه شتی
لازم می آید این احمق پلید باقتضای غایت غباوت میگوید که در صورت وجود آن شخص
در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم هیچ محذور لازم نمی آید و نمی داند که در صورت وجود

شخصی دیگر که متصف به خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا و مبعوث الی الناس کافه باشد بوجوه
غیر عدیده تحقق مصداق اجتماع النقیضین و استلزام وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد عدم آن را لازم می آید ومنشاء جهالت او این است که او تا
ارذال عمر خود معنی خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا و مبعوث الی الناس کافه نفهمیده پس بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم متصف باین صفت ایمان نه آورده چه تصدیق باینکه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا اند موقوف است بر فهمیدن معنی خاتم
النبیین و آخر النبیین بعثا واین قایل معنی آن نفهمیده است پس او تصدیق بثبوت این
صفت بآنحضرت صلی الله علیه وسلم ندارد چه تصدیق بعقد بی فهم معنی محمول آن معنی ندارد
ازین گفتگوی او بی ایمانی او متحقق گشت واگر معنی خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا دانستی
وثبوت آن بآن حضرت صلی الله علیه وسلم تصدیق کردی اینچو هذیانات بر زبان ضلالت
ترجمان نیاوردی وازین بیان ما مبرهن گشت که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر چه اگر وجود آن شخص
مساوی فرض کرده شود اگر خاتم النبیین نباشد مساوی نباشد واگر خاتم النبیین باشد
اگر داخل عموم النبیین نباشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد واگر داخل عموم النبیین
باشد منجمله مختومین باشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد پس بهر دو تقدیر وجود
آن مستلزم عدم آنست و هرچه وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است
پس قول این قایل که سابق دریافت شد که وجود آن شخص چون در زمانه مقدم یا زمانه
مؤخر فرض کرده شود درین دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون لازم که محال است
اجتماع النقیضین لازم می آید اما قوله هیچ محذور لازم نمی آید هذیان محض است چه خاتم
النبیین که عبارت از آخر النبیین بعثا است تاخر او از سایر النبیین بعثا ضروری است
و آن نبی که در زمان او نبی دیگر مبعوث باشد متاخر از سایر النبیین بعثا نیست پس

خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بودن نتوانند شد پس بهر تقدیر یعنی بر تقدیر فرض وجود مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در زمان متقدم و فرض وجود او در زمان متأخر و فرض وجود او
در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وجود مساوی مستلزم عدم اوست اما بر تقدیر وجود
آن مساوی در زمان متقدم از زمان آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازین جهت که آن مساوی
براین تقدیر بر بعض نبیین متقدم شد پس خاتم النبیین نشد پس مساوی نشد پس وجود
مساوی براین تقدیر مستلزم عدم آن شد و اما بر تقدیر وجود آن مساوی در زمان متاخر
از زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازین جهت که براین تقدیر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بر بعض نبیین متقدم شد پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم براین تقدیر خاتم النبیین نشد
پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد پس برین تقدیر وجود آن مساوی
مستلزم عدم آن مساوی شد و اما بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم و نبوت آن مساوی ازین جهت که برین تقدیر یا آن مساوی داخل عموم مضاف
الیه یعنی النبیین باشد یا نه اگر داخل عموم مضاف الیه نباشد آن مساوی نبی نباشد پس
مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس براین شق وجود مساوی مستلزم عدم
آن مساوی است و اگر داخل عموم مضاف الیه باشد آن مساوی نیز از جمله نبیین مختومین باشد
پس زمان نبوت او بر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متقدم باشد پس او
آخر النبیین بودن و خاتم النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد.
پس برین شق وجود مساوی مستلزم عدم آن مساوی است و هم براین تقدیر چون مفروض
این است که او خاتم النبیین است یا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل عموم مضاف الیه
باشد یا نه علی الثانی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی نباشند العیاذ بالله پس مساوی
آن نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود آن مساوی براین شق
مستلزم عدم آن مساوی است و علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمله مختومین

باشد پس لامحاله زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر زمان نبوت آن مساوی مقدم
باشد ضرورة تقدم المختوم علی الخاتم پس بر این شق آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین
العیاذ بالله نباشد پس مساوی آن مساوی نباشد پس وجود آن مساوی بر این شق
هم مستلزم عدم آن است پس محقق شد که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
فی جمیع الکمالات مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر و استحالات دیگر که بر تقدیر اتحاد
زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت آن مساوی لازم می آید علاوه اینهمه است
و هر چند اینهمه مطالب سابق بشرح و بسط به بیان آمدند مگر تسجیلا علی غایة غباوة
المخاطب حاجت اعاده آن می افتد ناظران این عذر راقم بپذیرند و از جهت ملالت
ازین اطالت بر راقم خورده نگیرند عجب این است که این قابل خود گفته است که خاتم را تاخر
و مختوم را تقدم زمانه لازم است و با این تجویز می کند که دو نبی در یک زمانه خاتم النبیین
باشند و نه دانست که النبیین که جمع مستغرق و مضاف الیه خاتم است مختوم است و خاتم
النبیین همان نبی است که پستر از سایر انبیا مبعوث شود پس تاخر خاتم از سایر انبیا
و بودن بعثت آن نبی که خاتم النبیین باشد بعد بعثت جمیع من عداه من الانبیاء و تقدم
بعثت جمیع من عداه من الانبیاء بر بعثت او و تاخر او از جمله مختومین ضروری است و مختوم
بودن جماعه انبیا با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در حدیث و ختم بی النبیون که این قابل
خود در اقتباس سابق نقل نکرده است منصوص است پس اگر نبی دیگر در زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم موجود فرض کرده شود در این فرض بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم
النبیین و ختم به النبیون صادق نتواند بود و معاذ الله همچنین بر آن نبی مفروض صادق
نتواند بود که او آخر النبیین بشما است و او آخرین همه انبیاست پس در صورت وجود
آن شخص در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم آیا خاتم را تاخر و مختوم را تقدم لازم نیست
بلکه در صورت مذکور اجتماع النقیضین چند وجوه دیگر هم لازم می آید یکی آنکه اگر

آن مساوی در عموم النبیین داخل است ضرور است که زمان نبوت او بر زمان نبوت آن حضرت
صلی الله علیه وسلم مقدم باشد زیرا که برین شق او از جمله مختومین است و تقدم زمان لازم مختوم است
باعتراف و بصورت مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است پس
او مقدم بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بالزمان بحثا باشد و مقدم بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بالزمان بحثا نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین واگر در عموم النبیین داخل نیست نبی نباشد
و مفروض این است که او خاتم النبیین است پس او نبی باشد و نبی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین
دویم آنکه چون آن شخص مساوی خاتم النبیین باشد و زمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا در عموم النبیین داخل باشد یا نه علی الثانی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم العیاذ بالله نبی نباشد و مفروض این است آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم النبیین است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبی باشد و نبی نباشد و هو اجتماع
النقیضین و علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم منجمله مختومین باشد و مختوم را تقدم زمان
و خاتم را تاخر زمان لازم است باعتراف پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مقدم بر او بالزمان
بحثا باشد لکونه مختوما و کون ذلک المساوی خاتما و متقدم بر او بالزمان بحثا نباشد لان
المفروض اتحاد الزمان و هذا اجتماع النقیضین سیوم اینکه چون آن مساوی خاتم
النبیین باشد ضرور است که از سائر نبیین متاخر باشد ضرورة تاخر الخاتم عن المختومین
باعتراف و چون مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است
از بعض نبیین متاخر باشد فیصدق علیه انه متاخر عن سائر النبیین و لیس متاخر عن سائر
النبیین و هذا اجتماع النقیضین چهارم آنکه چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم
النبیین است از سائر نبیین متاخر است ضرورة تاخر الخاتم عن المختومین باعتراف و چون
مفروض او این است که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبی دیگر مبعوث هست از
سائر نبیین متاخر نباشد فیصدق علیه صلی الله علیه وسلم انه متاخر عن سائر النبیین و لیس

متاخر است از سایر النبیین و هذا اجتماع النقیضین با وجود ظهور این استحالات ظهور استحالات
دیگر که در هر شق از شقوق خلاف مفروض لازم می آید این پلید بر آن متنبه نشده میگوید که
در صورت وجود آن شخص در زمان آن حضرت حضرت صلی الله علیه وسلم هیچ محذور لازم
نمی آید و در کلام ناتمام این قایل بوجوه دیگر هم اختلال است اول اینکه او گمان کرده است
که خاتم را تاخر لازم است حال آنکه خاتم بمعنی آخر است معنی آخر از معنی خاتم خارج نیست
تا گفته آید که تاخر لازم خاتم است لازم خارج غیر منفک را گویند بایستی گفت که خاتم
بمعنی آخر است وجود خاتم بی تاخر وجود شئ بدون نفس آن است نه وجود ملزوم بدون لازم
منشاء این کلام شدت غباوت اوست دوم اینکه چون او اعتراف دارد باینکه خاتم را
تاخر و مختوم را تقدم زمان لازم است هر انچه خاتم النبیین است او را تاخر از سایر نبیین
لازم است و در این لزوم فرض وجود آن را در کدامین زمان دخل نیست وجود خاتم النبیین
در هیچ یک زمان بی تاخر آن از سایر نبیین که مختومین اند ممکن نیست والا خاتم النبیین خاتم
النبیین نیست پس وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در وصف خاتم النبیین در
هر زمانه که فرض کرده شود مستلزم عدم آن است چه چون بودنش خاتم النبیین مفروض
است بر این تقدیر تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم ضروری است و بر این
تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله خاتم النبیین نتواند بود پس آن مساوی مساوی
نشد و چون بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین مفروض مسلم است تاخر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم از آن مساوی که داخل عموم النبیین است ضروری است پس
آن مساوی خاتم النبیین نتواند شد پس آن مساوی مساوی نشد با این پلید با وجود
اعتراف بلزوم تاخر بخاتم و تقدم مختوم در صورت فرض اتحاد زمان نبوت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم و آن مساوی تاخر را لازم مختوم نمی داند و در صورت فرض مذکور
اعتراف خود نکول می کند اینهمه اقتضائی بلادت و نافهمی است سیوم اینکه قول او

هیچ محذور را لازم نمی آید دلیل شدت غباوت اوست چه استحاله استلزام وجود مساوی
عدم آن را از مجرد فرض وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین
لازم آمده است که وجود آن بی تاخر آن از جمیع من عداه من النبیین متواتر شد
از جهت مساوات او درین صفت با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم که متصف اند تا تاخر از
جمیع من عداه من النبیین و تاخر آن مساوی از جمیع من عداه من النبیین بی تاخر آن
ازان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست و تاخر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمیع
من عداه من النبیین بی تاخر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازان مساوی مفروض الوجود
ممکن نیست پس بودن آن مساوی خاتم النبیین بی نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین بی نبودن
آن مساوی خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آن مساوی مفروض مساوی
آن حضرت صلے اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین بی بودن آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین و بی نبودن آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
خاتم النبیین و بی بودن او خاتم النبیین و بی نبودن او خاتم النبیین ممکن نیست فوجوده
مستلزم لعدمه و للنقیضه و للنقیضین و ای استحالة اشد من ذلک و استحالا اینکه در صورت
فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از لزوم معیت
او با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و سلب معیت او از جهت ضرورت تاخر او از آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم لفرض کونه خاتم النبیین و لزوم تقدم زمان نبوت او از زمان نبوت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضرورة دخوله فی عموم النبیین مع تاخر زمان نبوت او از زمان
نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با وجود فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم الی غیر ذلک مما اشرنا الیه فیما سبق علاوه آن است پس قول این
قائل پس وجودش در بعض زمان ممکن باشد ناشی از غایت غباوت اوست چه وجود

آن شخص مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین بر جمیع تقادیر ودر جمیع ازمنہ محال بالذات ست لاستلزامہ عدمہ ولاستلزامہ نقیضہ ولاستلزامہ النقیضین ولکونہ مصداق اجتماع النقیضین وانچہ گفتہ است کہ وجود احد النقیضین در زمان وجود نقیض آخر ممتنع ست الی آخر ما قال نیز ناشی از حماقت اوست چہ وجود احد النقیضین در زمان وجود نقیض آخر ممتنع نیست چہ وجود نقیض آخر در آن زمان واجب نیست ارتفاع آن ازان زمان ممکن ست پس وجود نقیض آن بارتفاعش ازان زمان در آن زمان ممکن ست اری وجود احد النقیضین با نقیض آخر ممتنع بالذات است کہ آن مصداق اجتماع النقیضین ست وآوردن این تغیر درینجا بیجاست کہ فیما نحن فیہ وجود مساوی مستلزم عدم آن ست ومستلزم نقیض خود ست ومستلزم نقیضین ست تجویز امکان اولی بالیخولیا یا تناہی فی البلادة ممکن نیست پس صدق صغرای قیاس مبرہن شد در غایت ظہور ولیکن من لم یجعل اللہ لہ نورا فمالہ من نور قال الاستاذ العلامہ وہرچہ وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات ست قال المقدوح المقبوح اقول انچہ وجود آن مستلزم عدم آن باشد علی الاطلاق محال بالذات ست اما اگر بر بعض تقادیر وجودش مستلزم عدم بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نباشد پس امتناع آنکہ بر بعض تقادیر ست امتناع بالغیر خواہد بود زیرا کہ بر تقدیریکہ وجودش مستلزم عدم آن نیست، وجودش ممکن ست بلکہ گاہی واجب می باشد چنانکہ النون وبیان ابطال صغری دریافت شد وما نحن فیہ ازین قبیل است کہ وجود مساوی در زمان مساوی خاتم دیگر یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن بود وممکن بالذات ممکن بالذات ثانیہ ست کہ در بعض ازمنہ محال بالغیر کرد ولاستحالہ الانقلاب پس کلیہ کبری قیاس مذکور را وباطل گشت اقول چون متحقق شد کہ وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین نظرا الی نفس ذات المساوی مستلزم عدم آنست من دون انضمام امر آخر چہ خاتم النبیین عبارت است از آخر النبیین بعثا پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت

ان الناقص ... [illegible marginal note]

موجود باشد فی زمان من الازمنه ضرورست که آن مساوی پیشتر از سایر نبیین مبعوث
وآخر النبیین بعثا باشد پس ضرورست که او پیشتر از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث باشد
وآنحضرت صلی الله علیه وسلم بیشتر از و مبعوث باشند پس معاذ الله آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم النبیین نباشند پس او مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس وجود
مساوی نظر بنفس یعنی مساوی مستلزم این است که مساوی نباشد و نیز چون آن حضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین ست یعنی آخر النبیین بعثا است ضرورست که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پیشتر از سایر انبیا مبعوث باشد و آن مساوی اگر نبی نباشد مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد و اگر نبی باشد ضرورست که بیشتر از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مبعوث باشد والا العیاذ بالله آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخر همه انبیا بعثا نباشد
پس خاتم النبیین نباشد و با اینکه این خلاف مفروض مسلم ست بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مساوی او نباشد پس آن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در وصف خاتم النبیین
نباشد پس وجود آن مساوی بر این تقدیر هم مستلزم عدم آنست حاصل که وجود آن مساوی
بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست پس وجود آن مستلزم عدم آن ست علی الاطلاق
و هر چه وجود آن مستلزم عدم آن علی الاطلاق ست محال بالذات ست کما اعترف به
هذا القایل و آنچه این قایل گمان می برد که وجود آن مساوی در زمان آنحضرت صلی الله علیه
وسلم مستلزم عدم آن نیست ناشی است از جهل او بمعنی خاتم النبیین و از جهل جاهلی بمعنی
خاتم النبیین امکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر بعض تقادیر ثابت نتواند شد
و چون معلوم شد که وجود مساوی بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست و وجود آن بر تقدیر
بودن زمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم عدم آن بوجوه
[illegible] هذیان این جاهل بیهوده و باطل ست و قول بامکان آن بر این تقادیر
از قبیل [illegible] محالین ست و چون [illegible] بر هیچ یک تقدیر ممکن نیست بلکه محال

بالذات پس بر جمیع تقادیر محال بالذات است و در کلام این قایل اختلالی دیگر است و آن
این است که این قایل باقتضائی جهل یعنی خاتم النبیین صغری را منع میکند و میگوید که وجود
مساوی بر بعض تقادیر مستلزم عدم آنست و بر بعض تقادیر مستلزم نیست و نمیداند
که اگر وجود مساوی بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نیست وجود مساوی
مستلزم عدم آن نشد و کبری را مسلم میدارد که انچه وجود آن مستلزم عدم آن
باشد علی الاطلاق محال بالذات باشد و معهذا باقتضائی حماقت می گوید که صغری
و کبری قیاس هر دو باطل گشت حالانکه حاصل کلام او منع صغری است و آن هم ناشی
از جهل او یعنی خاتم النبیین و ما هو اول قارورة کسرت فی الاسلام قال الاستاذ
العلامه پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد
محال بالذات است و هو المدعی **قال الوقح المفتضح** اقول چون صغری و کبری
قیاس هر دو باطل گشت بطلان نتیجه که مدعای مستدل است خود ظاهر گشت پس وجود
مساوی مذکور ممکن شد و داخل تحت قدرت کامله گو ممتنع بالغیر و غیر واقع خواهد
بود و هو مدعا اهل الحق پس ظاهر و هویدا گشت که قول معترض مستدل با اینکه قول بامکان
شخصی که برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع
النقیضین است اگر مرادش عینیت قول اول و قول ثانی است پس غلط محض و کذب
باطل است بالبداهة احتیاج بیان ندارد و اگر استلزام قول اول قول ثانی را اراده
کرده بطریق مجاز چنانکه خود او بعد چند سطور میگوید پس بتحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این است که آن شخص برابر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد پس این خود اعتراف باستلزام
مذکور نخوده بنابر آن میگوییم که منتهای تکاپوی اقدام منطقیه دوا دید انجام فلسفیت
او همین سر حد استلزام است و بس و نمی داند که از خود هر دو فن مذکور را الزام خطا

بر و لازم زیرا که از هر دو فن مذکور ثابت است که ملزوم و مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات باشد بلکه گاهی ممکن بالذات محال بالغیر می باشد چنانکه فلاسفه در مقام اثبات ازلیة و ابدیة عقول موافق اعتقاد خود می گویند ان واجب الوجود مستجمع لجملة ما لا بد منه فی تاثیره فی معلوله و الا لکان له حالة منتظرة هذا خلف الی آخر ما قالوا و ظاهر است و در فلسفه نیز مبرهن است که معلول لازم علة تامه خود است و انفکاک و تخلفش از علة مذکوره ممتنع پس درین ماده این قضیه منطقیه خواهد شد کلما وجد الواجب وجد العقل الاول و از علم منطق عکس نقیض این قضیه چنین باشد کلما لم یوجد العقل الاوّل لم یوجد الواجب تعالی شانه و تقدس و ظاهر است که مقدم ملزوم ممکن بالذات است و تالی لازم مستحیل بالذات و همچنین است نزد متکلمین که ممکن بالذات چون ممتنع بالغیر شد استلزام او محال بالذات را جائز است کما مر فی شرح العقاید للنسفی و چون استلزام مثبت مقصد و مرام او که فساد عقاید اهل اسلام است نمی شد بنا بر تلبیس و از صنائع ابلیس استلزام را در صورت عینیت هر دو قول ذکر کرد تا در فهم عوام راسخ کند که مساوی مذکور مستحیل بالذات است نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا اقول قیاس مستدل این است که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن است و هر چه وجود آن مستلزم عدم آنست محال بالذات است و صدق صغری بوجوه نقیضیه تحقیق پیوست و ازاله اشتباهیکه این پلید نافهم را از جهل او از معنی خاتم النبیین در گرفته تنبیها و بر معنی خاتم النبیین و تبیین معنی آن بتفصیل نموده شد و بصدق کبری این نافهم هم اعتراف نمود و حیثیة کبری همین است که هر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است پس آنچه وجود آن بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نباشد در اکبر داخل نیست که وجود آن مستلزم عدم آن نشد و اگر وجود آن مستلزم عدم آن بودی بر جمیع تقادیر مستلزم

بودی ومساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات کہ منجملہ آن صفت خاتم النبیین
یعنی آخر النبیین بعثا است دراکبر داخل ست زیراکہ وجود آن بر جمیع تقادیر ستلزم
عدم آنست کما حقق فیما قبل وہرگاہ کہ صدق ہر صغری وکبری قیاس متیقن ومبرہن است
صدق نتیجہ یقینی است پس امتناع ذاتی مساوی مذکور یقینا محقق ومبرہن ودکور باطنی
این تیرہ درون براولی الابصار روشن گشت اما قول او پس ظاہر وہویدا گشت
الی قولہ احتیاج ندارد ہمہ از جہل وغباوت اوست چہ مراد از بودن قول بامکان شخصی
کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین
نہ این است کہ الفاظ آن قول الفاظ این قول است ونہ اینکہ مفہوم تعبیری قول اول مفہوم
تعبیری قول ثانی ست زیراکہ از امکان الفاظ و امکان مفہوم تعبیری آن ہیچ بحث وگفتگو
نیست معنی قول استاد علام این است کہ محکی عنہ وصفا وامکان شخصی کہ برابر آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد محکی عنہ وصفا وامکان اجتماع النقیضین است
چہ آن شخص مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ومصداق
لیس بمساو لہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات ست فہو مصداق لاجتماع النقیضین فامکانہ
امکان مصداق اجتماع النقیضین پس قول بامکان آن قول بامکان اجتماع النقیضین
است ومعنی قول استاد علامہ پس تحقیق ہمین ست کہ وجود شخصی کہ برابر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این است کہ آن شخص برابر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات نباشد این است کہ وجود آن شخص مستلزم عدم آن است وہرچہ
وجود آن مستلزم عدم آن باشد مصداق اجتماع النقیضین ست پس قول بامکان
آنچہ وجود آن مستلزم عدم آن باشد قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین است
ومراد ازین قول نہ این است کہ وجود شخصی کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع
کمالات باشد مستلزم اجتماع النقیضین ست تاکہ توہم کردہ شود وجود آن شخص

مستلزم محال بالذات است ومستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات
باشد بلکه مراد ازین قول اثبات آن است که آن شخص که وجود آن مستلزم عدم آنست مصداق
اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن شخص
محال بالذات است این احمق بی فهمیدن معنی کلام هرچه در وهمش میگذرد بصیرفه میگوید
وظاهر است که مفهوم ذهنی محال نیست نه بالذات ونه بالغیر محال بالذات مصداق اجتماع
النقیضین است ومساوی مذکور مصداق اجتماع النقیضین است پس بلا شبهه
محال بالذات است این قایل معنی کلام واثر گونه فهمیده بعد تسلیم استلزام وجود مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اجتماع النقیضین را بر آن اعتراض بنیاد نهاد
باینکه مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات باشد حال آنکه این اعتراض
او مبنی است بر نفهمیدنش معنی کلام را مطلوب معلوم نیست که این قایل مصداق اجتماع النقیضین
که وجود مساوی را مستلزم آن فهمیده است کدام چیز را قرار داده است اگر آن مساوی
را مصداق اجتماع النقیضین قرار داده است مدعای استاذ علامه راست آمد
وگفتگوی معترض باطل شد واگر دیگری مصداق اجتماع النقیضین بدانست او راست
آن را بیان نماید وعلی التنزل اگر التزام کرده شود که مساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم مستلزم اجتماع النقیضین است یعنی مستلزم محال بالذات است تاهم این اعتراض
او ناشی از نافهمی اوست زیراکه مستلزم محال بالذات بر دو گونه است یکی آنکه بالذات
مستلزم محال بالذات دوم آنکه بالذات مستلزم محال بالذات نباشد بلکه بواسطه
امر آخر چنانکه عدم المعلول الموجب عدم العلة الموجبة الواجبة را وچون عدم صفات کمالیه
نزد علماء متکلمین مستلزم عدم واجب تعالی نه است وعدم عقل اول نزد فلاسفه
مستلزم عدم واجب تعالی نه است چه استلزام عدم معلول موجب عدم علت واجبه را
بوجه علاقه علیت است واگر علاقه علیت درمیان نباشد عدم صفات کمالیه مستلزم

عدم واجب سبحانه وتعالی نزد متکلمین عدم عقل اول مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه نیست پس
قسم اول یعنی آنکه بالذات ونظرا الی ذاته مستلزم محال بالذات باشد محال بالذات است
وقسم ثانی لازم نیست که محال بالذات باشد واین قایل از شرح عقاید نسفی سابق نقل کرده
است ودرینجا هم حواله بر آن نموده است ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته
واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم انه لا یستلزم المحال انتهی حالا نظر باید کرد که آیا وجود
مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات بالنظر الی نفسه مستلزم اجتماع النقیضین
است یا بالنظر الی امر زاید علی نفسه پس میگوییم که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بالنظر الی نفس ذاته مستلزم اجتماع النقیضین است چه اگر آن مساوی
موجود باشد یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد اگر خاتم النبیین باشد
یعنی آخر النبیین بعثا باشد لامحاله نبوت او از نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر باشد
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله خاتم النبیین نباشد پس آن مساوی مساوی
نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واگر خاتم النبیین نباشد آن مساوی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واین استلزام بنظر مساوی است مع
قطع النظر ما سواه من الامور الزایدة بخلاف استلزام عدم معلول موجب عدم علت موجبه را
که آن استلزام بنظر بنفس ذات معلول نیست بلکه بواسطه امر زاید بر آن یعنی علاقه علیت
ازینجا معلوم شد که این قایل معنی شرح عقاید نسفی هم نفهمیده است واما قوله وچون استلزام
مشیت مقصود ومرام اوالی قوله مستحیل بالذات است از وساوس شیطانی است که
منشا آن جهل ونادانی ونجدیت وبی ایمانی است چه هر کس که معنی خاتم النبیین میداند
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم را بیقین خاتم النبیین میخواند وفهمی وعقلی بهره او شده است
بادنی تامل دانستن میتواند که ثبوت این صفت با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن
از جمیع من عداه ممکن نیست وثبوت آن بدیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی الله علیه وسلم

امکان ندارد و کسیکه قایل بامکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت است
قایل بامکان مصداق اجتماع النقیضین است کما مرغیر مرۃ وسابق محقق شدہ است
کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت مصداق اجتماع النقیضین است
وچنین نیست کہ مصداق اجتماع النقیضین دیگری باشد ومساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم درین صفت مستلزم آن باشد چنانچہ این جاہل احمق تخیل می کند پس درمفاد ہر دو
قول اتحاد وعینیت است نہ استلزام وعلی التقدیر التنزل استلزام ہم مثبت مرام است
کما مرالقا وچون این نادان بی ایمان معنی خاتم النبیین ہمی داند ایمان ببودن آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ہمی آرد چہ تصدیق بعقد بی دانستن معنی مجہول معنی ندارد
وباقتضای غایت نادانی وبی ایمانی برای ترویج روح شیخ نجدی کہ عوام اہل اسلام را
گمراہ وعاقبت خود وعاقبت اتباع خود تباہ نمود درپی اثبات امکان مساوی آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم درجمیع کمالات افتادہ ذہن وعقل خود درراہ آن نجدی
درباخت وخود را ازگفتگو درین باب نزد اولی الالباب رسوای عالم ساخت
وتلبیس آن شیخ نجدی کہ شاگرد رشید ابلیس ورئیس اہل تلبیس بود عوام اہل اسلام
را از دایرہ ایمان بیرون آورد ودر بادیہ ضلالت فرو برد ودام تزویرش درین باب
این بود کہ قدرت الٰہی این است کہ عدد نامتناہی مساویان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
درجمیع کمالات دریک آن پیدا کند عوام کالانعام کہ معنی قدرت وبودن تعلق آن
بامکان ومعنی امکان وعدم احتمال اشتراک دربعض خصایص کہ او سبحانہ وتعالے
بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ نمیدانند بلکہ فہمیدن ہمی توانند بدام تزویرش
آمدہ این فقرہ او را وردزبان ساختہ دین وایمان را درباختہ اند واین دون خسیس برای
ترویج روح آن ابلیس دقیقہ از دقایق تلبیس فرونگذاشتہ لیکن سعی او بجایی ودل
آشفتہ او بتمنای نرسید واستعادہ او بقول خودش نعوذ باللہ من شرور انفسنا ومن

سیئات اعمال ما که از صمیم قلب نبود اجابت و قبول نیافت که او در شر و نفس خود و ش
وسیات اعمال خود گرفتار مانده روی از ان برتافت والله الموفق للارشاد والهادی
الی سبیل السداد قال اللباس الخناس و نیز در فتوحات مکی است الباب الثالث
والخمسون ومایة فی معرفة مقام الولایت البشریة واسراره والباب الرابع والخمسون
ومایة فی معرفت الولایت الملکیة واسراره الباب الخامس والخمسون ومایة فی معرفة
مقام النبوة واسراره الباب السادس والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوت البشریة
واسراره الباب السابع والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوة الملکیة واسراه الباب
الثامن والخمسون ومایة فی مقام الرسالة واسراره الباب التاسع والخمسون ومایة
فی معرفة الرسالة البشریة الباب الستون ومایة فی معرفة مقام الرسالة الملکیة انتهی
این عبارت در مقام فهرست کتاب است واما در مقام تفصیل ابواب پس کلام بس
طویل است این اوراق گنجایش نقل آن نمی دارد پس نظر بعموم قدرت و وسعت
قدرت کامله میتوان گفت که ممکن است که حقتعالی دو نوع دیگر مثل جان و انسان
پیدا کند چنانکه حور و غلمان مشاکل انسان و جان اند پس آن دو نوع را مثل جن و
انس مکلف می فرماید و در یکی از ان دو نوع مراتب و مناصب مثل مناصب
ولایت و نبوت بشری پیدا کند و یکی را خاتم مرتبه ثانی سازد و این معنی منافی کریمه
وخاتم النبیین نباشد چنانکه تا ویلش برین تقدیر بر طبع سلیم غیر مخفی است و ثواب و
عقاب مثل جن و انس در آنها واقع کند و برای آنها یک عالم دیگر باشد چنانکه الحال عالم
برزخ برای جن و انس موجود است و از فهم اکثر عوام بیرون غایة ما فی الباب آنکه علم ادراک
ازین قاصر است حضرت رب العباد نیز چه تخصیص شمول قدرت بان بما نداده و نفی
هم نه فرموده وما از اکثر عموم و شمول دیگر صفات کامله الٰهی قاصر الفهم هستیم ولا یحیطون
بشئ من علمه الا بما شاء در جواهر القرآن مذکور است قال الرسول صلی الله علیه وسلم

ان للہ ارضا بیضاء مسیرۃ الشمس فیہا ثلثون یوما ہی مثل ایام الدنیا ثلثین مرۃ مشحونۃ خلقا
لایعلمون ان اللہ یعصی فی الارض ولایعلمون ان اللہ تعالی خلق آدم وابلیس رواہ ابن عباس
فاستوسع مملکۃ اللہ تعالی انتہی سورچہ ضعیف کہ از مسکن خود گاہی بیرون نیامدہ باشد تمام عالم را
در مسکن خود منحصر میداند چون بیرون از مسکن آید عالمے بیند کہ بمسکن خود عشر اعشار او را استقرا ایسہ در تصور
نیاید ہمچنین تجسم اعراض غیر قارہ کہ در عقل جزوی نمی آید و اعمال نیک و بد متجسم شدہ در قبر او
بروی خواہند آمد و نیز ہوا و نفس در حنجرہ و گلو از قرع متکیف بصورت شدہ چون بر مخارج
میگذرد الفاظ متکون می گردد پس این معنی در دست و پا و پوست بدن کی متصور است
تا ناطق شوند و حال آنکہ نطق دست و پا و جلد منصوص علیہ است و نطق و علم و ادراک جملہ
اشیائی مع جملہ جمادات وغیرہ را عقل جزوی مستحیل میداند بنصوص قطعی ثابت است
وعلی ہذا القیاس و ہر کس را کہ ممارست در کتب مولفہ در احوال برزخ و آخرت و دوزخ
و بہشت و انعام و آلام مثل شرح الصدور و بدور سافرہ وغیرہما حاصل است بیقین
میداند کہ باکثر آنہا عقول غیر انبیا علیہم السلام نمیرسد پس باین علم ناقص خود شمول
قدرت الہی مساوی مذکور را بنا بر استحالہ زعمی خود نفی نمودن بجز الحاد در صفات کمالیہ
حضرت رب العباد دیگر نیست اقول این شوریدہ سر باستیلای مالیخولیای فرط
محبت آن نجدی ابتر وساوسی و خیالاتی می تراشد کہ در نظر ہر عاقل دلیل بر انطباق جنون
او می باشد حاصل تطویل لاطایل این قایل دو امر است یکی اینکہ ممکن است کہ او سبحانہ
وتعالی دو نوع دیگر ہمچو انسان و جان بیافریند و آن ہر دو نوع را مکلف فرماید و در
یکی از ان دو نوع انبیا مبعوث کند و یک کس را در آن نوع خاتم النبیین گرداند پس آن
کس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین باشد دویم اینکہ او سبحانہ
مستحیلات عادی را خواہد آفرید کہ آن را عقل جزوی مستحیل میداند و این ہر دو امر بر غایت
حماقت و تلبیس او دلالت دارند اما امر ثانی از ین جہت کہ ہیچ یک شی از اشیائیکہ ذکر کردہ

مصداق اجتماع النقیضین نیست و نه ممتنع ذاتی است مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را در صفت خاتم النبیین که مصداق اجتماع النقیضین است و وجودش مستلزم
هم آنست آنها قیاس کردن ناشی از غایت حماقت و تلبیس است جهله و عوام را بدین
قیاس فریب توان داد که آن بیچارگان در میان مستبعدات عادی و مستحیلات ذاتی
فرق نتوانند کرد اما امر اول پس بچند وجوه لغو ولاطایل است اول اینکه شیخ نجدی مقتدای این
قایل که این جاهل در اتباع هوای او عقل و دین خود بر باد داده و سید هادی می گوید
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم عبارت است از فرد انسانی که مشارک آنجناب علیه وعلی
آله واصحابه الصلوة والسلام باشد در ماهیت و اوصاف کمال پس پیدا شدن دو نوع
دیگر که مثل نوع انسان مکلف شدن آن هر دو نوع و مبعوث شدن انبیا و خاتم
النبیین شدن در یکی از آن دو نوع بر تقدیر تسلیم همه یاوه گوییهای این قایل للشیخ نجدی
سودی کار نبخشد که او نیز خاتم النبیین را بدون فرد انسانی میکند و بر آن بزعم خود او لازمی
آرد از پیدا شدن خاتم النبیین در نوع دیگر کار شش برنمی آید و دلیل او بر آن انطباق
ندارد و در ینجا این آشفته سر را تقاضای غایت آشفتگی اتباع شیخ نجدی مقتدای
خود هم گذشته دوم اینکه بر تقدیر پیدا شدن آن نوع و مبعوث شدن انبیا در یکی
از آن هر دو نوع آن انبیا یا در عموم النبیین داخل اند بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم خاتم همه نبیین اند که منجمله آنها انبیای آن نوع هستند پس آخر همه انبیا بعثا باشد
کما هو المراد یا در عموم النبیین داخل نباشد پس انها انبیا نیستند و خاتم آنها خاتم النبیین
نیست نامیدن آنها به نبیین و نامیدن خاتم آنها بخاتم النبیین مبنی بر جهل است و توهم
اینکه نبیین جاییکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را خاتم النبیین گفته اند افراد انسانی هستند
و نبیین جاییکه بعثت آنها در آن نوع مقدر شده است افراد آن نوع اند ساقط است
زیرا که نبیین مشتق است و در مفهوم مشتق ذات خاصه داخل نیست پس مفهوم النبیین

درخاتم النبیین عام است دلالت علی ذات دون ذات ندارد سیوم اینکہ این قایل خود
حدیث مروی از حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ فیما سبق نقل کردہ است ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال فضلت علی الانبیاء بست اوتیت جوامع الکلم ونصرت بالرعب
واحلت لی الغنایم وجعلت لی الارض مسجدا وطہورا وارسلت الی الخلق کافۃ وختم بی النبیون
رواہ مسلم پس آن دو نوع اگر مخلوق شوند در عموم الخلق کافۃ داخل باشند پس آنہم ما
است آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس تخییل اینکہ کسی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در جمیع کمالات باشد بر تقدیر وجود آن دو نوع نیز ساقط است یا در عموم الخلق کافہ داخل
نباشد پس بر آن تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مرسل الی الخلق کافہ نباشد العیاذ باللہ
پس ابدای این احتمال نفی این صفت از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ ثبوت مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات چہارم اینکہ ملا علی قاری در شرح شفا میفرماید
انہ صلی اللہ علیہ وسلم وشرف وکرم رحمۃ لجمیع خلق اللہ فان العالمین لا شک انہ حقیقۃ فیما
سواہ لا صارف بالاتفاق یصرفہ عن دلالۃ الاطلاق ثم من المعلوم انہ لولاک شموا[illegible]
کرمہ وجودہ لما خلق الافلاک ولما وجد الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ [illegible] در صفا [illegible] فی نحۃ الامداد [illegible]
من الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ الایجاد ثم الامر باستیلائی ما [illegible] بمنزلۃ قلب عسکر
الی کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین [illegible] نظر ہر عاقل [illegible] العالمین [illegible] ویدل علی
مقدمۃ الاولیاء مؤخرتہ وسایر الخلق من اصحاب الشکی اینکہ ممکن است [illegible] نذیرا ومن جملہ [illegible]
تبارک الذی نزل الفرقان علی عبدہ لیکون للعالمین [illegible] کلماتہ قولہ
تعالی ومن یقل منہم انی الہ من دونہ فذلک نجزیہ جہنم ویقویہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم
بعثت الی الخلق کافۃ وقد بینت وجہ ارسالہ الی الموجودات العلویۃ والسفلیۃ فی
رسالتی المسماۃ بالصلات العلیۃ فی الصلوات المحمدیۃ انتہی آیا این قایل جاہل
باتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین اوصاف ایمان دارد یا نہ اگر ایمان ندارد

هرچه خواهد بر زبان آرد و اگر ایمان دارد باید شش که تصحیح کلام تحذیری خود همت نمهار دچه بر تقدیر
قول بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات کو از نوع دیگر هم باشد
قول بوجود آن مساوی عند فرض وجوده رحمت برای جمیع خلق الله وبودنش
متصف باینکه لولا نور وجوده لما خلق شیٔ من الاشیاء وبودنش مبعوث الی کافة
العالمین من السابقین واللاحقین ضروری خواهد بود وبراین تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم موصوف باین صفات نتواند بود پس براین تقدیر سمع کو نه خلاف المفروض المسلم
که ایشان موصوف بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات است آن مساوی
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نشد پس آن مساوی بر تقدیر وجودش
مصداق آنه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو له فی جمیع الکمالات
باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات پس این آشفته سر را مجال
دم زدن هم نیست حالا نظر در بیهوده گویهای این قایل باید کرد فهرست ابواب فتوحات
که این قایل نقل کرده است مساسی بمراد این قایل ندارد و این قایل از نقل آن چیزی
جز تلبیس منظور نداشت یکی آنکه عوام وجهله گمان کنند که این قایل بولایت حضرت شیخ اکبر
قدس سره اعتقاد دارد که کلام حضرت شیخ اکبر قدس سره را برای استنادمی آرد
حال آنکه مقتدای او حضرت شیخ اکبر بلکه جمیع اولیا وصوفیه را مشرک ومبتدع میداند نیست
دوم اینکه عوام وجهله اعتقاد کنند که اینکس فتوحات مکیه راهم میداند حال آنکه بیچاره نمیتواند
که عبارت آن درست خواند وقول او چنانکه تاویلش براین تقدیر غیر مخفی است علامت
عدم سلامت طبع و دماغ اوست چه صیغه النبیین عام است و این صیغه که مشتق است
بر خصوص ذات موصوف دلالت ندارد و معنی خاتم النبیین آخر الانبیاء بعثا است
و ممتنع بودن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مصداق اجتماع النقیضین
بر این تقدیر لازم است وقوله غایة ما فی الباب الخ بما نحن فیه ربطی ندارد چه از ان لازم

نمی آید که ممتنعات ذاتی ممکن شوند و حدیثی که از جواہر القرآن نقل کرده است بر امکان مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دلالت ندارد و آن خلق که در آن ارض بیضاست تحت عموم الخلق
فی قوله صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ و در عموم العالمین فی قوله سبحانه لیکون
للعالمین نذیرا و فی قوله سبحانه وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین داخل اند و مبدا وجود آن
خلق نیز نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است ذکر این حدیث در مقام بیان امکان مساوی
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم وجہی ندارد در وسعت قدرت الٰہی و عموم آن ممکنات را
گفتگو نیست گفتگو در این است که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
که مصداق اجتماع النقیضین است مستحیل بالذات است تحقیق قول او و تحقیق
تجسم اعراض غیر قاره الخ بما نحن فیه ربطی ندارد و اگر این تحقیق ثابت می کرد که فلان مصداق
اجتماع النقیضین بوقوع خواهد آمد او را سودی می بخشید اما قوله پس باین تقریر ناقص است
شمول قدرت الٰہی مساوی مذکور را بنا بر استحاله ذاتی خود نفی نمود الخ الحاد در صفات
کمالیہ حضرت رب العباد دیگر نیست حاصل این است که استحاله اکثر مستحیلات ذاتیہ
بعلمک ناقصک ثابت است چنانکه استحاله ذاتی مصداق اجتماع النقیضین و مصداق
ارتفاع النقیضین و استحاله ما وجود مستلزم عدمه از اوائل اولیات است و عقل
ناقصک برای ایقان باوائل اولیات کافی است و کسی جز سوفسطائی انکار آن
نتواند کرد و ببیانات قاطعۃ الیقینیه مبرهن گشته که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است پس قول الشمول قدرت الٰہی آنرا
ناشی است از جهل بسیط بمعنی خاتم النبیین و اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا و بمعنی
رحمۃ للعالمین و بمعنی لیکون للعالمین نذیرا و بمعنی ارسلت الی الخلق کافۃ و بمعنی بعثت
الی الخلق کافۃ و از جهل مرکب در مدرک سوداوی این عدیم المساوی فی الشقاوۃ راسخ شده است الحاد
در صفات رب العباد آن است که شیخ نجدی مقتدای او معتقد بود و این الحاد او

سبحانه بنقایص و قبایح هیچو کذب و غیر آن قایل شده و این جاهل بامکان اتصاف او سبحانه
بهمه نقایص و خسایس و فواحش و قبایح و بامکان عدم او سبحانه که حصه از عدم هست و بامکان
وجود شریک الباری که حصه از وجود است و بودن او سبحانه جاهل و عاجز و اصم
و اعمی و ابکم و متحد بجمیع ممکنات و حوادث در مرتبه ذات احدیه حقه مقدسه علی ما سنفصله
قایل است سبحانه و تعالی عما یصفون این بیچاره و آن نجدی آواره از علمک ناقصک
هم بهره نیافتند و از ایقان باوایل اولیات هم رو تافتند و از جهلیات مرکبه خود دروغها
بر بافتند قول بعدم شمول قدرت الهی ممتنعات ذاتیه را هیچو مصداق مساو و لیس بمساو
و مصداق بود و لیس بود و مصداق بعض لیس ببعض و مصداق اسود و لیس باسود و بالجمله
مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهیه عین ایمان است چه بر تقدیر قول بدخول ممتنعات
ذاتیه تحت قدرت الهی از قول بدخول جمیع ممتنعات ذاتیه تحت قدرت الهی گزیر نتواند
بود و قول بمقدوریت شریک الباری و عدم او سبحانه و اتحاد او سبحانه بجمیع
حوادث و ممکنات الی غیر ذلک من المستحیلات لازم خواهد آمد چه میانه ممتنعات ذاتیه
در امتناع ذاتی تفاوتی نیست تا برخی از انها مقدور باشند و برخی مقدور
نباشند مقام استعجاب این است که این جهلا ایمان فراموش و این متجاهلان ناحق
کوش بامتناع ذاتی مصادیق بعض و لیس ببعض و اسود و لیس باسود و کاتب
و لیس بکاتب و بالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهیه عدم دخول آن مصادیق
تحت قدرت الهی اعتراف دارند پس امتناع ذاتی مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده مذکوره بالا مصداق انه مساوله
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و لیس بمساوله فی جمیع الکمالات یعنی مصداق
اجتماع النقیضین است چرا انکار انیان را می خراشد و رگ دلهائی اینهامی تراشد
و چرا نمک بر ریش درون اینهامی پاشد چون عدم دخول مصادیق آن مفهومات غیر متناهیه

تحت قدرت الٰہی در عموم قدرت الٰہی قادح نشد عدم دخول این مصداق تحت آن
چسان در عموم آن قادح تواند بود منشاء این کج فہمیہا درنج رویہا و بال نجدیت
است والعیاذ باللہ من الالحاد وسوء الاعتقاد قال الخجابل المجبول اکٰن بر سبیل تنزل
وتسلیم می گوییم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن
عالم ربانی علیہ الرحمہ تصریح نکرده که مساوی در جمیع کمالات ممکن ومقدور است دعوی
از خود تراشیدن و دیگری را بدان متہم کرده در پی ابطالش بودن سوائی عصیان
بہتان از قبیل خرافات بمعنی است واز جنس ترہات لایعنی بالفرض اگر تقدیر کلامش
ہمین باشد پس از جمیع کمالات کمالیکه تساوی در آن ممکن نباشد وما به التساوی
آن نتوان گفت مستثنیٰ باستثناء عقلی خواهد بود چنانچه کمالات جزئیه متشخصه قائمه
بذات هر دو مساوی مستثنیٰ اند زیراکه مراد کلیات آنہاست که در هر دو متساوی
مشترک اند چنانچه استثناء ذات مبارک ومقدس صلی اللہ علیه از جمیع نبیین علیہم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکه لام برای استغراق است پس اگر گفته شود که
دراین صورت ہم چشمی وہمسری فوت شد خواه این را فوت مساوات نام نهند یا نی زیراکه
کمال ختم نبوت در دیگر مساوی یافته نشد واین شق را مستدل باطل کرده میگوییم که ممکن است که
دران مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم مقام وصف ختم یافته شود پس چنانکه در یک
مساوی وصف خاتم است در دیگر مساوی وصف دیگر مختص باد در مقابل وصف خاتم
است پس درینصورت سوائی این دو وصف در اوصاف کمال دیگر هر دو متساوی
مشترک اند واین هر دو وصف در هر دو موصوف بتوزیع یافته شدند اگر گفته شود که
این جواب دافع اعتراض نیست بلکه موجب زیاده اعتراض است زیراکه چون فقدان
وصف خاتم در یکی موجب بطلان تساوی باشد لعدم الاشتراک فقدان وصف
که در هر یکی موجود ومختص بموصوف خود است ومفقود در دیگری موجب اعتراض بطریق

منتهی الارب

اولی خواهد بود چرا که بنظر هر یک وصف مختص گفته خواهد شد که تساوی باطل بعدم الاشتراک
در جمیعش گفته خواهد شد که درین سوال از حیث استثنا و حیث تدارک همسری
ذهول است زیرا که حاصلش این است که سوای دو کمال مختص دیگر کمالات مشترک اند
من حیث الانواع میان هر دو متساوی و اشتراک این دو کمال من حیث النوع مستثنی
است از اشتراک نوعی دیگر کمالات و چون اشتراک مطلق ما به التساوی میان
هر دو متساوی لازم تساوی است برای تحقق این لازم تساوی اشتراک کلی عرضی
هر دو نوع کمال مختص میان هر دو متساوی کافی است و این کلی عرضی مفهوم کمال مختص است
که بر هر دو نوع مختص صادق است و در هر دو متساوی مشترک توضیحش آنکه در وصف
خاتمه دو اعتبار است یکی مفهوم خاتم و دوم آنکه فردی است از کلی کمال مختص پس چون
در مساوی کمال دیگر محاذی کمال خاتم یافته شد در آن هم یک خصوصیت ذات است
دوم اینکه فردی از کمال مختص است پس چون کلی کمال مختص در هر دو مشترک است
همسری مساوات فوت نشد که خصوصیت خاتم و مقابل آن مشترک نگشت مثلا زید
و عمرو در وصف شجاعت و سخاوت مشترک اند و در زید وصف تیراندازی است و در عمرو
وصف بندوق اندازی هر دو بر وجه کمال پس میتوان گفت که زید و عمرو در جمیع
کمالات متساوی اند بایمعنی که بعضی مشترک بالنوع و بعضی اگر در یکی است در دیگر
همسر آن بعضی است و کلی مختص در هر دو مشترک است پس در زید و عمرو سه
کمال یافته شدند شجاعت و سخاوت و کمال مختص و هیچ یکی از زید و عمرو کم از دیگری
یا افضل از وی نیست و هر دو را متساوی گفته خواهد شد شاهد صدق این مقال عند
العلما اتفاق اقوال است از فقها بر تساوی عراب و براذین با آنکه در هر یک وصفی
است مختص که در دیگری مفقود است لیکن کلی عرضی هر دو وصف که آن منفعت معتبره است
در هر یکی مشترک است و موجود بنا بر آن هر دو را متساوی گفته خواهد شد در هدایه

و دیگر کتب فقه مذکور ست ان العربي وان كان في الطلب والهرب اقوى فالبرذون
اصبر والين عطفا ففي كل منهما منفعة معتبرة فاستويا طلب وهرب قوی در براذین
وصبر ولین قوی از روی عطف در عراب مفقود است ولیکن باعتبار منفعة معتبره هر دو مستوی
شدند پس این قسم مساوی ممکن ومقصد درالی خواهد بود که واقع شدنی نیست اگر گفته
شود که ازین توجیه بر یک احتمال تساوی ثابت شد و بر احتمال دویم که اعتبار اشتراک
نوعی هر یک کمال مختص است تساوی ثابت نمی شود چنانچه خود موجه بران اعتراف کرده
و مراد معترض که نافی تساوی است احتمال دویم است جوابش داده خواهد شد که
این اعتراض خارج از آداب مناظره است چراکه معترض اصل مدعی و معلل نیست اصل
مدعی امکان مساوات عالم ربانیست و معترض سایل پس بیان مراد از طرف مدعی
اصل برای دفع اعتراض کافیست و تعیین مراد او از طرف خود وانکار مراد مدعی که
این مراد تو نیست بعد ازان اعتراض بر آن خلاف قانون مناظره است اقول
حاصل این هذیانات که بی تابانه ازین سودا زده هوای شیخ نجدی سرزده عقل و
دین این ملعبه شیاطین را برباد داده دو امر است یکی اینکه مراد شیخ نجدی از مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی در جمیع کمالات نیست لنسبت دعوی مقدوریت
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات سوی او بهتان است دویم
اینکه اگر بالفرض دعویش همین باشد محتمل است که در شخص مفروض المساوات کمالی
دیگر که موازن ومعادل وصف خاتم النبیین باشد یافته شود و آن کمال در آن
کمال در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس آن شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات بمعنی باشد که در آنحضرت صلی الله علیه وسلم وصف خاتم النبیین
بالاختصاص و در آن شخص کمال معادل وموازن این وصف بالاختصاص و دیگر کمالات
و تساوی بین بالاشتراک موجود باشند پس مساوات متحقق شد وازین گونه مساوات

مشارکت آن شخص با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین کہ صالح اشتراک نیست لازم نیا مد ہذا خلاصۃ کلامہ چون شیخ نجدی کہ این سرگشتۂ تیہ حیرانی باقتضائی نادانی دبی ایمانی او را لقب عالم ربانی بخشیدہ است خود تصریح کردہ است کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و اوصاف کمال است و بر امکان آن دلیل آورد باینکہ امتناع ذاتی آن یا از جہت امتناع اشتراک ماہیت خواہد بود یا از جہت امتناع اتصاف باوصاف مذکورہ بالنظر الی نفس الذات و ظاہر است کہ اشتراک ماہیت انسانی در الوف الوف افراد ممتنع نیست والا اتصاف آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم باوصاف مذکورہ ممتنع بودی فان حکم المثلین واحد فیما یثبت ویسلب بالنظر الی نفس الماہیۃ والا لزم عدم اشتراک الماہیۃ بینہما فیلزم عدم المماثلۃ ہف پس وجود مساوی مذکور ممتنع نباشد انتہی ولیلہ ازین کلام شیخ نجدی ظاہر و آشکار است کہ مدعائی او ہمین است کہ برابر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یعنی مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و جمیع اوصاف کمال ممتنع بالذات نیست و دلیل او در جمیع اوصاف کمال کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با آن اوصاف متصف اند جاری است و دلیل آن ضلیل نزد این ذلیل قابل وثوق و تعویل است بلکہ این پلید براں تشئید و تائید آن عرقریزیہا بلکہ جانفشانیہا نمودہ است ہر چند مآل عرقریزی و جانفشانی او بجز خیبت و خسران وناکامی و حرمان ہیچ نیست کما سیلوح عنقریب انشاء اللہ تعالی پس ازین ہر دو امر کار شیخ نجدی بر نمی آید و گرہ از کار فروبستہ اش نمی کشاید تصحیح کلام ضلالت التیام او بی اثبات اینکہ وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمال مختصہ آنحضرت افضل مکنات علیہ افضل الصلوات صالح اشتراک بین الذوات اند رو نمی نماید تسلیم اینکہ وصف خاتم النبیین در شخص مفروض المساوات ممتنع بالذات است و مساوی

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن و مقدور نیست دعوی او را باطل میکند
و نجدیت را از بیخ بر میکند و سر سودا لیش می شکنند و لیلش را از پا می افگند حاصل کہ
این ہر دو امر بکار آمد شیخ نجدی نیست برای کار آن بیچارہ آوارہ ہیچکارہ اگر ممکن
باشد چارہ دگر باید جست او باین ہذیانات از مضایقی کہ در آن افتادہ است نتواند
رَست حالا اولاً نظر اجمالی در این ہر دو امر بقطع نظر اینکہ این ہر دو امر را با کلام شیخ نجدی
ربطی نیست و ثانیاً نظر تفصیلی در ہذیانات این شوریدہ سر ضرور است پس می گویم
کہ امر اول یعنی قول او اکنون بر سبیل تنزل و تسلیم می گویم کہ در شخص مفروض المساوات
وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن عالم ربانی تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع
کمالات ممکن و مقدور است بمعنی محض است زیرا کہ مرادش از شخص مفروض المساوات
اگر شخص مفروض المساوات فی جمیع الکمالات است بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف
خاتمیت در آن شخص آن شخص را مفروض المساوات گفتن ہذیان دیوانگی است و اگر مراد
از آن شخص مفروض المساوات فی الماہیۃ و فی بعض الاوصاف است کو آن شخص نظر بدیگر
کمالات مفضول باشد و مساوی نباشد پس در امکان آن بلکہ در وجود این
چنین اشخاص کثیرہ کہ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت انسانی و در توحید
و ایمان و نبوت و رسالت اند کلام نیست و اگر مرادش این است کہ در شخص مفروض
المساوات اگرچہ وصف خاتمیت ممتنع بالذات است مگر وصفی دیگر معادل و موازن
وصف خاتمیت در آن موجود است و ازین جہت او را مساوی توان گفت این آیل
بامر ثانی است کہ آن را بعد این قول بتطویل لاطایل بیان نمودہ است بر این تقدیر
این قول محض لغو و بمعنی است . دیگر وجوہ فضوح این قول در نظر تفصیلی وضوح خواہد یافت
و امر ثانی وسوسہ شیطانی است کہ در خواطر مومنین خطور ہم نمی کند چہ جائی آنکہ از
زبان مسلمانی ہیچ یاوہ سر زند و ذلک بوجوہ اول اینکہ عقیدہ ما مومنین این است

که او سبحانه بفضل عظیم خود جمیع محاسن صوریه و معنویه و جمله فضایل دینیه و دنیویه و جمیع خصال حمیده جبلیه و مکتسبه و جمیع مکارم اخلاق و محاسن افعال ظاهره و باطنه و اعلی مراتب عبادت و تقوی و اقصی درجات قرب و زلفی و غایت مدارج خلت و محبت و اصطفا و اسنی مناصب شرف و عز و اعتلا مما لا یعد و لا یحصی بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده و هیچیک فضیلتی و کمالی را که شایان شان والای آنحضرت صلی الله علیه وسلم که افضل رسل اولی العزم اند بوده باشد نگذاشته که بآنحضرت صلی الله علیه وسلم ارزانی نداشته چنانچه قاضی عیاض قدس سره باب ثانی قسم اول کتاب شفا را در ذکر محاسن و فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم مدون و آن باب را باینعبارت معنون نموده اند الباب الثانی فی تکمیل الله له المحاسن خلقا و قرانه جمیع الفضایل الدینیه والدنیویه فیه نسقا پس توهم اینکه در مساوی آنجناب خلایق مآب صلی الله علیه وسلم فضیلتی و کمالی موازن و موازی وصف خاتم النبیین باشد که آن فضیلت و کمال بوجود در ذات فایض الجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم شرف نیافته باشد در خاطر هیچیک مومن خطور نتواند کرد برای خطور هیچو وساوس شیطانی زندقه و بی ایمانی شرط است دویم اینکه او سبحانه در شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم میفرماید و تیسم نعمته علیک و نیز میفرماید و کان فضل الله علیک عظیما پس آن فضل و کمال که این قایل آن را معادل و موازن وصف خاتم النبیین قرار داده خصاص آن بمساوی فرض کرده خود و مقتدای خود نمودنش در آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز میکند آیا از جمله نعم و افضال حضرت ذو الجلال هست یا از آن جمله نیست علی الثانی تخییل بودن آن معادل و مقابل وصف خاتم النبیین از کسی بی جنون مطلق متصور نیست معتوه هم تجویز آن نتواند کرد و علی الاول آن فضل و کمال که هم پایه وصف خاتم النبیین هست بلاشبه در ذات جامع جمیع حسنات آن افضل

ممکنات علیه افضل الصلوات موجود خواهد بود و الا امتنان او سبحانه نعمت خود را بر آن
حضرت و عظیم بودن فضل او سبحانه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم درست نخواهد بود العیاذ
بالله من ذلک هیچ خطرات شیطانی منجر بتکذیب آیات قرآنی است سیوم اینکه او سبحانه
میفرماید و انک لعلی خلق عظیم و عن جابر رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال
ان الله بعثنی لتمام مکارم الاخلاق و کمال محاسن الافعال از آیه کریمه غایت عظمت
خلق آنحضرت صلی الله علیه وسلم و از حدیث شریف بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
متمم جمیع مکارم اخلاق و مکمل جمیع محاسن افعال ثابت است چه آیه کریمه توصیف
خلق بعظمت با تنکیر موصوف بصفت که این تنکیر برای تعظیم است و در حدیث شریف
اضافت مکارم و محاسن که هر دو جمع اند سوی الاخلاق والافعال که هر دو جمع محلی
باللام اند آمده افاده غایت عظمت خلق و عموم مکارم الاخلاق و محاسن الافعال
نمود و ازین رو متحقق است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم جامع جمیع مکارم اخلاق
و محاسن افعال و متمم و مکمل آنها هستند و هیچ یک فضل و کمال از جمله مکارم اخلاق
و محاسن افعال و شریف شیم و کرایم خصال آنچنان نیست که آنحضرت صلی الله
علیه وسلم با کمل و اتم آن موصوف نباشند حالا می گوییم که آن کمال که این قایل
بودن آن در مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم معادل وصف خاتم النبیین
و نبودن آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز می کند یا از قبیل اصطفا و قرب الهی
است یا از آن قبیل نیست علی الاول آن کمال منحصر در رسالت و نبوت و در ولایت
بی نبوت است اگر آن کمال از باب نبوت و رسالت است معادل وصف خاتم
النبیین نمی تواند شد چه خاتم النبیین مکمل نبوت و رسالت است هیچ یک نبوت و
رسالت که ورای ختم نبوت و رسالت باشد معادلت و موازنت ختم نبوت که عبارت
از کمال نبوت و رسالت است نتواند کرد و اگر آن کمال ولایت بی نبوت است معادلت

آن با وصف خاتم النبیین متصور نیست و علی الثانی آن کمال اگر از جنس مکارم اخلاق
و محاسن افعال است نبودن آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم محتمل نیست موجود بودن
آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باکمل وجوہ ضرور است و اگر از جنس مکارم اخلاق
و محاسن افعال نیست کمال نیست چہ جای آنکہ معادل وصف خاتم النبیین باشد
چہارم اینکہ کمال و فضل و شرف مخلوقات محصور است در قرب حضرت خلاق سبحانہ
و امری کہ بقرب حضرت او سبحانہ تعلق ندارد فضل و شرف و کمال نیست و مراتب
فضل و کمال بحسب تفاوت مراتب قرب باہم متفاوت اند و اعلی اجناس و انواع
فضل و کمال مخلوقات نبوت و رسالت است و اعلی مراتب نبوت و رسالت ختم
نبوت و رسالت است کہ عبارت است از کمال نبوت و رسالت پس ہیچ کمال
از کمالات مخلوقات و ماسوی اللہ را حاصل تواند شد در صورت بودن آن ورای
نبوت معادل نبوت تواند شد و در صورت بودنش ورای رسالت معادل رسالت
نتواند شد و در صورت بودنش از باب نبوت و رسالت معادل ختم نبوت و رسالت
نتواند شد تو ہم امکان مخلوقی کہ خاتم النبیین نباشد و در آن کمالی موجود باشد
کہ معادل وصف خاتم النبیین باشد ناشی از جہل و نادانی و زندقہ و بی ایمانی است
پنجم اینکہ موصوف بخاتم النبیین ہمان نبی باشد کہ مکمل قصر نبوت و رسالت و مجدد جہات
عدالت و متمم مکارم اخلاق و محاسن افعال و جامع جمیع خصال فضل و کمال و دین
او ناسخ ادیان و شریعت او موبد تا بقای جہان و رسالت او عام کافہ انس و جان
و فیض ہدایت او فایض بر جمیع انام و دین او کامل بلا افراط و تفریط در غایت اقتصاد
علی وجہ التمام باشد و دین او الی یوم الدین شایع و ملت بیضای او ظاہر بر ہمہ
ملل و شرایع بود در این معنی مجال کلام و گنجایش شکوک و اوہام نیست حاصل کہ
عموم ہدایت جمہور و اخراج ثقلین من الظلمات الی النور و تہذیب خلایق باعمال صالحات

ومحاسن افعال ومکارم خلایق واشاعت حسنات وکف عن السیئات الی یوم النشور
از لوازم وصف مذکور است وموصوف آن بفحوای من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل
بها الی یوم القیمه بدین هدایت عامه وعنایت تامه از ایمان واعمال صالحه واتقای
هر واحد از احاد مومنین ومسلمین ومتقین وصالحین وشهدا وصدیقین ماجور است او مثاب
وماجور است ولهذا آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند انا اکثر الناس تبعا یوم
القیمه ونیز فرموده اند اطمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمه اذا تمهد هذا
فنقول آن کمال که این قایل ابدای احتمال بودن آن در مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم معادل ومقابل وصف خاتم النبیین ونبودن آن کمال در آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نموده است یا همچنین است که موصوف آن مکمل رسالت وصاحب شریعت
بوده عامه هادی ثقلین الی یوم النشور ومستحق مثوبات واجور مذکور باشد یا چنین
نیست علی الاول آن کمال وصف خاتم النبیین است که این قایل امتناع ذاتی
بودن آن در شخص مفروض المساوات تسلیم کرده است وعلی الثانی تخییل بودن
آن کمال معادل ومقابل وصف خاتم النبیین از صبیان ومعتوهین هم متصور نیست
ششم اینکه آن کمال آیا شایسته منصب نبوت ورسالت است یا نه علی الثانی
معادل وصف خاتم النبیین نتواند شد وعلی الاول آیا آن کمال در کسی از انبیا
ورسل گاهی بود یا نه اگر آن کمال در کسی از انبیا ورسل علیهم السلام بود توهم
نبودن آن کمال در آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقتضای بی ایمانی است لما روی
ان النبی صلی الله علیه وسلم حاز خصال الانبیاء کلها واجتمعت فیه اذ هو عنصرها
ومنبعها وسیاتی انشاء الله العزیز مفصلا واگر آن کمال که شایسته منصب نبوت
ورسالت است در هیچ یک نبی از انبیا علیهم السلام گاهی نبود ونیست وگاهی نخواهد بود
آن کمال از قبیل انیاب الاغوال است نه جنس فضل وکمال واین تخییل که رب جلیل

همه انبیا و رسل علیهم السلام را ازان کمال که با وصف خاتم النبیین موازن و عدیل است
محروم گذاشته آن را برای گروه هالاشی محض که شیخ نجدی و پیروانش آنها را اسما وی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم پنداشته نگاه داشته آن را ازلا و ابدا محض معدوم داشته
است از فنون جنون است پس ابدای این احتمال که خیال محال است باقتضای
غایت غوایت و ضلال برای اضلال عوام جهال است و این همه وبال اتباع نجدی
وخیم المال است هفتم اینکه آن شخص مفروض المساوات که موصوف بکمال موازن و معادل
وصف خاتم النبیین باشد بر تقدیر امکانش و فرض وجودش یا نبی باشد یا نبی
نباشد اگر نبی نباشد محال است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم گو در صد
هزار کمال دیگر سوای نبوت باشند و اگر نبی باشد پس وجود او بصفت نبوت در زمان
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آن مستلزم سلب صفت خاتم النبیین ازان حضرت
صلی الله علیه وسلم است حال آنکه بعد تسلیم اختصاص وصف خاتم النبیین با آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کلام است و گفتگو بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک آنست پس فرض
وجودش در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آنکه مستلزم خلاف مسلم مفروض
است فرض نقیضین است فهو فرض محال و بر تقدیر وجود او قبل زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پایه او با صد هزار کمال در فضل و شرف از پایه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فروتر خواهد بود که نبوت او که اعلی کمالات اوست بکمال نرسیده غیر کامل
با کامل برابر نتواند شد گو در غیر کامل صد هزار وصف باشد غیر کامل بهر حال
غیر کامل است هشتم اینکه انچه این قایل تجویز می کند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آن
شخص مفروض المساوات در جمیع اصناف کمال سوای وصف خاتم النبیین که
مختص با آنحضرت صلی الله علیه وسلم است و سوای آن وصف معادل وصف
خاتم النبیین که مختص بآن شخص مفروض المساوات باشد مشارک باشند

محض باطل است چه بسیاری از کمالات مختصه بآنحضرت صلی الله علیه آنچنان هستند
که هرگز مشترک بین اثنین نتواند شد و هیچ کس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن
کمالات نتواند شد از آن جمله است مبعوث بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم سوی عالمین
کافه کما قال عز من قائل لیکون للعالمین نذیرا وقال صلی الله علیه وسلم وبعثت الی الخلق کافة
وارسلت الی الخلق کافة این صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر دو کس متصف
باین صفت باشند هر واحد از آن هر دو داخل عموم العالمین و عموم الخلق باشند پس هر واحد از آن هر دو
از امت دیگری باشد وهذا مما لا یعقل و از آنجمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم رحمة للعالمین
این وصف هم مشترک بین اثنین نتواند شد و از آنجمله است بودن نور آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اول ما خلق الله و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول النبیین خلقا اول من [illegible]
الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یؤذن له فی السجود و اول من یر[illegible]
و اول من ینظر الله تعالی و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الج[illegible]
من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یجیز علی ال[illegible] این سیزده صفات
صالح اشتراک بین اثنین نتواند شد که اول افعل التفضیل [illegible] سوی صیغه عموم
در این صفات است پس سبق موصوف آن بر جمیع من عا[illegible] است بما اضیف الیه الاول
قطعی و ضروری است و قد سبق ما نقلنا من التوضیح والتلویح و ان الاول لا یکون
متعددا و اگر دیگری مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم فر[illegible] کرده شود آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در عموم مضاف الیه داخل باشد پس سلب [illegible] این صفات از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم لازم آید پس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات مشار[illegible]
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه و از آن جمله است بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل وسیله که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند
فانها منزلة لا ینبغی الا لعبد من عباد الله وارجو ان اکون انا هو و نیز چون صحابه

پرسیدند ما الوسیلۃ فرمودند اعلی درجۃ فی الجنۃ لاینالہا الا رجل واحد پس نیل وسیلہ کہ نمی سزد
مگر برای یک بندہ ونخواہد یافت آن را مگر یک مرد یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیست وازان جملہ است قیام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم علی یمین اللہ
وعن یمین العرش مقاما لایقومہ غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون کما سیاتی عنقریب
انشاء اللہ العزیز ولہذا حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی قدس سرہ در تکمیل الایمان
دراثنای ذکر حدیث شفاعت کبری پیغمبر ما یدخبر اورا ایستادن درینمقام ممکن نباشد
وازانجملہ است بودن سایر انبیا علیہم السلام در روز قیامت زیر لوای آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم کما قال صلی اللہ علیہ وسلم وبیدی لواء الحمد ما من نبی آدم فمن سواہ
الاتحت لوای معلوم نیست کہ آن شخص مفروض المساوات طایفہ نجدیہ در اعتقاد
این طائفہ در صورت امکان او بعد فرض وجودش در عرصہ قیامت خواہد بود یا نہ وعلی
الاول آیا او تحت لوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خواہد بود یا خود صاحب لوا خواہد بود
استکشاف اعتقاد این طائفہ درین باب توان کرد وازان جملہ است شفاعت
کبری کہ احادیث آن عنقریب می آید خلاصہ آن این است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم در روز قیامت ملجاء وملاذ سایر اولین وآخرین اند وشاہ ولی اللہ دہلوی شیخ
مشایخ این نجدی در قصیدہ بائیہ بآن اعتراف دارد حیث یقول ملاذ عباد اللہ
ملجاء خوفہم اذا جاء یوم فیہ تشیب الذوایب چہ عباد اللہ کہ جمع مضاف است از صیغ عموم
است وظاہر است کہ این صفت ہم مشترک بین اثنین نتواند شد والا ہر واحد ازان
اثنین ملاذ وملجاء جمیع من عداہ من الاولین والآخرین ومن عباد اللہ نباشد پس تقدیر
بودن ہر واحد از اثنین ملجاء وملاذ جمیع من عداہ ہر واحد ازان اثنین ملجاء وملاذ جمیع
من عداہ نباشد فہو تقدیر محال مگر شاید این نجدی باتباع شیخ نجدی با حادیث شفاعت
ایمان نہ آرد وقول شیخ مشایخ خود را از قبیل اکاذیب شعریہ شمارد وازانجملہ است

بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ چہ برتقدیر بودن دیگری اکرم الاولین والآخرین علی اللہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ نتواند بود پس مشارکت دیگری باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درایں صفت ہم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درایں صفت مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات وازانجملہ ہست بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید الناس یوم القیمۃ برتقدیر بودن دیگری سید الناس یوم القیمۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید الناس یوم القیمۃ نتوانند بود پس مشارکت دیگری باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درایں صفت مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات وازانجملہ ہست بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم امام النبیین وصاحب شفاعتہم یوم القیمۃ برتقدیر بودن دیگری امام النبیین وصاحب شفاعتہم یوم القیمۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درعموم النبیین کہ جمع محلی باللام است داخل باشند وامام النبیین وصاحب شفاعتہم نباشند وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درایں صفت ہم مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات وازانجملہ ہست بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال برتقدیر بودن دیگری متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال نتوانند بود کہ تتمیم تام وتکمیل کامل وتحصیل حاصل محال بالذات وغیر معقول ہست بالجملہ صفات مذکورہ ودیگر انچہ بمانند ہمچو صفت خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تخئیل بودن مساوی مفروض مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درسائر کمالات واختصاص او بکمال ہموازن ومعادل صفت خاتم النبیین کہ مختص باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہست ناشی از جہل ونادانی والحاد وبی ایمانی ہست این قایل اگر از اتصاف آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بصفات مذکورہ انکار دارد ربقۂ اسلام از رقبۂ خود برآرد واگر

باین اعتراف می نماید باید که از کیش نجدیت و اتباع شیخ نجدی برآید و اگر با وجود این
اعتراف تجویز مشارکت در این اوصاف در افتد از اہلیت مخاطبت برافتد که
ہیچ تجویز بلی فقد فہم و تمیز نتواند شد ہر یکی ازین صفات کمال ہیچ وصف خاتم النبیین آنچنان
فضل کلیست که محتمل اشتراک بین اثنین نیست و ہیچ یک فضیلت از فضایلی که در دیگری
سوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باختصاص یا بلا اختصاص یافته شده اند یا یافته شوند
یا یافته توانند شد نسبت بہر یکی ازین صفات کمال فضایل جزئیه اند معادل ہیچ یکے
ازین صفات نتوانند شد و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در یکی ہم ازین
صفات مستلزم عدم آن است و مشارک مذکور مصداق اجتماع النقیضین است
فہو محال بالذات اقول حالا نظر تفصیلی در ہذیانات این قایل باید کرد قول او اکنون
بر سبیل تنزل و تسلیم می گوییم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات
است ترقی در سخافت و خرافت است چه بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف خاتمیت در
شخص مفروض المساوات آن شخص را مفروض المساوات گفتن از آثار جنون است
که بر تقدیر نبودن آن شخص خاتم النبیین مساوی بودن او معنی ندارد و پس این تسلیم
خرق مساوات است و اگر بنای مساوات او بر ابدای احتمال اختصاص کمالے
معادل وصف خاتم النبیین با تشخص است مآل این قول ہمان می شود که بعد ازین گفته
است برین تقدیر این قول لغو و ہدر است و قول او لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوات
در جمیع کمالات ممکن و مقدور است بدان ماند که ابلہی تمام مثنوی یوسف و زلیخا
خوانده می پرسید که زلیخا زن بود یا مرد آیا دعوی شیخ نجدی که این قایل لقب عالم
ربانی یا دلطف فرموده است این بوده که شخصی که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم فی امر من الامور و فی وجه من الوجوه باشد ممکن و مقدور است اگر ہمین دعوی
او است ظاہر است که ہزاران ہزار اشیا که مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در شخصیت و وجود و در انسانیت و در ایمان اند و نیز مشارکان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نبوت و رسالت موجود بوده اند در امکان و وجود ہمچو اشیا و اشخاص چہ کلام است و شیخ نجدی تصریح نموده بدینکہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنجناب باشد در ماہیت و اوصاف کمال و بر امکان آن دلیل می آرد چنانکہ بالا گذشت و آن دلیل در جمیع اوصاف کمال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جاری است و این قایل برای اتمام آن دلیل بسیار دست و پا زده حرکات مذبوحی کرده است درینجا این مدہوش گم کرده ہوش ناحق کوش دعوی و دلیل را فراموش ساختہ خود را در مخمصہ دیگر انداختہ است معلوم شد کہ این پلید واہی با این بلادت نا متناہی بغایت ناشی و ساہی است بلادت و نسیان خود را بر طاق نسیان گذاشتہ تہمت افترا و بہتان بر دیگران بر داشتہ این فرتوت بہبوت خود بہتان نموده در خرافت افزوده لب بہمچو خرافات کشوده و قول او بالفرض اگر تقدیر کلامش ہمین باشد پس از جمیع کمالات کما لیکہ تساوی در آن ممکن نباشد و مالہ التساوی آن را نتوان گفت مستثنے باستثنای عقلی خواہد بود طرفہ ہذیانی است چہ دلیل آورده شیخ نجدی کہ بالا مذکور شده است و این خاکپای نجدیان برای اتمام آن بسیار خاک بر سر خود ریختہ است در جمیع کمالات جاری است چہ حاصل آن دلیل این است کہ مشارکت در ماہیت ممتنع نیست و اتصاف باوصاف مذکوره نیز بالنظر الی نفس الماہیۃ ممتنع نیست و الا اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہم بآن اوصاف ممتنع می بود و این کلام در ہمہ اوصاف جاری است اگر کدامین کمال بکدامین وجہ مستثنے شد این دلیل ہمان کمال منقوض است بر تقدیر مستثنے بودن کمالی از کمالات از کلیہ عدم امتناع اتصاف بان بالنظر الی نفس الماہیۃ دعوی شیخ نجدی و دلیل از بیخ بر کنده است و سعی این قابل در اتمام دلیل رایگان است

و معهذا از دو حال خالی نیست آیا مستثنی شدن باستثنای عقلی مخصوص بوصف خاتم النبیین ست یا دیگر کمالات مختصه بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم که در وجه هشتم مذکور شده اند نیز ازان کلیه مستثنی اند اول باطل است چه مبرهن شده است که آن کمالات هم محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن کمالات مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم اوست پس استثنای آن کمالات هم ازان کلیه ضروریست و علی الثانی متحقق شد که مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در همه آن کمالات مختصه ممتنع بالذات است وهو المطلوب پس نجدیت مستاصل و دلیل شیخ نجدی باطل و مختل است ازینجا انکشاف یافت که توجیه قول شیخ نجدی به تجویز اینکه در مساوی مفروض کمالی مختص موازن وصف خاتم النبیین یافته شود توجیه القول بما لا یرضی به قایله است و قول او به مستثنی بودن وصف خاتم النبیین ازان کلیه بنای نجدیت برهم کند و دلیل او را از پا می افگند وکفی اللہ المؤمنین القتال و قول او چنانکه کمالات جزئیه متشخصه بذات هر دو متساوی مستثنی اند زیرا که مراد کلیات آنهاست که در هر دو متساوی مشترک اند به شیخ نجدی و دلیل او مضرت تمام میرساند چه ملنای دلیل او این است که چون اتصاف نفس ماهیت بوصفی در فردی ممکن باشد اتصاف نفس ماهیت بهمان وصف در افراد دیگر بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود اگر این کلیه صادق است اتصاف نفس ماهیت بکمالات جزئیه متشخصه بذات هر دو متساوی بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود پس کمالات جزئیه متشخصه بذات هر دو متساوی ازان کلیه مستثنی نتوانند بود و اگر آن کلیه کاذب است دلیل شیخ نجدی ساقط است در مقدمات کلیه عقلیه از تخصیصات نه بیان مراد کاری برنمی آید در حقیقت کلیه صادق این است که هر وصفی که صالح اشتراک بین اثنین در نفس الامر باشد

اتصاف نفس ماهیت بآن وصف در فردی مستلزم امکان اتصاف ماهیت بآن
وصف در فرد دیگر هم هست و چون کمالات جزئیه متشخصه بخصوصیات موصوفات
صالح اشتراک بین اثنین نیست آن کمالات داخل این کلیه نیست و همچنان
وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم که در وجه
هشتم مذکور شده اند صالح اشتراک در نفس الامر بین اثنین نیست کما سبق
مرا لیس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دران کمالات ممتنع بالذات است
چنانکه مشارک شخص خاص در اوصاف جزئیه متشخصه بآن شخص ممتنع بالذات است
و قول او و چنانچه ذات مبارک و مقدس صلی الله علیه و علی آله وسلم از جمیع نبیین علیهم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکه لام برای استغراق است دلالت وارد
بر اینکه بیچاره تا حال معنی خاتم النبیین نفهمیده است خاتم النبیین عبارت است
از واحد اخیر جماعت انبیا علیهم السلام پس کسیکه از جماعت مستثنی باشد واحد
اخیر الجماعت نتواند بود و داخل بودن واحد اخیر در آنجماعت ضروری است و جماعتی
که ماورای آنحضرت صلی الله علیه وسلم است آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر
الجماعت نیستند آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر جماعت جمیع انبیا اند مثلا
واحد صدم خاتم مجموع صد است و اگر واحد صدم از مجموع صد مستثنی کرده شود
باقیمانده نود و نه واحد صدم واحد اخیر نود و نه نیست بلکه آن واحد اخیر مجموع صد
خاتم مجموع صد است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم همه انبیا علیهم السلام اند
باین معنی که مجموع احاد انبیا باین واحد اوحد یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تمام شده
کما قال صلی الله علیه وسلم ختم بی النبیون و اگر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از ان مجموع
مستثنی کنند آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر و خاتم الجماعت که بعد استثنای
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقیمانده نیستند خاتم جماعت باقیمانده آن نبی است که قبل

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلا واسطہ است لیکن آن نبی خاتم النبیین نتواند بود زیراکہ آن نبی آخر ہمہ انبیا نیست پس مستثنی بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عموم النبیین در خاتم النبیین معنی ندارد شاید این قایل توہم کردہ کہ اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل عموم النبیین باشند وازان مستثنے نباشند لازم آید کہ خاتم ذات خود باشند منشار این توہم فاسد غایت غباوت است خاتم جماعت احاد متعددہ رامی باشد کہ آن جماعت بیک واحد اخیر تمام شود آن واحد اخیر خاتم الجماعت است بودن کسی واحد خاتم یک واحد معنی ندارد مثلا اگر کسی گوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم حضرت موسی علیہ السلام اند این قول او بیمعنی است بودن کدامین واحد واحد اخیر کدامین واحد معنی ندارد واحد اخیر جماعت احاد رامی باشد واحد بما ہو واحد را خاتمی و واحد اخیری نمی تواند بود پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل ہمہ انبیا اند و واحد اخیر جماعت ہمہ احاد نبیین ہستند داخل بودن آخر انبیا در ہمہ انبیا و تاخر آخر انبیا عن جمیع من عداہ من الانبیا در معنی خاتم النبیین ماخوذ است کسیکہ نبی نیست آخر الانبیا نتواند بود و آن نبی کہ متاخر از سائر انبیا نیست آخر الانبیا نیست وانچہ این قایل گفتہ است کہ لام در النبیین برای استغراق است درست است فی الواقع لام در النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر ہمہ انبیا است و داخل بودن آخر ہمہ انبیا در ہمہ انبیا ضروریست کسیکہ نبی نیست آخر ہمہ انبیا نتواند بود عجب این است کہ پیش ازین کہ این قایل تجویز تعدد خاتم النبیین کردہ می گفت کہ جایز است کہ دو نبی در یکزمان باشند و ہر دو خاتم النبیین باشند بودن لام النبیین برای استغراق از یادش رفتہ بود چین آن تجویز نتوانست دانست کہ لام النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر ہمہ انبیا است و ہیچیکے ازان دو نبی کہ در یکزمان باشند آخر ہمہ انبیا نتواند بود چنانچہ سابق

مفصلاً گذشت سبحان الله این قایل با این غباوت که معنی الفاظ درست نمی تواند
فهمید در دقایق علمیه دست اندازی کردن میخواهد و قول او میگوییم که ممکن است که در آن
مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم مقام وصف ختم یافته شود وسوسه
شیطانی است که بطلان آن آنفا بوجوه شتی مبرهن گشته این پلید عنید معنی
خاتم النبیین ندانسته و قدر این وصف که از اعلی کمالات و فضایل کلیه است
نشناخته هرچه از وسوسهٔ شیطانی در خاطرش خطور میکند هرزه می سراید خاتم
النبیین وصفی است که بعثت موصوف آن الی الخلق کافةً و تایید شریعت و بکمال و
تمام رسیدن منصب نبوت و رسالت بوجود فایض الجود او و شیوع فیض
هدایت او در هفت اقلیم در اقطار و امصار علی مر الدهور و الاعصار در ثقلین الی یوم
القیام و استحقاق او باجور و مثوبات ایمان و اسلام و اعمال صالحه مومنین انام علی
الخلود و الدوام و بودن ملت او ناسخ ملل و ظهور دین او بر ادیان و اکمال او سبحانه
دین او را و اتمام او نعمت را برا و برامت او بر آن وصف مترتب است اگر اینهمه
امور بر وصفی که این قایل اختصاص آن بمساوی آنحضرت صلی الله علیه و سلم
بمعاولت وصف خاتم النبیین تجویز کرده است مترتب اند آن وصف وصف
خاتم النبیین است گو این قایل باقتضای حماقت یا جهل مرکب یا بد دینی و تعنت
بر آن اطلاق این اسم نکند و اگر این همه امور بر آن مترتب نیست تخییل بودن
آن وصف معادل وصف خاتم النبیین یا باقتضای غایت سفاهت و بیخردی
است یا از مکابرة و بدکیشی یا از آثار مالیخولیا قیاس معاولت آن وصف با وصف
خاتم النبیین بر تیراندازی زید و بندقه اندازی عمرو از غایت حماقت ناشی است
چه اموریکه بر تیراندازی مترتب اند و اموریکه بر بندقه اندازی مترتب اند باهم
متقارب اند اگر تیراندازی را معادل بندقه اندازی شمارند بعید نیست بخلاف

وصف خاتم النبیین و وصف دیگر کہ فرض کردہ شود وہچنان قیاس احضرت موصوف وصف خاتم النبیین راصلی اللہ علیہ وسلم ومساوی مفروض موصوف وصف فرض کردہ خود را بر عراب وبراذین کہ منافع آن ہر دو بہیمہ باہم متقارب اند بخلاف ما نحن فیہ اما تقبیح وتہجین ایراد این ہجان ہجین بنظر معاولت خاتم المرسلین سید العالمین علیہ افضل صلوات المصلین وازکی تسلیمات المسلمین المسلین باسماوی فرض کردہ خود بسوء ظن وتخمین یا معاولت عراب بایراذین کہ ذکر این بہایم درہیچ مقام از این حیوان لا یعقل از باب استخفاف وتہوین ست مستغنی از تبئین وتوہین ست این خرابتر کہ ابلد من الحمار واکفر من حمار ست معاولت کدام دو حیوان لا یعقل در نظیر معاولت حضرت عدیم المماثل افضل الاماثل من الآخرین والاوایل علیہ افضل الصلوات الفوافضل بایک لاشی محض بفرض کردن آن مساوی ومعادل با وصف بودن این نظیر قیاس مع الفارق بچہ بیباکی می آرد وبرفتن دین وایمان ہیچ بیباکی باکی ندارد اینہمہ وبال نجدیت ست وسوال مصدر بقول او اگر گفتہ شود کہ براین توجیہ بریک احتمال تساوی ثابت شد الخ محض ہیچ ولوچ ست چہ بدلایل ساطعہ وبراہین قاطعہ مبرہن گشتہ کہ بر ہیچیک احتمال تساوی محتمل وممکن نیست بر جمیع احتمالات تساوی باطل ومحال ست وخود آن احتمال کہ این قایل ابدای آن نمودہ ست خیال محال است عجیب تر این ست کہ آن احتمال فرضی محض ست این قایل اسکان آن احتمال ہم ثابت نکردہ ومع ہذا باقتضای تلبیس از جانب معترض اعتراف بہ ثبوت تساوی بر آن احتمال در سوال می نماید بر تقدیر اسکان آن احتمال محال اسکان تساوی ست نہ ثبوت آن وجواب مصدر بقولہ جوابش دادہ خواہد شد الی آخرہ از سوال سخیف تر ست چہ مقتدای این قایل کہ این قایل لقب عالم ربانی باو بخشیدہ است خود تصریح نمودہ است باینکہ مراد از برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرد انسانی است کہ مشارک آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و در اوصاف کمال ہست و بر آن بزعم باطل خود دلیل
آوردہ است پس ابدائی احتمال اینکہ در فردی از افراد انسان کہ مشارکت او با آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات باشد کمالی دیگر معادل وصف
خاتم النبیین یافتہ شود بکار آن نابکار نمی آید و آنچہ بکار آمد او ست اثبات امکان
مشارکت مساوی مفروض با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین و دیگر
اوصاف کمال مختصہ بذات مقدسہ آن افضل ممکنات است صلی اللہ علیہ وسلم
و نیز در صورتیکہ مقتدای این قایل مدعی امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در ماہیت و در اوصاف کمال ہست ابدائی احتمال وجود وصفی کہ معادل وصف
خاتم النبیین تواند شد در مساوی مفروض او باد سودی نمی دہد چہ ابدائی احتمالی
بیجی را کفایت نمی کند مدعی را برائی اثبات دعویش می باید کہ اولا این معنی ثابت نماید
کہ فلان وصف معادل و موازن وصف خاتم النبیین ہست بعد ازان امکان
وجود آن وصف در مساوی مفروض خود باثبات رساند و بعد آن امتناع اتصاف
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن وصف بمقابلہ امتناع اتصاف مساوی مفروض
او بوصف خاتم النبیین مبرہن کند انگاہ از عہدہ اثبات دعوی خود تواند
برآمد صرف این بیہودہ سرائی کہ جایز است کہ در شخص مفروض المساوات کمالی
مختص بذات او قایم مقام وصف خاتم النبیین یافتہ شود برائی مدعی کافی
نیست ازینجا معلوم شد کہ بی ادب بی بصر را بر داب و آداب مناظرہ ہم نظر
نیست و این مخالف تجربت را از قوانین علم خلاف ہم خبر نیست قال الخایل
الخاطل باز ہم گویم کہ کلام عالم ربانی علیہ الرحمۃ چاہی تو کر دوڑن نبی اور جن اور فرشتہ
جبرئیل اور محمد کے برابر پیدا کر ڈالے محتمل ہست کہ مراد تساوی و برابری
در شرف و عزت باشد کو وجوہ و اسباب آن در منشا و مبین مختلف باشند

[illegible]

چنانکه زید کہ مہتمم ملک ہست و عمر کہ مہتمم عسکر ہست و نزد بادشاہ ہردو شرف و عزت برابر میدارند پس می توان گفت کہ ہر دو نزد بادشاہ برابر و متساوی اند یا آنکہ بسبب ہردو وصف در ہر دو موصوف مختلف ہست پس ابطال اشتراک در اسباب و وجوہ شرف و عزت چنانکہ معترض از ناقہمی خود می نماید بادہیمائی ہست اقول ظاہر اً منشاء این ہذیان فرط جنون و جوش سودا ہست این سودازدہ خود کلام خود را نمی فہمد چہ حاصل این قول ہمین است کہ جایز ہست کہ در دیگری وصفی یافتہ شود کہ آن وجہ و سبب مساوات آن دیگر در شرف و عزت با آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد چنانکہ در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وصف خاتم النبیین مثلا وجہ و سبب شرف و عزت است و ہمین حاصل کلام اول اوست کہ بطلان آن انفا بوجوہ عدیدہ مبرہن گشتہ و چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ اند اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در شرف و عزت عند اللہ سبحانہ ممکن باشد و وجودش فرض کردہ شود پس آن مساوی اکرم الاولین والآخرین علی اللہ باشد یا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ نباشد علی الثانی او در شرف و عزت عند اللہ سبحانہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس وجود آن مستلزم عدم آن باشد فہو محال بالذات و علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل عموم سلف صلی علیہم باشند و اکرم الاولین والآخرین نباشند العیاذ باللہ پس مساوی آن مساوی نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود مساوی در شرف و عزت عند اللہ سبحانہ مستلزم عدم اوست فہو محال بالذات مگر این قایل شاید از جوش سودائی خود و برای ترویج روح مقتدای خود بر انکار از بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ اقدام بسارت والتزام ہلاک و خسارت نماید و این صفت بمساوی مفروض خود ثابت کند

براین تقدیر مساوی مساوی نتواند شد وعلاوه براین این است که آن وجوه
واسباب شرف وعزت که درمتساوین مختلف اند اوصاف کمال اند یا نه علی
الثانی آن اسباب ووجوه اسباب ووجوه شرف وعزت نتواند بود وعلی
الاول حسب تصریح مصنف ایش برای اثبات دعوی اثبات امکان مشارکت
مساوی مفروض او با آن حضرت صلی الله علیه وسلم درآن وجوه واسباب کمالی وصفات
کمال اند ضروری است وابطال امکان اشتراک آن بین اثنین برای ارغام انف او وارغام
انوف پیروانش بس است قال اللاعی الطاغی ونیز میتوان گفت که حضرت
خاتم النبیین حبیب رب العالمین صلی الله علیه وعلی آله وسلم چون مساوی جناب
شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر انبیا علیهم
السلام اند علیه انعقد الاجماع همچنین بعض رسل از بعض دیگر افضل اند تلک الرسل
فضلنا بعضهم علی بعض الآیة وهمچنین اولو العزم افضل از غیر خود اند بالاجماع ایضا
واتفاق لغت وعرف براین است که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را
جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد ودراین هم شک نیست که باوجود
تفاضل فیما بین انبیا ورسل علیهم السلام اختصاص بعضی بخصایص وبعضی دیگر
بخواص دیگر متحقق است چنانچه درآدم علیه السلام سجده ملایک ووجود بی توالد
وابو البشریت مثلا ودرحضرت ادریس علیه السلام اجتماع نبوت وحکمت وسلطنت
ودخول جنت درحیات دنیا ودرنوح علیه السلام تحمل ایذائی است تا نهصد وپنجاه
سال درتبلیغ احکام الهی وغرق تمام روی زمین درانتقام آنجناب وابقای
نسل آدم بتوسط ایشان علیهما السلام وقصه نار وذبح فرزند جگر گوشه خود در
حضرت ابراهیم علیه السلام وعلی هذا القیاس پس اگر خصوص اسباب فضیلت
درمساوات شرط باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد بود لعدم الاشتراک

لوجود الخصایص الموجبة للفضیلة لهذا حضرت مالک معطی فضایل جل شانه بعد ذکر تفضیل بذکر وجوه مختلف در رسل متفاضل علیهم السلام در کریمه تلک الرسل تخصیص فرمود تنبیها علی ذلک واللازم باطل لثبوت التفاضل بینهم بالنص فالملزوم مثله پس ثابت شد که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل است و منبی از تضلیل و پیشتر و جمله کمالات کثرت ثواب و قرب حضرت رب الارباب است که منجمله ثواب است پس معتبر در تفاضل و تساوی همین معنی است پس بنظر قوت و وسعت قدرت کامله ممکن و مقدور الهی است که هر مفضول را که در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکه افضل از افضل او گردانند درین مطلب بزرگ و مقصد سترگ مومنین ممکن التساوی اند درین معنی و مقدوریت قدرت کامله گو واقع نشود زیراکه کلام در وقوع نیست بلکه در امکان و تعلق قدرت کامله است چنانکه حدیث صحیح بخاری دال است برین معنی اقول حاصل تطویل لاطایل که این قایل جاهل دست از دین و ایمان کشیده تلبیسات عجیبه برای اضلال جهله و عوام در ضمن آن پوشیده است این است که وجود مساوی بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کثرت ثواب و قرب حضرت رب الارباب ممکن است بلکه جمله مومنین درین فضل مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنجناب درین باب توانند شد گو اشتراک دیگری در خصوص خاتمیت انبیا ممکن نباشد زیراکه کثرت ثواب و مزیت قرب منوط بفضل الهی است برای نیل آن قابلیت شرط نیست درین معنی جمله مومنان ممکن التساوی نظر بقدرت الهی اند گو تساوی واقع نشود کلام در وقوع نیست کلام در امکان و مقدوریت است هذا خلاصة کلامه و منشاءش وساوس شیطانی غایت الحاد و بی ایمانی و نهایت جهل و نادانی است چند وجه وجه اول اینکه زین

کلام ضلالت التیام کار شیخ نجدی بر نمی آید برای اثبات دعوی او و اتمام دلیل او و اثبات امکان مشارکت دیگر افراد انسانی با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمالیہ مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری ست ازین گفتگوی خارج از بحث کارش بر نمی آید و گرہ از کار فرو بستہ اش نمی کشاید این این سودا از دہ محبت شیخ نجدی مفت بر باد رفت و کارش بر نامد ع آن ہم نشد میسر و سودای خام شد + نہایت کار این ست کہ این نجدی از غایت رشد و اتباع شیخ نجدی برای استخفاف شان والا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ سایر انبیا علیہم السلام بجواز مساوات جملہ مومنین گو فساق با غلظ فسوق و فجار باشد فجور باشند با آنحضرت و با آنحضرت علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات در مراتب قرب و درجات ثواب بلکہ اعلی بودن آنان از آنحضرت و از ان حضرات علیہ و علیہم السلام در این باب قایل شدہ راہ دیگری پیماید و در پردہ در آہنگ استخفاف موافق و ہم آہنگ شیخ نجدی بودہ بنوای مخالف نوای او بیہودہ میسراید و لبساز او در طنبور سخافت نغمہ دیگری می افزاید و در تشید بیہودہ سرای بزبان ناپاک خود بعض القاب مستطاب آنجناب می آلاید تا پردہ از روی آہنگ زشت او نکشاید تا باین تلبیس جہلہ و عوام بنماید کہ آنچہ می گوید بیان عقیدہ اسلام ست نہ بقصد استخفاف ارجح الثقلین علیہ الصلوۃ والسلام وجہ دویم اینکہ عقیدہ ما مومنین است کہ او سبحانہ عز مجدہ بفضل عظیم و رحمت تامہ خود آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم از جملہ ممکنات برگزید و باقصی درجات قرب در نفی در دنیا و عقبی و اعلی مراتب اجور و مثوبات در نشاء اخری کہ ممکن را فوز بآن درجات و نیل آن مثوبات ممکن بودہ است آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم اختصاص بخشید و باقتضای غایت محبت و عنایت و اعظم مراتب فضل و رحمت آنچنان لعوت کمال و صفات عز و جلال و شرف و جمال

بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کراست فرمود کہ آن نعوت وصفات محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن نعوت وصفات غیر محتملہ اشتراک بین اثنین مصداق اجتماع النقیضین ست یا ہیچک مرتبہ عزو شرف و ہیچک درجہ ثواب وقرب وزلف کہ ممکن رانیل آن ممکن باشد آنچنان نیست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نامل آن یا نایل اعلی ازان نباشند وبعد تسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل اقصی مراتب ثواب وقرب وزلفی ومتصف بآن نعوت وصفات علیا قول بامکان فوز دیگری بآن مراتب قصوی واتصاف دیگری بآن صفات کبری قول بامکان ممتنعات ذاتی است وبرتقدیر نیل دیگری بآنمراتب واتصاف دیگری بآن صفات نفی آن نعوت وصفات ازذات آن سرور ممکنات علیہ افضل الصلوات ضروری است پس تجویز امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجات واتصاف بآن صفات بی تجویز سلب آنہمہ ازذات آن فضل ممکنات علیہ افضل التحیات امکان ندارد وبا تجویز سلب آن درجات وصفات آزان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیز تجویز امکان مساوی ومشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست کہ بران تقدیر مشارکت ومساوات معنی ندارد وہرگاہ کہ مشارکت ومساوی ممکن نشد اعلی اولی بالامتناع است چہ این قابل خود می گوید کہ مفضل مرتبہ مساوات راجایز شدہ بمرتبہ زیادت فایز می باشد پس چون جایز شدن مرتبہ مساوات جایز نباشد فایز شدن بمرتبہ زیادت بطریق اولی جایز نتواند بود اما بیان اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باقصی درجات قرب وزلفی فایز واعلی اجور ومثوبات راجایز اند بندی ازان این ہست کہ اوسبحانہ میفرماید دنا فتدلی فکان قاب قوسین اوادنی قال ابن عباس رضی اللہ عنہ ہو محمد دنا فتدلی من ربہ وعنہ رضی اللہ عنہ ہو الرب دنا من محمد فتدلی الیہ ای نزل الیہ صلی اللہ علیہ وسلم

عن الحسن البصري رض دنا ای الرب من عبده محمد صلی الله علیه وسلم فتدلی فقرب منه
ماراه ما شاء ان یریه من قدرته وعظمته قال ابن عباس رضی الله عنه هو ای قوله دنا فتدلی
مقدم ومؤخر ای فیه تقدم وتاخر تدلی الرفرف لمحمد صلی الله علیه وسلم لیلة المعراج فجلس
علیه ثم رفع فدنا من ربه قال صلی الله علیه وسلم فارقنی جبرئیل وانقطعت عنی الاصوات
وسمعت کلام ربی وعن انس فی الصحیح عرج بی جبرئیل الی سدرة المنتهی ودنا الجبار
العزة فتدلی ای الجبار فکان منه ای من سید الابرار قاب قوسین او ادنی ف
ما شاء واوحی الیه خمسین صلوة ثم خفف حتی قال یا محمد هی خمس وهی خمسون
القول لدی وعن ابن کعب محمد دنا من ربه فکان قاب قوسین وقال جعفر ابن
عنهما ادناه ربه منه حتی کان منه کقاب قوسین وعن ابن عباس رضی الله
علیه وسلم فی قوله دنا فتدلی قال فارقنی جبرئیل فانقطعت الاصوات عنی
ربی وهو یقول لیهدا روعک یا محمد ادن ادن وعن ابن عباس رضی
ای محمد صلی الله علیه وسلم راه ای الله سبحانه بعینیه وبه قال انس وعکرمه
وروی عطاء عنه بقلبه وعن ابی العالیة عن ابن عباس رضی الله عنه راه بفؤاده
مرتین وذکر ابن اسحاق ان ابن عمر رض ارسل الی ابن عباس رض یسائله هل رای محمد
ربه فقال نعم والاشهر عن ابن عباس رض انه رای ربه بعینیه وروی ذلک من
طرق وروی الحاکم والنسائی والطبرانی ان ابن عباس قال ان الله اختص موسی
بالکلام وابراهیم بالخلة ومحمدا بالرؤیة وحجته قوله ما کذب الفؤاد ما رای فالمعنی ما اعتقد قلب
محمد خلاف ما راه ببصره قال فی شرح الشفا الراجح کما قاله النووی عند اکثر العلماء
انه راه بعینی راسه لیلة الاسراء وروی عبد الله ابن الحارث قال اجتمع ابن
عباس وکعب فقال ابن عباس انا بنو هاشم نقول ان محمدا رای ربه مرتین فکبر کعب
حتی جاوبته الجبال وقال ان الله قسم رؤیته وکلامه بین محمد وموسی فکلمه موسی ورآه محمد

بقلبه وروی لقی ابن عباس کعبا فساله عن شئ فکبر حتی جاوبته الجبال فقال ابن عباس انا بنو ہاشم
نقول ان محمدا رای ربه فقال کعب ان الله قسم رویته وکلامه بین محمد وموسی فکلم موسی
مرتین وراه محمد مرتین وعن معاذ عن النبی صلی الله علیه وسلم قال رایت ربی وذکر کلمه
فقال یا محمد فیم یختصم الملاء الاعلی قلت انت اعلم یارب مرتین قال فوضع کفه وفی
روایته یده بین کتفی فوجدت بردہا بین ثدیی وفی روایته قد وجدت بردانا مله بین ثدیی
فعلمت ما فی السماء والارض وفی الروایته الثانیه فتجلی لی کل شئ وعرفت ما فی السماء
والارض ثم تلا ہذه الایة وکذلک نری ابراہیم ملکوت السموات والارض الحدیث
وحکی عبد الرزاق ان الحسن ای البصری کان یحلف بالله لقد رای محمد ربه وحکاه
ابو عمر عن عکرمته وحکی بعض المتکلمین ہذا المذہب عن ابن مسعود وحکی ابن اسحاق صاحب
المغازی ان مروان سال ابا ہریرة ہل رائ محمد ربه قال نعم وحکی النقاش عن احمد ابن
حنبل انه قال انا اقول بحدیث ابن عباس بعینه راه راه حتی انقطع نفسه ای نفس احمد وحکی
عبد الله ابن احمد ابن حنبل عن ابیه انه قال راه وعن عطاء فی قوله الم نشرح لک صدرک
قال شرح صدره للرویة وشرح صدر موسی للکلام وقال الشیخ ابو الحسن الاشعری
وجماعة من اصحابه انه ای النبی صلی الله علیه وسلم رای الله ببصره وعینی راسه وقال ای الشیخ
الاشعری کل آیة اوتیها نبی من الانبیاء علیهم السلام فقد اوتی مثلها نبینا صلی الله علیه وسلم
وخص من بینهم بتفضیل الرویة وفی حدیث الاسراء انه صلی الله علیه وسلم رائ موسی فی
السماء السابعة ثم علی به صلی الله علیه وسلم فوق ذلک بما لا یعلمه الا الله فقال لم اظن ان یرفع
علی احد وفی الصحیحین فی حدیث الاسراء من روایة مالک ابن صعصعة عنه صلی الله علیه
وسلم قال فلما جاوزته یعنی موسی بکی فنودی ما یبکیک قال رب ہذا غلام بعثته بعدی
یدخل من امته الجنة اکثر مما یدخل من امتی وفی احادیث الشفاعة عن ابن عباس
رضی الله عنه صلی الله علیه وسلم یوضع للانبیاء منابر یجلسون علیها ویبقی منبری لا اجلس

عليه قائما بين يدي ربي منتصبا فيقول الله تبارك وتعالى ما تريد ان اصنع بامتك فاقول
يا رب عجل حسابهم فيدعى بهم فيحاسبون فمنهم من يدخل الجنة برحمته ومنهم من يدخل الجنة
بشفاعتي ولا ازال اشفع حتى اعطى سكاكا برجال قد امر بهم الى النار حتى ان خازن النار
ليقول يا محمد ما تركت لغضب ربك في امتك من نقمة وعن انس ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال انا اول من تنشق الارض عن جمجمته ولا فخر وانا سيد الناس يوم القيمة ولا
فخر ومعي لواء الحمد يوم القيمة وانا اول من يفتح له الجنة ولا فخر فاتي فاخذ بحلقة الجنة فيقال
من هذا فاقول محمد فيفتح لي فيستقبلني الجبار تعالى فاخر له ساجدا وعن حذيفة فيأتون اي الاولون
والاخرون محمدا فيشفع فيضرب الصراط فيمرون اولهم كالبرق ثم كالريح والطير وشد الرجال
ونبيكم على الصراط يقول اللهم سلم سلم حتى يجتاز الناس وذكر اخرهم جوازا وفي رواية ابي هريرة
فاكون اول من يجيز وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
اني لقائم المقام المحمود قيل وما هو قال ذلك يوم ينزل الله تبارك وتعالى على كرسيه
فيئط كما يئط الرحل الجديد من تضايقه به وهو لسعة ما بين السماء والارض ويجاء بكم حفاة عراة
غرلا فيكون اول من يكسى ابراهيم يقول الله تعالى اكسوا خليلي فيؤتى بريطتين بيضاوين من رياط
الجنة ثم اكسى على اثره ثم اقوم عن يمين الله مقاما يغبطني فيه الاولون والاخرون وعن ابي هريرة
رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال فاكسى حلة من حلل الجنة ثم اقوم عن يمين العرش
ليس احد من الخلائق يقوم ذلك المقام غيري وعن ابن مسعود رضي الله عنه صلى الله عليه
وسلم انه اي المقام المحمود قيامه عن يمين العرش مقاما لا يقومه غيره يغبطه فيه الاولون والاخرون
وعن عبد الله ابن عمرو ابن العاص انه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول اذا سمعتم المؤذن
فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فانه من صلى علي مرة صلى الله عليه عشرا ثم سلوا الله لي
الوسيلة فانها منزلة لا ينبغي الا لعبد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو وعن ابي هريرة
عنه صلى الله عليه وسلم قال سلوا الله لي الوسيلة قالوا يا رسول الله ما الوسيلة قال

اعلی درجۃ فی الجنۃ لاینا لہا الا رجل واحد ارجو ان اکون انا ہو و قال صلی اللہ علیہ وسلم انا اکثر الناس تبعا یوم القیمۃ و انا اول من یقرع باب الجنۃ و قال صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من بنی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من ینشق عنہ الارض ولا فخر وانا اول شافع و اول مشفع و قال صلی اللہ علیہ وسلم الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع و اول مشفع یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المومنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر و قال صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت امام النبیین وخطیبہم وصاحب شفاعتہم غیر فخر و قال صلی اللہ علیہ وسلم انا اول الناس خروجا اذا بعثوا وانا قایدہم اذا وفدوا وانا خطیبہم اذا انصتوا وانا شفیعہم اذا حبسوا وانا مبشرہم اذا ابلسوا الکرامۃ والمفاتیح بیدی ولواء الحمد یومئذ بیدی و قال صلی اللہ علیہ وسلم اتی باب الجنۃ یوم القیمۃ فاستفتح فیقول الخازن من انت فاقول محمد فیقول بک امرت لا افتح لاحد قبلک و قال صلی اللہ علیہ وسلم انا سید الناس یوم القیمۃ وتدرون لم ذلک فقال یجمع اللہ الاولین والآخرین و ذکر حدیث الشفاعۃ علی ما یاتی ان شاء اللہ تعالی قال فی الشفاء ہو سیدہم فی الدنیا ویوم القیمۃ لکن اشار علیہ السلام لانفرادہ بالسود و الشفاعۃ دون غیرہ اذ لجاء الناس الیہ فی ذلک فلم یجدوا سواہ والسید ہو الذی یلجاء الناس الیہ فی حوائجہم فکان حینئذ سیدا منفردا من بین البشر لم یزاحمہ احد فی ذلک ولا ادعاہ وہذا سنہ صلی اللہ علیہ وسلم کما قال تعالی لمن الملک الیوم للہ الواحد القہار والملک لہ تعالی فی الدنیا والآخرۃ لکن فی الآخرۃ انقطعت دعوی المدعین لذلک فی الدنیا وکذلک لجاء الی محمد جمیع الناس فی الشفاعۃ فکان سیدہم فی الاخری دون دعوی انتہی وقال فی الشفا وشرحہ لا خلاف فی انہ صلی اللہ علیہ وسلم اکرم البشر

لما في الترمذي والدارمي انا اکرم الاولين و الاخرين ولا فخر کذا ذکره الطيبي و کانه ذهب
الى ان اللام في الاولين والاخرين للجنس والمراد بهم البشر والاظهر ان اللام للاستغراق
وانه اکرم الخلايق بالاتفاق ولا عبرة بخلاف المعتزلة وارباب الشقاق وسيد ولد
آدم بحديث الترمذي انا سيد ولد آدم يوم القيمة وبيدي لواء الحمد ولا فخر وما من نبي
يومئذ آدم فمن دونه الا تحت لوائي وانا اول من ينشق عنه الارض ولا فخر وافضل الناس
منزلة عند الله اي مرتبة ومكانة واعلاهم درجة وارفعهم قربة واقربهم زلفى اي تقربا واکثرهم
حبا لكونه حبيب رب العالمين انتهى واما اينکه مساوي مشارک آنجناب خلايق باب
در درجه قرب و ثواب ممتنع بالذات است فاولا ازينوجه که اگر مساوي و مشارک مذکور
ممکن باشد بعد فرض وجودش يا اول من ينفلق الارض عن جمجمته باشد يا نه اگر نباشد
مساوي نباشد پس مساوي باشد و نباشد فهو مصداق اجتماع النقيضين واگر
باشد آنحضرت صلى الله عليه وسلم اول من ينفلق الارض عن جمجمته نباشند پس بالزوم خلاف
مفروض مسلم آنحضرت مساوي او نباشند پس او مساوي باشد و مساوي نباشد
فهو مصداق اجتماع النقيضين و وجودش بر هر تقدير مستلزم عدم اوست فهو محال
بالذات وثانيا ازينکه او بعد فرض وجودش اگر سيد الناس باشد آنحضرت صلى الله
عليه وسلم در عموم الناس داخل باشند و سيد الناس نباشند العياذ بالله پس
مساوي او نباشند پس آن مساوي مساوي نباشد فهو مصداق
اجتماع النقيضين واگر سيد الناس نباشد مساوي نباشد پس مساوي
باشد و مساوي نباشد فهو مصداق اجتماع النقيضين و على التقديرين وجوده مستلزم
لعدمه فهو محال بالذات وثالثا ازينکه اگر او حامل لواء الحمد يوم القيمة نباشد مساوي
نباشد واگر باشد آنحضرت صلى الله عليه وسلم تحت لواي او باشند و داخل عموم
فمن سواه و فمن دونه باشد پس با وجود لزوم خلاف مسلم مفروض مساوي او نباشد

پس او مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمہ علی التقدیرین فہو محال بالذات ورابعًا از اینکه او بعد فرض وجودش اگر اول من یفتح لہ الجنۃ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یفتح لہ الجنۃ نباشند پس مساوی او نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد واگر او اول من یفتح لہ الجنۃ نباشد آن مساوی مساوی نباشد فعلی التقدیرین وجوده مستلزم لعدمہ فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وخامسًا از اینکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یجیز علی الصراط اند اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا اول من یجیز علی الصراط باشد بران تقدیر آنحضرت صلعم اول من یجیز علی الصراط نباشد وہو خلاف المسلم المفروض یا اول من یجیز علی الصراط نباشد پس مساوی مساوی و اعلی نتواند شد وسادسًا از اینکه آنحضرت صلعم موصوف اند لقیام عن یمین العرش بمقامی کہ در آن غیر او قایم نخواہد شد اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلعم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا متصف لقیام ان مقام باشد یا نہ علی الثانی مساوی مساوی و اعلی اعلی نتواند بود فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمہ فہو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف بقیام آن مقام نتواند بود فیلزم خلاف الفرض فیلزم عدم اتصافہ صلی اللہ علیہ وسلم بقیام ذلک المقام علی تقدیر تسلیم اتصافہ بہ فہذا الشق محال بالذات وسابعًا از اینکه اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم الاولون والآخرون باشد یا نہ علی الثانی بر تقدیر وجودش معدوم باشد چہ موجودات منحصر اند در اولون و آخرون وہر چہ بر تقدیر وجودش معدوم باشد ممتنع بالذات است فہو علی ہذا الشق ممتنع بالذات وعلی الاول از جملہ غابطین در مقام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس آن مساوی مساوی و آن اعلی اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در درجات قرب وثواب نتواند بود فالمساوی مساو ولیس بمساو والاعلی اعلی ولیس باعلی فهما مصداقا اجتماع النقیضین ووجودهما مستلزم لعدمها فهما محالان بالذات وبوجه آخر اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا مغبوط اولین وآخرین در مقام قرب وثواب باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود فهما مصداقا اجتماع النقیضین وجودهما مستلزم لعدمها فهما محالان بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم اولین وآخرین داخل واز جملہ غابطین او باشند العیاذ باللہ پس مغبوط سایر اولین وآخرین نباشند فیلزم خلاف المفروض المسلم فهذا الشق ایضا محال بالذات چہ بر این شق عدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت بر تقدیر اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت لازم است وعدم الشیٔ علی تقدیر وجوده محال بالذات وبوجه آخر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند بقیام عن یمین العرش بمقام لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیره کما رواه ابو هریرة رضی اللہ عنہ پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا موصوف بقیام آن مقام باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود فهما محالان بالذات وعلی الاول لایکون ذلک المقام الذی لیس احد من الخلائق یقوم غیره صلی اللہ علیہ وسلم ذلک المقام الذی لیس احد من الخلائق یقوم غیره صلی اللہ علیہ وسلم وهذا سلب الشیٔ عن نفسه فهو محال بالذات مگر شاید آن مساوی واعلی بر تقدیر وجودش داخل عموم احد من الخلائق نزد این نافهم بی ایمان نباشد وثانیا از آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صاحب منزلتی اند کہ نمی سزد مگر برای یک بنده از بندگان خدا تعالی کما رواه عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص رضی اللہ عنہ پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم ممکن باشد بر تقدیر وجودش آن منزلت کہ بجز یک بندہ بدیگری نمی سزد
یا سزاوار برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ برای آن مساوی یا اعلی بر این تقدیر آن
مساوی مساوی وآن اعلی اعلی نتواند بود فہو مصداق اجتماع النقیضین و وجودہ مستلزم
لعدمہ فہو محال بالذات یا سزاوار برای آن مساوی یا اعلی است نہ برای آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ وہذا خلف چہ کلام بعد وضع وتسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم صاحب آن منزلت است واگر این قایل این را مسلم نمی دارد واز ین انکار
می آرد در این مقام با او کلام نیست در مقام کلام با نصاری ویہود با او ہم گفتگو خواہد
بود وبا این ہمہ بر این تقدیر ہم امکان مساوات کہ مدعای این قایل است صورت نمی تواند
بست وبوجہ آخر وسیلہ برترین درجات جنت است کہ برابر ان یا برتر از ان ہیچیک
درجہ در جنت نیست کما قال صلی اللہ علیہ وسلم فی وصفہا اعلی درجۃ فی الجنۃ واعلی افعل
التفضیل است ومضاف است سوی نکرہ ونکرہ کہ افعل التفضیل سوی آن مضاف
باشد عام مستغرق می باشد وآن افعل التفضیل افادہ تفضیل موصوفش بر جمیع
ما عداہ مما اضیف الیہ می کند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی
در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش درجہ او در قرب وثواب یا
مساوی وسیلہ باشد یا اعلی ازان واین ہر دو احتمال باطل است چہ وسیلۃ اعلی از
سایر درجات است یا کمتر از وسیلہ باشد پس نایل آن درجہ کمتر مساوی نایل وسیلہ
کہ آنحضرت اند صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی ازان نتواند بود پس مساوی مساوی واعلی اعلی
نتواند بود وحاصل کہ ثبوت نیل درجہ اعلی بدیگری بی سلب نیل آن از آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ممکن نیست وبوجہ آخر چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل آن درجہ علیا مستقلا
کہ نایل آن نیست مگر یکی واگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و
ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش اگر نایل آن درجہ نباشد مساوی مساوی واعلی

اعلی نتواند بود واگر نایل آن درجه باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل اندرجه نباشند
فیلزم خلاف المسلم المفروض و بهذا برین تقدیر هم مساوات ممکن نیست بالجمله اشتراک
آن درجه اعلی که نمی سزد مگر برای یک بنده و نایل آن نیست مگر یکمرد میان دو کس
و تساوی دو کس دران درجه ممکن نیست این قایل تساوی و تشارک جمله مومنین در آن
درجه و تشنیع او تساوی کرورها در آن درجه که نمی سزد مگر برای یک بنده و نایل آن نیست
مگر یک مرد که آن بنده و آنحضرت متعین است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز میکنند این
است فهم ایشان و همین است عقیده این بیدینان و تاسعا از هیچکه پوشیده نیست که قرب
و ثواب کسیکه بطفیل او دیگران فایز بقرب و ثواب شوند نسبت بقرب و ثواب کسیکه
چنین نباشد زاید و افزون است و قرب کسیکه بطفیل او اکثر کسان بقرب و ثواب
شوند از قرب و ثواب کسیکه کمتران بطفیل او بقرب و ثواب رسند ازید و اکثر است
و آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکثر الناس تبعا یوم القیمة اند کما سبق و کما قال صلی الله
علیه وسلم ما من نبی من الانبیاء الا قد اعطی ما مثله امن علیه البشر وانما کان الذی
اوتیت وحیا اوحی الله الی فارجو ان اکون اکثرهم تابعا یوم القیمة و قال صلی الله علیه وسلم
انا اول شفیع فی الجنة لم یصدق نبی من الانبیاء ما صدقت وان من الانبیاء نبیا
ما صدقه من امته الا رجل واحد پس ظاهر است که ثواب و قرب آنحضرت صلی الله
علیه وسلم از قرب و ثواب من عداه افزون تر است و لهذا قال صلی الله علیه وسلم اطمع ان
اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة پس اگر مساوی آنحضرت در قرب و ثواب یا اعلی
ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا او اکثر الناس تبعا یوم القیمة باشد یا نه علی الثانی
مساوی و اعلی نتواند بود و علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اکثر الناس تبعا یوم القیمة نتوانند بود فیلزم خلاف المسلم المفروض حاصل اینکه
و صدق اکثر الناس تبعا که ملزوم صدق اکثر الناس قربا و ثوابا است [illegible] اشتراک

بین ثنین نیست کالاوصاف المذکوره سابقا وعاشرا انیکه اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم از باب قرب وثواب که مصدر باول اند مثل اول من ینشق عنه الارض واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة صالح اشتراک بین اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین اوصاف محال است وهرگاه که مساوی محال است اعلی اولی بالامتناع است چه این قابل اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد وحادی عشر انیکه سید ولد آدم وصاحب لواء الحمد وبودن آدم علیه السلام ومن سواه تحت لوایه وامام النبیین واکرم الاولین والآخرین علی الله که اوصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند صالح اشتراک بین اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین اوصاف مختصه ممتنع بالذات است واعلی اولی بالامتناع است تجویز انیکه کرورها کسان مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین اوصاف باشند چنانکه شیخ نجدی گفته وتجویز انیکه جمیع مومنین درین اوصاف که مراتب قرب وثواب اند مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشند بی جنون مطبق یا الحاد موبق از کسی ممکن نیست این گول جهول اینقدر نتوانست فهمید که جمله مومنین سید الناس یوم القیمة وقایم مقامی که دران جز یک کس قایم نخواهد بود اولون وآخرون غبطه آنکس خواهند کرد ونایل درجه اعلی که بجز یک کس برای دیگری نسزد وبجز یک کس دیگری نایل آن نخواهد بود واکثر الناس تبعا یوم القیمة واول من یقرع باب الجنة وحامل لوای که آدم ومن سواه تحت آن باشند واول من ینشق عنه الارض واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة وامام النبیین وخطیبهم وصاحب شفاعتهم واول الناس خروجا اذا بعثوا وقایدهم اذا وفدوا وخطیبهم اذا انصتوا وشفیعهم

انوا جلسوا او شرہم اذا ابلسوا و مخاطب خازن جنت بدین خطاب یک امرت لا افتح لاحد قبلک واکرم الاولین والآخرین علی اللہ چنان تو انند شد بایستی کہ اول تصویر آن بیان می کرد بعد از آن در پئی اثبات امکان آن می افتاد و انشاء اللہ العزیز در نظر تفصیلے در اقوالش زیادہ ازین کشف فضایح و فظایع او نمودہ می شود و ہر چند در بیان این مطالب تکرار ممل بوقوع آمد لکن راقم را در تکریر تقریر معذور تواند داشت کہ کار با بلیدی نافہمی بیدینی افتادہ لہذا استجیلا علی غباوتہ والحادہ و قطعا لفسادہ و لداوہ اطناب و تکریر رو دادہ۔ وجہ ثالث اینکہ از جملہ درجات قرب و ثواب کہ او سبحانہ بفضل عظیم خود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بآن اختصاص بخشیدہ است شفاعت کبری است قال حذیفۃ رضی اللہ عنہ یجمع اللہ الناس فی صعید واحد حیث یسمعہم الداعی ینفذہم البصر حفاۃ عراۃ کما خلقوا اسکوتا لا تکلم نفس الا باذنہ فینادی محمد الحدیث وفی روایۃ انس وابی ہریرۃ رضی اللہ عنہما وغیرہما یجمع اللہ الاولین والآخرین یوم القیمۃ فتہمون فیقولون لو استشفعنا الی ربنا وتدنو الشمس فیبلغ الناس من الغم مالا یطیقون ولا یحتملون فیقولون الا تنظرون من یشفع لکم فیاتون آدم فیقولون انت ابو البشر خلقک اللہ بیدہ ونفخ فیک من روحہ واسکنک جنتہ واسجد لک ملائکتہ وعلمک اسماء کل شئی اشفع لنا عند ربک حتی یریحنا من مکاننا الا تری ما نحن فیہ فیقول ان ربی غضب الیوم غضبا لم یغضب قبلہ مثلہ ولا یغضب بعدہ مثلہ ونہانی عن الشجرۃ فعصیت نفسی نفسی اذہبوا الی غیری اذہبوا الی نوح فیاتون نوحا فیقولون انت اول الرسل الی اہل الارض وسماک اللہ عبدا شکورا الا تری ما نحن فیہ الا تری ما بلغنا الا تشفع لنا الی ربک فیقول ان ربی غضب الیوم غضبا لم یغضب قبلہ مثلہ ولا یغضب بعدہ مثلہ نفسی نفسی قال فی روایۃ انس ویذکر خطیئتہ التی اصاب سوالہ ربہ بغیر علم وفی روایۃ ابی ہریرۃ وقد کانت لی دعوۃ دعوتہا علی قومی اذہبوا الی غیری اذہبوا الی ابراہیم فانہ خلیل اللہ تعالی فیاتون ابراہیم

فيقولون انت نبي الله وخليله من اهل الارض اشفع لنا الى ربك الا ترى ما نحن فيه فيقول
ان ربي غضب اليوم غضبا فذكر مثله ويذكر ثلث كلمات كذبهن نفسي نفسي لست لها ولكن
عليكم بموسى فانه كليم الله وفي رواية فانه عبدا اتاه الله التورية وكلمه وقربه نجيا قال
فياتون موسى فيقول لست لها ويذكر خطيئته التي اصاب وقتله النفس نفسي نفسي ولكن
عليكم بعيسى فانه روح الله وكلمته فياتون عيسى فيقول لست لها ولكن عليكم بمحمد عبد غفر الله
له ما تقدم وما تاخر فياتوني فاقول انا لها فانطلق فاستاذن على ربي فيؤذن لي فاذا
رايته وقعت ساجدا وفي رواية فاتي تحت العرش فاخر ساجدا وفي رواية فاقوم بين
يديه فاحمده بمحامد لا اقدر عليها الا ان يلهمنيها الله تعالى وفي رواية فيفتح الله
علي من محامده وحسن الثناء عليه شيئا لم يفتحه على احد قبلي وقال في رواية ابي هريرة
فيقال يا محمد ارفع راسك سل تعطه واشفع تشفع فارفع راسي فاقول يا رب امتي امتي
فيقول ادخل من امتك من لا حساب عليه من الباب الايمن من ابواب الجنة وهم شركاء
الناس فيما سوى ذلك من الابواب ولم يذكر في رواية انس هذا الفصل وقال
مكانه ثم اخر ساجدا فيقال لي يا محمد ارفع راسك وقل يسمع لك واشفع تشفع وسل
تعطه فاقول يا رب امتي امتي فيقال انطلق فمن كان في قلبه مثقال حبة من برة او شعيرة
من ايمان فاخرجه فانطلق فافعل ثم ارجع الى ربي فاحمده بتلك المحامد وذكر مثل الاول وقال فيه
مثقال حبة من خردل قال فافعل ثم ارجع وذكر مثل ما تقدم وقال فيه من كان في قلبه ادنى ادنى من
مثقال حبة من خردل فافعل وذكر في المرة الرابعة فيقال ارفع راسك وقل يسمع واشفع تشفع وسل
تعطه فاقول يا رب ائذن لي فيمن قال لا اله الا الله قال ليس ذلك لك ولكن وعزتي وكبريائي و
عظمتي وجبريائي لاخرجن من النار من قال لا اله الا الله ومن رواية ابي قتادة عنه قال
فلا ادري قال في الثالثة او الرابعة فاقول يا رب ما بقي في النار الا من حبسه القرآن اي
وجب عليه الخلود ومن رواية انس قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم

یقول لاشفعن یوم القیمه لاکثر مما فی الارض من حجر وشجر و فی الصحیحین عن النبی یحبس المومنون یوم القیمة حتی یهموا بذلک فیقولون لو استشفعنا الی ربنا فیریحنا من مکاننا فیاتون آدم فیقولون انت آدم ابو الناس الحدیث وفیهما عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا کان یوم القیمه ماج الناس بعضهم فی بعض فیاتون آدم فیقولون اشفع الی ربک فیقول لست لها الحدیث حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی قدس سره در تکمیل الایمان خلاصه این احادیث را بزبان فارسی بیان نموده اند ایراد عبارت تکمیل الایمان برای افاده کسانیکه سواد عربیت ندارند مناسب می نماید قال قدس سره اول کسیکه فتحیاب شفاعت کند محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خواهد بود فردا ظاهر شود که اورا در درگاه خداوندی چه قدر جاه وعزت بوده است روز روز اوست وجاه جاه اوست اللهم بجاه محمد اغفر لنا وتمامه عالمیان چون از شدت هول موقف بجان آیند وحیران شوند وبطلب شفیع برآیند تا در وایشان را درمان کند نزد آدم صفی الله روند وگویند که توان آدمی که پدر تمام آدمیانی وپروردگار تو بدست خود پیدا کرده و در بهشت برینت جا داد و مسجود ملائکه گردانیده واسماء تمامه اشیا ترا آموخت شفاعت کن که مارا سخت روزی در پیش آمده است آدم صفی الله علیه السلام گوید که ایستادن درین مقام ودم زدن در این حضرت حد من نیست ازمن هنوز آن شرمندگی که اکل شجره کرده بودم و در فرمان الهی براه خطا رفتم از خاطرم نرفته است این کار از نوح برآید پس آدم علیه السلام حواله بنوح علیه السلام کند وایشان نزد نوح علیه السلام بروند ونوح بابراهیم علیه السلام وابراهیم بموسی علیه السلام وموسی بعیسی علیه السلام تمام این رسل اولوا العزم صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین شرمنده زلات خود باشند هیچکس از دهشت این مقام

قدم پیش نتوانند نهادتا در خاتمه حضرت محمدیه که سید رسل و شفیع روز محشر و مکرم بخطاب لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک وما تاخر ست بآیند و عرض حال خود نمایند پس وی برخیزد و در سراپردہ جلال درآید و در مقام محمود که در دنیاش وعدہ کردہ بود عسیٰ ان یبعثک ربک مقاماً محمودا خبر او را ایستادن درین مقام ممکن نباشد بایستد و بسجدہ در رود و حکم شود که سر از سجدہ بردار و هرچه خواهی بخواہ و هرچه گوئی بگو پس سر از سجدہ بردارد و بزبانیکه در آنوقت آموزیدش پروردگار خود را حمد و ثنا گوید و قسمی از عاصیان را به بخشاید باز بسجدہ رود و قسمی دیگر را شفاعت کند و از سجدہ ثالثه که سر بردارد تمامه گنهگاران را به بخشاید پس هیچکس باقی نماند الا آنکه قرآن بخلود او حکم کردہ ست یعنی کافران و منکران این مضمون حدیثی است که در صحیح بخاری و مسلم مذکور ست و ازینجا خود ظاهر شد که گناهان همه راوی در خواہد و احتیاج شفاعت دیگری نماند مگر آنکه گویند که این مخصوص بامت وی باشد یا دیگران را شفاعت در حضرت وی بود و ویرا در حضرت حق واللہ اعلم و در حدیثی دیگر آمدہ ست که بعد شفاعت آنحضرت صلی اللہ علیه و علی آله وسلم کسی نماند خبر کسانیکه در ایشان خبر لا اله الا اللہ ذرہ نیکی نبود و سراسر معصیت و گناہ باشد پس اذن شفاعت ایشان در خواہد از درگاہ رب العزت حکم آید که ای محمد اینها خاصگان من اند ایشان من خود بخود شفاعت کنم و از آتش دوزخ ایشان را برآورم و بالجمله روز روز محمد ست و جای جای اوست و مقام مقام اوست و سخن سخن اوست او مهمان ست و دیگران همه طفیلی اند که در قران خطاب میرود ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ ترا ای محب من وای محبوب من وای مطلوب من وای بندہ خاص من چندان نعمت دهم و رحمت کنم که راضی شوی ازین تا هیچ آرزو در دل تو نه نشیند ای محمد همه کس رضای من می طلبند و من رضای تو میخواهم کلام

فهمی کلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا محمد وی صلی اللہ علیہ وسلم گوید کہ من راضی
نشوم تا یک یک را از امت من بنیا مرزی و نہ بخشی انتہی بالفاظہ قال فی الشفا بعد ذکر
احادیث الشفاعۃ فقد اجتمع من اختلاف ہذہ الآثار ان شفاعتہ صلی اللہ علیہ وسلم
ومقامہ المحمود من اول الشفاعات الی آخرہا من حین یجتمع الناس للحشر وتضیق بہم الحناجر
ویبلغ منہم العرق والشمس والوقوف مبلغہ وذلک قبل الحساب فیشفع حینئذ لاراحۃ الناس
من الموقف ثم یوضع الصراط ویحاسب الناس کما جاء فی الحدیث عن ابی ہریرۃ وحذیفۃ
وہذا الحدیث اتقن فیشفع فی تعجیل من لا حساب علیہ من امتہ الی الجنۃ کما تقدم فی الحدیث
ثم یشفع فیمن وجب علیہ العذاب ودخل النار منہم حسب ما تقتضیہ الاحادیث الصحیحۃ
ثم فیمن قال لا الٰہ الا اللہ ولیس ہذا السواہ انتہی چونکہ حال وکیفیت شفاعت کبری
کہ او سبحانہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بفضل خود از جہت محبوبیت وجاہ ووجاہت
تامہ بآن اختصاص بخشیدہ است مبین شد حالا میگویم کہ آیا این نجدی نجید وابن پلید
پلید کہ مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ اعلی شدن جملہ مومنین
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب تجویز میکند باختصاص مضمون این احادیث
با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایمان دارد یا نہ علی الثانی درینجا با وگفتگو نیست چنانکہ
با یہود ونصاری وغیرہم از منکران نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ گفتگو خواہد شد
با این نجدی ہم گفتگو درمیان خواہد آمد وعلی الاول اگر این نجدی این شفاعات را اعلی
درجات قرب وثواب نمیداند استحقاق مخاطبت واہلیت مجاوبت ندارد واگر این
شفاعات را اعلی درجات قرب وثواب میداند صورت حصول مرتبہ این شفاعات
جملہ مومنین را اول تصویر کند وبیان نماید کہ برتقدیر حصول این شفاعات بجملہ مومنین
محبوس کدام کس خواہد شد چنانکہ در حدیث حبس المومنون آمدہ ویہتمون چسان صادق
خواہد آمد فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون ولا یحتملون را چہ معنی خواہد بود واستشفاع

کدام کس خواہد کرد و کدام کس شفیع کدام کس خواہد شد و کسانیکہ برآنہا حساب نیست
کدام کسان خواہند بود چہ ظاہر است کہ برین تقدیر جملہ مومنین خود صاحب شفاعت
کبری برای تعجیل ادخال انان در جنت شفاعت خواہند کرد کافران خواہند بود و
ہمچنان کسانیکہ بشفاعت از عذاب وارہند واز دوزخ بیرون آیند کفار خواہند بود
و نیز برین تقدیر جملہ مومنین ملاذ و ملجا محتاج الیہ جملہ مومنین ملتجی و محتاج و مستشفع خواہند
بود چہ مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات شفاعت بی آنکہ
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ملاذ و ملجای سائر مومنین بلکہ سایر اولین و آخرین اند وستا
مومنین و سایر اولین و آخرین در رستگاری خود ہا از شداید موقف محتاج باستشفاع از آنحضرت صلعم
اند جملہ مومنین ملاذ و ملجا جملہ مومنین بلکہ جملہ اولین و آخرین در رستگاری خودشان
از شداید موقف باشند و چنانکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای تعجیل من لاحساب
علیہ الی الجنۃ و عفو من وجب علیہ العذاب و اخراج من دخل النار شفاعت خواہند
فرمود و شفاعت آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم در ہر باب مقبول خواہد شد جملہ مومنین
شافع جملہ مومنین در اینہمہ باشند و شفاعت جملہ مومنین در حق جملہ مومنین مقبول باشد
متصور نیست این نجدی را بعد بیان صورت حصول درجہ شفاعت کبری بجملہ مومنین
کہ تخیل آنہم از کسی بی جنون مطلق متصور نیست باید کہ امکان آن باثبات رساند
بلکہ مع تسلیم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بشفاعت کبری قول بامکان اتصاف
یک کس دیگر ہم بشفاعت کبری از کسیکہ ادنی فہم دارد متصور نیست چہ اگر کسی دیگر
از اولین و آخرین متصف بشفاعت کبری شود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ملاذ و ملجا
سایر مومنین و سایر اولین و آخرین و اول کسیکہ فتح باب شفاعت کند نباشد و سایر المومنین و سایر
اولین و آخرین در رستگاری از شداید موقف و دخول جنت و رہائی از عذاب مستحق و خروج از دوزخ محتاج
باستشفاع از آنحضرت صلعم نباشند فیلزم خلاف المسلم المفروض و ہم بطلان مساوات لازم آمد چہ

بر این تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف باین صفات نتواند بود چہ جای آنکہ مع
مساوی متصف باین صفات باشند ظاہر این نجدی باین احادیث ایمان ندارد
معتقد او ہمان ست کہ شیخ نجدی سہ صورت اختراع کردہ یک صورت را شفاعت
وجاہت وصورت دویم را شفاعت محبت وصورت سیوم را شفاعت بالاذن
نام نہادہ ست وآن ہر سہ صورت در حقیقت شفاعت نیست در حقیقت آن
تلبیس با قتضای الحاد ست چنانکہ استاد در تحقیق الفتوی بتفصیل مذکور نمودہ
وجہ رابع اینکہ اصطفا وبرگزیدن خدای عز وجل بندہ را بنبوت ورسالت بی آنکہ
او سبحانہ آن بندہ را بمنزلت قرب ووجاہت ودرجہ مزید مثوبت از دیگر بندگان
خود امتیاز واختصاص بخشد ممکن نیست واز اجلی بدیہیات ست کہ غیر نبی وغیر رسول
در قرب وثواب برابر نبی ورسول یا برتر از نبی ورسول نمی تواند بود والا نبوت وعدم
نبوت ورسالت وعدم رسالت یکسان وبرابر باشد ونبوت ورسالت محض لغو وبیکار
واختصاص بندہ بنبوت واختصاص بندہ برسالت سفہ وعبث باشد مختص فرمودن
او سبحانہ آن بندہ را بنبوت مختص فرمودن او سبحانہ آن بندہ را بدرجہ خاص از
قرب وثواب ست ومختص فرمودن او سبحانہ بندہ را برسالت مختص فرمودن
او سبحانہ آن بندہ را بمنزلتی از قرب ودرجہ از ثواب ست کہ آن منزلت وآن
درجہ بغیر نبی ورسول حاصل نتواند شد پس غیر نبی با نبی وغیر رسول با رسول ورسل
غیر اولو العزم با رسل اولو العزم در درجہ قرب وثواب برابر نتوانند شد فضل رسل
اولو العزم بر غیر اولو العزم وفضل مرسلین بر غیر مرسلین وفضل نبی بر غیر نبی در قرب و
ثواب از ضروریات آن مناسب ست وسلب آن فضل در قوت سلب آن
منصب است تجویز مساوات جملہ مومنین کو فساق وفجار
باشند با انبیا ومرسلین ورسل اولو العزم خصوصًا با فضل رسل اولو العزم یا تجویز

افضلیت جملہ مومنین از آنحضرت علیہم السلام در قرب و ثواب غایت غوایت و
ضلالت ہست و منشاء آن فرط جہالت بجلالت منصب نبوت و رسالت ہست
بر تقدیر ہیچ تجویز قول بعصمت انبیا علیہم السلام و نفی عصمت از غیر انبیا لغو ولاطائل ہست
و چون او سبحانہ بفضل و رحمت خود بمقتضای وکان فضل اللہ علیک عظیما ویتم نعمتہ علیک
وانا اطلب رضاک یا محمد ولسوف یعطیک ربک فترضی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را
از جملہ ممکنات برگزیدہ بر سایر انبیا و رسل و سایر ممکنات فضل کلی بخشیدہ نبوت و
رسالت را کہ اعلی درجات فضایل ممکنہ ممکنات ہست بوجود باجود آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باتمام واکمال رسانیدہ و قصر نبوت را بذات کامل الصفات آن افضل
ممکنات علیہ افضل الصلوات تام و کامل گردانیدہ کما قال صلی اللہ علیہ وسلم مثلی ومثل
الانبیاء کمثل قصر احسن بنیانہ ترک منہ موضع لبنۃ الحدیث و بعثت و ارسال
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکمال دین نمودہ و اتمام نعمت فرمودہ کما قال عز من قایل
الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی و آنحضرت را بارسال الی الخلق کافۃ
کما قال عز مجدہ لیکون للعالمین نذیرا وکما قال صلی اللہ علیہ وسلم وارسلت الی
الخلق کافۃ بر سائر انبیا و رسل و ملائکہ و من سواہم و ماسواہم جمیعا فضل کلی کرامت
فرمودہ چنانچہ حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ بعد روایت حدیث اسرا میفرمایند
الحمد للہ لمحمد الشرف علی اہل السموات والارض وعن ابن عباس رضی اللہ عنہ ان اللہ فضل محمدا
صلی اللہ علیہ وسلم علی اہل السماء وعلی الانبیاء صلوات اللہ علیہم و او سبحانہ ببعثت آن حضرت صلعم مکارم
اخلاق و محاسن افعال را بتکمیل و اتمام رسانیدہ کما قال صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ بعثنی لتمام
مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال وقال صلی اللہ علیہ وسلم طمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا
یوم القیمۃ و ازین معنی ظاہر ہست کہ اختصاص او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بارسال الی الخلق
کافۃ و فضل بر ملائکہ و انبیاء علیہما السلام و غیرہم و اکمال نبوت و رسالت و اکمال دین

واتمام نعمت او جود فایض الجود آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بودن آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم اکثر الناس اتباعًا و اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمۃ در قوت اختصاص او سبحانہ آنحضرت
را صلی اللہ علیہ وسلم باعلی درجات قرب و اقصی مراتب ثواب ہست و اگر مساوات
جملہ فساق و فجار مبتلین در عین اتصاف باشد انحای فسق و اغلظ وجوہ فجور بآن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا افضل بودن آنہا از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب
جایز باشد چنانکہ عقیدہ این قایل ہست رسالت عامہ الی الخلق کافۃ و ختم و اکمال
نبوت و رسالت و اکمال دین و اتمام نعمت و تتمیم مکارم اخلاق و تکمیل محاسن افعال
ببعثت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و کثرت اتباع و اعظمیت اجر آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم نسبت باجور انبیاء علیہم السلام و اشرف و افضل گردانیدن او سبحانہ آنحضرت
را صلی اللہ علیہ وسلم بر سایر اہل سموات و ارض محض لغو و سفہ و عبث باشد العیاذ باللہ
من ذلک در تجویز این قایل کمال رسالت باکمال فجور برابر بلکہ کمال فجور
از کمال رسالت بہتر تواند شد این زندقہ و الحاد ناشی از غایت فساد اعتقاد ہست و عند
العاقل قرآن ہیچ خرافات قول بامکان اجتماع متنافیات و متضادات ہست وجہ خامس
آنکہ در شرح عقاید نسفی می گوید و لا یبلغ ولی درجۃ الانبیاء معصومون مامونون من خوف
الخاتمۃ مکرمون بالوحی و مشاہدۃ الملک مامورون بتبلیغ الاحکام و ارشاد الانام بعد
الاتصاف بکمالات الاولیاء فما نقل عن بعض الکرامیۃ من جواز کون الولی افضل من
النبی کفر و ضلال و الحاد و جہالۃ انتہی و در شرح فقہ اکبر می گوید و منہا ان الولی لا یبلغ درجۃ النبی
لان الانبیاء معصومون مامونون عن خوف الخاتمۃ مکرمون بالوحی حتی فی المنام و
بمشاہدۃ الملائکۃ الکرام مامورون بتبلیغ الاحکام و ارشاد الانام بعد الاتصاف
بکمالات الاولیاء العظام فما نقل عن بعض الکرامیۃ من جواز کون الولی افضل من النبی
کفر و ضلالۃ و الحاد و جہالۃ انتہی این قایل باقتضای وسعت ظرف و فراخی حوصلہ

بران چہ بعض کرامیہ از تجویز بلوغ ولی بدرجہ نبی وتجویز فضل ولی بر نبی کمال بردہ اند
قناعت واکتفا نکردہ تجویز مساوات جملہ فساق وفجار مومنین گو متناہی فی الفسق
والفجور باشند درعین اتصاف بکمال فسق وفجور با افضل الانبیاء والمرسلین
صلوات اللہ علیہ وعلیہم بلکہ تجویز افضل بودن بر فاسق وفاجر از مومنین از آنجناب
در درجات قرب وثواب اعتقاد می کنند واین راکمال دین وایمان می پندارد
ہیچ اعتقاد از و مستبعد نیست چہ این مدقق بامکان اتصاف او سبحانہ بجمیع
نقایص وقبایح وفواحش وہمہ صفات حوادث قایل شدہ بتدقیق نظر بران دلایل
آوردہ است کہ ازان اتصاف او سبحانہ بجمیع نقایص وقبایح وفواحش واتحاد
او بجمیع ما عداہ من الممکنات والممتنعات درمرتبہ ذات احدیہ مقدسہ وامکان
عدم او سبحانہ وامکان وجود شریک الباری لازم می آید کما مر سابقا پس از
قول بجواز افضلیت ہر فاسق وہر فاجر بر افضل الرسل علیہ افضل الصلوات
اوراچہ باک تواند بود وجہ سادس آنکہ این قایل وخواجہ تاشان او کہ اتباع
شیخ نجدی اند وخود شیخ نجدی با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را متصف بفوز اعلی درجات
قرب وثواب میدانند یانہ علی الاول مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و
ثواب ممکن نتواند بود چہ بر این تقدیر درجہ قرب وثواب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از دیگر
ہمہ درجات قرب وثواب اعلی است ودرصورت بودن کدامین درجہ دیگر مساوی آن
یا اعلی ازان آن اعلی درجات نتواند بود وہذا خلف وعلی الثانی لازم است کہ این نجدیان
اعتقاد کنند کہ درجہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب از درجات غیر متناہیہ
فروتر است واو سبحانہ باانکہ فرمودہ است وکان فضل اللہ علیک عظیما ویتم نعمتہ
علیک ولسوف یعطیک ربک فترضی وکلہم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا
محمد آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم باوجود غایت محبوبیت از فضل عظیم واتمام نعمت وعطای

مرضی که کرامت فرمودن دیگر درجات علی که از درجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم برتر اند باشد
محروم داشت و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بسبب تنگ ظرفی و پست همتی بدرجه که آن از درجات
غیر متناهیه فروتر است هم راضی شده آنرا اعلی درجه که افعل التفضیل مضاف سوی نکره عامه
است با آنکه آن درجه از درجات غیر متناهیه فروتر است دل خود را خوش کرد بر این تقدیر
این نجدیان را ازین اعتقاد گزیر نیست و این اعتقاد محض الحاد و بدینی است العیاذ بالله من
ذلک وجه سابع آنکه این نجدیان باقتضای سوء اعتقاد و خبث باطن بقصد غرضی که
انشاء الله العزیز در نظر تفصیلی درین قول ایمای بآن خواهد رفت درپی اثبات امکان
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اوصاف کمال افتاده حیله اجرای خود را تمسک
بعموم قدرت الهی قرار داده اند و چون این قایل بر این معنی متنبه شد که بعض اوصاف کمال
همچو خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تا مساوات در آن ممکن باشد اول
برای تحریف معنی خاتم النبیین دست و پا زده حرکات مذبوحی کرد چون از آن دست و
پا زدنش بجز دست بر سر زدنش کاری بر نامد از دعوی امکان مساوات در جمیع
اوصاف درگذشته بدعوی امکان مساوات در قرب و ثواب که درجات آن از
جنس ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر است تشبث کرده همان
حیله یعنی عموم قدرت الهی را متمسک گردانیده چون بدلایل قاطعه و براهین ساطعه امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم و اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم در درجات
قرب و ثواب هم مبرهن شد این گمراهان سوی این بیراهه روی نتوانند رفت و حیله
اینها را سا منقطع و وساوس اینها یکسر مندفع است چه خود این قایل بعدم شمول
قدرت الهی بعض ممکنات را همچو صفات الهی معترف شده است چه جای ممتنعات
ذاتیه و اندرین صورت ضرورت بیان دیگر برای تبکیت اینها نبوده است الا برای
افحام مکابرین و افهام ناظرین میگوییم که آیا در اعتقاد این نجدیان حضرت باری جلت

قدرته قادر نیست براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و درجات قرب و ثواب افضل ممکنات
واعلی از سایر ماسوی الله گرداند یا در اعتقاد اینان براین قادر نیست علی الثانی نفی قدرت
او سبحانه براینان لازم آمد و اینان را از التزام نفی قدرت الهی بران براین شق گریز نیست
فیلزمهم الفرار علی ماعنه الفرار و علی الاول چون او سبحانه قادر است براینکه یک ممکن را
افضل ممکنات گرداند گردانیدن ممکنی دیگر مساوی آن ممکن مفروض افضل ممکنات
یا اعلی از آن ممکن مفروض افضل ممکنات مقدور نتواند بود چه معنی قادر بودن او سبحانه
بر گردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و درجه قرب و ثواب این است
که او سبحانه قادر است براینکه ممکنی را اوصاف کمالیه بخشد که برابر آن اوصاف کمالیه
وافضل از آن ممکن نبود و بآن ممکن درجه از قرب و ثواب کرامت فرماید که مساوی
آن درجه واعلی از آن امکان نداشته باشد زیرا که اگر مساوی آن اوصاف کمالیه
وآن درجه واعلی از آنها ممکن باشد آن ممکن مفروض افضل ممکنات در اوصاف
کمال و درجه قرب و ثواب نتواند شد بلکه بعض ممکنات مساوی او و بعض ممکنات
اعلی از او در اوصاف کمال و قرب و ثواب تواند شد پس درین صورت بودن
ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب و ثواب ممکن نتواند بود پس او سبحانه
بر گردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب و ثواب قادر نتواند بود
لان المصحح للمقدوریة هو الامکان پس خلف لازم آمد زیرا که شق اول این است که او سبحانه
قادر است براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و در قرب و ثواب افضل ممکنات گرداند
یا حاصل اینکه این نجدیان را گریز نیست از احد الامرین یا بگویند که او سبحانه بر گردانیدن ممکنی
افضل الممکنات قادر نیست و علی التقدیرین این نجدیان را از محذوریکه آنرا حیله
بیبا کی گردانیده اند گریز نیست فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین حالا
در اقوال این قایل نظر تفصیلی باید تا تفاصیل ضلالت و جهالت او انکشاف یابد قوله

چون مساوی جناب شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر انبیا علیهم السلام اند ناشی از نافهمی و بیدینی است چه اگر مساوی آنجناب در جمیع کمالات ممکن باشد از فرض وقوع آن نظرا الی ذاته محالی لازم نخواهد آمد پس بر فرض وجود آن مساوی اگرچه مفضول نخواهند شد مگر افضل واکمل از سایر انبیا نتوانند شد چه آن مساوی مفروض الوجود از جمله انبیاست پس وجودش مستلزم نفی این صفت کمال یعنی افضل الانبیا از آنحضرت صلی الله علیه وسلم است پس مشارکت او با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که این صفت هم از انجمله است مستلزم سلب مشارکت در جمیع کمالات است وانچه مستلزم نقیض خود است محال بالذات است پس مشارکت ومساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات است و چون مساوات محال بالذات است افضلیت از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اولی بالامتناع است چه این قایل خودمی گوید که اتفاق عرف واهل لغت براین است که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فلازمی باشد حال آنکه معتقد این نجدی و شیخ او وهم کیشان او این است که اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ممکن است وظاهر است که بر تقدیر امکان آن وفرض وجودش آن حضرت صلی الله علیه وسلم مفضول خواهند بود بلکه این قایل بجواز افضلیت جمله مومنین گو فساق وفجار باغلظ انحای فسق وفجور باشند بران حضرت صلی الله علیه وسلم در قرب ثواب است پس او مفضول بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر فاسق و فاجر با اعتراف باتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بصفت خاتم النبیین و سایر اوصاف کمالیه مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم وکمالات مخصوصه بانبیا علیهم السلام در عین حال اتصاف بان و در عین حال اتصاف فساق وفجار مومنین بانحای فسق وفجور تجویز میکند و با اینهمه دعای اسلام میکند والعیاذ بالله من ذلک قوله و اتفاق عرب ولغت براین است الی قوله فلایز

می باشد یا مساوی نبی دیگر بلکه بیخ نجدیت را برمی کند چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع کمالات سایر انبیا علیہم السلام اند و بر سایر انبیا و رسل در قرب و ثواب و در فضائل دینی و دنیوی و محاسن صوری و معنوی فضل و مزیت دارند کما سیاتی عنقریب و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال محال بالذات است چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول النبیین خلقا اند و اول ما خلق اللہ نوری آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اول النبیین خلقا و اول ما خلق اللہ صالح اشتراک بین اثنین نیست و متاخر در خلق مساوی اول نتواند شد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای تمام مکارم اخلاق و کمال محاسن افعال مبعوث اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال ممکن باشد با تمام مکارم اخلاق و کمال محاسن افعال با ومنوط باشد یا نه علی الثانی آن مساوی مساوی نتواند شد و علی الاول چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم اخلاق و مکمل محاسن افعال اند بودن آن مساوی متمم مکارم اخلاق و مکمل محاسن افعال محال بالذات است زیرا که تتمیم متمم و تکمیل مکمل محال بالذات است و هرگاه که مساوات محال است افضلیت اولی بالامتناع است چه این قابل اعتراف میکند بانکه افضل مرتبه مساوات را جایز شد و هر مرتبه زیادت قایز می باشد هر چند برای اثبات امتناع ذاتی اعلی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاجت باین بیان نیست چه متاخر افضل از اول نمی تواند بود و غیر متمم مکارم اخلاق از متمم آن و غیر مکمل محاسن افعال از مکمل آن افضل نتواند شد مگر این بیان برای تبکیت این قایل آورده شد و قول او و در انیهم شک نیست الی آخره بچند وجه بر غایت جهالت و ضلالت او دلالت دارد اول اینکه هر فضیلتے که در نبی من الانبیا بوده است بوجه اکمل در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موجود است قال فی الشفا بعد ذکر قوله تعالی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض الآیة قال اہل التفسیر فی قوله سبحانه و رفع بعضهم درجات اراد محمد صلی اللہ علیہ وسلم

لانہ بعث الی الاحمر والاسود واحلت لہ الغنایم وظہرت علی یدیہ المعجزات ولیس احد من الانبیاء اعطی فضیلۃ وکرامۃ الا وقد اعطی محمد صلی اللہ علیہ وسلم مثلہا انتہی وقال الشیخ ابو الحسن الاشعری رح کل آیۃ اوتیہا نبی من الانبیاء علیہم السلام فقد اوتی مثلہا نبینا صلی اللہ علیہ وسلم وخص من بینہم بتفضیل الرویۃ وفی مواہب اللدنیہ فی القسم الرابع من المقصد الرابع ما خص نبی بشئی من المعجزات والکرامات الا ولنبینا صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ کما نصوا علیہ انتہی وقال فی شرح الشفا قال التلمسانی روی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم حاز خصال الانبیاء کلہا واجتمعت فیہ اذ ہو عنصرہا ومنبعہا فاعطی خلق آدم ومعرفۃ عیسی وشجاعۃ نوح وخلۃ ابراہیم ولسان اسمٰعیل ورضی اسحاق وفصاحۃ صالح وحکمۃ لوط وبشری یعقوب وجمال یوسف وشدۃ موسی وصبر ایوب وطاعۃ یونس وجہاد یوشع وصورت داؤد وحب دانیال ووقار الیاس وعصمۃ یحیی وزہد عیسی وانغمس صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع اخلاق الانبیاء لیقتبسوا منہ صلوات اللہ علیہم اجمعین وقد افصح بذلک البوصیری حیث قال وکل آی اتی الرسل الکرام بہا فانما اتصلت من نورہ بہم وقال الامام البغوی رح ما اوتی نبی آیۃ الا اوتی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم مثل تلک الآیۃ وفضل علی غیرہ بآیات مثل انشقاق القمر باشارۃ وحنین الجذع علی مفارقتہ وتسلیم الحجر والشجر علیہ وکلام البہایم والشہادۃ برسالتہ ونبع الماء من بین اصابعہ وغیر ذلک من المعجزات والآیات التی لا تحصی واظہرہا القرآن الذی عجز اہل السماء والارض عن الاتیان بمثلہ ثم روی بسندہ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ما من نبی الا وقد اعطی من الآیات ما آمن علی مثلہ البشر وانما کان الذی اوتیتہ وحیا اوحاہ اللہ تعالی الی فارجو ان اکون اکثرہم تابعا یوم القیمۃ متفق علیہ بالجملہ در ہیچ نبی از انبیا علیہم السلام فضیلتی وکرامتی وآیتی نبودہ کہ مثل آن فضیلت وآن کرامت وآن آیت

برا کمل وجوه در آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد وازین مبرهن شد که هیچیک نبی
از انبیا وهیچیک رسول از رسل باعتبار خصوصیات فضایل هم فضلی بر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ندارد پس قول این قایل که با وجود تفاضل فیما بین انبیا و رسل علیهم السلام
اختصاص بعضی بخصایص وبعضی دیگر بخواص دیگر متحقق است ناشی از سوء اعتقاد اوست
چه میانه هیچیک نبی ومیانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم تفاضل نیست یعنی تفاضل این است
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دیگر انبیا و رسل من وجه افضل باشند و دیگر انبیا و رسل
از ان حضرت صلی الله علیه وسلم من وجه آخر افضل باشند حال آنکه هیچیک نبی و رسول
بوجه من الوجوه از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل نیست آنحضرت من کل الوجوه
از همه انبیا و رسل افضل اند وآنحضرت را بر سایر خلایق کافه فضل کلی است چه هیچیک فضیلت
در هیچ نبی از انبیا آنچنان نیست که مثل آن باکمل وجوه در آنحضرت صلی الله علیه
وسلم موجود نباشد پس هیچ نبی را هیچ وجه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضل نیست
وازینجا بطلان قول این قایل پس اگر خصوص اسباب فضیلت در مساوات شرط
باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد آمد لعدم الاشتراک لوجود الخصایص
الموجبة للفضیلة انکشاف یافت چه بنای این قول بر این است که در بعض انبیا علیهم
السلام بعض فضایل آنچنان بوده اند که مثل آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبوده
واین مبنی باطل است وآن فضایل که خصایص آن انبیا شمرده می شوند نسبت بآنحضرت
صلی الله علیه وسلم خواص آن انبیا نیستند آن خواص اضافیه بنسبت دیگر انبیا
هستند مثلا اول البشر فضیلت خاصه حضرت آدم علیه السلام است لیکن این فضیلت
خاصه حضرت آدم علیه السلام نسبت بآنحضرت صلی الله علیه وسلم نیست چه آنحضرت صلی
الله علیه وسلم اول النبیین خلقا هستند پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از حضرت آدم
علیه السلام و اولیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است محتاج بیان نیست وعلی هذا القیاس

دیگر خصایص دیگر حضرات انبیا علیهم السلام چنانچه بیندی ازان عنقریب می آید حاصل که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم جامع جمیع اجناس انواع فضایل اند که در دیگر انبیا علیهم السلام فرادی فرادی
بوده اند مصرع آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری .:. بلکه جمله فضایل خاصه و عامه
وجمیع کمالات کلیه و جزئیه که در حضرات سایر انبیا علیهم السلام بوده اند از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم مقتبس بودند توهم اینکه بعض فضایل کسی از انبیا علیهم السلام در آن
حضرت نبود ناشی از نجدیت وبی ایمانی است وجه دویم اینکه آنچه این قایل از آیة
تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض فهمیده است که هریک از رسل علیهم السلام
بر من عداه من الرسل بعض وجوه فضل دارد تا ازان لازم آید که هر واحد از دیگر رسل
علیهم السلام در بعض وجوه فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل باشد محض
غلط فهمی اوست معنی این آیة کریمه همین قدر است که او سبحانه بعض رسل را بر بعض دیگر
از رسل فضل بخشیده است چنانکه او سبحانه رسل اولو العزم را بر رسل غیر اولو العزم
و در رسل اولو العزم آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل وکرامت
فرموده وهمچنان او سبحانه بعض انبیا را بر بعض دیگر از انبیا علیهم السلام فضل داده
کما قال سبحانه ولقد فضلنا بعض النبیین علی بعض وازین مفهوم نمی شود که هریک نبی افضل
است از جمیع من عداه من الانبیاء چنانکه این قایل از آیة تلک الرسل فضلنا بعضهم
علی بعض فهمیده است فی الشفا وشرحه قال الله تعالی ولقد فضلنا بعض النبیین علی
بعض فالتفضیل ثابت مقطوع به فی الجملة بین ارباب النبوة وکذا بین اصحاب الرسالة
لقوله وقال ای سبحانه تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض قال بعض اهل العلم والتفضیل المراد لهم
هنا فی الدنیا ای غیر مقصور فی العقبی لانه غیر موجود فی الاخری وذلک ای سبب تفضیلهم فی
الدنیا بثلاثة احوال ان یکون آیاته ومعجزاته ابهر واشهر ولا شک ان معجزات نبینا صلی
الله علیه وسلم اظهر واشهر ولو لم یکن الا القرآن لکفی بالله وکیلا للبرهان او تکون امته ازکی

واکثر ای ازید من غیرہم کیفیتہ وکمیتہ اما الکیفیتہ فقد قال تعالی کنتم خیر امتہ واما الکمیتہ فقد
ثبت انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال صفوف المومنین مائۃ وعشرون وامتی منہم ثمانون
او یکون ای النبی المفضل فی ذاتہ افضل واطہر ثم مما یدل علی افضلیۃ نبینا صلی اللہ
علیہ وسلم فی ذاتہ انہ سبحانہ خلقہ قبل جمیع موجوداتہ بل جعلہ کالعلۃ الغائیۃ فی مراتب مخلوقاتہ
وجعلہ اولا واخرا فی مقامات کائناتہ وجعل نور مشکواتہ محل فیوض انوار ذاتہ واسرار صفاتہ
ومعدن ظہور تجلیاتہ و فضلہ ای فضل کل نبی فی ذاتہ راجع الی ما خصہ اللہ بہ من کرامتہ
اختصاصہ من کلام ای کما وقع لموسی فی الطور ولنبینا فی مقام وتدلی او دنی فی معرض الظہور
او خلۃ ای کما ثبت للخلیل ولنبینا الجلیل مع زیادۃ المحبۃ الخاصۃ او لحالۃ الجامعۃ بین المحبۃ
والمحبوبیۃ بل الوسیلۃ لکل محب ومحبوب فی المرتبۃ المطلوبۃ والمجذوبیۃ او رویۃ ای بصریۃ
کما اختص بہ نبینا صلی اللہ علیہ وسلم علی ما تقدم او رویۃ بصریۃ وہی مقام المشاہدۃ برفع
الحجب الجسمانیۃ کما یحصل للکمل من الافراد الانسانیۃ او ما شاء اللہ من الطافہ تحت ولایتہ
واختصاصہ انتہی این قایل معنی آیت وار گونہ فہمیدہ بتفضیل ہر یک نبی بر آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ قایل شدہ این آیت را سند میگرداند ہمچنان شیخ او معانی
آیات قرآنی واحادیث نبوی غلط فہمیدہ بندگان خدا تعالی را گمراہ میکرد و شاید منشاء
غلط فہمی این قایل آنست کہ او از تفسیر مظہری فیما سبق منہ نقل کردہ است افضل
ہو زیادۃ احد الشیئین علی الآخر فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص
ذلک بالکمال وہو ما یقتضی مدحا فی الدنیا وثوابا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصا بوصف
کمال والآخر بوصف کمال آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال یعنی
فی استحقاق المدح والثواب انتہی این قایل از جملہ شرطیہ فان کان الی آخرہ گمان برد کہ
ہر یکی از رسل علیہم السلام بر جمیع من عداہ من الرسل فضل جزئی وارد و این گمان او را در این
ضلالت انداخت کہ گمان برد کہ ہر یک رسول را بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہتہ

بعض فضایل فضل جزئی ہست و نزد ایشان که این جمله شرطیه است و در ہیچیک نبی از انبیا
در ہیچیک رسول از رسل علیہم السلام فضیلتی و کمالی و کرامتی آنچنان نبود که در آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم مثل آن بوجہ اکمل موجود نباشد کما سبق و این جملہ شرطیہ معنی آیۃ کریمہ
نیست و صاحب تفسیر مظہری در معنی این آیہ نگفتہ ہست کہ ہر یک رسول را بر جمیع من عداہ
فضل جزئی ہست بلکہ او می گوید در تفسیر آیۃ و رفع بعضہم درجات علی بعضہم او علی کلہم اما رفع درجات
بعضہم علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء والوا العزم
من الرسل علی غیرہم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضہم علی کلہم فذلک مختص بنبینا صلی اللہ علیہ
وسلم ثبت ذلک بوحی غیر متلو وانعقد علیہ الاجماع انتہی و اینکلام صریح ہست در خلاف
مزعوم این قایل باقی ماند خدشہ در کلام صاحب تفسیر مظہری بدو وجہ یکی اینکہ مدلول کلامش
این است کہ ضمیر ہم فی بعضہم در قول او سبحانہ و رفع بعضہم راجع ہست سوی انبیا کما یدل
علیہ قولہ اما رفع درجات بعضہم علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی
الانبیاء حال آنکہ مرجع مذکور قبل تلک الرسل و تفضیل رسل بر انبیا مدلول این ایت
نیست مدلول این ایت تفضیل بعض رسل بر بعض آخر از رسل است دویم اینکہ تفضیل او
رفع بعضہم را بقولہ اما رفع درجات بعضہم علی بعضہم الی آخرہ مبنی ہست بر اینکہ مراد از بعضہم
فی قولہ و رفع بعضہم درجات بعض مبہم ہست حال آنکہ دیگر اہل تفسیر گفتہ اند کہ مراد از آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و این ابہام برای تفخیم شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہست اعتماد
اعلی انہ لا یتبادر منہ الا الفرد الاکمل الافضل درجات من عداہ من الرسل و این کلام
استطرادًا مذکور شدہ پس معلوم شد کہ قول این قایل لہذا حضرت مالک معطی فضایل
جل شانہ بعد ذکر تفضیل بذکر وجوہ مختلف در رسل متفاضل علیہم السلام در کریمۃ تلک الرسل
تخصیص فرمود تنبیہًا علی ذلک الخ مرادش این ہست کہ او تعالی بعض رسل را بر بعض
دیگر فضل بخشیدہ بعض وجوہ فضل بیان فرمودہ ہست پس مطلب او نیست چرا زینقدر

لازم نمی آمد که کسی را از رسل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ فضل باشد واگر مرادش ازان
این است که او سبحانہ ہر یکی را از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل فضل بخشیدہ بذکر وجوہ
مختلف در ہر یک رسل متفاضلین تخصیص فرمودہ است این غلط فہمی اوست او سبحانہ
ہر یکی را از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل فضل نہ بخشیدہ است وازین کریمہ ہمین قدر
فہمیدہ میشود کہ او سبحانہ بعض رسل راہچو رسل اولو العزم بر بعض دیگر از رسل ہچو رسل
غیر اولو العزم فضل دادہ است وبعض رسل اولو العزم را بر بعضی دیگر از رسل اولو العزم
ہچو آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل بخشیدہ است وانچہ
او سبحانہ از وجوہ فضل ذکر فرمودہ است وہو قولہ سبحانہ منہم من کلم اللہ وقولہ تعالے
وآتینا عیسی ابن مریم البینات وایدناہ بروح القدس چنین نیست کہ ازان تفضیل کسی
از سایر رسل اولو العزم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مستفاد شود در من کلم اللہ
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل اند چنانچہ مفسران گفتہ اند کہ ہو موسی علیہ السلام
ومحمد صلی اللہ علیہ وسلم فکلم موسی لیلۃ الحیرۃ وفی الطور ومحمد لیلۃ المعراج حین قاب قوسین
او ادنی وبر تقدیر انیکہ مراد از من کلم اللہ موسی علیہ السلام باشد نفی این صفت از
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتوان کرد چہ تکلم او سبحانہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
لیلۃ المعراج ثابت است وہمچنان او سبحانہ بینات با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
کرامت فرمودہ وآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بروح القدس موید گردانید پس ازین
وجوہ تفضیل حضرت موسی یا حضرت عیسی علیہما السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم لازم نتواند
آمد چنانکہ مزعوم این قایل است وازینجا معلوم شد کہ قول این قایل اگر خصوص اسباب
تفضیلات ومساوات شرط باشد نفی فضلیت از افضل لازم خواہد بود لعدم الاشتراک
مبنی است بر جہل او بانیکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع کمالات اند کہ در حضرت
انبیا علیہم السلام بودند؛ قول او واللازم باطل لثبوت التفاضل بینہم بالنص مبنی است

بر تفهیمدن معنی آیت کریمه چه معنی آیت کریمه تفضیل بعض رسل بر بعض است نه تفضیل هر واحد
از رسل بر جمیع من عداه من الرسل کما عرفت وجه ثالث اینکه انواع و اجناس فضایل
باهم متفاوت اند بعض فضایل از بعض دیگر از فضایل افضل اند و بعض کمالات نسبت
ببعض دیگر از کمالات مفضول اند مثلا رسالت از نبوت بی رسالت افضل است
و ولایت بی نبوت از نبوت مفضول است و از اجلی بدیهیات است که کسیکه با
متصف باشد بفضیلتے که افضل است از فضیلتے دیگر افضل است از کسیکه متصف باشد
بآن فضیلت دیگر مفضوله بلکه بعض فضایل نسبت ببعض اشخاص فضایل اند و نسبت
ببعض اشخاص دیگر فضایل نیستند مثلا نبوت بی رسالت نسبت بانبیاء غیر مرسل
از کمالات است و نسبت بمرسلین از کمالات نیست بلکه دون درجه آنحضرات است
وانیهم ظاهر و ضروری است که شخصی که واسطه افاضه کمالی بشخص دیگر باشد ازان شخص
دیگر افضل است چه تفاوت میانه مستفیض کمال و مفیض آن گوان مفیض علت
مستقله نباشد ضروری است وانیهم از اجلی ضروریات است که همه کمالات و فضایل
و سایر اوصاف هرگونه که باشد توابع وجود موصوفات اند لاشی محض که هیچگونه بهره
از وجود ندارد متصف بکمالی و فضیلتی نتواند شد پس کسیکه بطفیل دیگری بوجود آمده
باشد بهر حال ازان دیگر مفضول است و توهم افضل بودنش ازان دیگر غیر معقول
و در اینمقدمات کسی را گو عقل و ایمان نداشته باشد جای کلام نیست بعد تمهید
اینمقدمات می گوییم که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم آنچنان فضایل فاضله
بفضل عظیم خود کرامت فرموده است که هیچیک کس را از سایر انبیا و رسل علیهم السلام
دران فضایل با آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوات و مشارکت نیست چه جای
آنکه کسی را از انبیاء و رسل بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوجه من الوجوه فضل باشد
یکی از انجمله این است که خلق و ایجاد همه ممکنات بطفیل آنحضرت است و اول ما خلق الله

نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ست اگر نبودی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نہ آدم بودی ونہ بنی آدم بلکہ نہ عالم ونہ اجزای عالم فنشا نہ انہ لولاہ لم یکن فلک ولا دوار نہ ولا زمین ولا احوالانہ ولا آدم ولا ولدانہ ولا ادریس ولا نبوتہ وحکمتہ ولا سلطانہ ولا جنتہ وخلها ولا علائ ولا امکانہ ولا نوح ولا طوفانہ بل ولا ماء ولا طغیانہ ولا من حمل معہ لا فلکھم ولا قوسہ ولا غرقھم وہلکھم ولا ابراہیم ولا آلہ ولا ملکھم نعم ولا داؤد ولا سلیمانہ ولا موسی ولا ثعبانہ ولا فرعون ولا ہامانہ ولا عیسی ولا حواریوہ ولا رہبانہ ولا الدنیا ولا احوالها ولا الارض ولا زلزالها ولا القیمۃ ولا اہوالها ولا جنۃ ولا رضوانها ولا جہنم ولا نیرانها کما قال فی شرح الشفا ان من المعلوم انہ لولا نور وجودہ وظہور کرمہ وجودہ لما خلق الافلاک ولا وجد الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ التی وسعت کل شئی من الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ الایجاد ثم الی منحۃ الامداد الی آخر ما قال وقد سبق نقلہ پس ہرچہ بوجود آمدہ است از فضایل واصحاب فضایل بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از مکمن عدم بمنصہ شہود آمدہ است توہم اینکہ کسی از انبیا ورسل علیہم السلام کہ بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجود آمدہ اند از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ افضل اند بدان ماند کہ بعض غلاۃ بدین گویند کہ حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند وبران استدلال می کنند کہ مادر حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از مادر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وپدر حسنین رضی اللہ عنہما از پدر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ونمی دانند کہ فضل پدر ومادر حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از جہت کدام کس وبطفیل کدام کس بود و ویمی از انجملہ این است کہ او سبحانہ میفرماید واذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب وحکمۃ ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ قال ءاقررتم واخذتم علی ذلکم اصری قالوا اقررنا قال فاشہدوا وانا معکم من الشاہدین قال امیر المؤمنین علی ابن

ابیطالب رضی اللہ عنہ لم یبعث اللہ نبیًا من آدم فمن بعدہ الا اخذ علیہ العہد فی محمد صلی اللہ علیہ وسلم لئن بعث وہو حیٌّ لیومننّ بہ ولینصرنہ ویاخذ العہد بذلک علی قومہ ونحوہ عن السدی وقتادۃ قال ابو الحسن القابلی اختص اللہ محمدا صلی اللہ علیہ وسلم بفضل لم یوتہ غیرہ ابانہ وہو ما ذکرہ فی ہذہ الایۃ قال المفسرون اخذ اللہ المیثاق بالوحی فلم یبعث نبیًا الا ذکر لہ محمدا ونعتہ واخذ علیہ ای علی کل نبی میثاقہ وہو ان ادرکہ یومن بہ وقیل ان یبینہ لقومہ ویاخذ میثاقہم ان یبینوہ لمن بعدہم وہکذا الی ان یبعث فیومنوا بہ وقال اللہ سبحانہ واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح وابراہیم وموسی وعیسی ابن مریم واخذنا میثاقا غلیظا قال امیر المومنین عمر ابن الخطاب رضی اللہ عنہ فی کلام بکی بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم بابی انت وامی یا رسول اللہ لقد بلغ من فضیلتک عند اللہ ان بعثک آخر الانبیاء وذکرک فی اولہم فقال واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح الایہ وقال قتادۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرہم فی البعث فلذلک وقع ذکرہ مقدما ہہنا قبل نوح وغیرہ وقال الامام ابو اللیث السمرقندی فی ہذا تفضیل نبینا صلی اللہ علیہ وسلم لتخصیصہ بالذکر قبلہم وہو آخرہم والمعنی اخذ اللہ علیہم المیثاق اذا خرجہم من ظہر آدم کالذر قال فی شرح الشفا والمعنی ان للانبیاء میثاقا خاصا بعد دخولہم فی المیثاق العام المعنی بہ قولہ الست بربکم قالوا بلی تبلیغ الرسالہ واخص من ہذا المیثاق میثاق الانبیاء اصالۃ وامہم تبعًا انہ صلی اللہ علیہ وسلم لو فرض انہ وجد فی ای زمان من الازمنہ لتبعہ جمیع الانبیاء وجمیع امہم من الاولیاء والعلماء والاصفیاء فکانہم تابعون لہ بالقوۃ وعلی فرض وقوعہ بالفعل انتہی ثم قال وفی کتاب القصص لوثیمۃ ابن الفرات برفعہ الی ابی موسیٰ الاشعری انہ قال لما خلق اللہ سبحانہ آدم علیہ السلام قال لہ آدم علیہ السلام فقال نعم یا رب قال من خلقک فقال انت یا رب خلقتنی قال فمن ربک قال انت لا الہ الا انت قال فاخذ علیک المیثاق بہذا قال نعم

فاخرج اللہ سبحانہ الحجر الاسود من الجنۃ وہواذ ذلک ابیض ولولا ماسودہ المشرکون بمسہم ایاہ لما اشتفی بہ ذوعاہۃ الاشفی بہ فقال اللہ سبحانہ امسح یدک علی الحجر بالوفا ففعل ذلک فامرہ بالسجود فسجد اللہ سبحانہ ثم اخرج من ظہرہ ذریتہ فبدأ بالانبیاء منہم وبدأ من الانبیاء بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم فاخذ علیہ العہد کما اخذہ علی آدم ثم اخذ العہد علی الانبیاء والرسل کذلک ان یومنوا بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وان ینصروہ ان ادرکہم زمانہ فالتزموا ذلک وشہد بعضہم علی بعض وشہد اللہ سبحانہ بذلک علی جمیعہم واخذ بعد ذلک العہد علی سایر بنی آدم فسجدوا کلہم الا الکافرین والمنافقین لم یطیقوا ذلک لصیاص خلقت فی اصلابہم الحدیث وقال صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ وقال صلی اللہ علیہ وسلم وارسلت الی الخلق کافۃ فہو صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درحقیقت نبی الانبیاء اند وازینجا است کہ فرمودہ اند لوکان موسی حیا لما وسعہ الا اتباعی وحضرت ابراہیم وحضرت عیسی علیہما السلام کہ از رسل اولوالعزم اند در روز قیامت در امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خواہند بود وہمہ انبیاء از حضرت آدم ومن سواہ زیر لوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران روز خواہند بود وافاضہ کمالات وکرامات بر ارواح حضرات انبیا علیہم السلام بوساطت روح مقدس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم شدہ است ونسبت سایر انبیا علیہم السلام سوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت امت سوی رسول ان امت است ونسبت مستفیض سوی مفیض پس توہم اینکہ ہریک نبی ورسول بوجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل است توہم این است کہ افراد امت از رسول خود افضل اند ومستفیض از مفیض افضل است ایچنین توہم باطل در دلی کہ ایمانی دارد نتواند گنجید سیوم از انجملہ این است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ...

ہمہ انبیا و رسل علیہم السلام داخل اند و نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر اصحاب الیمین وخیر السابقین اند کما روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ قسم الخلق قسمین فجعلنی من خیرہم قسما فذلک قولہ اصحاب الیمین و اصحاب الشمال فانا من اصحاب الیمین و انا خیر اصحاب الیمین ثم جعل القسمین ثلاثا فجعلنی من خیرہا ثلثا و ذلک قولہ فاصحاب المیمنۃ و اصحاب المشأمۃ والسابقون السابقون فانا من السابقین وانا خیر السابقین ثم جعل الاثلاث قبایل فجعلنی من خیرہا قبیلۃ و ذلک قولہ وجعلناکم شعوبا و قبایل لتعارفوا الآیہ فانا اتقی ولد آدم و اکرمہم علی اللہ ولا فخر ثم جعل القبایل بیوتا فجعلنی من خیرہا بیتا فذلک قولہ انما یرید اللہ لیذہب عنکم الرجس اہل البیت ویطہرکم تطہیرا و ظاہر است کہ در عموم اصحاب الیمین و عموم دیگر مضاف الیہ خیر درین حدیث رسل و انبیا داخل اند و نیز ارشاد شدہ است انا سید الناس یوم القیمۃ و در عموم الناس حضرت آدم فمن سواہ داخل اند تو ہم افضل بودن ہر یکی از انبیا و رسل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ ناشی است از سوء فہم و سوء عقیدت چہارم از انجملہ این است کہ در حدیث اسرا است فقال تبارک و تعالی لہ ای للنبی علیہ السلام سل فقال انک اتخذت ابراہیم خلیلا واعطیتہ ملکا عظیما وکلمت موسی تکلیما و اعطیت داود ملکا عظیما والنت لہ الحدید وسخرت لہ الجبال واعطیت سلیمان ملکا عظیما وسخرت لہ الجن والانس والشیاطین واعطیتہ ملکا لاینبغی لاحد من بعدہ وعلمت عیسی التوریۃ والانجیل وجعلتہ یبرئ الاکمہ والابرص واعذتہ وامہ من الشیطان الرجیم فلم یکن لہ علیہما سبیل فقال لہ ربہ تعالی قد اتخذتک حبیبا فہو مکتوب فی التوریۃ محمد حبیب الرحمن وارسلتک الی الناس کافۃ وجعلت امتک ہم الاولون وہم الآخرون وجعلت امتک لایجوز لہم خطبۃ حتی تشہدوا انک عبدی ورسولی وجعلتک اول النبیین خلقا وآخرہم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطہا احدا قبلک واعطیتک خواتیم سورۃ البقرۃ

من کنز تحت عرشی لم اعطها نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما پس از فرموده او سبحانه صراحةً بیّن است که فضایلی که او سبحانه بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرموده افضل اند از فضایلی که او سبحانه بحضرت ابراهیم وحضرت موسیٰ وحضرت داؤد وحضرت سلیمان وحضرت عیسیٰ علیهم السلام بخشیده واو سبحانه آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بهمان فضایل که آنحضرت را صلی اللہ علیہ بآن اختصاص بخشیده از سایر انبیا و مرسلین افضل گردانیده وبخصوص خاتمیت وفاتحیت واعطای خواتیم سوره بقره وسبع مثانی واوّلیت در خلق وآخریت در بعث وتشریف امت باولیت وآخریت که فرع اولیت وآخریت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است وارسال الی الناس کافه که از لوازم ختم نبوت است ومحبوبیت خاصه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگران تفضیل داده وچون فضایل آنحضرت علیهم السلام نسبت بفضایل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول اند لامحاله آنحضرات علیهم السلام نسبت بآنحضرت مفضول اند تخیل فضلیت دیگری از انبیا و مرسلین علیهم السلام بوجه من الوجوه از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تخیل خالی از تحصیل معنی تفضیل ومبنی بر ضلالت وتضلیل است وازینجا منکشف شد که قول این قایل پس ثابت شد که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل است ومبنی از تضلیل مفضی سوی تجهیل رب جلیل از قاعده تفضیل واز موجبات کفر این جاهل ضلیل است اگر وصف خاتمیت وآخریت در بعث وارسال الی الناس کافه که از لوازم خاتمیت است مفید فضل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر دیگر انبیا ورسل ومفید نفی مساوات دیگران بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نمی بود اینکلام قدسی وجهی نداشت حال آنکه اینکلام مسوق است برائی تبیین تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بران رسل که در کلام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مذکور اند این جاهل بیباک هرچه در دلش می آمد بیهوده می سراید پنجم از انجمله این است که در

حدیث اسرا از روایت ابو ہریرۃ رضی اللہ عنہ آمدہ ثم لقوا ای النبی مع جبرئیل ومن معہ من الملائکۃ ارواح الانبیاء فاثنوا علی ربہم و ذکر کلام کلو احد منہم وہم ابراہیم وموسی وعیسی وداؤد وسلیمان ثم ذکر کلام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ای ابو ہریرہ وان محمدا اثنی علی ربہ فقال کلکم اثنی علی ربہ وانا اثنی علی ربی فقال الحمد للہ الذی ارسلنی رحمۃ للعالمین وکافۃ للناس بشیرا ونذیرا وانزل علی الفرقان فیہ تبیان کل شئی وجعل امتی خیر امۃ وجعل امتی امۃ وسطا وجعل امتی ہم الاولون وہم الآخرون وشرح لی صدری ووضع عنی وزری ورفع لی ذکری وجعلنی فاتحا وخاتما فقال ابراہیم بہذا فضلکم محمد ازین حدیث ثابت است کہ حضرت ابراہیم علیہ السلام از جہت وصف خاتمیت ودیگر فضایل خاصہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر دیگر انبیا ورسل علیہم السلام تفضیل دادند وفرمودند بہذا فضلکم محمد اگر بدانست این قایل نفی مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعدہ تفضیل ومبنی از تضلیل ست باری این قول ابراہیم علیہ السلام کہ بخصوص خاتمیت وخصوص اسباب فضیلت آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر رسل وانبیا علیہم السلام تفضیل دادند ونفی مساوات کردند برکدام قاعدہ مبنی وازکدام چیز مبنی ست شاید در اعتقاد این جہول حضرت ابراہیم علیہ السلام راہم از قاعدہ تفضیل ذہول وتضلیل ماول ومعمول بود والعیاذ باللہ ہمچو کلمات این قایل مفضی بکفر اوست ششم از انجملہ این ست کہ در شرح شفا مذکور ست کہ روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نزل علی جبریل فسلم علی فقال فی سلامہ السلام علیک یا اول السلام علیک یا آخر السلام علیک یا ظاہر السلام علیک یا باطن فانکرت ذلک علیہ وقلت یا جبریل کیف یکون ہذہ الصفۃ لمخلوق مثلی وانما ہذہ صفۃ الخالق الذی لا یلیق الا بہ فقال یا محمد اعلم ان اللہ امرنی ان اسلم بہا علیک لانہ قد فضلک بہذہ الصفۃ وخصک بہا علی جمیع

النبیین والمرسلین فشق لک اسما من اسمہ ووصفا من وصفہ وسماک بالاول لانک اول
الانبیاء خلقا وسماک بالآخر لانک آخر الانبیاء فی العصر وخاتم الانبیاء الی آخر الامم و
سماک بالباطن لانہ تعالی کتب اسمک مع اسمہ بالنور الاحمر فی ساق العرش قبل ان یخلق
اباک آدم بالفی عام الی ما غایۃ لہ ولا نہایۃ فامرنی بالصلوٰۃ علیک فصلیت علیک
یا محمد الف عام بعد الف عام حتی بعثک اللہ بشیرا ونذیرا وداعیا الی اللہ باذنہ وسراجا
منیرا وسماک بالظاہر لانہ اظہرک فی عصرک ہذا علی الدین کلہ وعرف شرعک وفضلک اہل
السموات والارض فما منہم احد الا وقد صلی علیک وسلم فربک محمود وانت محمد وربک الاول
والآخر والظاہر والباطن وانت الاول والآخر والظاہر والباطن فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم الحمد للہ الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی ازین حدیث ثابت است کہ آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمیع النبیین افضل اند من جمیع الوجوہ والا قول آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم حتی فی اسمی وصفتی بیمعنی باشد العیاذ باللہ معلوم نیست کہ در اعتقاد این
قایل قول حضرت جبریل علیہ السلام لانہ قد فضلک بہذہ الصفۃ وخصک بہا علی جمیع
النبیین والمرسلین وقول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الحمد للہ الذی فضلنی علی جمیع النبیین
حتی فی اسمی وصفتی نیز مبنی بر ذہول از قاعدہ تفضیل ومبنی از تضلیل است قاعدہ این
قایل او را بمقعدی از نار خواہد نشانید وتلبیسات منافقانہ او را بدرک اسفل
خواہد رسانید ہفتم از انجملہ این است کہ از حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مروی است
ان اللہ فضل محمدا صلی اللہ علیہ وسلم علی اہل السماء وعلی الانبیاء صلوات اللہ وسلامہ علیہم
قالوا فما فضلہ علی اہل السماء قال ان اللہ قال لاہل السماء ومن یقل منہم انی الہ من دونہ
الآیہ وقال لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم انا فتحنا لک فتحا مبینا قالوا فما فضلہ علی الانبیاء قال
ان اللہ تعالی قال وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومہ وقال لمحمد صلی اللہ علیہ
وسلم وما ارسلناک الا کافۃ للناس فارسلہ الی الجن والانس ازین قول حضرت ابن عباس

که مستنبط از آیه قرآنی است تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم از جهت رسالت عامه
بر سایر رسل وانبیا ثابت است وازان ظاهر است که هیچ نبی ورسول را بر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم بوجهی فضل نیست چه اعلی فضایل آنحضرات علیهم السلام رسالت
است ونبوت ورسالت آنحضرات نسبت برسالت عامه تامه آنحضرت صلی الله علیه
وسلم که خاتمه رسالات ومنبع سایر کمالات است مفضول است پس لامحاله اهل آن
رسالات نسبت بصاحب این رسالت کامله مفضول اند حضرت ابن عباس از جهت
خصوص سبب فضیلت یعنی عموم رسالت که یکی از شعب ختم نبوت است تفضیل آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا قایل اند شاید در اعتقاد این جاهل حضرت ابن عباس هم
از قاعده تفضیل ذاهل وبتضلیل مخاطبین مایل اند چون از قول این جاهل تضلیل وتجهیل رب
جلیل وآنحضرت وحضرت ابراهیم خلیل وحضرت جبریل از قاعده تفضیل وانتساب این
حضرات بتضلیل لازم است این لباس تجهیل ابن عباس چرا سبالات خواهد کرد وبرای
کشف عوار این ناهنجار وجوه بسیار اند وفیما ذکرناه کفایة لاولی الابصار وجه رابع
اینکه فضیلت بر دو گونه است یکی آنکه موصوف آن بوجود آن فی نفسه کامل باشد وکمال
او متعدی بغیر او نشود واز و نفعی بدیگری نرسد وکمال او بدیگری سودی نه بخشد دویم
آنکه فضل وکمال موصوف آن متعدی بغیر باشد ودیگران بفیض فضل وکمال موصوف
آن از فضایل وکمالات متمتع وبهره اند وز شوند و این قسم بحسب مراتب عموم فیض
ومدارج تعدیه افضال متفاوت بحسب المراتب است ودرین شک واشتباه نیست
که قسم ثانی از قسم اول افضل واعلی است . وفضل متعدی بنسبت بفضل غیر متعدی
باسم فضل احق واولی است وازینجا است که خیر الناس من ینفع الناس وظاهر است
که هادی از مهتدی ومجدی از مجتدی در فضل برتر وفضل مکمل بر کامل ومنجی بر ناجی
اجلی واظهر است وچنانکه در کمالات ظاهره وباطنه وفضایل دینیه ودنیویه میان

متعدی وغیر متعدی تفاوت است ومتعدی ازان کمالات وفضایل از غیر متعدی افضل
است همچنان درباب قرب وثواب کسی که قرب وثواب او ذریعه قرب وثواب دیگران
نباشد وقرب وثواب اول افضل است از قرب وثواب ثانی وعلی ہذا القیاس
مراتب قسم ثانی در فضیلت متفاوت اند ان فضیلت متعدیه که تعدیه ان اکثر وعموم
آن بیشتر است افضل است ازان فضیلت متعدیه که تعدیه آن کمتر واقاصرتر ان
اقل واندر است چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم رحمته للعالمین ومبعوث الی کافة
الخلق الی یوم الدین اند افاضهٔ آن رحمت تمام عالم وعالمیان را عام وافاده آن
هرگونه کمالات دینیه ودنیویه وصوریه ومعنویه وجمع فضایل اولویه واخرویه را بجمیع
عوالم وعالمیان تام ومستدام است تخئیل اینکه کسی را از انبیا ورسل بوجهی من الوجوه
بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضل است ناشی از غایت غوابت وبی ایمانی است
وباقتضای جهالت ونادانی است همچو تخئیل بدان ماند که کسی بگدای یک فلس دهد
وبادشاهی بهزاران هزارکسان صره های زر بخشد ابلهی آنکس راکه یک فلس به یک گدا
داده است بران بادشاه تفضیل دهد باین وجه که صفت دادن یک فلس بیک
گدا در بادشاه یافته نشد همچو ابله راچه توان گفت وجه خامس آنکه تفضیل آدم بسجود
ملایک ووجود بی تولد وابوت بشر وحضرت ادریس باجتماع نبوت وحکمت وسلطنت
ودخول جنت وحضرت نوح بتحمل ایذای امت تا نهصد وپنجاه سال در تبلیغ احکام الهی
وغرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب وابقاء نسل آدم متوسط ایشان وحضرت
ابراهیم بقصه نار وذبح ولد بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقتضای غایت سفاهت است
اما اجمالا فلما روی عن ابن عباس رضی الله عنهما ان النبی صلی الله علیه وسلم کانت روحه
بین یدی الله قبل ان یخلق آدم بالفی عام یسبح ذلک النور ویسبح الملایکة بتسبیحه فلما خلق
الله آدم القی ذلک النور فی صلبه فاهبطنی الی الارض فی صلب آدم وجعلنی فی صلب

نوح فی السفینة وقذف بی فی صلب ابراهیم ثم لم یزل ینقلنی من الاصلاب الکریمة الی الارحام الطاهرة
حتی اخرجنی من ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط قال القاضی فی الشفاء ویشهد بصحة هذا الخبر
شعر العباس المشهور فی مدح النبی صلی الله علیه وسلم وروی ایضا عن ابن عباس عنه علیه
السلام لما خلق الله آدم اهبطنی فی صلبه الی الارض وجعلنی فی صلب نوح فی السفینة
وقذف بی فی النار فی صلب ابراهیم ثم لم یزل ینقلنی فی الاصلاب الکریمة الی الارحام
الطاهرة حتی اخرجنی بین ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط قال فی الشفاء والی هذا اشار العباس ابن
عبد المطلب رضی الله عنه بقوله شعر من قبلها طبت فی الظلال وفی ✤ مستودع حیث
یخصف الورق ✤ ثم هبطت البلاد لا بشر ✤ انت ولا مضغة ولا علق ✤ بل
نطفة ترکب السفین وقد ✤ الجم نسرا واهله الغرق ✤ تنقل من صالب الی رحم ✤
اذا مضی عالم بدا طبق ✤ ثم احتوی بیتک المهیمن من ✤ خندف علیاء
تحتها النطق ✤ پس خلق آنحضرت صلی الله علیه وسلم از خلق حضرت آدم علیه السلام مقدم
است اگر حضرت آدم اول البشر اند حضرت اول الخلق اند اول البشر را بر اول الخلق
فضلی تواند بود وهرگاه که وجود حضرت آدم علیه السلام وصفات شان بطفیل آنحضرت
صلی الله علیه وسلم است حضرت آدم علیه السلام را هیچگونه فضل بر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم نتواند بود وهمچنان وجود حضرت ادریس علیه السلام وکمالات شان ونجات حضرت
نوح علیه السلام از غرق وحضرت ابراهیم علیه السلام از حرق بطفیل آنحضرت صلی الله علیه
وسلم بوده است وهمه برای ابطال هیچ تخییل حدیث وبیدی لواء الحمد ولا فخر وما من نبی
یومئذ آدم فمن دونه الا تحت لوائی کافی است واما التفصیل فلما روی الترمذی عن ابی هریرة
رضی الله عنه قال قالوا یا رسول الله متی وجبت لک النبوة قال وآدم بین الروح
والجسد وعن العرباض ابن ساریة رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول انی عبد الله وخاتم النبیین وان آدم لمنجدل فی طینته وسأخبرکم باول امری

ابو اللیث السمرقندی وغیرہما ان آدم عند معصیتہ قال اللہم بحق محمد اغفر خطیئتی ویروی تقبل
توبتی فقال لہ اللہ من این عرفت محمدا قال رایت فی کل موضع من الجنۃ مکتوبا لا الہ
الا اللہ محمد رسول اللہ ویروی محمد عبدی ورسولی فعلمت انہ اکرم خلقک علیک فتاب
علیہ وغفر لہ وفی روایۃ فقال آدم لما خلقتنی رفعت راسی الی عرشک فاذا فیہ مکتوب
لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ فعلمت انہ لیس احد اعظم قدرا عندک ممن جعلت اسمہ مع اسمک
فاوحی اللہ الیہ وعزتی وجلالی انہ لآخر النبیین من ذریتک ولولاہ لما خلقتک قال
فی شرح الشفاء وتقرب منہ ما روی لولاک لما خلقت الافلاک وروی البیہقی عن علی
کرم اللہ وجہہ انہ کان آدم یکنی بابی محمد ووجہ تخصیصہ کونہ صلی اللہ علیہ وسلم افضل اولادہ
والتشرف باسنادہ بالجملہ چون اجل فضایل حضرت آدم علیہ السلام تشرف شان
بابوت آنحضرت ست تفضیل حضرت آدم علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بوجہ من الوجوہ باقتضای جہل وبی ایمانی ست چنانکہ بعض جہلہ حضرات حسنین رضی اللہ عنہما را
بعلت بنوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تفضیل میدہند وآنچہ
این قایل از فضل حضرت ادریس علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہت اجتماع
نبوت وحکمت وسلطنت ودخول جنت درحیات ذکر کردہ ست منشاء آن نیز جہل
ونادانی والحاد وبی ایمانی ست چہ ظاہر ست کہ نبوت حضرت ادریس علیہ السلام از
نبوت ورسالت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بمراتب مفضول ست وحکمت آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم از حکمت ادریس علیہ السلام بمراتب زاید ست قال سبحانہ وانزل اللہ
علیک الکتاب والحکمۃ وعلمک ما لم تکن تعلم وکان فضل اللہ علیک عظیما وقال سبحانہ
ہو الذی بعث فی الامیین رسولا منہم یتلو علیہم آیاتہ ویعلمہم الکتاب والحکمۃ وقال صلی
اللہ علیہ وسلم فی حدیث شرح صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم تناول احدہما ای احد
الملکین اللذین شرحا صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم شیئا فاذا بخاتم فی یدہ من نور یحار الناظر

و ونه فختم به قلبی فامتلاء ایمانا وحکمة ثم اعاده مکانه وامر الآخر یده علی مفرق صدری فالتام
وفی روایة قال قلب وکیع ای شدید له عینان تبصران واذنان سمیعتان ومعنی شدید
متین فی العلم ومحکم فی الفہم ومعنی تبصران یدرکان الامور العقلیة ومعنی اذنان سمیعتان
انہما تعیان العلوم النقلیة وفی حدیث ابی ذر رضی اللہ عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فما ہو الا ان
ولیا ای الملکان فکانما اری الامر معاینہ وعن معاذ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال صلی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوٰۃ الغداۃ ثم اقبل علینا فقال انی سأحدثکم انی قمت
من اللیل فصلیت ما قدر لی فنمت وفی روایة فوضعت جنبی فاذا انا بربی فی احسن صورۃ
فقال یا محمد فیم یختصم الملاء الاعلی قلت انت اعلم یا رب مرتین قال فوضع کفه وفی
روایة یده بین کتفی فوجدت بردہا بین ثدیی وفی روایة قد وجدت بردا نامله بین ثدیی
فعلمت ما فی السماء والارض وفی روایة الثانیة فتجلی لی کل شیء وعرفت ما فی السماء والارض
ثم تلا ہذہ الآیہ وکذلک نری ابراہیم ملکوت السموات والارض ولیکون من الموقنین وقال
وہب ابن منبه قرأت فی احد وسبعین کتابا فوجدت فی جمیعہا ان النبی صلی اللہ علیہ و
سلم ارجح الناس عقلا وافضلہم رایا وفی روایة اخری فوجدت فی جمیعہا ان اللہ لم
یعط جمیع الناس من بدء الدنیا الی انقضائہا فی جنب عقله صلی اللہ علیہ وسلم الا کحبة
رمل من رمال الدنیا قال فی الشفاء ومن معجزاته الباہرۃ ما جمعه من المعارف
والعلوم وخصه من الاطلاع علی جمیع مصالح الدنیا والدین ومعرفة بامور شرائعه
وقوانین دینه وسیاسة عبادہ ومصالح امته وما کان فی الامم قبله وقصص الانبیاء
والرسل والجبابرۃ والقرون الماضیة من لدن آدم الی زمنه وحفظ شرائعہم
وکتبہم ووعی سیرہم وسرد انبائہم وایام اللہ فیہم وصفات اعیانہم واختلاف
آرائہم والمعرفة بمددہم واعمارہم وحکم حکمائہم ومحاجة کل امة من الکفرۃ ومعارضة کل
فرقة من الکتابیین بما فی کتبہم واعلامہم باسرارہا ومخبآت علومہم واخبارہم الی الاخواء

علی لغات العرب وغریب الفاظ فرقها والاحاطة بضروب فصاحاتها والحفظ لایامها وامثالها
وحکمها ومعانی اشعارها والتخصص بجوامع کلمها الی المعرفة بضرب الامثال الصحیحة والحکم البینة
لتقریب التفہیم للغامض والتبیین للمشکل الی تمہید قواعد الشرع الذی لاتناقض فیه ولا
تخاذل مع اشتمال شریعته علی محاسن الاخلاق ومحامد الآداب وکل شیٔ مستحسن مفضل
لم ینکر منه ملحد ذو عقل سلیم شیئا الا من جهة الخذلان بل کل جاحد له وکافر من الجاهلیة به اذا
سمع ما یدعو الیه صوبه واستحسنه دون طلب اقامة برهان علیه ثم ما احل لهم من الطیبات
وحرم علیهم من الخبائث وصان به انفسهم واعراضهم واموالهم من المعاقبات والحدود
عاجلا والتخویف بالنار آجلا مما لا یعلم ولا یقوم به ولا یبعضه الا من مارس الدرس والعکوف
علی الکتب ومثافنة بعض هذا الی الاحتواء علی ضروب العلم وفنون المعارف کالطب
والعبارة والفرائض والحساب والنسب وغیر ذلک من العلوم مما اتخذ اهل هذه المعارف
کلامه صلی الله علیه وسلم قدوة واصولا فی علمهم انتہی وقد سبق انه صلی الله علیه وسلم قال
بعثنی الله لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال پس مبرہن شد کہ ہر دو قسم حکمت
یعنی حکمت نظریہ وحکمت عملیہ بانواعہا واصنافہا در ذات ان اعلم ممکنات علیہ افضل
الصلوات باکمل مراتب رسیدہ وحکمت ادریس علیہ السلام ذرہ از ان ضیا وقطرہ
از ان دریا بود وہمچنان سلطنت حضرت ادریس علیہ السلام با سلطنت آن شاہ
رسل کرام کہ در مشارق ومغارب ارض باشاعت دین اسلام تا قیام قیامت باقی
علی الدوام است نسبتی معتدبہا ندارد وفی صحیح مسلم عن ثوبان عنه صلی الله علیه وسلم ان
الله زوی لی الارض فرأیت مشارقها ومغاربها وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منها قال فی
الشفاء ولذلک امتدت ای ملکة امته صلی الله علیه وسلم فی المشارق والمغارب ما بین
ارض الهند اقصی المشرق الی بحر طنجه وهی بلدة عظیمة بساحل بحر المغرب حیث لا عمارة وراءه
وذلک ما لم تملکه امة من الامم وایضا فی صحیح مسلم عن سعد ابن ابی وقاص رضی الله عنه صلی الله

تعالی علیه وسلم لا یزال اهل الغرب ظاهرین علی الحق حتی تقوم الساعة و روی احمد والطبرانی
عن ابی امامة رضی الله عنه صلی الله علیه وسلم لا تزال طایفة من امتی ظاهرین علی الحق
قاهرین لعدوهم حتی یاتیهم امر الله وهم کذلک قیل یا رسول الله واین هم قال ببیت المقدس
واما دخول جنت و حیات دنیا که از خصایص حضرت ادریس علیه السلام فروتر ست از دخول
مقام قاب قوسین او ادنی و نیز وسیله که خاص با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ست از درجه
که در جنت برای حضرت ادریس علیه السلام ست ارفع و اعلی است حاصل که فضایل
حضرت ادریس علیه السلام نسبت فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بمراتب مفضول اند و فضل
اهل فضایل مفضوله بر اهل فضایل فاضله معنی ندارد و آنچه این قایل از فضل حضرت نوح علیه
السلام بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم از جهت تحمل ایذای امت تا نهصد و پنجاه سال
در تبلیغ احکام الهی و غرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب و ابقای نسل آدم بتوسط
ایشان علیهما السلام گمان می کند از نافهمی او ناشی است چه فضایل مذکوره نسبت
بفضایل آن سید الاواخر والاوائل مفضول اند حضرت امیر المومنین عمر بن الخطاب
رضی الله عنه در کلامیکه با آن بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم میگریست میفرماید بابی انت
وامی یا رسول الله لقد دعا نوح علی قومه فقال رب لا تذر علی الارض من الکافرین
دیارا ولو دعوت علینا لهلکنا من عند آخرنا فلقد وطی ظهرک وادمی وجهک وکسرت رباعیتک
فابیت ان تقول الا خیرا فقلت اللهم اغفر لقومی فانهم لا یعلمون بابی انت وامی یا رسول
الله لقد اتبعک فی قلة سنک وقصر عمرک ما لم یتبع نوحا فی کثرة سنه وطول عمره فلقد
آمن بک الکثیر وما آمن معه الا القلیل بابی انت وامی یا رسول الله لو لم تجالس الا الاکفاء
لما جالستنا ولو لم تنکح الا الی الاکفاء ما نکحت الینا ولو لم تواکل الا الاکفاء ما واکلتنا
لبست الصوف ورکبت الحمار ووضعت طعامک بالارض تواضعا منک صلی الله علیک
انتهی و فرقی که میان دعای اغراق و دعای آمرزش و انجاست و فرقی که ما بین مراتب انبیا است

که مقصود و مراد از بعثت رسل و انبیا است بتقلب اهتدا و کثرت اهتدا و میانه هر دو وادی رهنما است ظاهر و آشکارا است و این تفاوت فرق در کلام حضرت فاروق اعظم مراد مدعا است و فی الصحیحین انه لما کذبه کفار قریش من کفار مکة اتاه جبرئیل فقال له ان الله قد سمع قول قومک لک و ما ردوا علیک و قد امر ملک الجبال لتامره بما شئت فیهم فناداه ملک الجبال وسلم علیه و قال مرنی بما شئت ان شئت فناداه ملک الجبال وسلم علیه قال مرنی بما شئت ان شئت ان اطبق علیهم الاخشبین فقال النبی صلی الله علیه وسلم بل ارجو ان یخرج الله من اصلابهم من یعبد الله وحده و لا یشرک به شیئا و روی ان جبرئیل علیه السلام قال للنبی صلی الله علیه وسلم ان الله امر السماء و الارض و الجبال ان تطیعک فمرها بما شئت فقال اوخر عن امتی لعل الله ان یتوب علیهم و در روایت ابی هریره رضی الله عنه در حدیث شفاعت آمده که چون مردمان از نزد آدم علیه السلام نزد حضرت نوح علیه السلام آمده استشفاع کنند حضرت نوح علیه السلام فرمایند و قد کانت لی دعوة دعوتها علی قومی اذهبوا الی غیری و از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صحیحین مرویست لکل نبی دعوة یدعو بها و اختبات دعوتی شفاعة لامتی قال فی الشفا قال اهل العلم معناه لکل منهم دعوة اعلم انها تستجاب لهم و یبلغ فیها مرغوبهم و الا فکم لکل نبی منهم من دعوة مستجابة و لنبینا صلی الله علیه وسلم منها ما لا یعد لکن حالهم عند الدعاء بها بین الرجاء و الخوف و ضمنت لهم اجابة دعوة فیما شاؤا یدعون بها علی الیقین من الاجابة و قد قال محمد ابن زیاد و ابو صالح عن ابی هریرة و عائشة فی هذا الحدیث لکل نبی دعوة دعا بها فی امته فاستجیب له انا ارید ان اوخر دعوتی شفاعة لامتی یوم القیمة و فی روایة ابی صالح عن ابی هریرة لکل نبی دعوة مستجابة فتعجل کل نبی دعوته و انی اوخرت شفاعتی لامتی کذا فی الصحیحین و زاد فی صحیح مسلم فهی نائله ای واصله و شامله انشاء الله من مات لا یشرک بالله شیئا ثم قال فی الشفا و عن انس مثل روایة ابن زیاد عن ابی هریرة فیکون هذه الدعوة المذکورة مخصوصة بالامة مضمونة الاجابة و الا فقد اخبر صلی الله علیه وسلم انه سال لامته اشیاء من

امور الدین والدنیا اعطی بعضها ومنع بعضها وادخر لهم هذه الدعوة لیوم القیامة و خاتمة المحن
وعظم السؤل والرغبة جزاه الله احسن ما جزی نبیا عن امته وصلی الله علیه وسلم کثیرا انتهی پس
از تفاوتی که میانه دعوت مستجابه مضمونة الاجابة حضرت نوح علیه السلام که ازان است ایشان
غریق طوفان شدند داخل در کافه اسیران خواهند شد و دعوت مضمونة الاجابة آنحضرت صلی الله
علیه وسلم که آن ازان است آنحضرت صلی الله علیه وسلم باوجود عصیان غریق رحمت در ریاض رضوان
خواهند شد پی بتفاوتی که ما بین صاحبین دعوتین است تو آن بر و آری دعوت مضمونة الاجابة
حضرت رحمة للعالمین همچنین باید که عالمیان را غریق رحمت نماید ولیشان حضرت فاتح همین
شاید که ابواب رحمت برروی دلبستگان خود کشاید سفینه حضرت نوح علیه السلام تنی چند را
از طوفان رهانید و سفینه اهلبیت اطهار حضرت سید الابرار هزاران هزار گنهگار و عاصیان
افزون از شمار را از عذاب نار نجات داده بجنات تجری تحتها الانهار خواهد رسانید و بقای
نسل آدم علیه السلام بتوسط حضرت نوح علیه السلام از جهة آن سید الامجاد که محبوب مطلوب
از ایجاد اند بوده است کما مر مرارا و اما تفضیل حضرت ابراهیم علیه السلام بر آن حضرت صلی الله
علیه وسلم بقصه نار و ذبح ولد منشاء آن نیز جهل بهین قائل است حال قصه نار از شعر حضرت
عباس ابن عبد المطلب رضی الله عنه در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مضمون باید
یا برونار الخلیل یا سبب العصمة اذ النار تحرق روشن است و حال قصه نار و ذبح ولد این است
که اینهمه از فروع و آثار مرتبه خلت است که او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام کرامت فرموده
بود ابتلای حضرت ابراهیم علیه السلام بالقاء در نار و بذبح ولد امتحان خلت بود و گردانیدن
نار برد و سلام و فدای ولد بذبح عظیم از جهت بودن آنحضرت علیه الصلوة والتسلیم در
صلب حضرت ابراهیم و حضرت ذبیح علیهما السلام بوده است معنی خلیل منقطع الی الله یا
مختص بخدمت مولی یا مختص بصداقت و محبت یا برگزیده یا فقیر و محتاج منقطع عن الاخوان
والاعوان است و حضرت ابراهیم علیه السلام باین صفات بر وجه کمال اتصاف داشت

که بود منقطع الی الله و مختص بعبادت و محبت او و برگزیده او سبحانه و محتاج او سبحانه بدینسان
که حاجت خود بجز او سبحانه مقصور داشت چنانچه مروی است که چون او علیه السلام در آتش
می انداختند جبرئیل علیه السلام از وی علیه السلام پرسید الک حاجة او علیه السلام فرمود اما الیک
فلا حضرت جبرئیل علیه السلام گفت فاسأل ربک حضرت ابراهیم علیه السلام فرمود حسبی من سؤالی
علمه بحالی و محبت الهی در حضرت ابراهیم علیه السلام باقتضای مرتبه خلت بحدی بود که بوحی رؤیا بر
ذبح ولد اقدام فرمود و چنانکه او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام درجه خلت بخشیده بود بآنحضرت
صلی الله علیه وسلم نیز درجه خلت کرامت فرمود در احادیث اسرا و در حدیث ابی هریره رضی الله
عنه مروی است که او سبحانه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود و انی اتخذتک خلیلا و قال صلی الله علیه
وسلم کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابابکر خلیلا و فی روایة لکن اخی و صاحبی و قد اتخذ الله
صاحبکم خلیلا و فی حدیث آخر و ان صاحبکم خلیل الله و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم
بدرجه محبوبیت مزید فضل بخشید و از جهة محبوبیت هیچ ابتلا نفرمود و از اینجاست که گفته اند که وصول
خلیل بواسطه است او سبحانه میفرماید و کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض و وصول
حبیب بلا واسطه چنانچه میفرماید فکان قاب قوسین او ادنی و مغفرت خلیل که مرید و طالب
است در حد طمع است چنانکه او سبحانه حکایة عن الخلیل علیه السلام میفرماید والذی اطمع
ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین و مغفرت حبیب که مراد و مطلوب است در حد یقین است
چنانچه میفرماید لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تأخر و خلیل گفت و لا تخزنی
یوم یبعثون و حبیب را پیش از سؤال خود فرمود یوم لا یخزی الله النبی و خلیل
بوقت ابتلا گفت حسبی الله و حبیب را خود فرمود یا ایها النبی حسبک الله و
خلیل دعا کرد و گفت واجعل لی لسان صدق فی الآخرین و حبیب را بی سؤال فرمود
و رفعنا لک ذکرک و خلیل بدعا خواست واجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام و اهل بیت
حبیب را بی سؤال فرمودند انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم

تطهیر اجاصل که هیچ مخلوق را بوجه من الوجوه بر آن حضرت صلی الله علیه وسلم فضل نیست
اگر کا این فضیلت مفضوله در دیگری آن چنان باشد که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از جهة علو درجت وسمو منزلت متصف بآن فضیلت مفضوله نباشد صاحب آن فضیلت
مفضوله افضل از آن حضرت صلی الله علیه وسلم نتواند بود مثلا ایراحاد امت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فضیلت بودن از خیر امة وامة وسط موجود است واین فضیلت در آنحضرت
صلی الله علیه وسلم نیست نتوان گفت که احاد امت آن حضرت صلی الله علیه وسلم
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل اند ازین جهة که در احاد امت فضلی است که در آن
حضرت صلی الله علیه وسلم نیست یا مثلا در احاد امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضیلت
خوش نویسی یافته میشود که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبود نتوان گفت که خوش نویس
بفضیلت خوش نویسی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم افضل است چه امی بودن فضیلت
ومعجزه آن حضرت صلی الله علیه وسلم است وخوش نویسی بمراتب لاتحصی از ان مفضول است
صاحب فضیلت مفضوله افضل از صاحب فضیلت فاضله نمیتواند بود بلکه صاحب
فضیلت فاضله از صاحب فضیلت مفضوله قطعا افضل است گو در صاحب فضیلت
فاضله آن فضیلت مفضوله یافته نشود چنانچه در روایت ابن وهب در حدیث اسرا
آمده قال قال الله تعالی سل یا محمد فقلت ما اسال یا رب اتخذت ابراهیم خلیلا
وکلمت موسی تکلیما واصطفیت نوحا واعطیت سلیمان ملکا لا ینبغی لاحد من بعده
فقال الله تعالی ما اعطیتک خیر من ذلک اعطیتک الکوثر وجعلت اسمک مع اسمی
ینادی به فی جوف السماء وجعلت الارض طهورا لک ولامتک وغفرت لک ما تقدم
من ذنبک وما تاخر فانت تمشی فی الناس مغفورا لک لم اصنع ذلک لاحد قبلک وجعلت
قلوب امتک مصاحفها وخبأت لک شفاعتک لم اخباها لنبی غیرک از ینحدیث افضل
بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از حضرت ابراهیم وحضرت موسی وحضرت نوح وحضرت

سلیمان علیہم السلام ازجہۃ بودن آنچہ او سبحانہ باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمود افضل از آنچہ باآنحضرات علیہم السلام بخشیدہ وہذا ما قال سبحانہ ما اعطیتک خیر من ذلک پس مبرہن شد کہ حاجت فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ افضل است ازجہۃ افضلیت فضیلت او از فضیلت مفضولہ وروی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال جلس ناس من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینتظرونہ فخرج حتی اذا دنا منہم سمعہم یتذاکرون فسمع حدیثہم فقال بعضہم عجبًا ان اللہ اتخذ من خلقہ خلیلا وقال آخر ماذا باعجب من کلام موسی کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر فعیسی کلمۃ اللہ وروحہ وقال آخر آدم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم بان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وہو کذلک وموسی نجی اللہ وہو کذلک وعیسی روح اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ ولافخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ ولافخر وانا اول شافع واول مشفع ولافخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنیہا ومعی فقراء المؤمنین ولافخر وانا اکرم الاولین والآخرین ولافخر از ینحدیث متحقق ست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسیٰ وحضرت عیسی وحضرت آدم علیہ السلام افضل اند ازجہۃ افضل بودن صفات آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از صفات آنحضرات علیہم السلام ودر حدیث آخر آمدہ اما ترضون ان یکون ابراہیم وعیسی فیکم یوم القیمۃ ثم قال انہما فی امتی یوم القیمۃ اما ابراہیم فیقول انت دعوتی وذریتی واما عیسی فالانبیاء اخوۃ بنو علات امہاتہم شتی وان عیسی اخی لیس بینی وبینہ نبی وانا اولی بہ وحکی السمرقندی عن الکلبی فی قولہ تعالی وان من شیعتہ لابراہیم ان الہاء عائدۃ الی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ای ان من شیعۃ محمد لابراہیم ای علی دینہ ومنہاجہ واختارہ الفراء وحکی عنہ مکی بالجملہ ہیچیک را از رسل وانبیا بر آنحضرت صلعم فضل نیست وفضائل سائر رسل وانبیا علیہم السلام نسبت بفضائل آنحضرت صلعم مفضول اند وآنحضرت صلعم من جمیع الوجوہ از سائر انبیا ورسل علیہم السلام واز سائر خلائق وانام من جمیع الوجوہ افضل اند

وجه سادس آنکه چون ظاهر و بین و متحقق و مبرهن است که بعض فضائل افضل از بعض دیگر است
و درجه بعض فضائل نسبت بدرجه بعض دیگر فروتر مثلاً فضیلت نبوت نسبت بصحابت
نبی که انهم فضیلتی است افضل و درجه صحابت نبی نسبت بدرجه نبوت اسفل است
و کسیکه موصوف باشد بفضیلتی که افضل است افضل است از کسیکه موصوف باشد بفضیلت
مفضوله گو در آن افضل این فضیلت مفضوله یافته نشود و مثلا نبی از صحابی نبی افضل است
گو در وی صحابت نبی یافته نشود و پس در افضلیت جایز شدن مرتبه مساوات مفضول
بمعنی اتصاف افضل بفضیلتی مفضوله که مفضول بآن متصف باشد ضرور نیست بودن
افضل متصف بفضیلتی که افضل باشد از فضیلتی که در مفضول است برای افضلیت
افضل بس است و چون وصف خاتم النبیین از جمیع اوصاف و فضائل که در سائر
انبیاء و رسل بوده اند افضل است کسیکه متصف بوصف خاتم النبیین است افضل
است از سائر انبیا و رسل لما مر فی المقدمة الممهدة اما اینکه وصف خاتم النبیین
از جمیع اوصاف و فضایل سائر انبیاء و رسل افضل است ظاهر و باهر است که اعلی
فضائل انسانی اصطفای ربانی و برگزیدگی یزدانی است که نبوت و رسالت عبارت از آن
است و هر کمالی و فضیلتی که در هر یکی از انبیا و رسل علیهم السلام بوده است بحسب درجه نبوت
و رسالت او بوده است او سبحانه هر کمالی و هر فضیلتی که لایق بشان مرتبه نبوت
هر یک نبی و رسول بوده است هر یکی از انبیا و رسل کرامت فرموده است و همچنان آیات
و معجزات هر یک نبی و رسول باندازه مرتبه نبوت و رسالت او بحسب حال عهد نبوت و رسالت
او بر دست او منسوب نمود چنانچه بر دست حضرت موسی علیه السلام که در عهد ایشان
سحر رایج و غالب بود آیت ید بیضا و قلب العصا [illegible] و بر دست حضرت عیسی
علیه السلام که در عهد ایشان رواج طب بیشتر بود آیت ابرای اکمه و ابرص و احیای
موتی پیدا کرد و علی هذا القیاس و چون او سبحانه نبوت و رسالت را بوجود فایض الجود

حضرت خاتم النبیین رحمة للعالمین بغایت کمال آن رسانید آنحضرت صلی الله علیه وسلم را
مبعوث الی الخلق کافه و دین آنحضرت را صلی الله علیه ناسخ ادیان و شریعت و ملت
ایشان را موبد تا آخر اینجهان و فیض رحمت و هدایت ایشان در عالم و عالمیان دایم
الفیضان گردانید و معجزات آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر قسم زاید از اضعاف مضاعفه
نسبت بمعجزات سایر رسل و انبیا بر دست مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بر دست
اولیای امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که کرامات آنان معجزات آنحضرت صلی الله علیه
وسلم اند همچو اجابت دعوات و تکلم جمادات و احیای اموات و نطق حیوانات عجم و اسماع
احجار صم و جوشیدن آب از اصابع و فیض ینابیع و تکثیر قلیل و شق قمر و رد شمس و قلب
اعیان چنانکه روز بدر عصا تیغ بران شد و حنین جذع و اطلاع بر غیبیات و سایه کردن
ابر بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم و شفای اسقام و ابرای الآلام و ظهور دین بر سایر ادیان
در مشارق و مغارب الی غیر ذلک مما لا تعد و لا تحصی و تا قیام قیامت باقی خواهد داشت
و عمده آن معجزات باقیه قران مجید است که وجوه اعجاز آن از بودن آن در درجه اعلی
از فصاحت و بلاغت که خارج از طوق بشر است و نظم عجیب و اسلوب غریب و حسن
تالیف و تناسب کلمات و جزالت و وجازت الفاظ و کثرت و غزارت معانی
و حسن مطالع و مقاطع که همه فصحا و بلغای عرب با وجود براعت و دعوای بلاغت و افراط
حمیت و شدت جاهلیت از معارضه آن باز ماندند و تن بعجز در دادند و اشتمال آن
بر اخبار مغیبات ماضیه و آتیه و شرایع سابقه و قرون لاحقه و اسرار منافقین و اهل
کتاب و هواجس انفسانی مومنین و اسرار نجوای کفار مشرکین و احتوای آن بر مصالح
عباد در معاش و معاد و حکم بالغه و احکام محکمه و علوم و معارف ظاهره و باطنه و اسباب
اجابت دعوات و نیل سعادات و دفع آفات و دعاهات و شفای امراض روحانی
و جسمانی الی غیر ذلک مما هو مذکور فی مقامه غیر محصور و نا متناهی است و چون خاتم النبیین

و آخر الانبیا را مؤبد بودن دین او و بقای شریعت او الی آخر الدنیا ضروریست لاجرم
می بایست که معجزات او و کتاب شریعت او تا آخر اینجهان باقی باشد بنابرآن او سبحانه
قرآن مجید را که عدد آیات آن شش هزار و سیصد و شصت و شش است و اقصر سوره
از آن که بمقدار سه آیت است معجزه بالاستقلال بوجوه غیر محصوره است و بدین
حساب این کتاب کریم بر دو هزار و دو صد و بیست و دو معجزه مستقل مشتمل است
و تطریه وجوه اعجاز حاوی معجزات نامحصور است در مصاحف و تفاسیر و صدور
حفاظ در امصار و اقطار اقالیم از عهد سعادت مهد آن حضرت صلی الله علیه وسلم
بمرور اعوام و شهور و انقضای اعصار و دهور محفوظ داشته چنانکه فرموده انا نحن نزلنا
الذکر و انا له لحافظون و محفوظ ماندن آن تا اینمدت مدید بدین گونه که در آن در متون
مصاحف و صدور حفاظ فرقی و تفاوتی و اختلافی بیک حرف و یک نقطه و یک اعراب
باوصف غایت جد و جهد ملاحده و قرامطه و معطله و دیگر اعدای دین در تحریف و تغییر آن
رو نداده از اعظم معجزات است این چنین حفظ از غیر او سبحانه امکان نداشت
و وقوع مصداق آیه کریمه انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون از اجل معجزات بینات است
و چون ادیان و شرایع انبیا و رسل سابقین مؤبد نبود بلکه آنهمه بدین دین متین منسوخ شدند
حفظ زبر اولین همچو توراة و انجیل از تحریف و تبدیل ضرورت نداشت بالجمله رسالت عامه
و نبوت تامه ملت دایمه و شریعت قایمه و معجزات باقیه و مثوبات متوالیه متتالیه اجور
غیر متناهیه از لوازم ضروریه وصف خاتم النبیین است اتصاف آنحضرت صلی الله علیه
وسلم باین وصف جمیل جلیل برای تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سائر انبیا و مرسلین
من جمیع الوجوه کافی و وافی است چه موصوف را باین صفت ضرور است که نبوت
و رسالت او از سایر نبوات و رسالات اعم و اشمل و دین و شریعت او از سایر
ادیان و شرایع اتم و اکمل و ملکات اخلاق او از اخلاق سایر خلق ازکی و اعدل

وشیم وشمایل او از سایر شیم وشمایل اسنی و اجل وملت او قایم و اقوام ومعجزات او از معجزات سایر انبیا و مرسلین اظهر و ابهر و او دوم وطریقه او از سایر طرق اهدی و اسشل وامت او از سایر امم اکثر و افضل باشد پس این وصف جامع فضایلی است که هر فضیلتی را از ان فضایل برہمه فضایل سایر انبیا و مرسلین علیہم السلام فضل کلی است واز ینجا است که او سبحانه و تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بر دیگر انبیا و مرسلین فرمود وجعلتک فاتحا و خاتما وحضرت ابراہیم علیه السلام فرمود بہذا افضلکم محمد وحضرت جبرئیل علیه السلام با آنحضرت صلی الله علیه وسلم گفت لانه فضلک بہذه الصفه وخصک بہا علی جمیع النبیین والمرسلین و آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود الحمد للہ الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی وحضرت ابن عباس رضی الله عنہما بعموم رسالت آن حضرت صلی الله علیه وسلم که شعبه از شعب وصف خاتم النبیین است بر تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بر جمیع انبیا و مرسلین استدلال فرموده واز ینجا تحقق شد که از امتناع اشتراک در خصوص خاتمیت انبیا امتناع مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق ومبرہن است پس قول این قایل که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعده تفضیل است ومبنی از تضلیل ناشی از فرط جہالت وضلالت این ضلیل ذلیل است واز جہت تضمن آن تجہیل حضرت رب جلیل ونبی نبیل وابراہیم خلیل وروح امین جبرئیل علیہم السلام را بر الحاد قائل آن دلیل است وجه سابع اینکه قاعده تفضیل کسی بر دیگری این است که اگر مفضل ومفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک باشند باید که آن فضیلت در مفضل بوجه اکمل زیادت بر آن مرتبه فضیلت که در مفضل علیه موجود باشد یافته شود واگر مفضل ومفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک نباشند باید که فضیلتی که در مفضل باشد افضل باشد از فضیلتی که در مفضل علیه است مثلا بودن زید افضل از عمرو بدو وجه می تواند شد یکی آنکه زید وعمرو در فضیلتی مثلا علم متشارک باشند وعلوم این

نسبت بعلوم عمرو زاید باشند دوم این که در زید فضیلتی یافته شود که از فضیلتی که در عمرو
است افضل باشد و آن هردو فضیلت از هر یک جنس نباشند مثلا در زید فضیلت علم
و در عمرو فضیلت کتابت یافته شود در این صورت هم زید افضل است از عمرو زیرا که فضیلت
زید یعنی علم افضل است از فضیلت عمرو یعنی کتابت و فیما نحن فیه این قاعده تفضیل متحقق است
چه وصف خاتم النبیین که مختص بآن حضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع اوصاف کمال که در سایر
انبیا و مرسلین علیهم السلام بوده اند افضل است پس لامحاله موصوف وصف خاتم النبیین
از سایر انبیا و مرسلین افضل است این قایل بیان کند که آن قاعده کدام است که این تفضیل
و نفی مساوات بر ذهول از آن مبنی است و آن قاعده کدام کس مقرر کرده است و در کدام
علم آن قاعده مقرر شده است و در کدام کتاب از کتب معتبره تصریح بآن قاعده و تصریح
باینکه از عدم اشتراک در فضیلتی که افضل فضایل باشد نفی مساوات لازم نمی آید مرقوم است
غالبا منشا ضلالت این گول آن باشد که اهل سنت و شیعه باهم اختلاف کردند در اینکه
افضل اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت ابوبکر صدیق اند یا حضرت علی مرتضی رضی الله
عنهما اهل سنت گفتند که افضل الاصحاب حضرت صدیق اند و شیعه گفتند که افضل اصحاب
حضرت مرتضی اند چون شیعه استدلال کردند باین که حضرت مرتضی اشجع و اقوی و اعلم و
اقضی و اشرف و اقرب الی الرسول و ابو الحسنین و بعل حضرت سیده بتول اند الی
غیر ذلک من فضائله التی لاتحصی و مناقبه التی لاتستقصی اهل سنت جواب دادند که
مراد ما از افضلیت افضلیت من حیث الثواب والکرامة عند الله است نه افضلیت
من حیث آحاد الفضایل او من حیث مجموع الفضایل از این جواب این گول فهمید که
این قاعده افضلیت است و بنا بر این فهم نفی مساوات را از جهة عدم اشتراک
در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل انگاشت و از عقل و ایمان دست
بر داشت حال آنکه این جواب بیان قاعده نیست بیان مراد از دعوی افضلیت است

و این جواب را دو محل است یکی انچه محقق دوانی در حاشیه جدید شرح تجرید جدید تفصیلا
و در شرح عقائد عضدیه اجمالا بیان کرده قال فی شرح العقائد فان صیغة افضل موضوعه
للزیادة فی معنی المصدر بوجه ما اعم من ان یکون من جمیع الوجوه او بجمیع صفات الفضایل
من حیث المجموع والذی وقع الخلاف فیه هو الرجحان بهذا الوجه ای من حیث الثواب
لا الرجحان من الوجوه الآخر فلا ینافی ذلک رجحان الغیر فی احاد الفضایل الآخر ولا فی مجموع
الفضایل من حیث المجموع انتهی دوم آنکه فضل کثرت ثواب از دیگر همه فضایل افضل
است وحضرت صدیق رضی الله عنه موصوف است بفضیلت کثرت ثواب که افضل
است از دیگر فضایل وکسی که موصوف است با فضل فضایل افضل است از من عداه
کو موصوف باشد بجمیع فضایل مفضوله واین جواب برای این محل مبنی است برقاعده که ما بیان کرده
ایم وبنابران قاعده از عدم اشتراک در وصف خاتم النبیین نفی مساوات لازم است
کما بینا وبعد تحقیق وتدقیق نظر تفضیل حضرت شیخین یعنی صدیق اکبر وفاروق اعظم رضی الله
عنهما بر همه بشر بعد الانبیا علیهم السلام که همه اهل سنت از اسلاف واخلاف بلا خلاف
بران اتفاق دارند مبنی است بر افضلیت وصف خاتم النبیین بر جمیع فضایل وکمالات
تفصیل این اجمال وتوضیح اینمقال این است که مسئله تفضیل حضرت شیخین رضی الله
عنهما بر همه بشر بعد الانبیا از مسایل اعتقادیه است ودر مسایل اعتقادیه جزم اعتقاد
می باید در اعتقادیات ظن بکار نمی آید وافضلیت حضرت شیخین رضی الله بر جناب
مرتضوی رضی الله عنه من حیث کثرت الثواب باعتراف علمای اهل سنت امر ظنی
است فی المواقف وشرحه اعلم ان مسئلة الافضلیة لا طمع فیها فی الجزم والیقین
اذ لا دلالة للعقل بطریق الاستقلال علی الافضلیة بمعنی الاکثریة فی الثواب بل مستندها
النقل ولیست هذه المسئلة مسئلة یتعلق بها عمل فیکتفی فیها بالظن الذی هو کاف فی
الاحکام العملیة بل هی مسئلة علمیة یطلب فیها الیقین والنصوص المذکورة من الطرفین بعد

تعارضها لا یفید القطع علی ما لا یخفی علی منصف لانها باسرها اما احاد او ظنیة الدلالة
مع کونها متعارضة ولیس الاختصاص بکثرت اسباب الثواب موجبا لزیادة
قطعا بل ظنا لان الثواب تفضل من الله کما عرفته فیما سلف فلان لا یثبت المطیع ویثیب
غیره وثبوت الامامة وان کان قطعیا لا یفید القطع بالافضلیة بل غایة الظن کیف
ولا قطع بان امامة المفضول لا تصح مع وجود الفاضل لکنا وجدنا السلف قالو
بان الافضل ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی وحسن ظننا بهم یقضی بانهم لو لم یعرفوا ذلک
لما اطبقوا علیه فوجب علینا اتباعهم فی ذلک القول وتفویض ما هو الحق الی الله
تعالی انتهی واین اعتراف ست باینکه بافضلیت من حیث الثواب جزم نیست
وقول بافضلیت که بتقلید اسلاف ست مبنی بر حسن ظن است وپیدا است که در اعتقادیات
ظن بکار نیست ثم قال فی الشرح قال الآمدی قد یراد بالتفضیل اختصاص احد الشخصین عن
الآخر اما باصل فضیلة لا وجود لها فی الآخر کالعالم والجاهل واما بزیادة فیها لکونه اعلم مثلا
وذلک غیر مقطوع به فیما بین الصحابة اذ ما من فضیلة بیین اختصاصها بواحد منهم الا ویمکن
مشارکة غیره له فیها وبتقدیر عدم المشارکة فقد یمکن بیان اختصاص الآخر بفضیلة اخری
ولا سبیل الی الترجیح بکثرة الفضایل لاحتمال ان یکون الفضیلة الواحدة ارجح من
فضایل کثیرة اما لزیادة شرفها فی نفسها او لزیادة کمیتها فلا جزم بالافضلیة بهذا
المعنی ایضا انتهی ازینجا ظاهر شد که در مسئلهٔ تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما
بیان مراد باینکه مراد افضلیت من حیث الثواب ست بکار نمی آید برای آن وجهی
قاطع باید که موجب جزم باین مسئلهٔ اعتقادیه متفق علیها باشد وآن وجه قاطع این
است که چون کمال نبوت ورسالت که ختم نبوت عبارت ازان ست والکمال فی تابید
این دین الی یوم الدین وعموم ودوام هدایت ودعوت الی الخلق وبقای آن تا آخر
اینجهان وشیوع عبادات وایمان ورهرسکان درهمه اعصار وازمان واقامت

عدل وعدو و اجرای احکام شرعیه وایصال حقوق وکف از مظالم وامر بالمعروف
ونہی عن المنکرالی غیرذلک از آثار مرتبہ بران است افضل فضایل ہمہ خلایق ہست وموصوف
بوصف خاتم النبیین باتصاف باین افضل فضایل از ہمہ آخرین واولین افضل ہست
کما حققنا فیما سبق وتمکین این دین واعلاءکلمۃ اللہ وتکثیر سواد مسلمین وتایید واشاعت
آن وہدایت کافہ انام سوئی اسلام وتطہیر عباد در اقطار وبلاد از عبادت اصنام
واجلای اہل کتاب ومشرکین واطفای فروغ آتش پرستان وفتح بلاد وامصار
وقہر جبابرہ کفار اقطار واقامت حدود اللہ برفسقہ وفجار وانتظام ممالک بروفق
احکام شرعیہ کہ اینہمہ وجوہ اظہار دین است افضل فضایل افضل الامم است چہ اینہمہ
اظہار دین متین علی الادیان واکمال آثار ختم نبوت وابقای آن تا آخر زمان است وظاہر
وباہر ہست کہ اینہمہ قسمیکہ از دست حضرت شیخین رضی اللہ عنہما حسن انجام یافت از دست
دیگر کسی صورت نہ بست حضرت صدیق اکبر اول من اسلم من الرجال البالغین بلاخلاف
است وبدعوت او حضرت عثمان بن عفان وحضرت زبیر ابن العوام وحضرت عبدالرحمن
ابن عوف وحضرت سعد ابن ابی وقاص وحضرت طلحہ ابن عبد اللہ رضی اللہ عنہم
ایمان آوردند واو از بدو اسلام در نصرت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ببذل نفس
ومال دقیقہ فرونگذاشت ودر صحیح بخاری از عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص مروی است
قال بینما النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی حجر الکعبۃ اذ اقبل عقبۃ ابن ابی معیط فوضع
ثوبہ فی عنقہ فخنقہ خنقا شدیدا فاقبل ابوبکر حتی اخذ بمنکبیہ ودفعہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
وقال اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ الآیہ واز علی مرتضی رضی اللہ عنہ مروی است
کہ او رضا حضرت صدیق اکبر را بدین وجہ بر مومن آل فرعون تفضیل داد وفرمود کہ مومن
آل فرعون کتمان ایمان کردہ گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ وصدیق رضی اللہ
اعلان ایمان نمود گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ ورفاقت حضرت صدیق

اکبر رضی اللہ عنہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہجرت کہ مقدمہ ظہور دین و مبداء ظہور قوت مسلمین ہست و صحابت او با آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در غار کہ منصوص کتاب مبین ہست و صبر و تمکن و استقلال و ثبات بعد وفات حضرت سرور کائنات علیہ افضل الصلوات و جزم عزم قتال اہل ردۃ و مانعین زکوٰۃ و قتل مسیلمہ کذاب و دیگر مدعیان نبوت کہ از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بوقوع آمدہ موجب قوام و دوام و شیوع دین اسلام شد فضیلتی ہست کہ ہیچ فضیلت از فضایل این است معادل آن نمی تواند شد روی الترمذی عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما لاحد عندنا ید الا وقد کافیناہ ما خلا ابا بکر فان لہ عندنا یدا یکافیہ اللہ بہا یوم القیمۃ وما نفعنی مال احد ما نفعنی مال ابی بکر ولو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر الا وان صاحبکم خلیل اللہ وروی عن عمر رضی اللہ عنہ ذکر عندہ ابو بکر فبکی وقال وددت ان عملی کلہ مثل عملہ یوما واحدا من ایامہ ولیلۃ واحدۃ من لیالیہ اما لیلتہ فلیلۃ سار مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی الغار فلما انتہیا الیہ قال واللہ لا تدخلہ حتی ادخل قبلک فان کان فیہ شئی اصابنی دونک فدخل فکسحہ ووجد فی جانبہ ثقبا فشق ازارہ فسدہا بہ وبقی منہا اثنان فالقمہا رجلیہ ثم قال لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ادخل فدخل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ووضع راسہ فی حجرہ ونام فلدغ ابو بکر فی رجلہ من الجحر ولم یتحرک مخافۃ ان یتنبہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فسقطت دموعہ علی وجہ رسول اللہ فقال مالک یا ابا بکر قال لدغت فداک ابی وامی فتفل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فذہب ما یجدہ ثم انتقض علیہ وکان سبب موتہ واما یومہ فلما قبض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارتدت العرب وقالوا لا نؤدی زکوٰۃ فقال لو منعونی عقالا لجاہدتہم علیہ فقلت یا خلیفۃ رسول اللہ تالف الناس وارفق بہم فقال لی اجبار فی الجاہلیۃ وخوار فی الاسلام انہ قد انقطع الوحی وتم الدین اینقص وانا حیّ واما مجاہدات و فتوحات فاروقیہ کہ باعث شیوع دین اسلام در کافہ انام و در آمدن

ممالک وسیعه و اقطار فسیحه از فارس و روم و شام در حوزهٔ تصرف مسلمین بغایت تسلط
و انتظام و انهدام آتشکده ها و معابد اصنام و ابتنای مساجد با استحکام و جریان
حدود و احکام و سیاست و جبر گیری رعایا و عمال و حکام و در آمدن اکثر بدکیشان در
دین و باز ماندن انها از ارتکاب مظالم و مأثم و قوت گرفتن مسلمانان از یافتن نفال
و مغانم الی غیر ذلک مما شاع من الخیرات فی الممالک از غایت اشتهار کالشمس فی رابعة
النهار مستغنی از بیان و اظهار است بالجمله انجاز مواعید یکه او سبحانه بحضرت خاتم
النبیین از اظهار دین اسلام بر هر دین و تسلیط و استخلاف و تمکین مومنین و اغنای
آنان از مغانم و انتفاع بهاین بر هر تدین و دیگر کافرین و اجلای یهود مرة ثانیه از
جزیرهٔ عرب در آیات کتاب مبین کقوله سبحانه هو الذی ارسل رسوله بالهدی
و دین الحق لیظهره علی الدین کله و قوله وعد الله الذین امنوا منکم و عملوا الصالحات
لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و لیبدلنهم
من بعد خوفهم امنا یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا و قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا من یرتد منکم
عن دینه فسوف یأتی الله بقوم یحبهم و یحبونه اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین یجاهدون
فی سبیل الله و لا یخافون لومة لائم ذلک فضل الله یوتیه من یشاء و الله ذو الفضل
العظیم و قوله تعالی و لقد کتبنا فی الزبور بعد الذکر ان الارض یرثها عبادی الصالحون
و قوله سبحانه وعدکم الله مغانم کثیرة فعجل لکم هذه و قوله تعالی هو الذی اخرج الذین کفروا
من اهل الکتاب من دیارهم لاول الحشر که مبنی است بحشر ثانی و جلای اهل کتاب مرة
ثانیه فرموده بود بر دست حضرت شیخین و بجد و جهد و حسن سعی و تدبیر حضرتین رضی الله
عنهما جلوه ظهور گرفت و شیوع اکمال دین و اتمام نعمت الهی بر مسلمین بجا هدات و مشاق
حضرت شیخین رضی الله عنهما حسن انجام پذیرفت و تا که بر سیرت شیخین عمل رفت اختلالی
راه نیافت و فسادی رونما نشد بالجمله انچه درباره اشاعت دین خاتم النبیین صلی الله

علیه وسلم از دست شیخین رضی الله عنهما سرانجام یافت از دست دیگری میسر نشد
و بوقوع نامد بسبب آن هرچه باشد و این عظیم نفع فی الاسلام که حضرت شیخین را رضی الله عنه
بفضل الهی میسر شد نسبت به سایر احاد و فضائل عظمای این امت فضل کلی است میان
این فضیلت کلیه و دیگر فضایل افاضل این امت نسبتی است که ظل و خلف آن نسبت
است که فیما بین فضیلت ختم نبوت و دیگر نبوات است پس چنانکه فضیلت ختم نبوت بالای
سائر نبوات است همچنان این فضیلت شیخین رضی عنه بالای سائر فضایل است و چنانکه
اجور ایمان واسلام واعمال صالحات جمیع احاد این امت الی یوم القیمة بآن حضرت
صلی الله علیه وسلم خواهند رسید همچنان اجور ایمان واسلام واعمال صالحات اهل یارکیه
بحسن سعی شیخین رضی الله عنهما دران دیار دین اسلام شیوع یافته الی یوم القیمة بشیخین
رضی الله عنه خواهد رسید و این فضل شیخین رضی الله عنهما قطعی و یقینی است ارتیاب در آن
مکابره و بدیهی است کدام کس تواند گفت که دفعه یمامه و قتال اهل ردة از صدیق اکبر
رضی الله عنه و وقائع قادسیه و یرموک و فتح بلاد از فاروق اعظم رضی الله عنه بوقوع
نامده و شیوع اسلام در طوایف انام بحسن سعی حضرت شیخین رضی الله عنه بظهور نرسیده
افضلیت حضرت شیخین رضی الله عنه باین فضل کلی بر سائر صحابه رضی الله عنهم قطعی است
پس بتحقیق پیوست که مسئله تفضیل شیخین که از عقائد دینیه است از مسائل قطعیه یقینیه است
و این مسئله متفرع است بر افضلیت وصف خاتم النبیین بر جمیع فضایل و کمالات سائر
انبیا و مرسلین اما انحصار تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما بر حضرت امیر المومنین یعسوب الدین
علی مرتضی کرم الله وجهه در احاد فضایل آنجناب که افزون از شمار و بیرون از حساب اند
و آنهمه فضایل نیز از باب مزید قرب و ثواب اند مبنی است بر غایت تعصب درین باب
والله الموفق للصواب ، ازین تفصیل مبرهن شد که این قایل جاهل باین قول خود که نفی
امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده

تفضیلی است ومبنی از تفضیل قطعیت تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما که نزد اهل سنت
مجمع علیه است بهم زد چه تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما منوط است باینکه کار اظهار آثار
ختم نبوت ومصالح مترتبه بر آن واشاعت آن چنانکه از دست حضرت شیخین رضی الله عنهما
بر آمده از دست دیگری سر انجام نیافته واین کار افضل فضایل امت است پس مصدر
این کار افضل امت است وبتقدیر نبودن ختم نبوت افضل فضایل خلق ونبودن اختصاص
آن بآنحضرت صلی الله علیه وسلم بسبب بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الخلق ونبودن
عدم امکان اشتراک در خصوص خاتمیت دلیل نفی امکان مساوی عظیم نفع در اظهار آثار خاتمیت
واشاعت مصالح ولوازم مرتبه بران افضل فضایل امت نتواند بود ولپس موصوف بآن افضل
امت نتواند بود وافضلیت باعتبار کثرت ثواب مجهول است حکم بقطعیت آن نتوان کرد
کما فی المواقف وشرحه فالحق ما ذکرنا بالتفصیل فی امر التفضیل فی الکلام وان افضی الی التطویل
لکنه لا یخلو عن التحصیل والله الهادی الی سواء السبیل وجه ثامن آنکه چون ختم نبوت ورسالت
افضل کمالات وفضایل ممکنه ممکنات است کما سبق اختصاص او سبحانه بنده را بدین افضل
کمالات وفضایل بی اختصاص او سبحانه آن بنده را بغایت قرب وثواب متصور وممکن
نیست تجویز این که بنده که او را او سبحانه باین افضل فضایل اختصاص بخشیده است
نائل اعلی درجات قرب وثواب نباشد تجویز متنافیین است وجه تاسع اینکه چون او
سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآنچنان درجات قرب وثواب کرامت اختصاص
بخشیده است که صالح اشتراک بین اثنین نیست ومشارکت دو کس باهم دران اوصاف
ودرجات ممکن نیست منجمله آن هست اول من تنفلق الارض عن جمجمته واول من تنشق عنه
الارض واول الناس خروجا اذا بعثوا واول من یفیق من الصعقة واول من یحرک
حلق الجنة واول من یقرع باب الجنة واول من تفتح له الجنة واول شفیع فی الجنة واول من
یؤذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول من یجیز علی الصراط اشتراک این اوصاف

بین اثنین ممکن نیست چه اول مضاف است بسوی جمیع عموم پس موصوف باین صفات همان است که بر جمیع من عداه در انشقاق ارض از وی و در خروج وقت بعث و در تحریک حلق جنت و قرع باب آن و مفتوح شدن آن برای وی و در شفاعت و در ترتیب و در ماذونیت بسجود بودن و در شافع و مشفع بودن و در جوار بر صراط سابق و مقدم باشد اگر دو کس در این امور مثبت دارند هیچکی از آن هر دو کس سابق علی جمیع من عداه در این امور نیست پس موصوف باین صفات نیست و سابق گذشته که اول متعدد نتواند شد و هرگاه که دو کس در این صفات متشارک نتواند شد و بر هیچ یک کس از آن دو کس که متشارک در این صفات بفرض محال فرض کرده شوند صادق نتواند شد که اول از جمیع من عداه و سابق بر جمیع من عداه مما اضیف الیه الاول است پس تساوی جمله مومنین در این صفات اولی بالامتناع است اذا تمهد هذا فنقول آیا این صفات از باب قرب و ثواب اند یا نه اگر بدانست این قایل از باب قرب و ثواب اند مشارکت و مساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات که صالح اشتراک بین اثنین نتواند شد محال بالذات است چه جای آنکه جمله مومنین در اینها صفات ممکن التساوی باشند و اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و ثواب بر این تقدیر اولی بالامتناع است زیرا که اگر اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن باشد اول در خروج و افاقه از صعقه و دخول جنت و جواز بر صراط و باز و نیت بسجود و شفاعت و مقبولیت شفاعت باشد یا نه علی الثانی اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم نتواند بود چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این امور از جمیع من عداه اول و مقدم است و ظاهر است که با وصف مقدم بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این همه امور بر جمیع من عداه هر کس از جمله من عدا آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور خواهد بود و اگر کسی از جمله من عدا آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینها امور

از جمیع من عداه اول باشد از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول باشد چه بر این
تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم من عدا آنکس مما اضیفت الیه الاول یعنی در عموم
مفضل علیه داخل است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من عداه در این همه امور نتواند
بود فیلزم خلاف المفروض المسلم وعلی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول
از جمیع من عداه نتوانند بود فیلزم خلاف مفروض المسلم ومع هذا چون مشارکت ومساوات
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات ممکن نیست اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در این صفات ممکن نتواند بود چه این قائل خود اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه
مرتبه مساوات را جائز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد پس چون مساوات
در این همه امور ممکن نیست افضل ممکن نتواند بود واگر این صفات بدانست
این قائل از باب قرب وثواب نیستند این قائل اهلیت مخاطبت ندارد واین گفتگوی
او از جمله هذیانات مجانین است وجه عاشر اینکه شفاعت کبری وصفت سید الناس
یوم القیمه واکرم الاولین والآخرین علی الله وقائم مقامیکه لا یقوم فیه الا رجل واحد ونائل درجه
که لا ینبغی الا لعبد من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وبودن صاحب لوای که آدم
فمن سواه تحته واکثر الناس تبعا یوم القیمة واعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة از صفات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اند اگر این قائل انکار اتصاف آن حضرت صلی الله علیه وسلم
باین صفات بکند از دایره ایمان دست بردارد و [illegible] خواهد برد بان آ[illegible] و اگر
این قائل باتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین اوصاف اعتراف است مشارکت
ومساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این اوصاف ممکن نیست چه جای تساوی
جمله مومنین در این صفات این قائل مشارکت ومساوات دیگری را با آنحضرت صلی الله علیه
وسلم تصور کند بعد از ان امکان آن باثبات رساند تصور آن از کسیکه بهره از
فهم داشته باشد متصور نیست چه جای آنکه امکان آن باثبات رساند وجه حادی عشر

اینکه غالباً منشا جسارت این قایل بر این ہذیان این است کہ نزد اہل سنت تعذیب مطیع و تعذیب عاصی برخدا تعالی واجب نیست و از ین عقیدہ اہل سنت کار این قایل بر نمی آمد در عقیدہ ما اہل سنت خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بعث آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اختصاص آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بختم نبوت و افضلیت بر سایر خلق عموما و بر سایر انبیا و رسل خصوصًا و دیگر فضایل کہ بالا مذکور شدہ اند و شفاعت کبری و قیام بمقامیکہ لایقوم بہ احد غیرہ و نیل وسیلہ کہ درجہ الیست در جنت کہ لا ینبغی الا لعبد من عباد اللہ و لا ینالہا الا رجل واحد بر حضرت باری جلت کبریاءہ واجب نبود و وجوب ہیچ شئی بر او سبحانہ جل شانہ ہیچ معنی ندارد و این ہمہ ممکن بودہ است کہ او سبحانہ آنحضرت را نافریدی و برسالت و محبوبیت نہ برگزیدی و بآن فضایل و کمالات و بشفاعت کبری و آندرجات اختصاص نہ بخشیدی اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و عدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات ممکن بودہ است مگر چون آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نیستند کما و غیرہ مرۃ مشارکت و مساوات دو کس دران صفات ممکن نیست و از امکان آن صفات و امکان اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات امکان اشتراک تصاف بین اثنین فصاعدا لازم نمی آید مثلا زید و تشخص زید ممکن است و اشتراک تشخص زید بین اثنین ممکن نیست ہمچنان صفت اول النبیین خلقا مثلا ممکن است امکان داشت کہ او سبحانہ ہیچ نبی نمی آفریدیا دو کس یا ہزار کسان را پیش از دیگر انبیا نبی میگردانید علی التقدیرین ہیچ کسی اول النبیین خلقا نمی بود مگر اشتراک دو کس در صفت اول النبیین خلقا ممکن نیست چہ اگر او سبحانہ دو کس را پیش از دیگر انبیا نبی میگردانید بر ہیچ کس از آن ہر دو اول النبیین خلقا صادق نتوانست شد کہ معنی اول النبیین خلقا سابق بر جمیع من عداہ من الانبیا در آفرینش است و بر تقدیر مذکور ہیچ کس را از ان

هر دو سابق بر جمیع انبیا من عداه من الانبیا نیست بلکه بعض من عداه من الانبیا یا در آفرینش
سبقت دارد همچنان وصف خاتم النبیین ممکن است امکان داشت که او سبحانه کسی را
نبی نگردانیدی یا دو کس یا چند کس را مثانی گردانیده بعد آن دو کس یا چند کس نبوت
را منقطع گردانیدی بر این هر دو تقدیر کسی خاتم النبیین نبودی چه خاتم النبیین آخرین
همه انبیا است بر تقدیر اول کسی نبی نبودی چه جای آنکه کسی آخرین همه انبیا باشد و بر تقدیر
ثانی هیچ یکی از آن دو کس نبی یا چند کس نبی که بعد از آن نبوت منقطع میشد آخرین همه انبیا
نیست تا مصداق خاتم النبیین باشد بلکه بعض انبیا با هر یکی از آن هر دو نبی یا چند نبی معیت
دارد پس وجود و عدم خاتم النبیین ممکن است لیکن اشتراک خاتم النبیین در دو کس
ممکن نیست تساوی و تشارک دو کس در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات است چه این
وصف صالح اشتراک بین اثنین نیست و همچنین قیاس دیگر صفات که او سبحانه بفضل
عظیم خود بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت صلعم را بان صفات
اختصاص بخشیده است ممکن بود امکان داشت که آن صفات و موصوف آن صفات را نمی آفرید
تا اشتراک آن صفات بین اثنین ممکن نیست که آن صفات صلوح اشتراک بین اثنین
ندارند کما مر مرارا و سبق ذکره تکرارا پس ازین عقیده اهل سنت قول بامکان مساوات
و مشارکت کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم نمی آید و چون آن صفات اعلی مراتب
قرب و ثواب اند و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اعلی مراتب قرب و ثواب
اختصاص بخشیده است و آن صفات که اعلی مراتب قرب و ثواب اند صلوح اشتراک
بین اثنین ندارند و اشتراک آنها بین اثنین ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است مساوی
و مشارکت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن اعلی مراتب قرب و ثواب ممکن نیست و ممتنع
بالذات است و هو المدعی اما آنکه آن صفات اعلی مراتب قرب و ثواب اند ظاهر
است چه آنحضرت صلعم اول من تنشق عنه الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یجوز

علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یوذن له فی السجود
و اول شافع و اول مشفع و اول شفیع فی الجنة و قایم عن یمین العرش بمقام لا یقومه احد
غیره و نایل وسیله ای درجه لا ینبغی الا لعبد من عباد الله و انا انا الارجل و احد افضل
است در قرب و ثواب از کسیکه اول در انهمه نباشد و آنا انکه این صفات صلوح
اشتراک ما بین اثنین ندارند فلما مر غیر مرة انچه از عقیده اهل سنت لازم است همین قدر
است که سلب این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است بامکان ذاتی
و این مسلم و معتقد تمام مومنین است لیکن در امکان وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و امکان اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات و امکان سلب آن اتصاف
کلام نیست کلام در امکان اشتراک این صفات ما بین آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و فردی دیگر از افراد انسان است و در امکان مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در این صفات است و ببراهین قاطعه باثبات رسید که این صفات صلوح
اشتراک ما بین اثنین ندارند و مساوات و مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در این صفات ممتنع بالذات است این قایل که تساوی جمیع مومنین در این درجات
قرب و ثواب که صلوح اشتراک ما بین اثنین ندارند و تشارک اثنین در انهمه ممتنع بالذات
است تجویز میکند بیان نماید که هر یکی از جمیع مومنین چسان اول من ینشق عنه الارض و اول
من یفیق من الصعقة و اول من یجوز علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من
یفتح له الجنة و اول من یوذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول شفیع فی الجنة
تواند شد اگر هر یکی از جمله مومنین اول باشد هر یکی از جمله مومنین در انهمه جمیع من عداه
من المومنین مقدم باشد و هر یکی از جمله مومنین در انهمه جمیع من عداه من المومنین مقدم نباشد
پس اول باشد و نباشد پس هر یکی از مومنین مصداق اجتماع النقیضین باشد
پس در اعتقاد این قایل اعتقاد امکان مصداق اجتماع النقیضین از جمله عقاید

اهل سنت است حاشاهم عن ذلک وعلی هذا القیاس درجهٔ شفاعت کبری اعلی درجات
قرب وثواب است که صاحب آن درجه آن باشد که همه اولین وآخرین بوی التجا آرند و
بحضرت او پناه آرند وبوجاهت وشفاعت او از شداید موقف نجات یابند وبسفارش او
کسانی که محاسب نباشند بزودی به بهشت شتابند وگنهگاران از دوزخ برآیند
وبجنت درآیند تخییل این که جمله مومنین در آن درجه ممکن التساوی اند بلی رسوخ بمالیخولیا در دماغ
از کسی ممکن نیست وهمچنان در صفت سید الناس یوم القیمة واکرم الاولین والآخرین علیه السلام
وهمچنان بودن صاحب لوای که ما من نبی آدم فمن سواه الا تحته جمله مومنین ممکن التساوی
نتوانند شد مگر این قایل شفاعت کبری واین صفات را از باب قرب وثواب نفهمیده اند
و در اعتقادش صفت خاتم النبیین علی التحقیق صفت نقاشی است که با قرب وثواب
تعلقی ومناسبتی ندارد که بجای خود صفت کمال است آنچه خیال که سراسر خیال خام است
وبال اتباع شیخ نجدی وخیم المآل است وجه ثانی عشر اینکه اگر این قایل بنای هذیانات
خود در زعم باطل خود بر این عقیده اهل سنت که بر او سبحانه ثواب مطیع وتعذیب
عاصی واجب نیست نهاده است با وصف این که هذیانات او باین عقیده مساسی
ندارند وجه تخصیص جمله مومنین بامکان تساوی در کثرت ثواب قرب رب الارباب
چه باشد زیرا که نزد اهل سنت تعذیب کفار ومشرکین بر خدا تعالی واجب نیست
واگر این هذیانات را بنای دیگر است بایستی که آن بنای هذیانات خود را ذکر نموده
امکان تساوی جمله مومنین وامتناع شرکت مشرکین وکفار در آن باثبات میرسانید
وجه ثالث عشر اینکه کلام او عند التامل متهافت وبیمعنی است چه خلاصه کلام او این
است که معتبر در فضیلت فضیلت من حیث کثرة الثواب والقرب است وجمله
مومنین در این فضیلت ممکن التساوی اند واین کلام محض بیمعنی است افضل بودن جمله
مومنین من حیث کثرة الثواب والقرب متضمن این است که هیچکی از مومنین افضل من عداه

من المؤمنین من حیث کثرة الثواب والقرب نباشد زیراکه هریکی از مومنین داخل عموم مضاف الیه افضل یعنی عموم مفضل علیه است ومعنی تساوی جمله مومنین در افضلیت عدم افضلیت وعدم مفضولیت هریکی از مومنین ممن عداه من المومنین درکثرت قرب وثواب وتعین نفی افضل بودن هریکی از مومنین ممن عداه من المومنین درکثرت قرب وثواب است واین کلام متهافت بیمعنی است چون این قایل جاهل سخن خود نمیفهمد ومیفهمد اندکه سخنی که از زبانش برآمده بیمعنی است یا بامعنی آن را امید فهمیدن آن سخن دیگری چسان توان داشت وجه رابع عشر اینکه آیا آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعتقاد این نجدی افضل الخلق من حیث کثرة الثواب والقرب یا نه علی الثانی قول او فیما سبق به بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل واکمل از سائر انبیا علیهم السلام که در باره آن این قایل وعلیه انعقد الاجماع گفته است در اعتقادش باطل است وایمانش نزد همه مومنین زایل است زیراکه نزد او معتبر در معنی افضل افضل من حیث القرب والثواب است ونزد همه مومنین آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب بلا ریب وارتیاب اند وانکار آن کفر است وعلی الاول مشارکت ومساوات دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این وصف محال است چه اگر دیگری افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب فرض کرده شود آن حضرت صلی الله علیه وسلم در عموم مفضل علیه داخل باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف ونیز چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر این تقدیر افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب است آن دیگر داخل عموم مفضل علیه باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف فعلی التقدیرین مساوی مساوی نشد ومشارک مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین ووجود مستلزم عدم پس مبرهن شد که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در افضلیت من حیث القرب والثواب نیز ممتنع بالذات است وهو المدعی وجه خامس عشر قول این قایل پس نظر

برقوت و وسعت قدرت کاملہ ممکن و مقدور الٰہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکہ افضل از افضل او گرداند صریح است در این کہ اگر مفضول در کثرت ثواب مفضول باشد گردانیدن آن مفضول مساوی کسیکہ ازو در کثرت ثواب افضل باشد یا افضل ازو در کثرت ثواب بدانست این قایل ہم ممکن و مقدور نیست والاقول او کہ ہر مفضول را کہ کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول است لغو و بیمعنی باشد چون ہر واحد از سائر خلق در کثرت ثواب از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول است گردیدن ہیچکی از خلق و ہیچکی از مومنین مساوی یا افضل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کثرت ثواب باعتراف این قایل ہم ممکن و مقدور نتواند بود پس ہمہ سعی این قایل رایگان رفت و حق ہرگز قرار گرفت و تحقیق پیوست کہ او سبحانہ بفضل عظیم و رحمت تامہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم آفریدہ و از جملہ ممکنات برگزیدہ بصفاتی از باب قرب و ثواب اختصاص بخشیدہ کہ آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نتوانند شد و وجود مشارک و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران صفات مستلزم عدم آن است و مشارک و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات و وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات و وجود آن صفات در ذات آن سرور کائنات علیہ افضل الصلوات ممکن بالذات و متحقق باراده حضرت خالق الکائنات واہب العطیات است و امکان آن صفات مستلزم امکان اشتراک آن صفات بین اثنین نیست امکان شیئ دیگر و امکان اشتراک آن دیگر و اینہمہ یعنی آفریدن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و برگزیدن بر سایر ممکنات و اختصاص بصفات ممتنعہ عن الاشتراک محض فضل عظیم او سبحانہ است آن نہ از جہت قابلیتی و استحقاقی ذاتی بود نہ مزد کاری و نہ اجر عملی و نہ جزای عبادتی استحقاق و قابلیت و نیکو کاری و اعمال

حسنه وعبادات مقبوله که شایسته منصبی که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند و همین مدلول حدیث صحیح بخاری هست کما یاتی انشاء الله تعالی باید دانست که ازین قایل تا این مقام چند موجبات کفر او سر زد شده اند در اثنای ابطال اقوال او ایمایان رفته است مناسب می نماید که درینجا بطریق فذلکه تعداد موجبات کفر او مذکور نموده شود اگر این قایل بعد متنبه شدن بران موجبات کفر باعلان تمام توبه نصوح نماید در دین اسلام باز درآید واگر اختیار نار بر عار کند روسیاه بجهنم رود وما علینا الا البلاغ نخستین از موجبات کفر او این هست که در اوایل خرافات تامه خود گفته است که این کلیه هیچ ممتنع ذاتی داخل تحت قدرت الٰهی نیست محل کلام هست پس تجویز دخول ممتنعات ذاتی تحت قدرت الٰهی میکند و براین تجویز لازم هست که عدم الواجب سبحانه وشریک الباری و دیگر ممتنعات ذاتی داخل تحت قدرت الٰهی باشند و قول باین لازم کفر هست پس ازین قول او تجویز اغلظ انحای کفر براو لازم هست و غایت جهل او از ندانستن او معنی امتناع ذاتی و معنی قدرت ازین تجویز پیدا است و جهل او عذر کفر نمیتواند شد دوم اینکه او قایل شده هست بامکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش غیرمتناهیه و قول بامکان اتصاف او سبحانه بیک فاحشه و بیک نقیصه هم کفر هست پس این اعتقاد او مشتمل هست برانحای غیرمتناهیه کفر چه اعتقاد امکان اتصاف او سبحانه بیک یک فاحشه و یک یک نقیصه کفری جداگانه بالاستقلال هست سیوم اینکه این قائل قاعده اختراع کرده هست که اگر یک حصه از کلی این معنی مصدری ممکن ذاتی باشد ضرور هست که تمیع حصص آن معنی مصدری ممکن باشند و براعتقاد این قاعده اصرار تمام دارد و کما سبق این اعتقاد متضمن وجوه غیرمتناهیه کفر است چه وجود و عدم معنی مصدری لیست و بعض حصص آن هر دو یعنی وجود انسان و عدم انسان ممکن ذاتی است پس بنا براین

اعتقاد او ضرور است که جمیع حصص وجود و عدم ممکن ذاتی باشد پس وجود واجب سبحانه وهم عدم واجب سبحانه ممکن ذاتی باشد و وجود شریک الباری وهم عدم شریک الباری ممکن ذاتی باشد و حدوث واجب الوجود سبحانه و ترکب واجب الوجود وغیرہا که تلفظ آن زبان نمی آلایم ممکن ذاتی باشد الی غیر ذلک من اللوازم الباطلة الغیر المتناهیة که قول بهریک ازان لوازم کفر مستقل جدگانه است چهارم اینکه این قایل بران قاعده مخترعه خود امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح متفرع نموده است این تفریع او بجای خود کفر است فالاصل والفرع والموصل والمفرع والتاصیل والتفریع کلها فی النار پنجم اینکه او گفته است که سلب اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش ممکن و معلول او سبحانه است و ذات واجب الوجود چنانکه مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن صفت است و این را بغایت شد و مد بیان کرده است و این اعتقاد او کفر است زیراکه نفس ذات حقه احدیه براین تقدیر مصداق سلب اتصاف بنقایص و قبایح و فواحش نتواند بود مصداق این سلب براین تقدیر از نفس ذات احدیه مصداق ایجابات نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیة باشد ضرورة استحالة ارتفاع صدق الموجبات وسوالبها و این متضمن انحائی غیر متناهیه کفر است ششم اینکه در اعتقاد او میانه اتصاف او سبحانه بصفات نقص معیت ذاتی است این قائل در بیان این چند صفحه همچو صفحه روی خود سیاه کرده است و خودش اعتراف دارد که صفات کمال و اتصاف بصفات کمال متاخر بالذات از ذات حقه است پس او را از اعتراف تاخر سلب اتصاف بنقایص و فواحش و قبایح غیر متناهیه از ذات حقه بنا بر اعتقاد او معیت ذاتیه میانه اتصاف بصفات کمال و سلب اتصاف بنقایص و فواحش و قبایح گزیر نیست پس نفس ذات حقه واجبه مصداق سلوب اتصافات

م بصفات کمال و سلب اتصاف او سبحانه

نقایص و فواحش و قبایح غیر متناهیه حسب این اعتقاد دور اعتقاد او نیست پس این نجدی را از اعتقاد
نبودن نفس ذات حقه مقدسه مصداق ایجابات غیر متناهیه که نقایص آن این سلوب غیر
متناهیه اند گزیر نیست و این اعتقاد او متضمن وجوه غیر متناهیه کفر است هفتم اینکه این
قایل اعتقاد دارد باینکه علم و قدرت وغیره صفات الهیه وهم اتصاف باآن صفات
ممکن ذاتی و معلول او سبحانه اند و با این اعتقاد میگوید که عدم علم و قدرت از ذات
حقه مقدسه که از شان او علم و قدرت است بعینه جهل و عجز است و میگوید که چون صفت
علم و قدرت او سبحانه ممکن بالذات است وجود و عدم این هر دو صفت ممکن خواهد
بود و عدم هر دو صفت مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است
بعینها جهل و عجز است پس بر او لازم است اعتقاد ثبوت جهل و عجز بنفس ذات حقه مقدسه
قبل از اتصاف آن ذات حقه بعلم و قدرت و این اعتقاد کفر است و متضمن انحای کفر است
چه همین کلام او در دیگر صفات کمالیه جاریست مثلا حیات صفت زائده است ممکنه
پس وجود و عدم آن ممکن است و عدم حیات از ذات مقدسه که از شان آن حیات
است موت است پس موت او سبحانه ممکن است و چون ثبوت حیات از ذات
حقه مقدسه متاخر است عدم حیات در مرتبه متقدمه ضروریست و سبحان الحی الذی
لا یموت عما یقول الظالمون علوا کبیرا و چون سابق وجه بطلان قول این قایل بیان کرده
ایم درینجا حاجت اعاده آن نیست هشتم اینکه او گفته است که عدم علم از
حضرت باری جل شانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع
مستلزم سلب عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی انتهی و این قول او از موجبات
کفر او است زیرا که علم نزد او از صفات زائده علی الذات است پس سلب آن
از مرتبه ذات احدیه حقه ضروریست و او خود اعتراف دارد باینکه صفات او سبحانه محتاج
ذات حقه اند و تاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب بسیط علم از ذات احدیه

ضروری ہست وسلب بسیط نزد وجود موضوع کہ ذات احدیہ است مستلزم سلب عدولی ہست وسلب عدولی علم نزد او جہل است پس این قول اعتراف است باعتقاد او باتصاف او سبحانہ در مرتبہ ذات احدیہ بجہل و آن کفر است واین بر متکلمین قائلین بزیادت صفات لازم نمی آید زیراکہ جہل نزد آنان عبارت است از قوت استعدادیہ علم نہ از سلب بسیط علم و نہ از سلب عدولی علم و ذات حقہ از قوت استعدادی منزہ است و زعم این قایل بودن جہل سلب عدولی علم ناشی از جہل ہست چہ سلب عدولی علم در جمادات موجود متحقق است حال آنکہ جمادات متصف بجہل نیستند و قد مر تفصیل ذلک نہم اینکہ این قایل در معنی خاتم النبیین تحریف کرد ظاہر ہست کہ معنی خاتم النبیین آخر ہمہ انبیا بعثا است ولام النبیین برای استغراق و در عقائد ہمہ مسلمانان ہست ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم آخر الانبیاء این قایل معنی دیگر برای خاتم النبیین تراشد و بحسب معنی تراشیدہ خود تجویز تعدد خاتم النبیین نمود پس از دو حال خالی نیست یا این قایل معنی خاتم النبیین نمیداند و براین تقدیر ظاہر ہست کہ او اعتقاد باینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین اند ندارد چہ تصدیق بعقدبی دانستن معنی محمول معنی ندارد و براین تقدیر کفر او ثابت ہست و جہل در کفر عذر نمیتواند بود یا این قایل دیدہ و دانستہ بغرض تضلیل جہلہ معنی خاتم النبیین را تحریف میکند براین تقدیر این کفر او از اغلظ وجوہ کفر ہست دہم اینکہ این قایل بمستثنی بودن ذات مبارک مقدس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمیع نبیین علیہم السلام در لفظ خاتم النبیین کہ لام برای استغراق ہست قایل شدہ است و پر ظاہر ہست کہ کسیکہ از جمیع نبیین خارج ہست خاتم النبیین نمی تواند بود پس این قول او مستلزم قول بہ نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ہست و این کفر است و عذر اینکہ این قایل از این معنی کہ کسیکہ از جمیع نبیین خارج ہست خاتم النبیین نمیتواند شد

جهل داشت سودی ندارد جهل در کفر عذر نتواند بود یازدهم اینکه این قایل بعد
تسلیم امتناع اتصاف دیگری بوصف خاتم النبیین واستحاله اشتراک این وصف
بین اثنین ابدای احتمال بودن وصفی دیگر همتا و عدیل وصف خاتم النبیین در مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم وبودن آن وصف در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نموده است
وابدای اینچنین احتمال محال کفر است زیراکه وصف خاتم النبیین اعلی اوصاف کمالیه
ممکنات است تجویز بودن کدام وصف مجهول همتا و عدیل این وصف از ورای شان
کمال نبوت و رسالت است و تجویز لغو و بیکار بودن بعض کمال نبوت و رسالت
است و این کفر است و وجوه بودن این تجویز ازدرای شان کمال نبوت و رسالت
سابق ازین بتفصیل تمام مذکور اند دوازدهم اینکه این قایل در تنظیر تساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم که مختص بوصف خاتم النبیین اند ومساوی مفروض خودش که آنرا
مختص بوصفی که آنرا همتائی و عدیل وصف خاتم النبیین تجویز کرده قرار داده تساوی
زید و عمرو بدین گونه که در زید صفت تیراندازی و در عمرو وصف بندقه اندازی بعد اشتراک زید
وعمرو در کمالات دیگر همچو سخاوت و شجاعت یافته شود و نیز تساوی عراب و براذین که در هر یکی ازین
هر دو منفعتی معتبره بالاختصاص یافته میشود آورده است آوردن اینچنین تنظیرات
در همچو مقام موجب استخفاف و ازرای شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و منصب آن
حضرت صلی الله علیه وسلم یعنی ختم نبوت و رسالت است پس در بودن آن از موجبات
کفر قایل اشتباهی نیست این قایل جاهل درین تنظیر نیاندیشید که کدام کس را
بجای زید و کدام کس را بجای عمرو و کدام کس را بجای عراب کدام کس را بجای براذین می نهد و وصف خاتم
النبیین را بجای تیراندازی یا بجای بندقه اندازی یا بجای قوت هرب و طلب که در
عراب است یا بجای کین عظمت که در براذین است قرار میدهد اینچنین تنظیر از غلط
وجوه کفر است علمای اعلام آن ابیات را که در آن تشبیه ممدوحین شعرا با آنحضرت صلعم

صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ است ہمچو قول ابو العلاء معری لولا انقطاع الوحی بعد محمد
قلنا محمد من ابیہ بدیل ہو مثلہ فی الفضل الا انہ لم یاتہ برسالۃ جبریل وہمچو قول حسان
اندلسی در مدح محمد ابن عاد و وزیر ادابی بکر ابن زیدون کان ابا بکر ابو بکر ارضی
وحسان حسان وانت محمد از باب استخفاف از موجبات کفر شمردہ اندچہ جائی تشبیہ
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بزید یا عمرو یا بعراب یا برا ذین و تشبیہ منصب خاتم
النبیین بہ تیر اندازی و بندقہ اندازی یا باوصاف آن دو بہیمہ اینچنین تنظیر
کفر سنت وسہل انگاشتن آن کفر دیگر است سیزدہم اینکہ قایل بفضل دیگر
انبیاء علیہم السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ببعض وجوہ قایل است واین کفر
خرق اجماع است وقدمر نزد ماہمہ مومنین آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سائر انبیاء
و مرسلین من جمیع الوجوہ فضل کلی است چہاردہم اینکہ قول این قایل کہ نفی امکان
مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعدہ
تفصیل است ومبنی از تضلیل منجر بتجہیل حضرت رب جلیل وحضرت جبریل وحضرت
ابراہیم خلیل و آنحضرت علیہ وعلیہما الصلوۃ والتسلیم میشود کما سبق مفصلا پس
این قول بوجوہ چند از موجبات کفر است پانزدہم اینکہ قول او بجواز
مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب بلکہ بجواز فضیلت
جملہ مومنین از آنحضرت در قرب وثواب کفر است واشنع است از کفر بعض
کرامیہ کہ بجواز افضل بودن ولی از نبی تجویزی کنند چہ این قایل بجواز افضل
بودن افجر فجار و افسق فساق مومنین از افضل الانبیاء والمرسلین در قرب و
ثواب قایل شدہ است شانزدہم اینکہ قول او پس بنظر قوت و وسعت
قدرت کاملہ ممکن ومقدور الہی است کہ ہر مفضول راکہ در کمالات دیگر مفضول
است یعنی در ماسوائی کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکہ افضل از

افضل او گردانند در این مطلب بزرگ و مقصد معتبر که جمله مومنین ممکن التساوی اند
در این معنی و مقدوریت قدرت کامله گو واقع نشود صریح است در اینکه در اعتقاد
او آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل از جمیع من عداه در قرب و ثواب نیستند و من
عداه اگرچه در دیگر کمالات از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول باشد در قرب و
ثواب از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول نیستند و این اعتقاد کفر است
هشتم هم قول مذکور صریح است در اینکه جمله مومنین گو فساق و فجار باشند
در قرب و ثواب از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول نیستند و در کمالات
دیگر یعنی ماسوای کثرت ثواب مفضول اند و ازین قول لازم است قول باینکه نبوت
و رسالت محض لغو است چه در قرب و ثواب نبی و غیر نبی و رسول و غیر رسول بنابر
این قول برابر اند پس هیچ اعتقاد اعتقاد لغو و بیکار بودن نبوت و رسالت است
و آن بی شبه کفر است نهم هم اینکه قول باینکه جمله مومنین در قرب و ثواب
افضل از حضرت افضل المرسلین خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم توانند شد متضمن
استخفاف شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است بقطع نظر ازینکه این کلام صادق
باشد یا کاذب اشتمال کلام بر استخفاف منوط بکذب آن نیست بسا کلام
کاذب مشتمل بر استخفاف نمی باشد و بسا کلام صادق متضمن استخفاف میباشد و استخفاف
شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بهر کلامی که باشد کفر است نوزدهم اینکه این قایل
تجویز می کند که کد این مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بدین وجه باشد که در یک
کمال مختص معادل وصف خاتم النبیین که وصف مختص آنحضرت صلی اللہ علیہ و
سلم است یافته شود و در دیگر کمالات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و آن مساوی
متشارک باشد حال آنکه بسیاری از کمالات و نعوت کمالیه آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم آن چنان هستند که صالح اشتراک بین اثنین هستند و برخی از ان کمالات

ولغوست هم از شناعت ابطال قول این قایل سابق مذکور شده اند پس تجویز اینکه آن مساوی
در همه کمالات وصفات کمالیه آنحضرت صلی الله علیه وسلم سوای وصف خاتم النبیین مشارک
باشد هم انکار اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدان صفات کمالیه ممکن نیست
وآن انکار محض زندقه وکفر است بستم اینکه تکلف اینچنین تجملات بیمعنی وابدای اینچنین
احتمالات باطله کسیکه برای تصحیح کلام شیخ نجدی وانداختن خود را در مهالک گفتگو وکلام
درشان آن حضرت صلی الله علیه وسلم برای اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم فی جمیع الکمالات با وصف اینکه مفهومات غیر متناهیه آنچنان هستند که مصادیق
آنها ممکن نیستند واز عدم امکان آنها عموم قدرت الهیه برهم نمی شود واز عدم امکان
مصداق مفهوم مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات چسان برهمی عموم قدرت
الهیه متصور تواند شد بدون زندقه وسوء اعتقاد وبغیر بدکیشی وبدباطنی والحاد متصور نیست
اینهمه از علامات کفر است اعاذ بالله من ذلک کله بحرمة حبیبه وخلیله صلی الله علیه وعلی آله
وصحبه قال الوسواس الخناس در بخاریست عن سالم ابن عبدالله عن ابیه انه اخبره
انه سمع رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول انما بقاءکم فیما سلف قبلکم من الامم کما بین صلوٰة
العصر الی غروب الشمس اعطی اهل التوراة التوراة فعملوا بها حتی انتصف النهار ثم
عجزوا فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطی اهل الانجیل الانجیل فعملوا به حتی صلوٰة العصر ثم عجزوا
فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطیتم القرآن فعملتم به حتی غروب الشمس فاعطیتم قیراطین قیراطین
فقال اهل الکتابین ای ربنا اعطیت هولاء قیراطین قیراطین واعطیتنا قیراطا قیراطا
ونحن اکثر عملا قال الله هل ظلمتکم من اجرکم من شیٔ قالوا لا قال فذلک فضلی اوتیه من اشاء
ودر حدیث دویم متصل این است عن ابی موسی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال مثل
المسلمین والیهود والنصاری کمثل رجل استاجر قوما یعملون له عملا یوما الی اللیل علی اجر
معلوم فعملوا له الی نصف النهار فقالوا لا حاجة لنا الی اجرک الذی شرطت لنا وما عملنا

باطل فقال لهم لا تفعلوا اکملوا بقیة عملکم وخذوا اجرکم کاملا فابوا وترکوا فاستاجر آخرین
بعدهم فقال اکملوا بقیة یومکم هذا ولکم الذی شرطت لهم من الاجر فعملوا حتی اذا کان
حین صلوة العصر قالوا لک ما عملنا باطل ولک الاجر الذی جعلت لنا فیه فقال اکملوا
بقیة عملکم فانما بقی من النهار شیء یسیر فابوا فاستاجر قوما ان یعملوا له بقیة یومهم فعملوا له
بقیة یومهم حتی غابت الشمس فاستکملوا اجر الفریقین کلیهما۔ از حدیث ابی موسی
رضی الله عنه ثابت شد که حق تعالی از فضل خود طفیل حضرت خاتم النبیین صلی الله
علیه وسلم امت را بر عمل ناقص وناتمام که از وقت عصر تا شام است اجر عمل کامل و
تام که عمل تمام روز است عنایت فرموده پس چنانکه این امت را بشرف فضل
مذکور خود سرفراز فرموده ممکن است واو تعالی قادر است برینکه دیگری را مساوی این
امت بفضل خود گرداند گو واقع نفرماید و در حدیث ابن عمر رضی الله عنه حال این
امت بشمول ذات اقدس ونفس نفیس در کثرت ثواب بیان واخبار بر وجه اتم واکمل
فرموده که باوجود قلت عمل نسبت یهود وامت این امت را اجر عمل مضاعف
مرحمت شده وچون یهود وامت [illegible] عرض کردند که عمل ما کثیر واجر ما یسیر وعمل این
امت اقل واجر ان اکثر واکمل است ارشاد شده که از اجر شما چیزی کم کرده شد
یهود وامت تسلیم کردند باز فرمودند اینکه زیاده از عمل عطا کردم فضل من است
[illegible] فرمودند می‌بخشم هر کرا بخواهم مومن صادق را بعد ملاحظه معانی این حدیث شکی
نمیماند در اینکه هر کرا بشرف عزت وکثرت ثواب وقرب منزلت سرفراز فرموده
اند مخصوص بفضل است اگر بجای او دیگری را در این فضیلت قایم ومنصوب میفرمودند
کیست که مانع [illegible] میشد [illegible] که [illegible] میگردید وحالا اگر مساوی با افضل
[illegible] چنانکه عنقریب از کلام بعض کمل اولیا
[illegible] داد حق را قابلیت شرط نیست [illegible]

ونیز می فرماید ؎ بلکه شرط قابلیت داد اوست ٭ عقیده اسلام این است که حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم را بمقام قاب قوسین او ادنی در دنیا وبمقام محمود وقت شفاعت وبمقام وسیله بعد دخول جنت و دیگر فضایل چون شندی از تفسیر مظهری نقل شده مخصوص فرموده دیگری سهیم وعدیل جناب اقدس نیست ونخواهد شد و هر یک مقام ارفع واعلی از سائر منازل ومقامات است و این عقیده اسلام نیست که حق تعالی را قدرت بر تسویه دیگری در انها نیست معاذ الله

اقول سابق بیان کرده ایم که آفریدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم وبرگزیدن او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر سایر ممکنات واختصاص بخشیدن آنحضرت بصفات ممتنعة الاشتراک از محض فضل عظیم او سبحانه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده است نه از جهت قابلیتی واستحقاقی ذاتی و نه مزد کاری واجر عملی و نه جزای عبادتی استحقاق وقابلیت ونیکو کاریها واعمال حسنه وعبادات مقبوله که شایسته آن منصب جلیل که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند واز بودن آنهمه محض از فضل او سبحانه صالح اشتراک بودن آن صفات کمالیه که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآنها شرف اختصاص بخشیده است لازم نمی آید بهمه تشخصات وتعینات وهمه آن صفات که صالح اشتراک بین اثنین نیستند از فضل الهی پیدا شده اند واز پیدا شدن آنها بفضل الهی بودن آنها صالح اشتراک بین اثنین لازم نمی آید امکان شئی دیگر وامکان اشتراک آن شئی دیگر است وسابق مکرر بارها مبرهن شده که وصف خاتم النبیین واول النبیین خلقا واول ما خلق نوره واول من تنشق عنه الارض واول من یفیق من الصعقة واول من یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول من یؤذن له

فی السجود واول شافع واول مشفع واول شفیع فی الجنۃ وقایم بیمین العرش بمقام الیقوبہ
احد غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون ونایل وسیلہ اعلی درجۃ لاتنبغی الا لعبد من عباد اللہ
ولا ینالہا الا رجل واحد وشافع بشفاعت کبری کہ این ہمہ اوصاف کمالیہ را او سبحانہ
بفضل عظیم خود با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ است صالح اشتراک بین
اثنین نیستند تجویز اشتراک این اوصاف کمالیہ بین اثنین از کسی بی تناہی در حمات
وبلادت یا جنون مطبق ممکن نیست واز جملہ اوصاف کمالیہ غیر صالحۃ الاشتراک این
است کہ امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل الامم است چنانکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم افضل الرسل اند واین فضیلت امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودۂ
او سبحانہ است کہ بفضل عظیم خود بوجاہت ومحبوبیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم این است را
کرامت فرمودہ است قال اللہ سبحانہ کنتم خیر امۃ اخرجت للناس وفی التوریۃ فی
صفاتہ صلی اللہ علیہ وسلم وجعل امتہ خیر امۃ اخرجت للناس وفی التوریۃ ایضا انک
خیر الانبیاء وان امتک خیر الامم واسمک احمد وامتک الحمادون قربانہم دماءہم
واناجیلہم صدورہم لایحضرون قتالا الا وجبریل معہم یتحنن علیہم تحنن الطیر علی فراخہ وفی حدیث
الاسراء ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم اثنی علی ربہ فقال کلکم اثنی علی ربہ وانا اثنی علی ربی
الحمد للہ الذی ارسلنی رحمۃ للعالمین وکافۃ للناس بشیرا ونذیرا وانزل علی الفرقان
فیہ تبیان کل شیء وجعل امتی خیر امۃ وجعل امتی امۃ وسطا وجعل امتی ہم الاولون
وہم الآخرون بالجملہ بودن امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر امۃ بنص قطعی ثابت
است وخیر افضل التفضیل مضاف الی النکرہ است ونکرہ کہ افعل التفضیل سوی
آن مضاف باشد از صیغ عموم است پس معنی خیر امۃ بہترین ہمہ امم وافضل از سایر
امم واین صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چہ اگر امت دیگر خیر امۃ باشد وشامل
این امت در این صفت باشد آن امت دیگر یا در عموم مضاف الیہ ومفضل علیہ

داخل باشد یا نه علی الاول آن است خیر امۃ نتواند بود بلکہ از امم موصولہ مفضل علیہا است فیلزم خلاف المفروض وعلی الثانی این است بہترین ہمہ امم و افضل از سایر امم نتواند بود پس خیر امۃ نتواند بود فیلزم خلاف المفروض المسلم و نیز بر تقدیر بودن امت دیگر مشارک این امت دراین صفت این است یا داخل عموم مضاف الیہ و مفضل علیہ باشد یا نہ علی الاول این امت خیر امۃ نتواند بود بلکہ مفضول نسبت بعض امم خواہد بود وعلی الثانی آن است بہترین ہم امم نتواند بود پس خیر امۃ نتواند بود و نیز او سبحانہ امت آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم صفت ہم الاولون وہم الآخرون بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم محض بفضل عظیم خود کرامت فرمودہ واین ہر دو صفت ہم قابل اشتراک بین اثنین نیست چہ معنی این صفت این است کہ امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دخول جنت از سایر امم اول است و در وجود و خلقت از سایر امم متاخر است کما فی صحیح مسلم نحن الاخرون من اہل الدنیا والاولون یوم القیمۃ المقضی لہم قبل الخلائق نحن اول من یدخل الجنۃ اگر این صفت در امت دیگر یافتہ شود امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دخول جنت از سایر امم اول باشد و در وجود و خلقت از سایر امم متاخر نباشد و بر این تقدیر امت دیگر مشارک امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دراین صفت نتواند شد بلکہ بر این تقدیر این صفت نہ در امت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم موجود است و نہ در امت دیگر پس مشارکت امت دیگر با امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دراین صفت مستلزم عدم مشارکت آن است دیگر با امت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم دراین صفت است وہر چہ وجود آن مستلزم عدم آن است محال بالذات است و نیز او سبحانہ میفرماید وکذلک جعلناکم امۃ وسطا لتکونوا شہداء علی الناس ویکون الرسول علیکم شہیدا و نیز میفرماید لیکون الرسول شہیدا علیکم وتکونوا شہداء علی الناس ازین آیات مبرہن است کہ او سبحانہ امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بفضل خود بر سایر امم شہید گردانیدہ اگر مشارکت امت دیگر

با است آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت فرض کرده شود بر این تقدیر این امت
بر سایر امم شهید نتوانند بود و آن است دیگر هم بر سایر امم شهید نتوانند بود پس این
تقدیر مستلزم سلب مشارکت آن است دیگر با این امت در این صفت است
و هر چه وجود آن مستلزم عدم آن است محال بالذات است بالجمله چنانکه او سبحانه
بفضل عظیم خود بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت را صلی الله علیه و
سلم بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل صلاحیت اشتراک بین اثنین
نتوانند داشت همچنان بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم امت آنحضرت صلی الله علیه و
سلم را بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل صلوح اشتراک میان دو
امت هم ندارند پس چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الانبیاء والرسل اند همچنان
امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است افضلیت این امت بر سایر امم
مسبب است از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا و رسل علیهم السلام
استدلال از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل بر افضلیت
این امت بر سایر امم استدلال لمی است و استدلال از افضلیت این امت بر سایر امم که از
قول او سبحانه کنتم خیر امة ثابت است بر افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل
استدلال انی است و بهر دو وجه استدلال واقع است حاصل این است که افضلیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا علیهم السلام و افضلیت امت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم بر سایر امم محض از فضل الهی است نه از جهت استحقاق و نه از کاری و نه اجر عملی و نه
جلدوی عبادتی و از بودن افضلیت از محض فضل الهی لازم نیست که این افضلیت قابل
اشتراک بین اثنین باشد امکان شیئی و بودن وجود آن از فضل الهی دیگر است و بودن آن صالح
اشتراک بین اثنین امر دیگر است کسی که فرق میانه هر دو نکند او از فهم اهلیت مخاطب ندارد
پس از بودن زیادت اجر این امت بر عمل ناقص نسبت با جور اهل کتابین که عمل آنان زیاد

بوده است که از هر دو حدیث صحیح بخاری متحقق است حسب امکان مساوات و مشارکت
امت دیگر با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضل لازم نمی آمد ازین هر دو حدیث همین قدر
ثابت است که افزودن اجر بر عمل ناقص بفضل الهی منوط است و ما اهل سنت اعتقاد داریم
که فضل بخشیدن بکسی که عمل ناقص هم نداشته باشد منوط بعنایت الهی است سبب عمل منوط
باستحقاق و قابلیت نیست اما اعتقاد آن نداریم که اشتراک اوصافیکه صلح اشتراک
بین اثنین نیستند ممکن است همچو اعتقاد منوط بسوفطائیت است برای همچو اعتقاد شدت غباوت
و بی ایمانی و جهل مرکب و نافهمی شرط است عوام و جهله این چنین اعتقاد را باقتضای غباوت
و غوایت از باب ایمان میدانند غافل ازینکه این اعتقاد سوفسطائیت است و غایت بی ایمانی
است اعتقاد صحیح این است که وجود با وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت و رسالت و آن
حضرت صلی الله علیه وسلم و سایر فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم و درجات قرب و ثواب آن
حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن اند تحقق و عدم تحقق آن ضرور نبوده است او سبحانه بفضل عظیم خود
آنحضرت را آفرید و با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ختم نبوت و رسالت که اعلی درجات فضل ممکنات
است و دیگر فضایل الهیه که بعض از آنها صلح اشتراک بین اثنین نیستند کرامت فرمود
و امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل عظیم خود افضل امم گردانید اگر میخواست آن
حضرت را نمی آفرید و آن فضایل نمی بخشید و این امت را با فریدی و آنرا افضل الامم نگردانید
سلب اینهمه ممکن بوده است و ازین لازم نمی آید که مشارکت و مساوات در فضایلی که صلوح
اشتراک بین اثنین ندارند ممکن باشد و از جمله آن فضایل مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
که صالح اشتراک بین اثنین نیستند آن فضایل اند که سابق مذکور شده اند عدم آن
فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است الا اشتراک
آن فضایل بین اثنین ممکن نیست و بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم سبحانه این امت بعدا
بعض فضایل چنین کرامت فرموده است که صالح اشتراک درمیان دو امت نیست

کما مرآنفاً حال این قایل درین بیہودہ سرائیہا کہ از قلم و زبانش سرزدہ اند ازین احتمالات خالی نیست یا آن فضایل و اوصاف را کہ صالح اشتراک بین اثنین نیستند و سابق بارہا عدم صلوح آنہا برای اشتراک بین اثنین ہیبین مبرہن شدہ است صالح اشتراک بین اثنین می انگارد و میانہ امکان صفتی و امکان اشتراک آن فرق نمیتواند دانست یا حصول کہ این فضیلت را بکسی بفضل الٰہی مستلزم صالح اشتراک بودن آن فضیلت بین الکثیرین می پندارد برین تقدیر او متناہی فی البلادۃ والحماقت است امید صحت پذیرفتن او نتوان داشت ؎ لکل داء دواء یستطب بہ ٭ الا الحماقۃ اعیت من یداویہا ٭ از حضرت مسیح علیہ السلام روایت کنند کہ میفرمودہ ابرأت الاکمہ و الابرص واعیانی علاج الاحمق یا او دیدہ و دانستہ برای اغوائی جہلہ و عوام تلبیس می کند کہ آن بیچارگان در میان امکان شی و امکان اشتراک آن و در صلوح و عدم صلوح صفات برائی اشتراک تمیز نمیتوانند کرد و آنان ممتنعات ذاتی و مستحیلات عقلی را نیز ممکن و مقدور رد اند برین تقدیر او از شیاطین الانس ست نعوذ باللہ منہم و من شیاطین الجن حالا نظر تفضیلی در کلمات بیہودہ این قایل باید کرد قول او پس چنانکہ الی قولہ کو واقع نفرماید اگر مراد او ازان این ست کہ او سبحانہ قادر ست برانیکہ است دیگر را در فضایلی کہ ممکن الاشتراک بین کثیرین اند مساوی و مشارک این است گرداند این مسلم ست و با وسودی نمی بخشد کہ ازان امکان مساوات و مشارکت است دیگر باین است در فضایلی کہ صالح اشتراک بین اثنین نیست لازم نمی آید و اگر مراد او ازان این ست کہ او سبحانہ قادر ست برانیکہ است دیگر را مساوی و مشارک این است در جمیع اوصاف و فضایل گرداند گو آن اوصاف و فضایل صالح اشتراک نباشد این خود باطل ست مشارک گردانیدن کسی یا کسی در صفتی کہ صالح اشتراک نیست متہافت و متناقض ست قول این قایل بدان ماند کہ کسی گوید کہ چون وجود

زید وتشخص او محض از فضل الٰهی است او سبحانه قادر است براینکه دیگر آن را در وجود و
تشخص زید مشارک زید گرداند کسی بی فرط حماقت وبلادت یا اطباق جنون تجویز آن نتواند
کرد وقول او بشمول ذات اقدس ونفس انفس رجم بالغیب است در حدیث ابن عمر رضی
الله عنهما ذکر اجور یهود ونصاری وذکر اجر است آنحضرت صلی الله علیه وسلم است دیگر اجور
انبیای بنی اسرائیل وذکر اجر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نیست وقول او مومن صادق
را از ملاحظه معانی این حدیث شکی نمی ماند در اینکه هر کرا شرف عزت وکثرت ثواب وقرب
برکت سرفراز فرموده اند محض فضل است درست است مومن صادق را که هیچ چیز بر
خدا تعالی واجب نمیداند هرگز در این معنی شک نیست که هر ممکن که بوجود آمده است از
فیض وفضل او سبحانه بوجود آمده است وهر کرا شرف وعزت وکثرت ثواب وقرب
منزلت حاصل شده است بفیض وجود او سبحانه حاصل شده است لیکن مستحیلات
ذاتیه وممتنعات عقلیه که صلوح قبول فضل وفیض ندارد هیچگونه واقع نمی تواند شد از این
کلام امکان مساوی که مصداق اجتماع النقیضین و وجود آن مستلزم عدم آن است
ثابت نتواند شد وقول او اگر بجای او دیگر را در این فضیلت قایم ومنصوب می فرمود
کیست که مانع میشد وچیست که مزاحم میگردید درست است لیکن باین لباس
خناس سودی نمیدهد چه ممکن بوده است که او سبحانه آنحضرت را نافریدی یا خاتم النبیین
نگردانیدی یا دیگر صفات مختصه غیر صالحة الاشتراک نه بخشیدی دیگری را آن صفات
بخشیدی لیکن آن دیگر بر آن تقدیر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبودی وآنحضرت
صلی الله علیه وسلم مساوی آن دیگر نبودی این کلام برای اثبات امکان آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در صفات مختصه مراتب قرب وثواب که صالح اشتراک بین اثنین نیستند
سودی ندارد حاصل این کلام بعد تدقیق همین قدر است که عدم این صفات از آن
حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن بوده است ودر این کلام نیست مدعای ما این است

که مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفات محال و ممتنع بالذات از
امکان عدم این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم امکان مساوی و مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم درین صفات ثابت نتواند شد اما قول او و حالا اگر مساوی یا افضل
از او سازند مانع و مزاحم کیست و چیست وسوسهٔ شیطانی است چه اگر آن فضیلت و آن
درجهٔ قرب و منزلت صالح اشتراک بین اثنین باشد مساوات و مشارکت دیگری در
هیچ فضیلت و هیچ درجه ممتنع و محال نیست پس ممکن است که دیگری را مساوی یا افضل
در هیچ فضیلت و هیچ درجهٔ قرب و منزلت سازند اگر آن فضیلت و آن درجهٔ قرب و منزلت
صالح اشتراک بین اثنین نباشد مشارکت و مساوات اثنین در هیچ فضیلت و هیچ درجه
ممتنع ذاتی و مستحیل عقلی است امتناع ذاتی مانع وجود مساوی و افضل است قول این
قایل بر آن ماند که کسی گوید که چون او سبحانه زید و تشخص زید را بفضل خود آفریده است اگر
دیگران را مساوی زید در تشخص زیدی کند یا دیگران را در تشخص زیدی از زید افضل گرداند مانع
کیست و مزاحم چیست سامع این هذیان را جز اینکه صدور این هذیان را از قایل بر جنون
مطلق قایل محمول کند چاره نتواند بود سابق بکر مبرهن شده است که فضایلی که او سبحانه
بفضل عظیم خود از آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بدان اختصاص بخشیده است صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تا مساوات و مشارکت کسی دیگر با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در آن فضایل ممکن و متصور باشد آری عدم وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آن فضایل
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است در امکان آن کلام نیست کلام درین است که مساوی
و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن فضایل ممکن و متصور نیست این قایل اول تصویر نماید
که دو کس اول من خلق نوره و اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا و اول من ینشق عنه الارض و
اول من یفیق مع الصعقة و اول من یؤذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول
من یجوز علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول شفیع فی الجنة

و قایم بمقامی لا یقوم به احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون و نایل درجه لا ینبغی الا لعبد
من عباد الله و لا ینالها الا رجل واحد و صاحب شفاعت کبری چسان تواند شد و بعد
تصویر آن امکان مشارکت در این اوصاف ثابت نماید تا مدعایش برآید و الا همه
بیهوده گوئیها و یاوه سرائیهای او لغو و هذیان است عجب تر آن هست که این کلام
او بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک وصف خاتم النبیین بین اثنین هست و ظاهر است
که اختصاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت محض از فضل الهی است پس بر تقدیر
استلزام بودن اختصاص باین صفت از فضل الهی اشتراک این صفت را بین اثنین
او اگر تسلیم امتناع اشتراک این صفت بین اثنین چه معنی دارد این فرومایه که در ادراک
پایه او از هر چهار پایه فروتر هست کلام خود هم نفهمد فهم کلام دیگری از او چسان امید توان
داشت و آنچه این قایل برای تلبیس گفته هست که حق تعالی از فضل خود بطفیل حضرت
خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم بر عمل ناقص و ناتمام که وقت عصر تا شام هست اجر عمل کامل و تمام
که عمل تمام روز است عنایت فرموده خلاف عقیده باطنه اوست چه عقیده او همان است
که عقیده شیخ نجدی بوده است و شیخ نجدی تطفل و توسل آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از وجوه
شرک میداند هست و همچنان قول او چنانکه عنقریب از کلام بعض کمل اولیا خواهد آمد چه شیخ نجدی
دشمن اولیا قدس الله اسرارهم بود و در عقیده او همه اولیاء الله مشرک و مبتدع بوده اند و آنچه
این قایل از کلام بعض کمل اولیا فهمیده هست غلط فهمی اوست چنانچه عنقریب انشاء الله تعالی
می آید و قول او عارف رومی قدس سره می فرماید ؎ داد حق را قابلیت شرط نیست ؎ و نیز
میفرماید ؎ بلکه شرط قابلیت داد اوست ؎ سودی نبخشد ما خود اعتقاد داریم که اختصاص
بخشیدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضایلی که صالح اشتراک بین اثنین
نیستند از محض فضل عظیم او سبحانه هست نه از جهت استحقاق و قابلیت استحقاق و قابلیت
آن فضایل هم بخشیده او سبحانه هست کسی دعوی این معنی نمی کند که اختصاص آنحضرت صلی الله

علیه وسلم بآن فضایل واختصاص است آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات بازجهة
استحقاق وقابلیت بوده است تابرآن گفته آید که داد حق را قابلیت شرط نیست
آنچه حضرت مولانا قدس سره فرموده است عین عقیدهٔ ماست اما استنا دبقول مولانا
قدس سره این نجدی رانمی بایست چه شیخ نجدی حضرت مولانا را در تفویت الایمان
که آنرا تقویة الایمان نامیده است باین بیت مولانا قدس سره تکفیر میکند ؎
فی الجمله همین بود که می آمد و میرفت هر قرن که دیدی درعاقبت آن شکل عرب وار برآمد
دارای جهان شد این نجدی برای تلبیس مولانا را بتعظیم یاد میکند وبقول مولانا استناد
میکند تامردمان را بفریب نماید که او بحضرات اولیا قدس سرهم سوء اعتقاد ندارد
درین جا دقیقه است فهمیدنی که شیخ نجدی حضرت مولانا قدس سره را به بیت مرقوم
اکفار نمود حالانکه اگر او توحید وجودی می توانست فهمید یا آنرا کفر میدانست بایستی که
اکفار حضرت مولانا قدس سره به ابیات دیگر ازهمین ستنزاد که نسبت به بیت مذکور
عوام وجهله را موحش تراند میکرد همچو قول حضرت مولانا قدس سره ؎ خود کوزه وخود
کوزه گر وخود گل کوزه ؛ خود رند سبوکش خود برسر آن کوزه خریدار برآمد ؛ بشکست
در وان شد لیکن چون بیت مذکور در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است ان بردل شیخ
نجدی گران تربود ازین جهة اکفار حضرت مولانا بهمان بیت نمود ومقطع این ستنزاد ازکرامات
مولانا قدس سره است که میفرماید ؎ رومی سخن کفر نگفته است ونگوید منکر مشوید ش از
کافر شده آنکس که بانکار برآمد و وجهان شد ؛ وقول این قایل عقیده اسلام این است
الی قوله وهرسه مقام ارفع واعلی ازسایر منازل ومقامات است درست است وازهمین
قول که عقیده اسلام است قول بامتناع ذاتی مشارک ومساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
درفضایل وکمالات لازم است زیراکه چون هرسه مقام ارفع واعلی ازسایر منازل
ومقامات است پس اگرمساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درفضایل

وکمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش آیا مقام او ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات
باشد یا نه اگر مقام او ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات نباشد آن مساوی
و مشارک مساوی و مشارک نباشد فوجوده مستلزم لعدمه فهو محال بالذات و اگر
مقام او ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات باشد هر سه مقام آنحضرت صلی الله علیه
وسلم داخل عموم مفضل علیه منجمله سایر منازل و مقامات باشد پس ارفع و اعلی از سایر
منازل و مقامات نباشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی و مشارک او که مقام
او ارفع و اعلی از مقامات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر این تقدیر است نباشد پس او
مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه علی هذا التقدیر
ایضا فهو محال بالذات پس وجودش بر جمیع تقادیر مستلزم عدم اوست پس او
بر جمیع تقادیر محال بالذات، این احمق بدین در هوای و جاجاله شیاطین آنچنان بیهوش
و بدمست است که معنی کلام خود نمی فهمد و نمیداند که هیچیک منزلت و مقام مساوی
مقامیکه ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات باشد نمیتواند شد و نه اعلی و ارفع
ازان تواند شد چه اگر منزلتی و مقامی مساوی آن یا اعلی ازان باشد آن مقام
اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات نباشد فیلزم خلاف المفروض و هو محال
و اگر گدا این مقام مساوی مقامیکه آنرا اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات مسلم
داشته هست ممکن باشد یا اعلی ازان ممکن باشد بر تقدیر وقوع آن مقامیکه اعلی
و ارفع از سایر منازل و مقام مسلم داشته شده اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات
نتواند بود پس این تقدیر تقدیر سلب صفت اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات
ازان مقام که اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات مسلم شده بوده است
نه تقدیر مساوی و مشارک آن مقام در این صفت چه مساوی و مشارک در صفت
آن باشد که در وجود درهمتای او آن صفت یافته شود و این صفت آنچنان هست که

که اگر کسی مشارک و مساوی فرض گرفته شود و سلب این صفت از موصوفات آن وهم
از مساوی مفروض لازم می آید بر تقدیر وجود مساوی و اعلی نسبت با علی منازل
و مقامات اعلی منازل و مقامات اعلی منازل و مقامات نتوانند بود پس بتقدیر مساوی
آن یا اعلی از ان تقدیر بطلان آن است نه تقدیر مساوی آن یا اعلی از ان پس بعد
تسلیم اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل آن سه مقام اند که آن هر سه مقام ارفع
و اعلی از سایر منازل و مقامات هست تقدیر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و تقدیر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تقدیر سلب نیل آن هر سه مقام از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم هست نه تقدیر مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعلی
و ارفع از سایر منازل و مقامات و نه تقدیر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نیل
آن هر سه مقام پس تقدیر مساوی و اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات باشد تقدیر عدم مساوی
و اعلی مذکور هست پس مساوی و اعلی که وجودش مستلزم عدم آن هست محال بالذات
است و فقه امر این هست که آن اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تقدیر اشتراک آنها تقدیر بطلان آنها است نه تقدیر
اشتراک آنها و از جهت عدم امکان اشتراک آنها مساوی و مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در ان اوصاف ممکن نیست و نعم ما قال صاحب البردة منزه عن
شریک فی محاسنه فجوهر الحسن فیه غیر منقسم چون صفات کمالیه آنحضرت صلی الله علیه و
سلم که سابق بارها مذکور شده اند صالح انقسام و اشتراک نیستند شریک آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در آن صفات ممتنع ذاتی است آری [illegible] از جهت تناهی
فی البلاده با وجود اعتراف بودن مقاماتی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل آن هستند
ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات تجویز مساوات و مشارکت دیگری در آن مقامات

میکنند و فہمیدہ اند کہ تجویز مشارکت درآنہا تجویز بطلان ارفع واعلی بودن آنمقامات از سایر
منازل ومقامات ہست نہ تجویز اشتراک آن ازینجا بطلان قول او واین عقیدہ اسلام
نیست کہ حق تعالی را قدرت بر تسویہ دیگری درآنہا نیست مبرہن ہست این بلید پلید
نجوالنست والنست کہ تسویہ دیگری درارفع واعلی منازل ومقامات ابطال ارفع واعلی
منازل مقامات ہست پس معنی قدرت بر تسویہ دیگری درارفع واعلی منازل ومقامات
قدرت بر جمع نقیضین یعنی اثبات ارفع واعلی منازل ومقامات وابطال ارفع واعلی
منازل ومقامات ہست واعتقاد بقدرت بر جمع نقیضین عقیدہ اسلام نیست ہمچو
عقیدہ سوفسطائیت ہست عقیدہ این خرابتر از عقیدہ سوفسطائیہ ہم خرابتر ہست
این بلید احمق را بنا بر اقوال لش از اثبات قدرت بر جمیع مصادیق ممتنعات ذاتیہ گریز نخواہد
بود واین نجدیان بہ حیلہ عموم قدرت الٰہی میخواہند کہ عقاید اسلام را برہم زنند۔ یریدون
ان یطفئوا نور اللہ بافواہہم ویابی اللہ الا ان یتم نورہ ولو کرہ الکافرون الحمد للہ کہ بیخ
نجدیت برکندہ وجمعیت نجدیان پراگندہ شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد للہ
رب العالمین **قال الاستاد** وبرای اثبات استحالہ ذاتی وجود شخصی کہ برابر
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد دیگر حجتی قاطع ودلیلی ساطع ہست
کہ بنای آن بر مسئلہ وحدت وجود کہ مختار حضرات ایمہ کشف وشہود ہست
قال البوار المثبور اول صدور صدر کلام او بدین نمط کہ سراسر غلط وخبطست
بر غباوت او حجتی ہست قاطع وبر بلادت او دلیلی ہست ساطع چہ مراد از حضرات ایمہ
کشف وشہود جمیع وہمہ آن حضرات اند یا بعض فقط شق اول کذب وبہتان ہست
وموجب نقصان ایمان چہ مسئلہ وحدۃ الوجود مختلف فیہا ست بعضی بوحدۃ الوجود قایل
اند وبعضی دیگر نافی آن ومثبت وحدۃ شہود چنانکہ حضرت علاء الدولہ سمنانی وحضرت
امام ربانی مجدد الف ثانی قدس اسرارہم از حضرت علاء الدولہ سمنانی رح مرویست

ای ابو بغیر الباء
الوحدۃ و بکون
الواو و تباہ و ہلاک شدہ
نجس ۱۲
مشہور با اثبات الثلثۃ
والبلاء الوحدۃ
و ہلاک شدہ
منکوب و محبوس ۱۲

که فرموده اند در آن وقت که مرا حال گرم بود بزیارت حسین منصور حلاج رفتم روح
او را در علیین یافتم در مقام عالی گفتم خداوند فرعون انا ربکم الاعلی گفت و حسین
انا الحق هر دو دعوی خدائی کردند اکنون روح منصور در علیین و روح فرعون در
سجین در این چه حکمت است در سرّ من ندا کردند که فرعون بخود در افتاد و همه خود را
دید و ما را گم کرد و حسین منصور همه را دید و خود را گم کرد بنگر چه فرق است انتهی یکی بدر تمام
همه انور است و یکی خفاش و سوشکی کور یکی نهر مالا مال زلال و یکی سراب سیراب ضلال
ازینجاست که گفته اند که مقلد شریعت و احوالش مومن است و موحد و مقلد طریقت
یعنی مقلد صاحب حالش زندیق و ملحد آنچه از سوال و جواب مروی مذکور است از
اثبات و نفی وحدت شهود و وحدت وجود بر ناقد بصیر مخفی نیست و نیز کتب کلامیه
مملو و مشحون از آن است تا آنکه در وحدت شهود که مشعر از مغایرت وجود است
از ظاهر شریعت که دال بر معیت و اتصال و قرب حضرت خالق با مخلوق بلا کیفیت است
تعدی نیست الله معکم ان الله معنا ان معی ربی سیهدین نحن اقرب الیه من حبل الورید
نحن اقرب الیه منکم ولکن لا تبصرون و امثال ذلک و این قرب و اتصال را ارباب وحدت
وجود هم مثبت اند ؏ اتصالی بی تکیف بی قیاس ؛ هست رب الناس باجان ناس
و سایر المخلوقات علی هذا القیاس پس بر تقدیر اختلاف هر دو فریق ارباب کشف و شهود
چون ثالث که خارج از هر دو فریق است و غیر آنها واز ارباب کشف و شهود نیست
چون نظر باختلاف هر دو فریق نماید نزد او قول هر یک محتمل نقیض است و علم الیقین
که محتمل نقیض نمی باشد نخواهد بود پس نام نهاد برهان قاطع و دلیل ساطع که فرع و مبنی
بر آن است بجوی از هوسات مخترعه است و طرفه این که به لفظ مختار که اعتراف
واشعار باختلاف است تخصیص کردن و باز قاطعیت برهان و ساطعیت دلیل
او تیانمودن خود گفتن است وجه نفهمیدن توضیحش اینکه شخصی نه حنفی است نه شافعی

پیش او حنفی گفت که مسح ربع راس فرض است و شافعی گفت نی بلکه ادنی ما یطلق علیه
اسم المسح در فرض کافی است پس از شنیدن هر دو قول آن شخص را یکی جزم حاصل نخواهد شد
باز حنفی گفت که نص مسح مجمل است در مقدار و حدیث مسح ناصیه که ربع راس است
بیان مجمل واقع گشت پس فرض همان ربع خواهد بود و شافعی گفت نه نص مسح مطلق
است نه مجمل پس ادنی ما یطلق علیه اسم المسح مودی فرض خواهد شد از شنیدن دلیل
هر دو فریق باز او را قطع بیک جانب دست نخواهد داد تا وقتی که قدح در یکی از دو دلیل
نکند همچنین چون شخص ثالث از حضرات قایلین وحدت وجود و از ایمه کرام دیگر قایلین
وحدت شهود قول هر دو شنید این شخص را جزم بیکی از هر دو قول حاصل نخواهد شد و چون
یک فریق تمسک بشهود و الهام مدعای خود خواهد نمود فریق دویم نیز دست بکشف و الهام
در دعوی خود خواهد زد باز قطع بیک طرف حاصل نگشت چنانکه در نظر فقهی بانکه آنچه فقها
و متکلمین بدان استدلال میکنند از اصول شرعی حجت است بر حضرات کرام اهل شهود
و الهام بخلاف تمسک این طایفه از کشف و شهود که آن حجت نیست بر دیگران زیرا که
کشف و الهام بجز از انبیا علیهم السلام از اسباب علم نیست آری شهود و الهام
حضرت انبیا علیهم السلام که قسمی است از اقسام وحی حجتی است بر کافه انام این است
حال بنی و اصل انا خود بنی و فرع پس تا وقتی که ذکر کرده شد و حالش ستور و مشکوک
اقول این بهر حرف آنا فانا در خرافت و سخافت می افزاید و رهروم که از غیرش بسیر تا بید
حماقتش جلوه بوقلمون می نماید چه ظاهر است که مراد او ستا و از حضرات ایمه کشف و شهود
جمهور آن حضرات اند جمهور آن حضرات بر وحده وجود اجماع دارند خلاف حضرت
علاء الدوله سمنانی قدس سره مر این اجماع را که بخلاف حضرت سعد ابن عباده رضی
الله عنه اجماع صحابه را بر خلافت حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ناست بمنزل
تعویل است و قول حضرت شیخ احمد سرهندی درین مسئله از قبیل دیگر اقاویل متعدده التا

ان شیخ نبیل است این قایل اول چاره دیگر اقاویل شان کند بعد ازان ذکر شیخ موصوف
درمیان آرد مسئله وحدت وجود مابین حضرات ایمه کشف وشهود مختلف فیها نیست
قول حضرت علاء الدوله سمنانی در آن از باب خلاف است نه از باب اختلاف و فهم
اختلاف از لفظ مختار در کلام استاد باقتضای غباوت است معنی کلام استاد
همین است که مسئله وحدت وجود مختار حضرت ایمه کشف وشهود است نه مختار اشاعره
متکلمین و نه مختار معتزله وغیرهم از فرق اسلامیه مثلا اگر کسی گوید که در مسئله امامت وخلافت
مختار اهل سنت این است که خلیفه اول حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه اند نتوان فهمید
که اهل سنت درین مسئله باهم اختلاف دارند بلکه مدلول این کلام این است که مذهب
شیعه نیست این احموقه بفحوای المرء یقیس علی نفسه فهم دیگران را بر فهم خود قیاس میکند درین
مسئله دو فریق نیستند صرف علاء الدوله سمنانی قدس سره دران خلاف کرده
اند وخلاف شان در مقابله سایر حضرات ایمه کشف وشهود تعویل را نشاید و شیوخ
این مرید مرید شاه ولی الله و شاه عبد العزیز بر توحید وجودی اصرار دارند حتی که برآن
مبنی است درحق او بهرحال بهکت است وعلی التسلیم از وقوع اختلاف در مسئله
اعتقادی قطعیت آن باطل نمیشود و نشاید این بی ایمان بعقاید اسلامیه که اکثر مختلف
فیها اند جزم ندارد و قیاس این مسئله بر مسئله مسح راس از حماقت بر حماقت است در
فروع عملیه مجتهد را ظن او و مقلد را قول مجتهد کافی است جزم بکار نیست و در اعتقادیات
ظن لغو است این حرف باقتضای خرافت نموده در دلش می آید بیهوده تا سیر ایشهود
والهام اولیای کرام هم نزد محققین از قطعیات است بخافت این سر را با خرافت در
کلام بر اصل مبنی علیه ظاهر شد وحماقت وجهالت او در کلام او بر فرع مبنی شفقه سبب جلوه
مینماید و پرده از عوار او می کشاید قال الاستاد و اصل مبنی علیه یعنی توحید
وجودی ببرهان عقلی و دلایل نقلی ثابت است قال الاحموقه الفروقه اقول

چون اصل مبنی علیه مختلف فیه بود و اختلاف آن مانع از جزم است در آن و در فرع مبنی
بران و اینمعنی منافی قطعیت برهان تلافی و تدارکش بدین قول خود مینماید و منبه‌اند که
همچنین دعوی در وحدت شهود میتوان کرد باز تلافی و تدارکش لغو و عبث گردید و سود وی
نه بخشید اکنون باید شنید که منشا هر دو قول در اصل کشف و شهود است هر فریق از
صوفیه کرام موافق شهود والهام مقصد و مرام خود قرار داده اند و کسانی که قوت بیان
و طاقت اثبات مطالب بدلیل و برهان میدارند و اینمعنی از کتاب علوم ظاهری دست
میدهد بعضی از ایشان یا اتباع شان بنا برافادت دیگران خصوصا مریدان و معتقدان
اثبات این عمده مطالب از هر جانب بنظم دلایل بطور دیگر مسایل متوجه شده لیکن این
مسلکی است غیر مسلک تصوف و سبیلی است جدا از سبیل تعرف چه طرق وصول مطالب
چهار قرار داده اند یکی شهود دوم وجدان دیگر استدلال بقیاس و برهان باز اگر در اول
شرط اتباع شریعت است منصب حضرات متصوفین است والا وظیفه اشراقین
و ثانی نیز اگر بتبعیت شرع است طریقه متکلمین است والا مسلک مشائین پس اگر حضرات
صوفیه کرام در اثبات مطلب و ابرام مرام بدیگر دلایل سوای کشف و شهود متوجه شوند
دایره مناقشه و ساحت مناظره اتساع پذیر است لهذا مثبتان توحید وجودی چون رسایل
مشتمل بر دلایل سوای آنکه منصب اعلی شان است عقلی باشند یا نقلی تالیف کردند
در مقابل آن مثبتان توحید شهودی نیز رساله‌ها و اوراق صالحه متضمن اجوبه فریق اول و دلایل
مثبته مکشوف و مشهود خودها مرتب نمودند پس لایق هیچ مقصود کشف و شهود است نه استدلال
بدیگر وجوه چنانچه در کلام اهل عرفان تلمیحی بدان است عارف رومی قدس سره میفرمایند پای
استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی تمکین بود مراد از استدلال استدلال در همین مقاصد است
والا در مسایل و احکام شرعی طریقه همین استدلال متعین است چنانچه در حدیث صحیح وارد
است انما العلم بالتعلم صاحب افق المبین در جواب بیت مذکور گفته ع پای مستند الایمان

شنیداهان سخن شیناه فی الافق المبین پیش حضرت استاد علیه الاعتماد این بیت کسی خوانده
فرمود که پای آهنین در رفتار بی تمکین تر از پای چوبین است و بی اختیار اقول این پیر
بی پیر را علاوه بر سخافت و خرافت عمر از دل از مالیخولیا هم و ملغ مختل است این هذیانات
و یاوه سرائی از آثار فساد و مالیخولای است استاد همین فرمود که توحید وجودی برهان
عقلی و دلائل نقلی ثابت است بجواب آن بایستی که آن برهان عقلی و دلایل نقلی خواستی
واگر توانستی در آن برهان و دلایل گفتگو میکردی این هذیانات را با کلام استاد مناسبتی نیست
و سابق بیان کرده ایم که این مسئله مختلف فیها نیست خلاف حضرت علاء الدوله دران از
باب خلاف است نه از باب اختلاف و علی التنزل مختلف فیه بودن مسئله منافی قطعیت برهان
و دلیل نیست و الا هیچ مسئله از مسایل مختلف فیها و هیچ برهان و دلیل از براهین و دلایل
آن مسائل قطعی نباشند ازینجا معلوم شد که این قایل را هیچ مسئله از مسایل اعتقادیه
مختلف فیها جزم حاصل نیست و ظن در مسایل اعتقادیه لغو است پس دعوی ایمان
از وی بیجاست آری از کسیکه بچنین خرافت و مالیخولیا مبتلا باشد تصدیق جازم بهیچ
مسئله رست نتواند آمد و انمیعی از اجلی بدیهیات است که عقاید یقینیه یا بدیهیات اند
یا آنچنان نظریات اند که مبادی و مقاطع براهین آنها بدیهیات اند بر تقدیر اول اختلاف
دران نادر الوقوع است و بر تقدیر وقوع اختلاف در آن مخالف و منکر آن مکابر
است خلافش اعتنا را نشاید و بر تقدیر ثانی چون آن نظریات منتهی بدیهیات اند
آن نظریات هم قطعی و براهین آنها هم قطعی اند کو در آن اختلاف واقع باشد و وقوع اختلاف در آن منافی
قطعیت آن نظریات و براهین آن نظریات نمی تواند شد این قایل بی تامل در فقه امر هرچه در خاطرش
خطور مینماید بیهوده میسراید و در فضیحت خودش می افزاید و اگر کسی اینچنین دعوی در
وحدت شهود نماید زبان آنکس نتوان گرفت و دهن او را بیند نتوان کرد مگر باید برهان
و دلایل از و خواسته آمد تا پرده از روی دعوتش بکشاید و از قول او و کسانی که

قوت بیان دارند الی قوله وسیلی است جدا از سبیل تعرف اینمعنی برمی آید که آن
حضرات که بنظم دلایل دراین مسئله پرداخته اند حرکتی بیهوده ساخته اند وبیان طرق
چارگانه وصول بمطالب که ملایان رسمی بمبتدیان می آموزند بدانست این قایل بر غزارت
علم او دلالت دارد اظهار تبحر بران باعث شده است وقول او پس اگر حضرات صوفیه
کرام الی قوله مرتب نموده ناشی از همان سخافت اوست که مذکور شد مدار احقاق بر
نظر در مقدمات دلایل وبراهین است اگر آن دلایل وبراهین منتهی به بدیهیات میشوند مناقشه
ومناظره در آن سوفسطائیت ومکابره است واگر منتهی بکواذب می شوند آن دلایل ومقدمات
آنها را مذکور کرده وجوه بطلان آن باید نمود از مرتب نمودن مثبتان توحید شهودی رسایل
واوراق را بمقابله آن مبطل آن دلایل وبراهین نتوانند شد این گفتگو او همه بیمعنی است واسناد
او بقول حضرت مولانا رومی قدس سره با دنی شیخ نجدی بکفر والحاد مولانا تصریح
کرده است او را بآنکه نکث بیعت شیخ نجدی کند مولانا را عارف رومی نامیدن
نشاید و با اینهمه مراد مولانا نه آنست که این کول جهول فهمیده است چه مولانا بعد این
بیت می فرماید ؎ پای چوبین را اگر تمکین بدی :: فخر رازی راز دار دین بدی
ظاهر است که فخر رازی بر حقایق تصوف دلایل نادر ده است بلکه معنی کلام مولانا
این است که طریقه متکلمین پسندیده آنحضرات نیست واکثر آنحضرات با باحت
تعلم علم کلام قایل نموده اند طریقه مرضیه نزد آنحضرات طریقه صوفیه صافیه است این
حضرات گفتگوی متکلمین را از قبیل مشاغبات بیمعنی میدانند ومراد از تعلم در حدیث
شریف تعلم بر طریقه متکلمین نیست وعلی التنزل بعد تسلیم آنچه این قایل می گوید که لایق همچو
مقصود کشف وشهود است نه استدلال بدیگر وجوه میگویم که کشف وشهود یک
حضرت علاء الدوله سمنانی قدس سره معارض کشف وشهود جمهور حضرت اولیای
کرام وصوفیه عظام که قایل بوحدت وجود اند نمیتواند شد پس بهر حال حقیقت توحید

وجودی مبرهن وتحقیق است و چون شیوخ این قایل هیچو مولوی شاه عبدالعزیز رح و مولوی شاه
ولی الله دهلوی رح بر اعتقاد توحید وجودی اصرار داوند دلیلی که بر توحید وجودی مبنی است بر مسلمات
شیوخ این قایل تام ومفید الزام این ناکام است شاه ولی الله در تفهیمات الهیه میفرمایند
تفهیم لسر م درداوند که این تقریر بردم برسان این فقیر السنه شتی دارد و در یک لسان ولی الله
ابن عبدالرحیم است و بدیگری انسان است و بدیگر نامی و بدیگر جسم و بدیگر جوهر و بلسان آخر
هست است و باعتبار ان لسان هم حجرم هم شجرم هم فرس هم فیل و هم بعیر و هم غنم تعلیم اسما آدم را
من بودم وانچه بر نوح طوفان شد و سبب نصرت او شد من بودم انچه بر ابراهیم گلزار گشت
من بودم توریة موسی من بودم احیاء عیسی میت را من بودم قرآن مصطفی من بودم والحمد لله
رب العالمین انتهی وآوردنش بیت صاحب الافق المبین را بجواب بیت مولانا قدس
سره باقتضای شدت ظرافت است گفتگوی صاحب الافق المبین در مسایل فلسفیه
هم بهمه پوچ وبیهوده است حال پوچ گوئیها وبیهوده سرائیهای او بکسیکه فهم درست
دارد از حاشیه استاد بر افق مبین انکشاف تواند یافت وانچه استاد این قایل
بعد شنیدن بیت او گفته ازان پوچ تر است چه پای استدلال برای رفتار نیست
برای این است که مدعا بران بنا کرده شود و پای چوبین تحمل بار بنائی باشد از بار
می شکند بخلاف پای آهنین که متحمل بار گران بنا تواند شد وازین جهة صاحب
الافق المبین گفته سخن شبناه تثبیت برای پای بنای باید نه برای پای رفتن ازینجا
معلوم شد که استاد این قایل هم بغایت سطحی بود که معنی شعر هم درست فهمیدن
نتوانست تا بمطالب علمی چه رسد قال الاستاد والا چون آن مسلک
دشوار گذار و فهم آن بر عامه بغایت دشوار است ذکر آن در اینجا مناسب مقام وملائم
مذاق اهتمام نمود قال الجهود المسجود چون قلج وجرح بعد بیان شرح است
[illegible] او نمای او متصور نگردید و چون بتقریب ذکر مسئله

وحدة الوجود بطرف علم تصوف وارباب آن اذا قتنا الله ما اذاقهم ذهن منتقل گشت جواب
دندان شکن این قایل وخطاب پیچ افگن این مقالات لاطایل از کلام اصحاب عرفان
واہل این فضایل بکیران بیاد م آمد وچون خواہی دانست که کلمات اہل عرفان بزعم و
خلاف زعم این ملحدان ست واضح خواہد شد که انچه این قایل در قول مذکور خودرا
از خاصه ودیگر آنرا از عامه قرار داده مسلک دشوار مزبور مذکور نکرده تصنّعی است از و
در تصوف وتکلفی در تعرف انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده اند بیان
واقع ست نه آنکه حق تعالی را بر سوای آن قدرت نیست **اقول** چون ذهن این
قایل که عبارت از حجر صلد است بطرف علم تصوف منتقل شد از جهته کجی که دارد و
زیاده تر سوی الحاد مایل شد تصوف و حقیقت نجدیان را کردن شکن و نجدیت را
پیچ افگن ست مشار الیه باین ملحدان شیخ نجدی واتباع آن بی ایمان اند که کلمات اہل
عرفان ہمه بر زعم آن ملحدان ست وآن ملحدان حضرات اولیای کرام را مشرک ومبتدع
می انگارند وبکسی از آنحضرات ہیچگونه حسن عقیدت ندارند برای استجابت دعای که
این نجدی خواسته یعنی قوله واذا قتنا ما اذاقهم اول ایمان وتوبه از نجدیت شرط است
واین قایل نزد استاد در عداد عامه ہم نیست چه در عامه جہل بسیط ست و در این
جاہل واہل وذاہل واہل جہل مرکب وجہل بسیط امتزاج یافته طرفه معجونی مزاج
کرده ست بلکه از جنس بہائم وانعام ہم نیست بلکه در شمار ابلد من الحمار ست وانچه این
قایل از کلام حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری فہمیده است غلط فہمی او ست
کما سلوح عنقریب وقول او انچه صوفیه کردم در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده
اند بیان واقع ست پیچ نجدیت او را برمی کند وقول او نه اینکه حق تعالی را بر سوای
آن قدرت نیست مبنی ست بر نفهمیدن او معنی حقیقت محمدیه را قال الصوفیة الکرام قدس
الله اسرارهم لما تجلی الحق ذاته بذاته لذاته وشاهد فیها اسماءه وصفاته مجملةً ومفصلةً

فلیس المراد بالصفات السبعة والشئون بل الامور الکلیة والجزئیة التی ہی نفس العالم بل الممکنات
بتمامہا وذلک لانہ تعالی شیئہا ونشارہا فشاہدتہ ذاتیہ یوجب مشاہدة اجمالیة لہا
فاوجد حقیقة جامعة لجمیع المراتب الامکانیة العلویة والسفلیة ہی المسماة بالحقیقة المحمدیة
التی ہی حقیقة ہذا النوع الانسانی فی الحضرة العلمیة ولکونہا صورة جامعة للحقایق کلہا یسمی
بالانسان الکبیر فوجدت حقایق العالم اجمالا مستضافیا للمرتبة الالہیة الجامعة للاسماء
فاوجدہم فی تلک الحضرة العلمیة تفصیلا ایضا فصارت اعیانا ثابتة وہی مناط العالم التفصیلی
لہ تعالی قبل الوجود العینی وجمیع الحقایق التی تضمنہا الاعیان الثابتة فی الحضرة الاحدیة
عین الذات ثم جعلہا فی العین مطابقا للوجود العلمی بایجاد العقل الاول وہو ما اشار الیہ
صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ اول ما خلق اللہ نوری وہذہ التعینات المترتبة بما ہی حاضرة عندہ
تعالی مراة لمشاہدة عالم الامکان ولیست سوی اعتبارات التعینات مع الوجود المطلق
وہی المسماة بالاعیان الثابتة ولیست فی الحقیقة غیرہ تعالی لانہا الوجود مع اعتبار
تلک التعینات فی العلم وہی المسماة بالحقیقة المحمدیة لجامعیتہا لجمیع المراتب العلویة
والسفلیة پس حقیقت محمدیہ نزد حضرات صوفیہ عبارت از حقیقت جامعہ جمیع
مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ است وتعدد آن محال بالذات است چہ اگر دو حقیقت
جامعہ جمیع مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ باشند ہر یکی ازان ہر دو یا جامع حقیقت
دیگر باشد یا نہ اگر یکی ازان ہر دو جامع حقیقت دیگر نباشد جامع جمیع مراتب امکانیہ
علویہ وسفلیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد وہو خلاف المفروض واگر جامع حقیقت
دیگر باشد آن حقیقت دیگر جامع این حقیقت جامعہ نباشد پس جامع جمیع مراتب
امکانیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد پس فرض تعدد حقیقت محمدیہ مستلزم آن است
کہ ہیچیک ازان دو حقیقت یا حقایق حقیقت محمدیہ نباشد این قایل کہ بعد تسلیم اینکہ
آنچہ صوفیہ کرام در بیان حقیقت محمدیہ ذکر فرمودہ اند آن بیان واقع است تجویز تعدد

حقیقت محمدیه میکند بیچاره حقیقت محمدیه نفهمیده است و نیز آنحضرات کرام تصریح کرده
اند که حقیقت محمدیه حقیقت نوع انسانی است در حضرت علمیه آیا نوع انسانی را دو حقیقت
میتواند شد تجویز تعدد حقیقت نوع انسانی انسلاخ از انسانیت است و نیز
حقیقت محمدیه عبارت است از تنزل اول و غیب اول و اول احتمال و صلوح
تعدد ندارد و تعدد آن ممکن نیست این احمق پلید باقتضای سفاهت در هر یک فن
دخل کرده خود را فضیحت میکند و از غایت حماقت بر افتضاح خود متنبه نمی شود —
قال اللباس الخناس لفسفاس لنسناس اکنون اصغا باید کرد که
سردفتر عرفا و سر حلقهٔ اولیا جامع علوم باطنی و حاوی فنون ظاهری حضرت
شرف الدین احمد ابن یحیی منیری قدس سره در مکتوب سی و پنجم منجمله صد مکتوبات
در بیان بعض حقایق و معارف که متعلق حج است و در این مکتوبات می فرمایند که
مقصود و مراد طالبان از حج خانه خدا و ند خانه است نه خانه اما خانه در میان
بهانه انتهی یعنی مقصود از زیارت خانه زیارت و مشاهده صاحب خانه است
و از فضل حق تعالی فایز بدان می شوند چنانچه در مکتوب مندرج است چون عبارت
مکتوب طولی داشت بر خاتمه آن که ابطال عقاید باطل و اثبات عقاید حق الان حاصل
بود اکتفا رفت بعد از ین هر کرا شوق دامنگیر گردد مکاتیب مذکوره که مشهور و معروف
اند مطالعه کند عبارت آخر این مکتوب این است از خود و از طاقت خود منکر باش
ایمان خود را بنظر زنارین عبادت خود را بت پرستی شمر خود را نمرودی و فرعونی
تصور کن و از دعوی دور باش که بساط عزت ربوبیت بساطی است که هر که بکناره
آن بساط رسد همه دعویهااش بر هند و همه سرمایه هااش فرو ریخت و همه
حسناتش رنگ زلات گرفت و همه طاعتش با معاصی برابر آمد اگر فصیح جهان
است گنگ گردد و اگر عالم عالم است جاهل گردد چون در عظمت عزت بی نیازی

او نظر کنی همه موجودات عالم را بینی و چون بسلطنت قدرت او نگری همه معدوم ثابت را
موجود یابی اگر خواهد در هر لحظه صد هزار همچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم بیافریند و هر نفسی از انفاس
ایشان را مقام قاب قوسین دهد در جلال او ذره زیادت نگردد و اگر خواهد در هر نفسی
صد هزار چون فرعون بیافریند تا دعوی انا ربکم الاعلی کند در جلال و کمال او ذره کم نگردد
و اگر خواهد هر کافری را که بر روی زمین است غرق دریای رحمت خود کند از صنعت
قهر او ذره کم نگردد و اگر خواهد که هر ولی و نبی که در عالم است در یک سلسله قهر کشد
و خالدا مخلدا در عذاب الیم بدارد از صفت رحمت او ذره کم نگردد ای برادر
اینجا که قدرت و عظمت علم زند مکونات و مقدورات و مخلوقات را چه خطر مردی کودک
خود را بدبیرستان فرستاده بود چون شبانگاه بخانه باز آمد او را پرسید که
امروز استادت چه آموخت گفت همین که الف هیچ ندارد والسلام در این کلام
حق و حقیقت نظام غور تمام می باید تا دریافت شود که امتناع ذاتی همچو حضرت
خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نیز بلکه هزاران و لکهوک
و بیشمار و نیز عبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب مطابق کلام حضرت ملک علام
جل شانه است که حضرت سید انام علیه التحیة والسلام از حضرت رب الارباب
عز اسمه بطور حدیث قدسی روایت کرده اند و در صحیح مسلم و دیگر کتب حدیث مذکور
است و خواهد آمد انشاء اللہ تعالی و دران حدیث قدسی دفع دیگر اتحادات این
ملحدان نیز موجود است و این مکاتبت حقایق اسالیب که زیاده از پانصد سال
بران گذشته و شایع و ذایع در تمام هندوستان و دست گردان سالکان
طریقت و عالمان شریعت از اولیای کرام و علمای عظام است و درین مدت
ممتد هزاران هزار دبیعد و شمار از هر دو گروه حق پژوه این خطه را مطالعه فرموده اند
لیکن احدی بران گرفت نکرده و متنفسی در حرف گیری آن نفسی برنیاورده و دمی نزده

پس گویا اجماع سکوتی از ہر دو طائفه علیه بران واقع گشت وازانجا که عدو مبین ابلیس لعین
در بنی آدم ہر دم یجری مجری الدم مطابق خبر صدق اثر است و نظر این مرید طرید در ایذا اہیشہ
بر ہل من مزید بیشتر است تا اینکه غایة لعنة آن خبیث پلید در افراد انسان سلب ایمان
و تخلید نیران است العیاذ بالله تعالی و عبارت منقوله مکتوب معرفت اسلوب در معانی
متحد و موافق اقوال عالم ربانی است که مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی است
پس باندیشه آنکه مبادا چنانکه بعالم عامل مجاهد کامل رحمه الله علیه بی ادبی نموده اند درباره
عارف کامل مکمّل زبان درازی کنند و بغضب الٰہی گرفتار شده آبروی اعتقاد خود
برباد داده خاک مذلت و خسران از نعیم جنان بر سر انداخته مستحق عذاب الیم نیران گشته
ہمسایه شیطان شوند ؎ از خدا جوئیم توفیق ادب ٭ بی ادب محروم ماند از لطف رب
بی ادب خود را نه تنها داشت بد ٭ بلکه آتش در همه آفاق زد ٭ بفحوای الدین النصیحة ذکر
برخی از احوال برکت اشتمال صاحب مکتوب محبوب پیر سالک و مجذوب ضرور
افتاد باشد که فضل عمیم و ہدایت جسیم حضرت کریم رحیم از ہمسایگی و ہمخانگی آن لعین رجیم
محفوظ و مصون داشته در جوار رحمت ابدی که جنة الخلد است جا دہد مناقب آن
عالی مقام و احوال آن سرآمد اولیاء کرام در بسیاری از کتب و زبر این فن واقع
و مندرج است منجمله انها دو کتاب بالفعل موجود است سفوات الاتقیا و اخبار الاخیار
فی اسرار الابرار تالیف شیخ عبد الحق دہلوی محدث رحمة الله علیه در این کتاب
دوم احوال حضرت شیخ شرف الدین احمد قدس سره بسیار نوشته اند ولیکن
چون نسخه موجود آن اغلاط بسیار داشت و نسخہای صحیحه آن در دیار دہلی اکثر یافته
میشوند بر نقل عبارت کتاب اول اکتفا رفت شیخ بدر الدین ابن شیخ ابراہیم
سہرندی مؤلف سفوات الاتقیا که از کتب معتبره تواریخ این کتاب را استخراج
کرده در طبقه اولیاء مائة ثامنه در ذکر احوال حضرت شیخ مینویسد شیخ شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری رضی الله عنه از اولیاء مشهورین هندوستان است حنفی مذهب صاحب
دو جلد کتاب مکتوبات است در اصل از منیر بود وقتی که والد بزرگوار وی رحلت فرموده
وی خرد سال بود والده ماجده معظمه اش تربیت نموده و در اندک مدت قرآن را
حفظ کرده در طلب علم درآمد و بجهت تحصیل علم از قصبه منیر برآمد اکثر کتب متداوله پیش
شیخ شرف الدین نواسه که یکی از اعاظم دانشمندان دهلی بود گذرانید چون تحصیل علوم
پیش وی تمام کرد ذوق محبت حق که در باطن وی بود وی را بخدمت سلطان المشایخ
کشید و التماس صحبت کرد سلطان المشایخ فرموده که ترا حواله شیخ نجیب الدین
فردوسی کردم به پیش وی آمد و صحبت او را لازم گرفت در مدت قلیله سلوک را بانجام
رسانید و در بعضی کتب چنین آورده که وی باشوق نظام الدین اولیاء بدهلی آمد
قضارا پیش از انکه او بدهلی برسد شیخ بریاض رضوان خرامیده بود شیخ نجیب الدین
فردوسی را در انجا دید چون بملازمت او رسید فرمود که ای درویش سالها است
که منتظر تو نشسته ام امانتی دارم که بتو سپردنی است مرید او شد و نعمتی که برای او
نهاده بود بگرفت شیخ شرف الدین در حفظ آداب شریعت بغایت کوشش داشت
و از انچه مخالفت سنت و جماعت باشد مصون بود شیخ نجیب الدین چون او را در
راه طریقت کامل دید تکمیل دیگران و خرقه خلافت باو حواله نمود و رخصت فرمود و
از انجا به بهار رسید و در نواحی بهار رهی بود و آنجا حجره برآورده بحق مشغول گشت
گویند او را در چندین سال در بیابان که مابین دهلی و آگره است توقف واقع شد
هم در دشت می بود و عبادت میکرد و بعد از سالها بوطن رسید روزی حضرت
ابو المظفر بلخی خلیفه او که مخاطب یک جلد مکتوبات وی است از وی پرسید مردم
می گویند که شیخ چهل سال چیزی نخورده است فرمود چنین است که چیزی نخورده ام
بلکه طعام نخورده ام اما گاه گاه برگ درخت و گیاه و میوه بیابان ازین جنس

چیزہا خوردہ ام گویند کہ دوازدہ سال او را حاجت بول وغایط نشدہ وراین مدت
بوی طعام بدماغ او نرسید وبارہا گفتی از روی کسر نفس ریاضتی کہ من کشیدہ ام
اگر کوہ را بودی آب شدی اما شرف الدین چنبری نشدی بشیخ مظفر مکتوب نوشتہ
للہ درہ ـــــ ہر بلا کین قوم را حق دادہ است ؎ زیر آن گنج کرم بنہادہ است
برادر عزیز ابو المظفر سلام ودعای کاتب مطالعہ کند باید کہ در کار خود مردانہ باشد
واز شدائد امور واز کثرت ابتلا وامتحانات گوناگون کہ در راہ سالک است نباید
کہ ور کار قصور وفتور راہ یابد ای برادر در عصمت الانبیاء آوردہ است کہ کار خداوند
بر یک نمط نیست نتوان دانست کہ اقبال فتوح حق سبحانہ وتعالی از کدام راہ
پدید آید از راہ نعمت یا از راہ محنت یا از راہ عطا یا از راہ بلا موسی پیغمبر را علیہ السلام
بعد از زادن در تنور ش افگنند پس در تابوت کردند پس در دریا انداختند پس در
دست دشمن افگندند بعد از ان بر دست او قبطی را دندواز خوف کشتن در
غربت آوردند واز انجا دوازدہ سال در شبانی انداختند شب تاریک شد
وابر تیرہ بر آمد وبرق جستن گرفت دگرکان در رسیدند وگوسپندان ربودند
وراہ گم کرد دزدان راہ گرفتند وسرما سخت گرفت ہر چند چقمق زد آتش نہ بر آمد
چون از ہمہ وجوہ عاجز گشت فتح از غیب پدید آمد تا گفت انی آنست نارا
چون بطلب آتش در انجا رسید گل دیگر شگفت انی انا ربک فاخلع نعلیک
انک بالوادی المقدس طوی وانا اخترتک فاستمع لما یوحی الی آخرہ الی آخر المکتوب
وغلغلہ وشہرت بزرگی او در زمان سلطان محمد تغلق بود سلطان بیگی از امرایان
فرمان فرستاد کہ در بہار برای شیخ خانقاہ بنا کنند وبموجب حکم سلطان خانقاہ
عظیم بنا فرمود ومصلی کہ سلطان از دہلی فرستادہ در حجرۂ خاص گسترانید واو را
مع اصحاب ومریدان دعوت کردہ مجلس سماع ساخت وعرض کرد کہ این مقام ومنبر

درویشان است و با یشان گذرانید گویند که در زمان سلطان فیروزشاه بدہلی تشریف
آورده بود سلطان با وی عقیدت و اخلاص داشت دیه راجگده در وجه معاش
خدام او داد تا مدتی آن دیه در تصرف خدام او بود وقتی بخاطر او رسید که ترک آن دیه
نماید بدین نیت متوجه دہلی شده حاسدان بسلطان رسانیدند که شیخ با وجود دیه
راجگده قناعت نکرده بطمع پیش شما آمده است سلطان ازانجا که اعتقاد داشت زجر
آنجماعت نموده چون شیخ را دید فرمان از آستین بیرون کشید و گفت که دیه ترک میکنم بادشاه را
ازحلم آن چاره نماند که باز اعاده نماید حاسدان منفعل گشتند در سنه هفتصد و چهل وفات
یافت او بلبل معارف سرا بوده تاریخ او خرد کشوده **اقول** این سیه روی سفید ریش و این
مسلمان صورت کافر کیش برای اضلال جهال تلبیسات گوناگون و تدلیسات
بوقلمون می نماید و ازین نیرنگیهای او فضیحت و رسوائی او نزد کسانیکه بهره از فهم و دیانت
دارند می افزاید همه نجدیان لیام اعدای حضرت صوفیه کرام و با معتقدان آنحضرات
الد الخصام اند شیخ نجدی و پیروانش آنحضرات را مبتدع و مشرک می انگارند
و ارشادات آنحضرات را بجوی نمی شمارند این لعین ابلیس برای خدع و تلبیس زبان
ناپاک خود را بمدح و ثنای آنحضرات می آلاید و داستان احوال حضرت شیخ
شرف الدین احمد ابن یحیی منیری قدس سره برای فریب دادن عوام و جهله می
سراید تا خیال سوء اعتقاد طائفه نجدیه نسبت بآنحضرات از اذهان عوام و جهله
برآید و بآن بیچارگان که معانی دقیقه نتوانند فهمید مطابقت کلمات کفر که از
شیخ نجدی با ارشادات حقه آنحضرات بنماید و غالبا او خود هم از جهت نهایت غباوت
و غوایت آن کلمات کفر را مطابق آن ارشادات میداند و بسبب فهم کج سخن
بیهوده بر زبان کج خود میراند باید دانست که ثبوت صفات کمالیه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بر دو گونه اند یکی آنکه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم اختصاص ندارد

ہمچو ایمان و نبوت و رسالت دویمی آنکہ بآن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مختص ست
در دیگری یافتہ نشند و این قسم دویم دو قسم است یکی آن صفات کہ صالح اشتراک
بین اثنین فصاعدا ہستند ابا از انقسام بر متعدد ندارند مگر او سبحانہ آن صفات
را بدیگری ارزانی نداشتہ ثبوت آن صفات مستلزم سلب آن صفات
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و ثبوت آن صفات بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
مستلزم سلب آن صفات از دیگری نیست لظر بر بودن آن صفات صالح اشتراک
و تعدد مشارکت دیگران با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہمچو صفات ممکن و مقدور ست
گو واقع نیست ہمچو نیل مرتبہ قاب قوسین او ادنی کہ ابا از اشتراک و تعدد ندارد
ممکن ست کہ او سبحانہ دیگران را نائل مرتبہ قرب قاب قوسین او ادنی گرداند چون
این قسم صفات صالح اشتراک بین کثرین ست مشارکان آنحضرت صلی اللہ علیہ و
سلم در این قسم صفات ممکن اند میتوان گفت کہ اگر او سبحانہ خواہد صد ہزار چون آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در ہر لحظہ بیافریند و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین
دہد چہ نیل مقام قاب قوسین صالح اشتراک در میان کثیر غیر محصورات قسم دویم از
قسم ثانی آن صفات اند کہ ہرگز صلوح اشتراک بین اثنین ندارند فضلا عما فوق
اثنین و ثبوت آن صفات بیکی بی سلب آن صفات از جمیع من عداہ ممکن نیست
و اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات بی سلب اتصاف ہر واحد
ممن عداہ صلی اللہ علیہ وسلم بآنہا و اتصاف یکی ممن عداہ صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات
بی سلب اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات امکان عقلی ندارد منجملہ
این قسم صفات ست صفت خاتم النبیین و اول ما خلق اللہ نورہ و اول النبیین
خلقا و اول من تنشق عنہ الارض و اول الناس خروجا اذا العبثوا و اول من یفیق
من الصعقۃ و اول من یوذن لہ فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول من یجوز علی

الصراط واول من يقرع باب الجنة واول من يفتح له الجنة واول شفيع في الجنة وقائم مقام
لايقومه بعد غيره يغبطه فيه الاولون والآخرون ونائل درجه لاينبغي العبد من عبادالله و
يرجوا ان يكون انا الا رجل واحد وصاحب الشفاعة الكبرى وسيد الناس يوم القيمة وصاحب
لواء الحمد الذي مامن نبي آدم فمن سواه الا تحت لوائه واكرم الاولين والآخرين على الله
ورحمة للعالمين ومبعوث الى الخلق كافة مشارك آنحضرت صلى الله عليه وسلم درين
قسم صفات محال بالذات وممتنع عقلي است پس بودن دوكس خاتم النبيين ممكن
نيست چه جاى آنكه هريكي از صد هزار كس كه در يك يك لحظه آفريده شوند واحد
اخير كل جماعت انبيا باشد چه هريكي از آنهمه صد هزار بلكه از آنهمه كسان بيشمار كه
در هر يك لحظه آفريده شوند نبي باشد يا هر يك از انها نبي نباشد اگر هريكي از آنان نبي
باشند وبعضي نبي نباشند محال است كه هريكي از ان همها خاتم النبيين باشد چه
كسيكه نبي نباشد خاتم النبيين نتواند شد واگر هريكي از آنهمه ها نبي باشد هريكي از
آنهمه آخرين همه انبيا و واحد اخير جماعت همه انبيا نتواند شد پس هريكي از آنهمه خاتم
النبيين نتواند شد حاصل كه اشتراك وصف خاتم النبيين در دوكس ممكن نيست
فضلا عما فوق اثنين وهمچنان ديگر اوصاف مذكوره مشترك بين اثنين نتواند شد
چسان عاقلي بلكه كسيكه بهره از فهم داشته باشد تجويز تواند كرد كه صد هزار كس در
هر لحظه كه هر واحد ازانها موصوف باشد باينكه انه اول ما خلق الله نوره وانه اول
النبيين خلقا وانه من ينشق عنه الارض واول الناس خروجا اذا بعثوا واول من
يفيق من الصعقة واول من يؤذن له في السجود واول شافع واول مشفع واول من
يجوز على الصراط واول من يقرع باب الجنة واول من يفتح له الجنة واول شفيع في
الجنة ممكن الخلق اند اگر يكي ازان صد هزار كس موصوف باين صفات باشد جميع من
عداه داخل عموم مضاف اليه اول ومفضل عليه باشند پس موصوف بصفات مذكوره

نتوانند بود و براین تقدیر سلب این صفات از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروریست
پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفات ممکن نیست وقد
سبق مراراان الاول لایتعدد واگر صد ہزار کس در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند اگر
کسی ازانان موصوف بقیام مقامیکہ لایقومہ احد غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون
نباشد کسی از آنان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند شد واگریکی ہم ازانان قایم
مقام لایقومہ احد غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ و
سلم قایم آن مقام نباشد واز جملہ غابطین باشند نہ مغبوط اولین وآخرین براین تقدیر
مشارکت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت ممکن نیست وہمچنان اگران صد ہزار
کس در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند نایل درجۃ لاینبغی الا لعبد من عباد اللہ ولا ینالہا
الاجل واحد نتوانند شد واگریکی از آنان نائل آن درجہ باشد آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نائل آن درجہ نتوانند بود براین تقدیر ہم مشارکت یک کس ہم با آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجہ ممکن نتواند بود چہ جای مشارکت صد ہزار کسان
کہ در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجہ ممکن نتواند
بود چہ جای مشارکت صد ہزار کسان کہ در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند با آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجہ وہمچنان سوای یک کس دیگری صاحب شفاعت کبری نمیتواند
شد شفاعت کبری صلوح اشتراک بین اثنین ندارد ہریکی ازان صد ہزار کس
کہ در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند صاحب شفاعت کبری وسید الناس یوم القیمہ و
صاحب لوائی کہ جمیع من عداہ یعنی آدم فمن سواہ تحت ان لوا باشند واکرم الاولین
والآخرین علی اللہ ورحمۃ للعالمین قاطبۃ ومبعوث الی الخلق کافۃ نمیتوانند شد وانیہم
مقدمات بشرح وبسط تمام سابق ازین بکرر مبین ومبرہن شدہ نظر بر شدت
غبادت این قایل حاجت اعادہ آن افتاد پس معنی کلام حضرت شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری قدس سره این است که اگر او سبحانه خواهد صد هزاران همچو آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و زلفی و نیل مقام قاب قوسین بیافریند که این وصف صالح اشتراک بین کثیرین است در جلال او سبحانه ذره زیادت نگردد واین کلام صادق است چه آفریدن صد هزار کسان که مانند آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نیل مقام قاب قوسین باشند موجب زیادت ذره در جلال الهی نمیتواند بود حضرت موصوف قدس سره بقوله و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد بوجه تشبیه که از قول او همچو محمد مفهوم می شد تصریح فرمود که مشارکت در این صفت بسبب صلوح اشتراک ممکن است و ذکر آن صفات که صلوح اشتراک ندارند که درمیان نیاورد که مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دران صفات امکان نداشت واز جهت همین نکته حضرت موصوف قدس سره نفرمود که اگر خواهد در هر لحظه صد هزار همچون محمد صلی الله علیه وسلم بیافریند و هر نفسی از انفاس ایشان را خاتم النبیین گرداند یا اول النبیین خلقا گرداند الی غیر ذلک من الصفات التی لاتحتمل الاشتراک واگر مقصود حضرت موصوف بیان امکان مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات کمال خواه صالح اشتراک باشند یا نمی بود افزودن قول او و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد ضرورت نداشت بلکه بایستی گفت که صد هزار همچون محمد در جمیع صفات کمال بیافریند و وجه تخصیص مقام قاب قوسین بذکر وجهی نداشت و وجه تخصیص آن بذکر همین است که دیگر صفات کمالیه مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح اشتراک نبوده اند این صفت مختصه صالح اشتراک است و مشارکان آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت ممکن اند ذکر این صفت فرموده دیگر صفات مختصه غیر صالحه الاشتراک را ذکر نتوانست کرد ازینجا معلوم شد که این بلید جاهل کلام حضرت موصوف

نتوانست فهمید انگاشتن او این کلام را موید کلام شیخ نجدی ناشی از جهل نافهمی اوست
و عهنذا آنکه قول حضرت موصوف اگر خواهد در یک لحظه صد هزار همچون محمد صلی الله علیه وسلم
بیافریند و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد در جلال او ذره
زیادت نکرد و قضیه شرطیه صادقه است و برای صدق قضیه شرطیه امکان مقدم
و امکان تالی آن ضرور نیست صدق این شرطیه مستلزم امکان مقدم و تالی
آن نیست قال الله سبحانه لو اردنا ان نتخذ لهوا لاتخذناه من لدنا ان کنا
فاعلین و قال سبحانه لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا بالجمله استدلال بصدق
شرطیه بر امکان مقدم یا تالی آن سفاهت دیگر است این بود جواب اجمالی
هذیان این نجدی نجود حالیا نظر تفصیلی در هذیانات بیهوده او باید نمود و پرده
از روی زشت عوار و عواری این اعور باید گشود قول او در این کلام حق و حقیقت
نظام غور تمام می باید تا دریافت شود که امتناع ذاتی همچو حضرت خاتم النبیین صلی
الله علیه وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نه یکی بلکه هزاران دلکوک و بیشمار این
تلبیس عجیب است در قول حضرت شیخ شرف الدین احمد منیری قدس سره وصف
خاتم النبیین مذکور نیست مشارک آن حضرت صلی الله علیه وسلم در این وصف که
صالح اشتراک نیست ممتنع بالذات است حضرت ممدوح ذکر مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بذکر نام مبارک در وصف نیل مقام قوسین فرموده اند این قابل
لباس که شاگرد شایسته وسواس خناس است بجای نام مبارک وصف خاتم
النبیین مذکور نمود تا در اوهام جهله و عوام انداز د که امکان مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در وصف خاتم النبیین از کلام حضرت موصوف مستنبط
میشود حال آنکه در کلام حضرت موصوف از این وصف اثری نیست حضرت
موصوف بر ذکر مقام قاب قوسین که صالح اشتراک است اکتفا فرموده اند

و با اینهمه از کلام حضرت موصوف امکان ذاتی مشارکت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در نیل مقام قاب قوسین هم ثابت نمی شود چه صدق شرطیه مستلزم امکان مقدم
و امکان تالی نیست مثلاً اگر کسی گوید که اگر امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه موجود بالفعل
شوند ذره در جلال الهی زیادت نگردد این قضیه شرطیه صادق است از صدقش
آن امکان وجود امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه بالفعل که باتفاق متکلمین و حکما ممتنع
ذاتی است و امکان زیادت جلال الهی ثابت نمی شود فهمیدن امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازین کلام باقتضای غایت حماقت و نافهمی است و قول
او و عبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب الی قوله و دران حدیث قدسی دفع
دیگر الحادات این ملحدان نیز موجود است ناشی است از غایت جهل و نادانی
و شدت تلبیس و بی ایمانی آن حدیث قدسی این است یا عبادی لو ان اولکم و آخرکم
و انسکم و جنکم کانوا علی اتقی قلب رجل ما زاد ذلک فی ملکی شیئاً یا عبادی لو ان اولکم
و آخرکم و انسکم و جنکم کانوا علی افجر قلب رجل ما نقص ذلک فی ملکی شیئاً و کلمه لو در لسان
عرب برای امتناع مایلیها موضوع است قال سبحانه لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا
فهمیدن امکان مقدم شرطیه که در حدیث قدسی حدیث قدسی مبنی است بر جهل از معنی او و جهل
ازینکه صدق شرطیه تقدیریه مستلزم امکان مقدم و امکان تالی آن نیست
و تفصیل نافهمیهای این قایل و شیخ نجدی و کشف جهالات این جاهلان بجاییکه
این قایل این حدیث قدسی را نقل خواهد کرد خواهد آمد انشاء الله تعالی و قول او و این
مکاتیب حقایق اسالیب الی قوله گویا اجماع سکوتی از جمهور و طایفه بران واقع
گذشت بر نافهمی قایل مبنی و از غرابت [illegible] چه از قول حضرت صاحب مکتوب
قدس سره امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم [illegible] او و صفات کمال متوهم
نمی شود بلکه از بودن آن قول قضیه شرطیه [illegible] آنحضرت صلی الله علیه وسلم

درذیل مقام قاب قوسین هم مستنبط نیست چه صدق قضیه شرطیه مستلزم
امکان مقدم وتالی آن نیست کما سبق وصدق شرطیه مذکوره محل کلام نیست اولیای
کرام وعلمای عظام چرا بران کلام میکردند وازاجماع بر صدق شرطیه مذکوره مکتوب
فهم امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراوصاف کمال ناشی ازحماقت و
بلادت است ازاجماع بر صدق این شرطیه کار شیخ نجدی واتباعش بر نمی آید وچون
همه امت ازمجتهدین ومقلدین وصوفیه کرام اهل بدع واهوا اجماع دارند برانکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف اند بآن صفات کمالیه که صالح اشتراک
بین اثنین نتواند شد وانیکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ماسوی الله و
افضل ممکنات اند آن اجماع مستلزم اجماع قطعی است بر امتناع ذاتی مساوی
ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درهمه اوصاف کمالیه کما سبق مرارا شیخ نجدی
واین خرق خرق اجماع قطعی نموده در وعید من شذ شذ فی النار درآمدند وازدائره ایمان برآمدند
وقول او ازانجا که عدد مبین الی قوله العیاذ بالله درست است ومصداق آن حال شیخ
نجدی وخیم المآل وحال این سرکرده جهال است که شیطانی در رگ وپی ایشان
درآمده ایمان اینهارا بغارت برده اینهارا در جمله الاخسرین اعمالا الذین ضل سعیهم
فی الحیوٰة الدنیا وهم یحسبون انهم یحسنون صنعا داخل کرده اینهارا مستحق خلود فی النار
گردانید وقول او وعبارت منقوله مکتوب صرفت اسلوب در معانی متحد وموافق باقوال
عالم ربانی است که مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی است مبنی بر جهل وجنون ایشان
است چه ازعبارت منقوله امکان ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات بلکه امکان ذاتی مشابه آنحضرت صلی الله علیه وسلم درذیل مقام قاب قوسین
هم مستنبط نیست وشیخ نجدی که سرکرده شیاطین الانس بوده است بامکان
وقوعی کرورها مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصرح است

کما سیاق عبارت مکتوب را تحمد و موافق با اقوال سراپا ضلال و اضلال [illegible] وخیم
المآل دانستن غایت جهل وضلال است وقول او پس باندیشه اینکه ابی قوله نحو الی الدین
النصیحة دلیل غایت سفاهت او هست ذکر شیخ نجدی که شیطانی ضال ومضل بود
در اثنای ذکر حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری از قبیل ذکر احد الضدین
مع ذکر الضد الآخر است شیخ نجدی جاهلی بود که معنی الفاظ هم [illegible] نمیدانست اعمال او
که باقتضای جهل وسفه اقتدای ائمه مجتهدین گذاشته برای خود که از جهت لا علمی
او از مسایل کلامیه و اصول فقه ومسایل فقهیه و فنون عربیت که ازین جهت ترجمه آیات
قرآنی واحادیث نبوی واثرگو نمی کرد [illegible] محدث و مفسر بودن خود جهله وعوام را بدام
تزویر می آورد رو براستی نداشت عمل میکرد محض لغو ولاطایل بود نه تطوعات را لغوی انگاشت
وصلوات فرایض او از جهت اعمال کثیره که در نمازمی کرد همه فاسد بوده اند و مع هذا
او ملحدی بی ایمان بود برای مقبولیت اعمال ایمان شرط است او بارتکاب استخفاف
بشان حضرت افضل الممکنات علیه افضل الصلوات واهانت ایمه مجتهدین و حضرات
صوفیه طوق لعنت در گردن وخار ارتداد در دامن داشت بطمع جاه عباد الله را
گمراه و دین خلقی را تباه کرده همچو است که همچو اسماعیل صفوی که بذریعه اشاعت
رفض بر ایران زمین تسلط یافت باشاعت نجدیت در نواحی افغانستان وپنجاب
استیلا یابد قال الاستاد چون این قایل را که رای ازین و فهم سلامت قرین یعنی نظر ظاهر
بین وعقل خطا آگین او متوجه دقیقه رسی وباریک بینی بلکه محو زحق جوئی وصواب گزین نیست چند
وساوس درگرفته [illegible] تشخص فهم او تارک وبی فرد رفته اند مداوه وعلاج واصلاح مزاج او ضرور
افتاد قال القراش الاطیش من القراش چون این کلمات لایعنی بمطالب علمی
تعلق نمیداشت وبیمعنی است در جوابش بیک بیت اکتفا رفت ؎ اهجو عالما بر اتقیا و
وعند الله فی ذلک انتقام ؛ اقول ذکر این کلمات برای تنبیه بر جهالت وضلالت عباد

وغوایت شیخ نجدی که عالمی در فریب اغوائش عالمی بیعدیل در دام اغواء وتضلیل او
درآمده واز دائرهٔ ایمان برآمده ضرور بود این فرومایه فرومایه باقتضای درایت
یقینی که شاید آنهم ازان او نباشد خوانده برسر خود بلاآورد واستاد علامه چون
این بیت شنید بجوابش قصیده تلثا غرا که مشتمل است بر مسائل ودلائل وحسال
وخیم شیخ نجدی واین قائل بدابهه نظم فرمود وبجواب این بیت بیت خاص انشا نمود
؎ اتمدح جاہلا اشقیا ؛ تدارکه من الله انتقام ؛ اگرچه بیجا دمیخود وآن
نجدی نشکود آن مایهٔ فهم وآن قدر استعداد علمی ندارد که بر دقایق حقایق وصنائع
وبدائع که در اثبات قصیده ودائع اند وقوف یابد مگر تنشیط خواطر ناظرین که
از عربیت ودیگر فنون بهره یافته اند آن قصیده تمام وکمال درین مقام ثبت کرده
شد وهی هذه -

بسم الله الرحمن الرحيم

كلامي في حشا العادي كلام ؛ نوافذ ماله منها التيام

جوارح قطعت منها قلوب ؛ لاعادي لاجرحهم وهام

جمع جارح خسته کننده ۱۲

كلامي حاسم للريب قطعا ؛ به الوتين من ارباب انخصام

فقد يعوى كما تعوى كلاب | وقد يثغو كما تثغو بهام

حمار صان حين اراح ليثا | وكلب هرّ اذ مرّ الكرام

ومن امر الزمان ونكره ان | يعارضنى عيايا ء عبام

يساجل باقل سحبان نطقا | يساهم فى النهى سهما فدام

يجارى ضالع قرم ضليعا | قراما لا يغالبه قزام

يوازن سافل دون نبيل | لقدام له مجد فدام

تزيغ ثعالة ليثا هصورا | يجادل احدلا طير طغام

ترواغ ثعالة لتصيد ليثا ... لها ضعف وفي الهلاك اقتحام

اذا ما همّ ان يصطاد يأسرا ... سهام طارحان له الحمام

يروعني وكيف تهاب شاة ... ليوث او عصا فيرا علام

لقد غمر الجهول الغمر غمس ... فغامر في مجال لا يرام

هوى ذا الوغم في وغم وغم ... وهو فؤاد ذا الهم اهتمام

بما عقمت شيخ النجد قيلا ... يعاقمني عيا يا عقام

عقاعقة فكر عقيم ... على جهل هو الداء العقام

واورثه ابٌ تمهيد فرش ۔ وصوغ الكذب خوال دمام

فكان ابوه نجاد انجيدا ۔ تعناه فروش اوخيام

تردد حافيا حتى تردّى ۔ ولم يحمله ظهرا وسهام

فشغل ابيه فرش اوخيام ۔ وشغل الابن فرش اوخيام

وفسل صائغون لخول ۔ له فى صوغه بهم اهتمام

صغار القدر اصغره خول ۔ واعمام وكبره عمام

رضيع ارضعته الام جهلا ۔ فليس له من الجهل انفطام

اتنشد يا كهام على بيتا … افاد كه مشايخك الكهام

اتمدح جاهلا شرا شقيا … تدارك من الله انتقام

وانكر جاهدا غيا وجهلا … شفاعة من يلوذ به الانام

وحرم ان يؤم يشد رحل … مزار دونه البيت الحرام

وجوز ان يقول الله كذبا … وقول الكذب منقصة وذام

وتجويز انتقاص الله كفر … وكان له بذا الكفر التزام

وقد جوزت يا مقبوح وصف … الاله بكل منقصة تذام

فيمكن في اعتقادك ان يكون / الا له بحيث يقعد او يقام

ويقترف الفواحش والخطايا / ويرتكب المظالم او يضام

وينقص شانه شين وظن / ويغفله وينسيه المنام

ويقبل كلما قبل البرايا / كأن يشابه سام وسام

ويلحقه التجسم والتجزي / ويدركه كغيره حسام

تجوزا علتهم طرق عظام / على حق له حق الدوام

وذلك وبال اخذ غوا ماما / فبرت به كما بار الامام

غوی فاختار کفر الجحد دنیا ‏ فدان له من الحمقی قثام

وسوق نفاقه نفقت فباعوا ‏ الهدی خسرا وباعه طغام

وشائعه الی ارض وخام ‏ وخام سفلة نکصوا وخاموا

وسمی الجهد فی الطغوی جهادا ‏ فصار الیه من جم جسام

بذا الکید اقتنی مالا کثیرا ‏ فکان له بذا الکید اغتنام

اری عطشی سرابا من بعید ‏ فخفوا حوله هیما وحاموا

اضاع العمر فی عوم ونوم ‏ ولم یک منه بالعلم اهتمام

فلم يحصل له صرف ونحو | ولا علم الاصول ولا الكلام

وكان له مع الجهل اجتهاد | وانكار لما اجتهد الامام

وقد ابدى لآثار رواة | معانى غير ما ذكر الامام

وكان بحيث يجهل وضع لفظ | فصيح ما لمعناه اكتتام

فلم يحصل بمعنى اول او | بمعنى الختم قط له اعتصام

على قلب تختم عن ختام | النبوة فاعتدى وعدا ختام

فجوز ان يكون نظائر فى | الكمال لمن له الفضل العظام

لمن هو اول الانام خلقا	ومن هو للنبيين الختام
فهل قبل ابتدائهم ابتداء	وهل بعد اختتامهم اختتام
محمد الشفيع لكل اثم	يعاقبه العقوبة والاثام
ملاذ مفزع هو مفزع	للورى اذ هال فزاع عظام
حباه الله اوصافا اتت	يكون لها اشتراك وانقسام
برسالته التي عمت وتمت	كمال للرسول به انصرام
به تم المكارم والمعاني	وهل بعد التمام لها تمام

قسيم لا يجوز له قسيم ... به تم المحاسن وانقسام

أليس مقامه المحمود أعلى ... مقام لا يقاس به مقام

يظن الواجب المجدي ان ... السفار لزورة نزر حرام

يظن نداءه للمهجى شركا ... وان رجا شفاعته اجترام

بوضع الانبياء له غرام ... اشد جزاه اجر غرام

بفتنته بدا في الناس بغي ... وبين المسلمين فشا اختصام

بلا جمهور جهال غرور ... باوهام بها وهموا وهاموا

فاغدر غدرة في الناس غدرا ۔۔۔ وان اودى به موت زؤام

وخلف خلفه فيهم خلافا ۔۔۔ تعذر منه بينهم الوئام

حمى حنفية حنفاء دينا ۔۔۔ قويما هم بامر الدين قاموا

فرد واردة النجدي ردا ۔۔۔ ازيد بكل برهان اقاموا

اقام فقوم القيام قوما ۔۔۔ على دين قويم فاستقاموا

اتقدر يا جهول الدون قدرا ۔۔۔ على التقدير في حجج تقام

خنثت بشيخك النجدي حتى ۔۔۔ لعوت لغا وليس لك احتشام

لئن كنت احتدمت عليّ غيظا — فان عليك للنار احتدام

ترسانيد بر وی از غیظ ۱۲

يمامك ان تعارضني سفاه — وهل يسطو على البازي يمام

کسحاب آهنگ و کبوتر وحشی ۱۲

لئن كنت اعتلقت بهم فهم — فلي بالعروة الوثقى اعتصام

وهذا بالوهم منفصم سخيف — وما للعروة الوثقى انفصام

تشبث بالحشايش في ورط — لشيخك في مهالكها انقحام

فهل ينجي حشيشك شيخ نجد — هوى في غورها معه اللئام

فشيعة شيخك النجدي طرا — زنادقة وان صلوا وصاموا

اذا ما المرء لم یومن بصدق — فلا یجدی الصلوة ولا الصیام

تنقص من تنقصه ارتداد — مبوأ من یقارفه اثام

یخاصم فی حبیب الله قفوا — لشیخک جهل للخصام

اخالف انت بعد الشیخ خلف — فبعدک اتقی خلف فخام

وانک واحد من سیئات — جناها شیخک لا اتقی الکرام

فانت عم کفائک العمی عن — سنا شمس اظلتها الغمام

الومک ناصحا کلا فاخسأ — فما تلغو نباح کلا کلام

اقول امکان شخص مذکور بوجوه کثیره مذکور سابق ثابت گشت وانچه این ملحد بیدین بنبوت شیطان لعین در نفی عموم وشمول قدرت رب العالمین یعنی در امتناع ذاتی مساوی که ممکن التساوی بالیقین است دو وجه که موجب سواد الوجه است ذکر نموده تشتهب یافته جرح وقدح از بیخ برکنده شد که بعد ازان اگر از الحاد وفساد اعتقاد ثابت نگردد و ننار برعار اختیار نماید بجز خسران دارین وحرمان کونین نصیبش نخواهد بود اقول این مرتد بی ایمان واین بدکیش نامسلمان هیچیک وجه امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت نکرده بلکه چند احتمال باطل از باطن خبث مواطن خود برآورده باقتضای جهالت وضلالت ابدای آن احتمالات را استدلال بر امکان مساوی مذکور انگاشته دست از دین وایمان برداشته نائب منات رئیس الشیاطین واز جهت ارتداد مردود باسفل السافلین گشت با وجوه ارتداد وضلالت وغوایت وجهالت او سابق ازین تفصیلاً بیان کرده ایم حالا باز اجمالا بران تنبیه میکنم باشد که این مرتد از ارتداد باز آید این قائل اولا معنی وصف خاتم النبیین تحریف نموده احتمال بودن دو کس که در یکزمان نبی باشند خاتم النبیین برآورده از ایمان واسلام برآمد و باوجود اعتراف باینکه لام در النبیین برای استغراق است ندانست که خاتم النبیین همه نبی است که نبوت او از نبوت سائر انبیا متاخر باشد پس اگر فرض کرده شود که دو کس در یکزمان نبی باشند و بعد آن زمان نبوت منقطع شود هیچیکی ازان هر دو کس خاتم النبیین نمی تواند شد چه نبوت هیچیکی ازان هر دو نبی مفروض بعد نبوت جمیع من عداه من الانبیا نیست بلکه نبوت هر یکی ازان هر دو مفروض از نبوت بعض من عداه متاخر نیست این تجویز که این قائل برآورده این قائل را از ایمان برآورد واین تجویز را وجه اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات انگاشتن از غایت غوایت وغباوت ناشی است این قایل که بودن دو نبی که در یکزمان باشند و بعد آن هر دو نبوت منقطع شود خاتم النبیین تجویز میکند اگر دیده ودانسته معنی خاتم النبیین برای تلبیس تحریف میکند کافر متعند است واگر باقتضای جهل معنی آن نمیداند

کافر جاہل است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد وبراین تقدیر ظاہر است کہ این قایل بہ بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ایمان ندارد کہ تصدیق بعقد بلی دانستن معنی محصول ممکن نیست ثانیاً این قایل می گوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عموم النبیین در خاتم النبیین مستثنی است وظاہر است کہ کسیکہ از عموم النبیین مستثنی وخارج است خاتم النبیین نتواند شد این قول او نفی صفت خاتم النبیین از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میکشد وآن کفر است این کفر را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دانستن علاوہ بران آنچہ آن مساوی بر تقدیر وجودش اگر در عموم النبیین داخل باشد بدانست این قایل خاتم النبیین نتواند شد زیرا کہ بدانست این قایل موصوف بخاتم النبیین از عموم النبیین مستثنی است پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند شد زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین اند واگر در عموم النبیین داخل نباشد خاتم النبیین نتواند شد چہ کسیکہ در عموم النبیین نیست خاتم النبیین نمی تواند شد پس تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین حسب قول این قایل مستلزم قول بودن کسیکہ از نبیین نیست خاتم النبیین است واین قول کفر وسفسطائیت است پس بہر کیف کفر وسفسطائیت براین قایل لازم است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد باز این قایل معترف شدہ باینکہ شیخ نجدی تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع کمالات ممکن ومقدور است این خود اعتراف است بعدم امکان مساوی فی جمیع الکمالات این را وجہ اثبات امکان مساوی فی جمیع الکمالات انگاشتن چہ مرتبہ حماقت است ازان بعد این قایل ابدای این احتمال نمود کہ وصف خاتم النبیین در مساوی مفروض یافتہ نشود مگر در وصفی دیگر معادل وموازن وصف خاتم النبیین موجود باشد اگر او ابدای این احتمال را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم می انگارد باید کہ اول این معنی ثابت کند کہ فلان وصف معادل وہمپایہ وصف خاتم النبیین است بعد ازان ثابت کند کہ آن وصف در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

نموده است بعد از ان امکان بودن آن وصف در دیگری ثابت کند انگاه این را وجه
اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم توانست شمرد این احتمال را بی اثبات
امور مذکوره وجه اثبات امکان مساوی دانستن جهل مرکب است ناشی است از جهل
بسیط اینکه مدعی ومثبت را ابدای احتمال بکار نمی آید ابدای احتمال وظیفه مانع است ما این
احتمال را بوجوه عدیده فیما سبق باطل کرده ایم ابدای این احتمال را هم مساغی نیست چون منصب
ختم نبوت و رسالت اعلی کمالات خلق است هیچ یک کمال از کمالات خلق مساوی یا اعلی
از منصب ختم رسالت و نبوت نیست ابدای این احتمال از راه تنقص شان آن منصب اعلی
است و از راه تنقص شان آن کفر است وانچه این قایل در اثنای ذکر این احتمال از تنظیر
خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم و مساوی مفروض خودش بزید وعمرو وغراب و براذین و تنظیر
وصف خاتم النبیین و وصف مفروض معادل آن به تیر اندازی و بندقه اندازی و منافع غراب
و براذین بر زمان الحاد ترجمان خود آورده کفر بالای کفر است فهو زیادة خبال علی خبال و اقتراف
وبال علی وبال و پیش ابدای این احتمال سراپا ضلال و اضلال این وخیم المآل گفته است که محتمل
است که مراد مساوی و برابری در شرف و عزت باشد گو وجوه و اسباب آن در متساویین
مختلف باشد مآل این قول او ابدای همان احتمال است و اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در شرف و عزت بدینسان که وجه و سبب شرف و عزت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم منصب ختم نبوت و رسالت باشد و وجه و سبب شرف و عزت مساوی مفروض
او وصف دیگر معادل وصف خاتم النبیین باشد بی اثبات آنکه فلان وصف در جلبیت
شرف و عزت معادل وصف خاتم النبیین است و بدون اثبات آنکه آن وصف در
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موجود نیست و بدون اثبات امکان وجود آن وصف در دیگری
متصور نیست این قایل نه آن وصف را که بسبب مساوات موصوف آن در شرف و عزت با موصوف
خاتم النبیین باشد نشان داده و نه اثبات بودنش سبب آنچنان شرف و عزت که وصف

خاتم النبیین سبب آن است نمود و نه امکان وجود آن وصف در دیگری ثابت کرد و نه موجود
نه بودن آن وصف دران حضرت صلی الله علیه وسلم اثبات رسانید صرف ابدای این احتمال
باطل را استدلال اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم انگاشت و باقتضای
جهل ندانست که بذیه مستدل اثبات مقدمات لازم است ابدای احتمال برای مستدل کافی
نیست و معهذا ابطال این احتمال از اجلی بدیهیات است چه او سبحانه بفضل عظیم خود آن
حضرت را صلی الله علیه وسلم بآن شرف و عزت اختصاص بخشیده که وجوه و اسباب آن صلوح
اشتراک بین اثنین ندارد و تجویز آن وجوه و اسباب در دیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی
الله علیه وسلم ممکن نیست لکونه صلی الله علیه وسلم اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا وملجاء الاولین
والآخرین واکرم الاولین والآخرین علی الله وغیر ذلک من الصفات که تفصیل آن بالا مذکور
شده است و این قائل بعد از ابدای این احتمال بیان نمود که معتبر در تفاضل و تساوی
تفاضل و تساوی در کثرت ثواب و قرب رب الارباب است و بنظر وسعت قدرت کامله ممکن
و مقدور الٰهی است که هر مفضول را که در کمالات دیگر سوای کثرت ثواب مفضول است مساوی
بلکه افضل از افضل گرداند و جمله مومنین در این معنی ممکن التساوی اند ما سابق این قول او را بوجوه
عدیده باطل کرده ایم و بیان کرده ایم که این قول بوجوه عدیده مستلزم کفر او است حاجت
اعاده آن نیست این است حال وجوه کثیره که این قائل در قول خود امکان شخص مذکور بوجوه
کثیره مذکور سابق ثابت گشت ذکر ان می نماید آن خرافات را وجوه اثبات امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات انگاشتن از اقصی غایات جهل مرکب است این
قائل از ذکر آن خرافات جز اینکه ایمان خود را بر باد داد و تمهید آن باقتضای خباثت و نجاست
مورو ثه خود تمهید جای در جهنم و بئس المهاد بنیاد نهاد سودی نبرد نداشت خسر الدنیا والآخرة
ذلک هو الخسران المبین و قول او و آنچه این ملحد بیدین الی آخره دلالت دارد که این جاهل
احمق داهی تا ارذل عمر معنی نفی عموم و شمول قدرت الٰهی نفهمیده معنی عموم و شمول قدرت الٰهی

نزد محققین این است که همه ممکنات ذاتیه تحت قدرت الٰهی اند و مقدوریت و امکان با هم
متساوق اند و نزد عامه متکلمین این است که هر ممکن ذاتی که مستند الی الواجب تعالی بالایجاب
نباشد تحت قدرت او سبحانه داخل است و واجب بالذات و ممتنع بالذات تحت قدرت
داخل نیست والا واجب بالذات واجب بالذات و ممتنع بالذات ممتنع بالذات نباشد
و همچنان نزد عامه متکلمین آنچه واجب بالغیر بالایجاب و ممتنع بالغیر بالایجاب است تحت
قدرت الٰهی داخل نیست و این قائل جاهل در اقوال سابقه خود باین اعتراف دارد گو در
اوائل خرافات خود گفته است که در این کلیه که هرچه ممتنع بالذات است تحت قدرت الٰهی
داخل نیست کلام است و بعد ازان برین حماقت و جهالت خود متنبه شده ازان رجوع
نمود و پس اثبات امتناع ذاتی مصداق که این مفهوم نفی عموم و شمول قدرت الٰهی نیست
والا همه متکلمین بلکه همه مسلمین که مصادیق اکثر مفهومات را ممتنع میدانند نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشند مثلاً همه متکلمین بامتناع ذاتی وجود و فعلیت امور غیر متناهیه قائل اند و آنرا بدلائل
ثابت میکنند پس بحسب مقتضای قول این قائل لازم است که همه متکلمین نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشند و هر کس که بامتناع ذاتی مصداق مفهومی از مفهومات قائل باشد نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشد مصادیق مفهومات نامتناهی الی حد مثل مصداق اسود و لا اسود و ابیض و لا ابیض و کاتب
و لا کاتب بالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهی الی حد ممتنعات ذاتی اند تحت قدرت الٰهی
داخل اند همچنان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده بودن
آن مصداق مساوی و لا مساوی و بودن وجود آن مستلزم عدم آن مبرهن و مبین شده است
ممتنع ذاتی است و تحت قدرت الٰهی داخل نیست از داخل نبودن آن که ممتنع ذاتی است
نفی عموم و شمول قدرت الٰهی لازم نمی آید اگر پلیدی نا فهم آنرا ممکن ذاتی داند و باز بعدم دخول آن
تحت قدرت الٰهی قائل باشد البته مراد نفی عموم قدرت الٰهی لازم خواهد آمد الا قول بودن آن
ممکن بلی غایت و بلادت و نافهمی متصور نیست مقام استعجاب این است که مصادیق مفهومات

غیر متناهیه الی حد که مصادیق مفهومات متناقضه اند نزد این جهله هم ممتنعات ذاتیه از تحت قدرت
الهی داخل نیستند داخل بودن مصداق مساوی ولامساوی که اوهان جهله است تحت قدرت
الهیه چرا جگر این جهله را می شگافد و چرا خار در چشمان و نشتر در رگ جانهای اینان می شکند
عدم دخول مصادیق آن مفهومات لامتناهیه تحت قدرت الهی قادح عموم و شمول قدرت
الهی نشد عدم دخول مصداق مساوی ولامساوی تحت قدرت الهی چسان قادح عموم
و شمول آن تواند شد پس متحقق شد که اثبات امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین یا آنچه
وجود آن مستلزم عدم آن است مستلزم نفی عموم و شمول قدرت الهی نیست آری این قائل
در شناعت نفی شمول و عموم قدرت الهی ممکنات غیر متناهیه را اگر قرار است چه این قائل اعتقاد
دارد که اتصاف او سبحانه و تعالی عما یقول الظالمون بجمیع نقایص و قبائح و فواحش که لا متناهی
الی حد است ممکن است و سلب آن همه معلول ذات او سبحانه بالایجاب است پس این سلوب
غیر متناهیه ممکن اند و تحت قدرت الهیه داخل نیستند و این شناعت بر متکلمین قائلین بزیادت
صفات کمالیه بر ذات حقه لازم نیست زیرا که آنان بامکان اتصاف او سبحانه بنقایص
و قبائح و فواحش قائل نیستند آنچه بر آنان لازم است که صفات کمالیه که ممکن اند مستند
الیه سبحانه بالایجاب اند و تحت قدرت داخل نیستند و چون سلوب اتصاف او سبحانه
بهر یک از نقائص و قبایح و فواحش در اعتقاد این قائل ممکن بالذات و معلول او سبحانه بالایجاب
است لازم است که در اعتقاد او ثبوت آن همه نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیه در مرتبه
نفس ذات حقه واجب بالذات باشد زیرا که مرتبه نفس ذات حقه که متقدم بر این سلوب معلوله
است از مرتبه نفس الامریه است پس هرگاه که سوالب بسیطه یعنی سلب هر یکی از نقائص و قبایح
و فواحش در اعتقاد این قائل در مرتبه نفس ذات حقه صادق نیستند ضرورة تاخر المعلول عن
العلة الموجبة بر این قائل اعتقاد صدق همه موجبات که نقائص آن سوالب اند در مرتبه ذات
حقه لازم است ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین فی مرتبة من المراتب النفس الامریة اعتقاد

صدق آن موجبات غیر متناهیه در مرتبه ذات حقه که براین قایل بحسب اعتقاد او لازم است بوجود
غیر متناهیه کفر است چه اعتقاد صدق هریکی از آن موجبات غیر متناهیه کفر مستقل است و معهذا کفری که
اغلظ انحای کفر است براین قایل لازم است و آن این است که چون در اعتقاد این قایل
سلوب نقائص و قبایح و فواحش غیر متناهیه از ذات حقه مقدسه ممکنات معلوله ذات حقه اند
و از ذات حقه متاخر اند اعتقاد ثبوت هریکی از آن نقایص و قبایح و فواحش بذات حقه مقدسه
در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه بر او لازم است ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین پس
هریکی از آن نقائص و قبایح و فواحش که اعتقاد ثبوت هریکی از آنها بذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه براین قایل لازم است ممکن بالذات نتواند شد چه ثبوت ممکن بالذات بذات حقه
واجبه در مرتبه نفس ذات حقه واجبه که متقدم بر جمیع ممکنات ذاتیه است متصور نیست پس
لامحاله هریکی از آن نقایص و قبایح و فواحش لازم است که در اعتقاد او واجب بالذات باشد
پس همه نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیه که براین قایل حسب اعتقاد مش اعتقاد بودن
آنها واجب بالذات لازم است یا باهم متغایر و مغایر ذات حقه مقدسه باشند پس براین
قایل قول بوجود واجبات ذاتیه غیر متناهیه لازم است و این اشد انحای اشراک است
یا باهم متغایر و مغایر ذات حقه مقدسه نباشند بلکه عین ذات حقه مقدسه باشند پس
براو اعتقاد اتحاد ذات حقه واجبه بنقایص و قبایح و فواحش بالذات و اتحاد نقائص و قبایح
و فواحش از مقولات متباینه اند باهم لازم است و این اشد انحای کفر و سوفسطائیت است
و چون این قایل سابق ازین گفته است که چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است وجود
و عدم آن هر دو ممکن خواهد بود و هو ظاهر و چون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه
واجب است عدم هر دو از حضرت موصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت
مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینها جهل و عجز است کما هو الظاهر
فثبت کونهما متعینین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و کون الاتصاف بهما کذلک

فتبين ان الاتصاف بالنقايص ممتنع لذات الواجب تعالى مع كونه في نفسه ممكنا بالذات
كما في الصفات الكماليه وجوب لذات حضرت الموصوف جل شانه وعز اسمه مع كونها ممكنة بالذات
في نفسها انتهى ازين قول او ثابت است که او اعتقاد دارد بثبوت جهل وعجز در مرتبه ذات
حقه مقدسه سبحانه وتعالى عما يقول الظالمون چه علم وقدرت او از صفات زائده است کما هو
مذهبه مذهب عامة المتکلمین پس علم وقدرت او سبحانه از ذات حقه مقدسه در اعتقاد او متاخر
است پس علم وقدرت از نفس ذات حقه مقدسه مسلوب است و در اعتقاد این قایل سلب
قدرت از ذات حقه که از شان او قدرت است عجز است وسلب علم از ذات حقه که از
شان او علم است جهل است پس بر اعتقاد او ثبوت عجز وجهل در مرتبه ذات حقه با وسبحانه
لازم است پس اعتقاد او بثبوت عجز در مرتبه ذات حقه اشنع انحای نفی قدرت از ذات حقه
مقدسه او سبحانه است واین معنی بر عامه متکلمین لازم نمی آید چه نزد آنها فیما بین اتصاف او سبحانه
بصفات کمالیه وسلب اتصاف او بنقایص وقبائح وفواحش معیت ذاتیه نیست مصداق
سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبائح وفواحش نفس ذات حقه است ومصداق اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه که قیام صفات کمالیه بذات حقه مقدسه است از آن متاخر است وعجز
عبارت است از عدم قدرت از ماده مستعده آن وجهل عبارت است از سلب علم از ماده
مستعده آن و ذات حقه مقدسه از استعداد وقوت منزه است ونیز چون این قایل با مکان
وزیادت صفات کمالیه بر ذات مقدسه قایل سلب قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه
از نفس ذات مقدسه حقه فی مرتبه نفس الذات الحقه در اعتقاد او ضروری است واین قایل
فیما سبق گفته است که عدم علم از حضرت موصوف جل شانه مستلزم جهل است چه سلب
بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی انتهی بعبارته
پس چون سلب بسیط قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه از ذات حقه که موجود
علی الاطلاق است و در هیچ یک مرتبه معدوم نتواند شد در اعتقاد این قایل صادق است

براو اعتقاد صدق سلب عدولی علم وقدرت و دیگر صفات کمالیه از ذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه که براو لازم است چه او خود اعتراف دارد باینکه سلب بسیط نزد وجود موضوع
مستلزم سلب عدولی است و در اعتقاد او جهل عبارت از سلب عدولی علم است
وعبارت از سلب عدولی قدرت است وهکذا مقابلات سائر الصفات پس براو اعتقاد
ثبوت جهل وعجز باو سبحانه در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه لازم است واین اشد انحای
نفی قدرت او سبحانه است پس مبرهن شد که این جاہل عاجز بنابر اقوال او اعتقاد بعجز وجہل
او سبحانه لازم است واو نفی قدرت او سبحانه واثبات عجز وجہل مقابلات همه صفات کمالیه بذات او
سبحانه در مرتبه ذات حقه ملحد بیدین ونائب شیطان لعین واز کفره مرتدین بالیقین است وتعبیر
این سافل بدین بیدین که مردود باسفل السافلین است درصورت استنکاف واستنکار
از توبه ازین عار وشنار واختیار نار بر عار مصداق خسر الدنیا والآخره ذلک ہو الخسران
المبین است آن دو وجه که برای امتناع ذاتی مساوی حضرت رسول الثقلین شفیع الدارین
علیه ازکی صلوات الله علی مر الملوین مذکور شده برای تسویه هر دو صفحه وجه این که الوجهین
در نشاتین کافی وبس اند وانچه این سفید ریش بریش در جرح آن گفته اجتراح کفر والحاد
است وانچه این مقدوح مفتوح کرده در قدرت دران نحو قدرت زنا وعناد است که
بآن قدح آخر کار در درک اسفل نار خواهد افتاد وباین فساد اعتقاد وافساد عقاید عامه
عاد مصیر این نجدی نجاد سوی جهنم است وبئس المهاد واین مطالب بتفصیل فیما سبق
مذکور اند الا چون باسگ دیوانه کار افتاد برای تصیبات مومنان از گزندش حاجت تکرار افتاد

قال الاعجز من الهلیاجه الخلق الدیباجه المتناہی فی السماجه
الغیر المتناہی فی اللجاجه قوله لیکن از انہا عقلی است و دو نقلی است که
ہر یک را ذکر کنیم وآن شبهات را از بیخ بر کنیم اما دلیل عقلی این است انتہی وبعد

تمام بحث عقلی گفته‌اند ما نقلی اقول ذکر لفظ دو نقلی مقابل عقلی مکرر و جا دلیل عقلی است
بر اینکه هر دو هر دو دلیل نقلی عقلی نیست و حال آنکه هر دو دلیل که بنقلی موسوم کرده نیز عقلی
است گو مذکور در حضرت قرآن است حق تعالی بدو مقدمه عقلی که عقل بصحت آنها حاکم است
استدلال بر اثبات قدرت خود فرموده یکی آنکه قادر بر اعلی قادر بر ادنی می باشد دویم
آنکه صانعی که مصنوع خود را بقصد و اختیار هر چون که خواهد صنع تواند کرد او بقصد
و اختیار خود ساخت او را قدرت هست بر صنع مثل او و این هر دو مقدمه عقل حکم بصحت
آنها حکم میکند مگر این سکا برقابل خطاب و جواب نیست و قدم مفصلا بالفرض و اگر در قرآن
مجید این هر دو دلیل نمی بود درینوقت اگر کسی استدلال بر آنها میکرد صحیح میشد و عقلی
می بود پس آن هر دو دلیل اگرچه از قرآن است عقلی است حق تعالی هر جا که در مقابله منکران
قرآن مجید استدلال بر ذات و صفات خود میفرماید عقلی می باشد زیرا که حق تعالی درین
مواضع از آثار و افعال خود استدلال میفرماید و جمیع عقلا را اجماع و اطباق است بر اینکه
دلالت اثر بر موثر دلالت عقلی است پس استدلال بدان عقلی باشد نه نقلی کما زعم
در شرح عقائد عضدیه است قال الاعرابی البعرة تدل علی البعیر و اثر الاقدام علی المسیر
فسماء ذات ابراج و ارض ذات فجاج کیف لا یدلان علی اللطیف الخبیر و بمجرد اینکه
دو دلیل عقلی را عالم ربانی از قرآن مجید نقل کرده نقلی مقابل عقلی نخواهد شد مثلا در اثبات
مسائل حساب و هیئت دلائل هندسی از اقلیدس و ارشمیدس و اکثر ما دوسیوس
و مالانا اوس نقل میکنند و همچنان ارباب آلهیات و اصحاب طبعیات متاخرین
از متقدمین فلاسفه دلائل منقول می سازند با اینهمه هیچ کس از اهل علم این دلائل را از عقلی
برآورده در نقلی داخل نمی سازد آری اگر میگفت که این قائل به وسوسه وسوسه
بسته دلائل عقلی در بعض رسائل آورده یکی از وجدان علمیه دو دیگر از قرآن مجید
نقل کرده و مقابله نقلی با عقلی نمی کرد و صورت اطلاق نقلی بر هر دو اخیر باعتبار لغت

خلاف عرف صحیح میشد مثال نقلی مقابل عقلی این ست کتب علیکم الصیام که این دلیل
نقلی است بر فرضیت صوم و این نقلی را دلیل سمعی هم می گویند مقابل عقلی پس تحقیق
واضح گشت نزد هر عاقل که صدور این قول از قایل بر بی عقلی او دلیلی است باز می گویم بعون
الله تعالی عنقریب دانسته می شود که هر یکی از آنها شجره ایست خوشنما در اصل آن ثابت
و فرع آن در سماست پس خیال محال بیخ افگنی آن که بیخ افگنی حیات ابدی خود است
نهایت نازیبا و لبس بدنماست اقول شیخ نجدی که این سرشته بادیه حیرانی و این آواره
تیه ضلالت و بی ایمانی و این مدهوش گمکرده هوش باده جهالت و نادانی باقتضای فرط
مهربانی با دلقب عالم ربانی لطف فرموده است در بعض رسائل خود بعد ادعای آنکه
وجود مثل پیغمبر صلی الله علیه وسلم داخل است تحت قدرت الله تعالی می گوید که این دعوی
مدلل است بدلیل نقلی و برهان عقلی اما دلیل نقلی پس بیانش اولا آنکه حق عز و جل و علا در
یسین میفرماید اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی و هو الخلاق
العلیم انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون پس ضمیر جمع مذکور راجع است بسوی
جمیع بنی آدم زیرا که کریمه مذکوره در مقام بیان معاد واقع است پس هر که در معاد زنده خواهد
شد آن داخل است در کریمه مذکوره و ظاهر است که هر فرد انسانی در معاد زنده شدنی است
پس مثل او بمقتضای کریمه مذکوره داخل تحت قدرت الهیه باشد پس گویا ترکیب دلیل
مذکور بدینوجه شد که نبی صلی الله علیه وسلم در معاد زنده خواهد شد و آن از ضروریات دین
است و هر که در معاد زنده خواهد شد پس وجود مثل او داخل است تحت قدرت الهیه
بمقتضای کریمه مذکوره پس وجود مثل نبی صلی الله علیه وسلم داخل باشد تحت قدرت
الهیه و هو المطلوب و ثانیا آنکه وجود مثل مذکور شئی ممکن است بالذات و هر شئی ممکن بالذات داخل
است تحت قدرت الهیه لقوله تعالی و هو علی کل شئی قدیر و کان الله علی کل شئی مقتدرا چنانچه
خود معترض این دلیل را بیان کرده و آنچه بران اعتراض کرده مدفوع است چنانچه عنقریب

خواهد آمد انشاء الله تعالی و ثالثاً آنکه حق جل و علا در کلام پاک خود در مقام عدیده از وجود
مخلوقات بر احاطه قدرت خود بر امثال آنها استدلال فرموده چنانچه از احیای ارض
و انزال مطر بر احیای موتی در معاد در آیات کثیره استدلال فرموده منها قوله تعالی
وهو الذی انزل من السماء ماء فانشرنا به بلدة میتا کذالک تخرجون و از ایجاد آدم علیه
السلام بی پدر بر امکان ایجاد عیسی علیه السلام بی پدر استدلال فرموده ان مثل عیسی
عند الله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون و بالجمله استدلال بوجه مذکور در قرآن مجید
شائع و متعارف است پس بر این تقدیر وجود نبی محمد صلی الله علیه وسلم خود دلیل باشد
بر امکان وجود مثل انسان نظر بر قدرت الهیه پس گویا ترکیب دلیل بر این تقدیر باین
وجه خواهد بود هر گاه که وجود نبی صلی الله علیه وسلم داخل تحت قدرت الهیه باشد وجود مثل
ایشان هم داخل باشد تحت قدرت مذکوره لان حکم المثلین واحد فی الدخول تحت القدرة
و عدمه بمنطوق القرآن وهو المطلوب اما برهان عقلی پس بیانش آنکه وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر
است و هر ممتنع بالغیر ممکن است بالذات و هر ممکن بالذات داخل تحت قدرت الهیه
است پس وجود مثل مذکور داخل است تحت قدرت الهیه وهو المطلوب اما مقدمه اولی
پس بیانش آنکه مثل مذکور در نفس الامر معدوم است و هر معدوم یا ممتنع بالذات است
یا ممتنع بالغیر پس مثل مذکور یا ممتنع بالذات است یا ممتنع بالغیر لیکن ممتنع بالذات
نیست پس ممتنع بالغیر است اما صغری و کبری قیاس اول پس احتیاج بیان ندارد و اما
قضیه استثنائیه در قیاس ثانی پس بیانش آنکه مثل مذکور عبارت است از فردیکه
مشارک آنجناب باشد در ماهیت و اوصاف کمال پس امتناع بالذات یا بسبب امتناع
مشارکت در ماهیت خواهد بود یا بسبب امتناع اتصاف باوصاف مذکوره بالنظر
الی نفس الذات و پر ظاهر است که ماهیت آنجناب انسان است و اشتراک ماهیت
انسان در الوف الوف افراد ممتنع نیست و اتصاف باوصاف مذکوره نظر

نفس ماهیته هم ممتنع نه والا اتصاف آنجناب هم باوصاف مذکوره ممتنع میشد فان حکم
المثلین فی احدهما یثبت فی الآخر و یسلب بالنظر الی نفس الماهیة والا لزم عدم اشتراک الماهیة
بینهما فلزم عدم المماثلة بینهما هذا خلف پس وجود مثل مذکور ممتنع بالذات نباشد بلکه بنظر
موانع خارجیه مثل اخبار الٰهی بعدم وقوع آن یا تعلق اراده ازلیه بعدم آن و امثال
ذلک و همین است معنی ممتنع بالغیر پس وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر باشد انتهی کلامه بالفاظه
و عبارته پس معلوم شد که شیخ نجدی اطلاق برهان عقلی بر یک وجه استدلالش و اطلاق
نقلی بر دو وجه استدلال خود نموده است و استاد نقل کلام او نموده است اگر اطلاق
نقلی بران دو وجه دلیل بی عقلی است دلیل بی عقلی شیخ نجدی است والا کلام این قایل
دلیل بی عقلی او است بهر حال یا شیخ نجدی بی عقل بوده است یا این مرید او بی عقل
است ازین هر دو یا هر که گشته شود و مسود اسلام است استاد را که از شیخ نجدی ناقل
است تصحیح نقل می باید با عبارت شیخ نجدی بالفاظها نقل کردیم مارا تصحیح بودن آن
دو وجه دلیل نقلی ضروری نیست چون این سگ دیوانه شیخ نجدی مقتدای خود را می
کرد مضرب مثل گوشت خر دندان سگ در اینجا می سزد اما برای ایضاح فتضاح
این وفلاح نباح میگوییم که حاصل دلیل اول آوارهٔ شیخ نجدی چنانکه او تصریحا
بیان کرده این است که نبی صلی الله علیه وسلم در معاد زنده خواهد شد و هر که در معاد
زنده خواهد شد پس وجود مثل او تحت قدرت الهیه داخل است بمقتضای آیه
کریمه پس وجود مثل نبی صلی الله علیه وسلم تحت قدرت الهیه داخل است و صغری
مقدمه این دلیل ثابت بسمع اند چه عقل باثبات معاد جسمانی مستقل نیست و مسئله معاد
جسمانی از سمعیات است کما هو مصرح فی کتب الکلام و دلیلی که کدام مقدمه
آن نقلی و سمعی باشد نقلی و سمعی است قال فی شرح المواقف الدلیل اما عقلی
بجمیع مقدماته قریبة کانت او بعیدة او نقلی بجمیعها کذلک او مرکب منهما والاول

والدليل العقلي المحض الذي لا يتوقف على السمع اصلا والثاني وهو النقلي المحض لا يتصور لان صدق الخبر لا بد منه حتى يفيد الدليل النقلي العلم بالمدلول وانه لا يثبت الا بالعقل وهو ان ينظر في المعجزة الدالة على صدقه ولو اريد اثباته بالعقل دار او تسلسل والثالث يعني المركب منهما هو الذي يسميه بالنقلي لتوقفه على النقل في الجملة انتهى ازینجا معلوم شد که این احمق حاصل دلیل شیخ خود نفهمیده و با وصف نفهمیدن آن دلیل در پی اتمام آن افتاد ازینجا توان دریافت که بی عقل کیست واین دلیل را عقلی نامیدن کلام بی عقلی کدام کس است این قایل که ریش در آفتاب سفید کرده است هنوز معنی دلیل عقلی و دلیل نقلی ندانسته است هر دلیلی که مستند مقدمه از مقدمات آن نقل باشد دلیل نقلی است واگر مستند هیچ یک مقدمه از مقدمات آن نقل نباشد آن دلیل عقلی است می تواند شد که دلیل واحد باعتباری دلیل نقلی باشد و باعتبار دیگر دلیل عقلی باشد مثلاً اگر کسی دعوی کند که تعلم حکمت مستحسن است و بر این دعوی استدلال کند بانکه تعلم حکمت اکتساب خیر کثیر است واکتساب خیر کثیر مستحسن است پس اگر مقدمه اولی را مستند کند بقوله سبحانه ومن یؤتی الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا این دلیل نقلی خواهد بود واگر آنرا مستند کند به بیان مصالح ومنافع که در تعلم حکمت است این دلیل عقلی خواهد بود وهمچنان اگر کسی دعوی کند که شرک بالله بدترین عباد است و بران استدلال کند بانکه شرک بدترین عقاید است ومعتقد بدترین عقاید بدترین عباد است پس اگر مقدمه اولی را مستند کند بقوله سبحانه ان الشرک لظلم عظیم این دلیل نقلی خواهد بود واگر آنرا مستند کند به بیان مفاسد شرک و وجوه بطلان آن عقلا این دلیل عقلی خواهد بود پس چون شیخ نجدی آن وجوه ثلثه را که اول بیان کرده است مستند بنقل کرده است یعنی در وجه اول مقدمه قائله که هر شئ ممکن داخل است تحت قدرت الٰهیه بقوله سبحانه وهو علی کل شئ قدیر وکان الله علی کل شئ مقتدرا و در وجه ثانی این مقدمه را در هر که در معاد زنده خواهد شد

وجود مثل او دلیل است تحت قدرت الٰہیہ بقولہ سبحانہ اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلہم بلیٰ وہو الخلاق العلیم و در وجہ ثالث استدلال را بوجود مخلوقات بر احاطہ قدرت بامثال آنہا بقولہ سبحانہ وہو الذی انزل من السماء ماء را الاخرہ و بقولہ تعالی ان مثل عیسی عند اللہ الآیہ مستند کردہ است لاجرم آن وجوہ ثلثہ را دلیل نقلی نام نہاد و چون ہیچیک مقدمہ را از مقدمات وجہ رابع بنقل مستند نکردہ آنرا برہان عقلی نامیدہ است پس طعن این قائل بر تسمیہ دو وجہ از آن وجوہ ثلثہ بدلیل نقلی ناشی از غایت بی عقل اوست

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامداً و مصلیاً

التماس

یہ کتاب جو آپ کے مطالعہ مین اسوقت ہے اسکا شمار اون نوادرات تصانیف مین ہے جسکے لیے چشم ارباب بصیرت مدتہائے دراز سے مشتاق تھین۔ اور جس کے پاس اس کا کوئی نسخہ تھا مایۂ علم سمجھکر اسے گنج مخفی کی طرح نہان رکھتا تھا۔

طبقۂ وہابیہ کے جمیع مسائل جنکا تذکرہ مقدمہ کتاب مین کیا گیا ہے اون کی تردید ہر قرن کے متعدد علماے نے مختلف دیار و امصار مین متعدد رسالون مین مفصلاً فرمائی مگر ان دو مسئلون کی طرف جب رجوع فرماتے تو مختصر تحریر کے بعد اسی رسالے پر محول کر دیتے فقیر کے دل مین بار بار یہ خیال پیدا ہوتا کہ کاش کوئی نسخہ کاملہ رسالہ امتناع نظیر کا بہم پہونچتا تو اوس کی اشاعت اپنے لیے وسیلہ

آنحضرت بنا تا مگر بھلا اس کا ملنا کچھ آسان تو تھا نہیں باوجود کوشش بلیغ مدتوں ناکامیاب رہا مگر میںنے ہمت نہ ہاری اور جد و جہد کا سلسلہ جاری ہی رکھا۔ بالآخر جبکہ شرف حضوری آستانۂ عالیہ حضرت شیخ الاسلام والمسلمین ضیاء الملتہ والدین حضرت استاذی واوستاذ الکل فی الکل مولانا العلام حضرت محمد ہدایت اللہ خان متع اللہ المسلمین بطول بقائہ سے جونپور میں مشرف ہوا تو بعد چند سال اظہار اس تمنای دلی کا کیا۔

حضرت اوستاذنا العلام مدظلہ بجہت اوس شفقت و محبت بزرگانہ کے جو اس ہیچمیرز کے حال پر مبذول فرماتے تھے اصل مسودہ مصنف علیہ الرحمۃ کے قلم کا مرقومہ عطا فرماکر اجازت طبع کی دی۔ گو اب میرے پاس اصل مسودہ موجود تھا مگر پھر بھی بنظر غایۃ احتیاط دو اور نسخے بہم پہونچائے ایک مولانا برکات احمد صاحب ٹونکی سے ملا۔ اور دوسرا مولانا عبد المقتدر صاحب بدایونی نے مرحمت فرمایا۔

فقیر نے بصرف زر کثیر و محنت شاقہ طبع کرانا شروع کیا۔ اور صحت طبع میں خاص اہتمام ملحوظ رکھا اچھے اچھے مستعد فضلا اس کے مصحح رہے۔ زائد حصے کی تصحیح خود فقیر نے دوبارہ بکمال عرق ریزی کی ہے۔ تین سال کی پیاپے محنت و مشقت کا نتیجہ ہے جو یہ علمی گنجینہ آج آپ حضرات کی نگاہوں کے سامنے ہے۔ جابجا حل لغات بھی بخیال سہولت کر دیے ہیں خصوصاً قصیدے کے لغات تو اسطرح حل کیے ہیں کہ شاید تھوڑی استعداد